

**วารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย**

ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2568)

CRRU Law, Political Science and Social Science Journal

Vol.9 No.1 (January – June 2025)

ISSN 2985-1165 (Print)

ISSN 2985-1173 (Online)

นโยบาย

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ได้จัดทำวารสารฯ เพื่อเปิดโอกาสให้อาจารย์ นิสิต นักศึกษา ตลอดจนนักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจทั่วไปทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย มีโอกาสได้เผยแพร่ผลงานวิชาการในรูปแบบของบทความวิชาการและบทความวิจัย เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่ความรู้ในสาขานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชนผู้สนใจทั่วไป พร้อมทั้งการพัฒนายกระดับให้เป็นวารสารระดับชาติและนานาชาติต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมการเผยแพร่ผลงานและทัศนะทางวิชาการสาขานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ให้แก่บุคคลทั่วไป
2. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนทัศนะและแนวคิดด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์
3. เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลในการเสนอผลงาน บทความ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับงานวิจัย

ขอบเขต

วารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย รับผิดชอบบทความวิชาการ บทความวิจัย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยขอบเขตเนื้อหาของวารสารจะครอบคลุมเนื้อหาในด้านกฎหมายทุกสาขา ด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์หรือการเมืองการปกครอง และด้านสังคมศาสตร์ในสาขาจิตวิทยา สาขาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา สาขาพัฒนาสังคม

ประเภทของบทความ

1. **บทความวิชาการ (Academic Article)** ได้แก่ เป็นบทความที่เรียบเรียงจากการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองหรือจากประสบการณ์ของผู้เขียน ผ่านการวิเคราะห์และประมวลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ โดยผู้เขียนควรเสนอประเด็นอย่างชัดเจนและควรจะมีการนำเสนอเป็นองค์ความรู้หรือแนวคิดที่ทันสมัยและเป็นประโยชน์ต่อวงการตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไป

2. **บทความวิจัย (Research Article)** ได้แก่ บทความที่ได้จากการทำโครงการวิจัย นำเสนอผลการวิจัย หรือประเด็นที่ค้นพบจากการทำวิจัย ตลอดจนงานที่ได้จากผลการศึกษา ค้นคว้าแบบอิสระ

จำนวนฉบับต่อปี (Publication Frequency)

วารสารฯ ตีพิมพ์ ปีละ 2 ฉบับ

กำหนดการตีพิมพ์ (Publication Date)

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม – มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม – ธันวาคม

เจ้าของ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

เลขที่ 80 หมู่ 9 ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100

โทรศัพท์ : 053-776137, 081-7905931

โทรสาร : 053-776137

Website : <https://www.tci-thaijo.org/index.php/lawcrru>

บทความหรือข้อความคิดเห็นใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เป็นวรรณกรรมของผู้เขียนโดยเฉพาะ คณะผู้จัดทำวารสารไม่
จำเป็นต้องเห็นด้วย

บรรณาธิการ

อาจารย์วรณัฐ บุญเจริญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

อาจารย์วิภา พันธนะบุรณ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

กองบรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิ

1. ศาสตราจารย์ ดร.สหธน รัตนไพจิตร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2. ศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ กัมพูสิริ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. ศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ สันติกุล	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. ศาสตราจารย์ ดร.ภูมินทร์ บุตรอินทร์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง
5. ศาสตราจารย์ณรงค์ ใจหาญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
6. รองศาสตราจารย์ ดร.โยธิน แสงวงศ์	มหาวิทยาลัยมหิดล
7. รองศาสตราจารย์ ดร.ประธาน วัฒนวานิชย์	ข้าราชการบำนาญ
8. รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปันตบแต่ง	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
9. รองศาสตราจารย์ ดร.ดำรงศักดิ์ จันทิพย์	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
10. รองศาสตราจารย์ ดร.ฤกษ์ รักษาดิเรก	มหาวิทยาลัยมหิดล
11. รองศาสตราจารย์ ดร.ชูเกียรติ น้อยฉิม	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
12. รองศาสตราจารย์ ดร.วิวรรณ ดำรงค์กุลนันท์	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
13. รองศาสตราจารย์สมชาย ปรีชาศิลปกุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
14. รองศาสตราจารย์สิทธิกร ศักดิ์แสง	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
15. รองศาสตราจารย์ดิเรก ควรสมาคม	มหาวิทยาลัยพายัพ
16. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพรัช ธีระชัยมัทธี	มหาวิทยาลัยพะเยา
17. ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุดม งามเมืองสกุล	มหาวิทยาลัยพะเยา
18. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุกัล กฤตลักษณ์วงศ์	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

กองบรรณาธิการ

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทศพร มุลรัตน์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรพี โพธิสาราช	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พชรพรรณ ขำตุ้ม	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรัชย์ อุฬารวงศ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงค์ศักดิ์ เพชรนิล	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิทักษ์ ศศิสุวรรณ	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
7. อาจารย์ณัฐณี ทองแท้	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

ฝ่ายจัดการและธุรการ

1. นายเกียรติศักดิ์ ศรีคำ
2. นางสาวอนงค์ โถยะโล
3. นายปฐมพงษ์ เมืองขาว
4. นางสาวสุดารัตน์ ยาวีเลิง

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

บทบรรณาธิการ

วารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2568) นำเสนอผลงานวิชาการที่กองบรรณาธิการได้คัดสรรมาอย่างพิถีพิถัน โดยมุ่งเน้นเนื้อหาที่สะท้อนประเด็นปัญหาสำคัญในบริบทกฎหมาย การเมือง และสังคมไทย ในสาขาวิชานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ โดยวารสารฯ ฉบับนี้ประกอบด้วยบทความจำนวน 12 บทความ แบ่งเป็นบทความวิชาการ 3 บทความ และบทความวิจัย 9 บทความ โดยบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารฯ ฉบับนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความท้าทายและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของประชาชน ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพิจารณาและแก้ไขอย่างเร่งด่วน วารสารฯ ฉบับนี้ ได้นำเสนอแนวทางและวิธีการในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยอาศัยการบูรณาการองค์ความรู้จากหลากหลายสาขาวิชา ทั้งนิติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของการจัดทำวารสารฯ ที่ต้องการเป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และส่งเสริมการบูรณาการองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมไทย วารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จึงมุ่งหวังที่จะเป็นกระบอกสะท้อนสภาพความเป็นจริงของระบบกฎหมาย การเมือง และสังคมไทย รวมถึงสภาพปัญหาในท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย อันเป็นที่ตั้งของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมไทยให้ก้าวหน้าต่อไป

บทความทุกบทความได้รับการประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) อย่างเข้มงวด เพื่อรับรองความถูกต้อง ความสมบูรณ์ และความน่าเชื่อถือทางวิชาการ วารสารฯ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาในการประเมินและให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาบทความให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ วารสารฯ ขอขอบคุณผู้เขียนบทความทุกท่านที่ให้ความสนใจและส่งผลงานมาตีพิมพ์ วารสารฯ มุ่งมั่นที่จะพัฒนาคุณภาพและเนื้อหาของวารสารอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิชาการ วารสารฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ในการส่งผลงานที่มีคุณภาพมาตีพิมพ์ในวารสารฯ ต่อไป

อาจารย์วรณัฐ บุญเจริญ
บรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิชาการ

ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมกรณีปลาหมอคงดำในประเทศไทย	1-21
Environmental Law Enforcement Issues in the case of Black-Chinned Fish in Thailand	
เขตไท่ ลังการ์พินธุ์	
รูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถามตามกฎหมายไทย	22-36
The Notice Letter Format in Accordance with Thai Law	
พิทักษ์ ศศิสุวรรณ	
จากความขัดแย้งสู่ความสามัคคี: การเรียนรู้จากประสบการณ์การสร้างนวัตกรรมในชุมชน	37-59
From Conflict to Unity: Learning from the Experience of Innovation Building in Communities	
นพวรรณ ธรรมสิทธิ์ และทัฬหภูมิ สุขพิน	

สารบัญ

บทความวิจัย

แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัล โดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์	60-82
Development Approach for Legal Instruction in Digital Age by Applying Streaming Services and Online Media สุรัชย์ อุฬารวงศ์	
มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ศึกษากรณีไรเดอร์ส่งอาหาร	83-102
Legal Measures to Protect Platform Workers: A Case Study of Food Rider อภิธนาภรณ์ อภิวัน และอรัชมน พิเชฐวรกุล	
เมืองโบราณลุ่มน้ำโขง : นวัตกรรมสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR	103-124
Ancient Cities of the Mekong Basin : Creative Innovation through WeAR Applications ภัทรพิพันธุ์ พันธุ์, เพ็ชรสวัสดิ์ กันคำ และจิรนนต์ ไชยงาม นอกซ์	
มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทย	125-149
Measures to Promote and Support the Use of Intellectual Property as Business Collateral for Startup in Thailand อัจฉริยา วงษ์บูรณาวาทย	
บทวิเคราะห์เปรียบเทียบการกีดกันให้รับมรดก: กรณีทายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสาธารณรัฐเกาหลี	150-173
A Comparative Analysis of Excluded from succession: Cases of Heirs Failing to Fulfill the Duty of Supporting the Deceased in People's Republic of China, United States of America, and Republic of Korea วิษณุภรณ์ บัวงาม และสรรค์ ตันติจิตตานนท์	

สารบัญ (ต่อ)

บทความวิจัย

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำกก จังหวัดเชียงราย	174-191
--	---------

Community Capacity Building in Water Resource Management of Kok
watershed, Chiang Rai Province

ศศิพัชร์ หาญฤทธิ์, อธิธิพัทธ์ เรืองกิจวัฒน์, ทศพล คชสาร และ
เพชรสวัสดิ์ กันคำ

ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขหนี้ในระบบที่เกี่ยวข้องกับการ กู้ยืมเงิน	192-210
--	---------

Problems and obstacles in Legal matters regarding solving informal
debt related to borrowing money

ยุวดี มัญติยาการกุล

ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของ ชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ : กรณีศึกษาชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่	211-231
---	---------

Pblems of Inequality to Access Health Care Program Legal Rights
of the New Normal Community: A Case Study of Pongsamee
Community Maewin District Amphur Maewang Chiangmai

จรินทร์พิย ตรีรัตน์ศิริคุณ

การตัดสินใจทำงานของผู้สูงอายุ: การวิเคราะห์ข้อมูลพาแนลโดยหลัก เศรษฐศาสตร์ครอบครัวของเบคเกอร์	232-254
---	---------

Elderly's Work Decisions: A Becker Family Economics Analysis of
Panel Data

ไพลิน สันติกุล และทองใหญ่ อัยยะวรากุล

ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมกรณีปลาหมอคางดำในประเทศไทย

Environmental Law Enforcement Issues in the case of Black-Chinned Fish in Thailand

เขตไท ลังการ์พินธุ์*

คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยพายัพ เขตแม่คาว, ถนนซูเปอร์ไฮเวย์เชียงใหม่-ลำปาง
อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50000

Khettai Langkarpint

Faculty of Law, Payap University, Super Highway Chiang Mai-Lampang Road
Muang Chiang Mai District, Chiang Mai Province, 50000

Email: Khettai@hotmail.com

Received: November 15, 2024

Revised: January 22, 2025

Accepted: January 23, 2025

บทคัดย่อ

ปัญหาการแพร่ระบาดของปลาหมอคางดำไปยังพื้นที่จังหวัดอื่นๆ อันเกิดจากการเคลื่อนย้ายปลาที่เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายและการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของไทยว่าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและทันที่หรือไม่ ผลการศึกษาพบว่า 1) การฟ้องคดีแพ่งและการฟ้องคดีแบกลุ่มในความรับผิดชอบทางละเมิดของผู้ก่อมลพิษตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เอกชนเป็นผู้เสียหายไม่สามารถใช้สิทธิฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 96 เพราะนิยามคำว่า“มลพิษ”ตามมาตรา 4 ไม่รวมสิ่งที่มีชีวิตแต่ฟ้องคดีแพ่งฐานละเมิดทั่วไปได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 420 กับ มาตรา 433 2) การฟ้องคดีปกครองต่อหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ กรณีละเลยเพิกเฉยไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือล่าช้าเกินสมควรหรือไม่กระทำการใด ๆ ในการทำหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจนเป็นเหตุให้ประชาชนเสียหายทำได้ตามมาตรา 42 และมาตรา 72(2) แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 ทั้งนี้มีข้อเสนอแนะคือแก้ไขมาตรา 4 มลพิษให้รวมถึงสิ่งมีชีวิตด้วย จะทำให้เอกชนผู้เสียหายใช้สิทธิฟ้องคดีแพ่งสิ่งแวดล้อมตามหลักการความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability) และภาระการพิสูจน์ตกเป็นของจำเลยแทนโจทก์จะทำให้การบังคับใช้และการจัดการกฎหมายดีขึ้น

คำสำคัญ: การบังคับใช้กฎหมาย, กฎหมายสิ่งแวดล้อม, ปลาหมอคางดำประเทศไทย

* รองศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ.

** Associate Professor, Faculty of Law, Payap University.

Abstract

The problem of the spread of Black - Chinned Fish to other provinces caused by the movement of fish related to law enforcement and environmental management in Thailand is effective and immediate. The results of the study showed that: 1) Civil lawsuits and class action lawsuits for tort liability of polluters under the National Environmental Quality Promotion and Preservation Act, B.E. 2535 (1992), private parties who are victims cannot exercise their right to sue for environmental lawsuits under Section 96 because the definition of "pollution" under Section 4 does not include living things, but civil lawsuits can be filed for general torts under Sections 420 and 433 of the Civil and Commercial Code. 2) Administrative lawsuits against government agencies and government officials. In case of neglect, failure to comply with the law, or unreasonable delay or failure to take any action in the performance of natural resource conservation duties that cause damage to the public, it is possible to do so in accordance with Section 42 and Section 72(2) of the Act on the Establishment of Administrative Courts and Administrative Trial Procedures, B.E. 2542 (1999). The suggestion is to amend Article 4 on pollution to include living organisms, so that private victims can exercise their right to file environmental civil lawsuits strictly according to the principle of strict liability. The burden of proof falls on the defendant instead of the plaintiff, which will improve the enforcement and management of the law.

Keywords: Law Enforcement, Environmental law, Black - Chinned Fish Thailand

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาปลาหมอคงดำ

ความเป็นมาปลาหมอคงดำ¹ (*Sarotherodon melanotheron* Ruppell) เป็นปลาในวงศ์ Cichlidae วงศ์เดียวกับปลานิล หมอเทศ หมอสีต่างๆ มีถิ่นกำเนิดจากแอฟริกาตะวันตก อาศัยอยู่ได้ทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย มีลักษณะคล้ายปลาหมอเทศ ผสมพันธุ์วางไข่ได้ตลอดทั้งปี โดยกิจกรรมการผสมพันธุ์อาจจะลดลงในช่วงที่มีฝนตกหนัก มีกระแสน้ำแรง และมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมรวดเร็ว ปลาหมอคงดำสมบูรณ์เพศและวางไข่ได้รวดเร็ว แม่ปลา 1 ตัว ให้ไข่ได้ประมาณ 50 - 300 ฟอง หรือมากกว่า ขึ้นกับขนาดของแม่ปลา การฟักไข่ของปลาหมอคงดำใช้เวลาฟักประมาณ 4 - 6 วัน พ่อปลาจะดูแลลูกปลาด้วยการอมไว้ในปากนานประมาณ 2 - 3 สัปดาห์ ซึ่งปลาหมอคงดำกินทั้งพืช สัตว์ แพลงก์ตอน ลูกปลา ลูกหอยสองฝา รวมถึงซากของสิ่งมีชีวิตเป็นอาหาร นอกจากนี้ยังชอบกินลูกกุ้งทะเล โดยเฉพาะกุ้งกุลาดำ กุ้งขาวแวนนาไม และกุ้งแชบ๊วย รวมถึงลูกปลาวัยอ่อน ปลาหมอคงดำมีลำไส้ที่ยาวกว่าลำตัวถึง 4 เท่า มีระบบย่อยอาหารที่ดี ย่อยกุ้งได้ภายในระยะเวลาไม่ถึง 30 นาที เป็นสาเหตุว่าทำไมปลาหมอคงดำถึงมีความต้องการอาหารอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับนิสัยค่อนข้างดุร้ายถ้าเทียบกับปลาหมอเทศ

ปัญหาของปลาหมอคงดำที่แพร่กระจายในแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำให้สัตว์น้ำท้องถิ่นในธรรมชาติลดลง จากการบุกรุกเข้ายึดครองพื้นที่ และตกเป็นเหยื่อของปลาหมอคงดำ โดยเฉพาะสัตว์น้ำท้องถิ่นวัยอ่อน และวัยรุ่น เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์น้ำที่จำเป็นต้องอาศัยพันธุ์สัตว์น้ำจากธรรมชาติประสบปัญหาสัตว์น้ำเข้าบ่อลดลง อันเนื่องจากจากพันธุ์สัตว์น้ำจากธรรมชาติลดลงและเสี่ยงต่อปลาหมอคงดำที่จะหลุดรอดเข้ามา ทำให้ต้นทุนของเกษตรกรสูงมากขึ้นทั้งการกรองน้ำ การใช้กากชา รวมถึงต้องซื้อพันธุ์สัตว์น้ำมาปล่อยทดแทน และอาจต้องซื้ออาหารมาเสริมเพื่อทดแทนอาหารที่เคยได้รับจากธรรมชาติจากการเปิดน้ำเข้าออก นอกจากนี้ ในอนาคตถ้าไม่สามารถควบคุมจำนวนปลาหมอคงดำได้ อาจแพร่กระจายไปสู่แหล่งน้ำจืดและชายฝั่งมากขึ้น สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำในท้องถิ่น และกระทบต่อการทำประมงในอนาคต นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงของการเป็นพาหะนำโรค ยังคงเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องเฝ้าระวังเนื่องจากปลาชนิดนี้กินอาหารได้แทบทุกประเภท และมีความแข็งแรงทนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมได้ดี อาจเป็นพาหะนำเชื้อก่อโรคไปสู่สัตว์น้ำท้องถิ่นได้²

โดยเหตุว่าปัญหาการแพร่ระบาดของ “ปลาหมอคงดำ” ในแหล่งน้ำสาธารณะและสถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของไทยได้สร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศและส่งผลกระทบกับ

¹ ขวลิท วิทยานนท์, “ปลาหมอคงดำบทเรียนของปลาต่างถิ่นเพื่อธุรกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ,” 2567, <https://www.nstda.or.th/sci2pub/sarotherodon-melanotheron-ruppell/>, สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567.

² ชัยวุฒิ สุตทองคง และคณะ, “ปลาหมอคงดำ (*Blackchin tilapia*),” 2560, https://www4.fisheries.go.th/local/file_document/20171114193058_1_file.pdf, สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567.

เกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและผู้ประกอบอาชีพด้านการประมงเป็นอย่างมาก³ ต้นกำเนิดของปัญหานี้เกิดขึ้นปี พ.ศ.2549 คณะกรรมการด้านความหลากหลายและความปลอดภัยทางชีวภาพของกรมประมง (IBC) ได้อนุญาตให้บริษัท CPF นำเข้าปลาหมอคงคำเข้ามาเพื่อปรับปรุงสายพันธุ์ปลานิล ต่อมาใน พ.ศ. 2553 บริษัทได้นำปลาหมอคงคำจำนวน 2,000 ตัวมาเลี้ยงที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยระบุว่าตายเกือบทั้งหมดและได้ทำการกำจัดทิ้งแล้ว โดยในปี พ.ศ. 2555 เกษตรกรชาวสมุทรสงครามพบการแพร่ระบาดของปลาหมอคงคำ พ.ศ. 2561 กรมประมงได้แก้ไขประกาศกระทรวงฯ ห้ามนำเข้าปลาหมอสีคงคำ ปลาหมอมายัน และปลาหมอบัตเตอร์ ใครฝ่าฝืนจะมีโทษทางกฎหมาย⁴ อย่างไรก็ตามนายบัญชา สุขแก้ว อธิบดีกรมประมงกล่าวว่า บริษัทดังกล่าวทำผิดเงื่อนไขเกี่ยวกับการกำจัดซากในภายหลังเนื่องจากมีเงื่อนไขกำหนดดังนี้⁵ 1) ต้องเก็บตัวอย่างด้วยการดองในน้ำยาส่งให้กลุ่มวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพสัตว์น้ำจืด สำนักวิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืด กรมประมง 2) เมื่อสิ้นสุดการวิจัยต้องรายงานผลวิจัย หากการวิจัยไม่เป็นไปตามเป้าหมายและไม่ประสงค์จะวิจัยต่อ ให้ทำลายซากทั้งหมด โดยแจ้งกรมประมงเพื่อส่งเจ้าหน้าที่เข้าตรวจสอบการทำลาย

ทั้งนี้ การผิดเงื่อนไขขออนุญาตนำเข้าของบริษัทแห่งนี้ มีโทษเพียงจะไม่ได้รับอนุญาตให้นำเข้าปลาหมอคงคำมาเพื่อวิจัยอีกเท่านั้น ตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ไม่ได้กำหนดโทษหรือกำหนดให้ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น หากสัตว์น้ำที่ขออนุญาตนำเข้าหลุดเข้าสู่ระบบนิเวศ ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูลที่ไม่พบตัวอย่างปลาหมอคงคำที่บริษัทขออนุญาตนำเข้า ทำให้ยังไม่สามารถตรวจสอบได้ว่า DNA ตรงกับปลาหมอคงคำที่ระบาดขณะนี้หรือไม่ตามที่สังคมเรียกร้อง

ปัจจุบันนี้ในประเทศไทยมี 11 บริษัท⁶ ได้รับอนุญาตให้ส่งออกปลาชนิดนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2556-2559 ประกอบด้วย 1.บริษัท ไทย เติ้น หวัง จำกัด 2.บริษัท แอดวานซ์ อควาติก จำกัด 3.ห้างหุ้นส่วนจำกัด สมิตรา อควาเรียม 4.บริษัท พี.แอนด์.พี อควาเรียม เวิลด์ เทรดิง จำกัด 5.บริษัท เอเชีย อะควาติกส์ จำกัด 6.หจก.ฉาง ชิน เอ็นเตอร์ไพรส์ 7.หจก.ซีฟู้ดส์ อิมพอร์ต - เอ็กซ์พอร์ต จำกัด 8.บริษัท นิว วาไรตี้ จำกัด 9.ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี อควาเรียม 10.บริษัท หมีขาว จำกัด และ 11.บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด (มหาชน) โดยมีการส่งออกไปยัง 17 ประเทศ จำนวน 326,240 ตัว เฉลี่ยปีละประมาณ 80,000 ตัว ส่งออกไปยัง 17 ประเทศ ได้แก่ ปากีสถาน ตุรกี คูเวต อาเซอร์ไบจาน ออสเตรเลีย รัสเซีย โปแลนด์ อิหร่าน ซิมบับเว แคนาดา

³ วันวิภา สุขสวัสดิ์, “การควบคุม กำจัด และเคลื่อนย้ายปลาหมอคงคำที่ถูกต้องตามกฎหมายการประมง,” 2567, <https://library.parliament.go.th/radioscript/rr2567-sep7>, สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.

⁴ ไทยรัฐออนไลน์, “ปลาหมอคงคำ คืออะไร มาจากไหน ปลาสงวนยามที่มาร่วมปัญหาใหญ่,” 2567, <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/2801885>, สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567.

⁵ สำนักข่าวไทย, “กฎหมายยังเอาผิดผู้นำเข้าปลาหมอคงคำ,” 2567, <https://tna.mcot.net/agriculture-1393599>, สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2567.

⁶ ข่าวไทยพีบีเอส, “กรมฯ เรียก “กรมประมง-11 บริษัทส่งออกปลาหมอคงคำแจง,” 2567, <https://www.thaibps.or.th/news/content/342892>, สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2567.

อียิปต์ เลบานอน ญี่ปุ่น อิสราเอล สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ มาเลเซีย สหรัฐอเมริกา ซึ่งประเด็นการส่งออกปลาหมอคางดำ ในช่วงปี พ.ศ. 2556 - 2559 ยังไม่มีพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 เป็นกฎหมายในการควบคุมการส่งออก ผู้ส่งออกสัตว์น้ำ ต้องมาขออนุญาตก่อนการส่งออกกับด่านตรวจประมง ที่ต้องการส่งออก ใช้เพียงเอกสารใบกำกับสินค้า หรือ Invoice เป็นเอกสารประกอบการส่งออก หรืออาจมีใบรับรองสุขภาพสัตว์น้ำ (Health Certificate) ประกอบในกรณีที่ประเทศปลายทางร้องขอ ไม่ต้องแสดงแหล่งที่มาของสัตว์น้ำในการส่งออกกระทั่งปี พ.ศ. 2561 ด้วยปลาหมอคางดำจัดเป็นสัตว์น้ำต่างถิ่นประเภทรุกราน (Invasive alien species) ที่ห้ามนำเข้า ส่งออก และนำผ่านราชอาณาจักร ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องกำหนดชนิดสัตว์น้ำที่ห้ามนำเข้า ส่งออก หรือนำผ่านราชอาณาจักร พ.ศ. 2564

สำหรับการป้องกันการแพร่ระบาดของปลาหมอคางดำไปยังพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ อันเกิดจากการเคลื่อนย้ายปลาหมอคางดำ ปัจจุบันพบการแพร่ระบาดในพื้นที่ 19 จังหวัด ครอบคลุมพื้นที่ 76 อำเภอ ตามประกาศกรมประมง เรื่อง กำหนดเขตพื้นที่การแพร่ระบาดปลาหมอสีคางดำหรือปลาหมอคางดำ พ.ศ. 2567 วิธีการเคลื่อนย้ายปลาหมอคางดำที่ถูกต้องตามกฎหมาย การประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดชนิดสัตว์น้ำที่ห้ามมิไว้ในครอบครอง พ.ศ. 2567 ประกาศในราชกิจจานุเบกษาวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2567 ห้ามมิให้บุคคลใดมิไว้ในครอบครองซึ่งปลาหมอคางดำมีชีวิตและที่ไม่มีชีวิต นอกพื้นที่การแพร่ระบาดที่อธิบดีกรมประมงประกาศกำหนด⁷ ดังนั้นเป็นคำถามเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายและการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ว่าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและทันทั่วถึง หรือไม่ล่าช้าตรงตามเจตนารมณ์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 หรือไม่

จากที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นคดีสิ่งแวดล้อมมีกลไกและความซับซ้อนตลอดจนเทคนิคทางวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อพิสูจน์ และวิธีการเยียวยาแก้ไขที่รวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ อย่างไรก็ตามที่ผ่านมายังเกิดความสับสนในประเด็นการให้คำจำกัดความสิ่งแวดล้อม ความสับสนในเขตอำนาจศาลระหว่างศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ตลอดจนเหตุแห่งการฟ้องคดีโดยเฉพาะคดีแพ่งที่ศาลตีความว่าต้องเป็นผู้เสียหายเท่านั้นจึงไม่เหมาะสมกับคดีสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะพิเศษตลอดจนภาระการพิสูจน์ที่ภาระการพิสูจน์เป็นหน้าที่ของผู้กล่าวอ้างหรือโจทก์ อย่างไรก็ตามหากฟ้องให้รับผิดชอบตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 96⁸ ที่โจทก์มีต้องพิสูจน์ว่าจำเลยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ เพียงแต่นำสืบว่าจำเลยเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายเพียงพอแล้ว เพราะภาระพิสูจน์ในคดีสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องยุ่งยาก ซึ่งต้องใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ ตลอดจนระยะเวลาที่มีกระบวนการค่อนข้าง

⁷ วันวิภา สุขสวัสดิ์, “การควบคุม กำจัด และเคลื่อนย้ายปลาหมอคางดำที่ถูกต้องตามกฎหมายการประมง,” 2.

⁸ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535, มาตรา 96.

ยุ่งยากซึ่งส่งให้การเยียวยาความเสียหายไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามจึงมีประเด็นนำมาสู่การศึกษาว่ากรณีปลาทูหมอคางดำว่า ตามนิยามมลพิษมาตรา 4⁹ แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ปลาทูหมอคางดำจะถือว่าเป็นมลพิษหรือไม่ เพราะหากมิใช่ตามนิยามมาตรา 4 แห่ง พ.ร.บ. ดังกล่าว โจทก์ก็มีอาจใช้สิทธิฟ้องตามมาตรา 96 ได้ หากแต่ต้องใช้สิทธิฟ้องตามกฎหมายแพ่งฐานละเมิดเพื่อเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนได้เท่านั้น ย่อมส่งผลกระทบพิสูจน์ยอมตกมาอยู่กับโจทก์เองด้วย นำมาสู่ขั้นตอนการพิสูจน์ที่ยุ่งยากซับซ้อน และอาจส่งผลให้ผู้เสียหายมิได้รับการแก้ไขปัญหอย่างทันทั่วทั้งที่ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 43 (2) ประกอบมาตรา 58

2. แนวคิด หลักและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเรื่องปัญหาของปลาทูหมอคางดำดังกล่าวพบว่ามีแนวคิด หลักและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปลาทูหมอคางดำดังนี้

2.1 หลักกฎหมายละเมิด (Injury & Compensation – Tortious Claim)

เป็นหลักการของกฎหมายแพ่งที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับความเสียหายแก่บุคคลในด้านสุขภาพ อนามัย หรือแม้แต่ความเสียหายต่อชีวิต ความเสียหายนี้รวมไปถึงทรัพย์สินด้วย เช่น ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พื้นที่ชายฝั่ง แหล่งน้ำ เป็นต้น ดังนั้น กฎหมายละเมิดสามารถนำมาเป็นเครื่องมือทางกฎหมาย ในการเรียกร้องค่าชดเชยต่อสิทธิที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรได้¹⁰ หลักกฎหมายนี้อยู่ในสังคมมานานแล้ว และยังคงใช้บังคับได้อยู่ควบคู่ไปกับเมื่อภายหลังสังคมมีการกำหนดกฎหมายเฉพาะขึ้นมาหลากหลาย หลักกฎหมายละเมิดยังคงใช้ได้อยู่คู่ขนานไปกับกฎหมายเฉพาะในแต่ละเรื่องนั้น ใช้เพื่อชดเชยความเสียหายได้เมื่อพิจารณาจะว่าเงื่อนไขที่ผู้เสียหายจะได้รับการชดเชยเยียวยาอย่างไรได้บ้าง เราต้องย้อนไปพิจารณาถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ให้ครบถ้วนว่า การจะเป็นละเมิดได้ คือการที่บุคคลหนึ่ง ไม่ว่าจะโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อก็ตาม ได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่อีกบุคคลหนึ่ง โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย โดยที่ผู้หนึ่งไม่ได้ยินยอม และความเสียหายนั้นต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลที่เกิดขึ้น โดยที่ผู้กล่าวอ้างเป็นผู้พิสูจน์นอกเหนือจากหลักการเรื่องละเมิด ที่อธิบายว่าการทำความเสียหายให้แก่ผู้อื่น นั้นเป็นความผิด (fault theory) ซึ่งถือเป็นหลักทั่วไป แล้วยังมีกรณีที่กฎหมายกำหนดให้เป็นความรับผิดชอบของผู้ทำละเมิด (strict liability) ที่ผลของการพิสูจน์ไปให้แก่ผู้ละเมิด ว่าความเสียหายนั้น เกิดขึ้นจากเหตุสุดวิสัยหรือความผิดของผู้เสียหายนั่นเอง แต่การกำหนดเงื่อนไขว่าจะเป็นความผิดฐานมูลละเมิดได้ ก็มีข้อจำกัดอยู่ ได้แก่ ความเสียหายนั้นต้องเป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้ว และต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าเป็นผลมาจากการ

⁹ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535, มาตรา 4.

¹⁰ นันทน คงเจริญ, กฎหมายกับสิ่งแวดล้อม บทที่ 3 หลักการที่สำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อม, (เชียงใหม่: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560), 6-7.

กระทำของผู้ละเมิด ซึ่งภาระการพิสูจน์นี้โดยทั่วไปตกอยู่กับผู้เสียหาย ทำให้กฎหมายละเมิดมีช่องว่างที่ไม่อาจใช้เป็นการป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ รวมถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปกับสิ่งแวดล้อม อาจไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าเป็นสาเหตุมาจากผู้ใดกันแน่

เดิมมีแนวการบังคับใช้กฎหมายว่า ปลาที่ยังไม่ได้จับมา ยังไม่ได้เป็นของบุคคลผู้นั้น และบุคคลทั่วไปไม่ได้เป็นเจ้าของแหล่งน้ำสาธารณะนั้น บุคคลทั่วไปจึงไม่อาจฟ้องเรียกค่าเสียหายหรือค่าบำบัดน้ำเสียได้ ต้องให้หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ดูแลแหล่งน้ำและปลานั้นโดยตรงเป็นผู้มาฟ้องคดี แต่ในปัจจุบันมีการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร บุคคลทั่วไปจึงสามารถฟ้องคดีในมูลละเมิดที่ทำให้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเสียหายได้นอกจากนี้ การจะเรียกร้องค่าเสียหายได้ จะต้องเป็นกรณีที่ผู้เสียหายไม่ได้มีส่วนร่วมในการกระทำละเมิดนั้น หรือความเสียหายนั้นไม่ได้เกิดจากการกระทำของผู้เสียหายที่มีส่วนร่วมในการเข้าไปเสี่ยงภัยอันตรายนั้นเอง เช่น การที่บุคคลเข้าไปชมย่ำแห่งเล็กที่เป็นสารกัมมันตภาพรังสี ที่ตั้งอยู่ในโรงงาน แล้วได้รับผลจากการแพร่กระจายของรังสีนั้นจนป่วยเป็นมะเร็งและเสียชีวิตในที่สุด ผู้เสียชีวิตนั้นอาจมีส่วนในการเข้าไปลักทรัพย์และบุกรุกสถานที่ ซึ่งเป็นความผิดทางอาญา ก็มีส่วนในความรับผิดชอบทางอาญาที่ตนก่อขึ้น แต่ในความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อสุขภาพและชีวิตที่เกิดแก่ผู้ที่เสียชีวิตนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สมควรได้รับการเยียวยาความเสียหาย รวมไปถึงมาตรการในการเก็บรักษาวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนี้ทำให้เห็นถึงช่องว่างที่ไม่อาจใช้หลักกฎหมายเรื่องละเมิดได้ในทุกกรณี เช่นการเก็บรักษาวัตถุอันตรายในระดับนี้ ต้องมีมาตรฐานการเก็บรักษาที่แน่นหนากว่านี้ ดังนั้น ในสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้น จึงจำเป็นต้องบัญญัติกฎหมายขึ้นมาเป็นพิเศษต่อไป

2.2 หลักการป้องกันล่วงหน้า (Precautionary Principle: PP)

หลักนี้มาจากแนวคิดว่า การป้องกันปัญหาความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่พึงกระทำควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหา เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นและสร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมได้¹¹ ดังที่ปรากฏตามข้อบทที่ 15 ของ ปญญญากรุงริโอ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1992 ว่า “รัฐพึงกำหนด มาตรการในการป้องกันปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ” การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นจึงต้องดำเนินการควบคู่กันไปทั้งมาตรการในการป้องกันและในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากสิ่งแวดล้อมที่ได้รับความเสียหายไปแล้วนั้น ยากที่จะแก้ไขให้กลับคืนสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิมได้ เพราะจะต้องใช้เวลาและทรัพยากรต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก หรือมีค่าใช้จ่ายที่สูงมากเกินไป ทั้งนี้ ปลาหมอคางดำแพร่กระจายไปสู่แหล่งน้ำจืดและชายฝั่งมากขึ้น สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำในท้องถิ่น และกระทบต่อการทำประมงในอนาคต นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงของการเป็นพาหะนำโรค ซึ่งหากไม่มีมาตรการป้องกันภัยหรือการกำจัดที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ย่อมทำให้ปลาหมอคางดำ

¹¹ อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, กฎหมายว่าด้วยความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม : ความรับผิดชอบทางแพ่ง การชดเชยเยียวยา และการระงับข้อพิพาท (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2554), 49-51.

อันตรายต่อระบบนิเวศในอนาคตอย่างแน่นอน และหากการแพร่กระจายและระบาดของ
ปลาหมอคางดำเกิดขึ้นจริงย่อมเป็นความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมที่ไม่อาจแก้ไขได้ ซึ่งนับเป็น
ความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมที่ร้ายแรงอันไม่อาจประเมินค่าได้ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง
ที่จะต้องนำหลักการป้องกันล่วงหน้ามาใช้ในการพิจารณากำหนดมาตรการกำจัดและป้องกัน
ปลาหมอคางดำ เพื่อป้องกันไม่ให้ความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมดังกล่าวเกิดขึ้นมากกว่านี้

2.3 หลักการผู้ก่อให้เกิดมลภาวะเป็นผู้จ่าย (Polluter Pays Principle: PPP)

หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย หรือ PPP มีที่มาจากหลักการทางเศรษฐศาสตร์เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดทรัพยากรในที่นี้คือสิ่งแวดล้อมหรือความสามารถของระบบนิเวศในการรองรับมลพิษและของเสีย¹² หลักการนี้มาจากพื้นฐานความคิดที่ว่า โดยปกติผู้ผลิตหรือผู้ก่อมลพิษจะได้รวมเอาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคม (social costs) เข้าไปในราคาผลิตภัณฑ์หรือบริการ เพื่อสร้างผลกำไรให้แก่ตนให้มากที่สุด ในสถานการณ์เช่นนี้จะทำให้เกิดการผลิตมากเกินไปหรือที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “ความล้มเหลวของตลาด” (market failure) ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา จึงควรมีการรวมต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม (Internalization of environmental costs) เข้าไปในราคาผลิตภัณฑ์และบริการ เพื่อให้สะท้อนต้นทุนที่แท้จริง โดยองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Co - Operation and Development - OECD) เสนอให้นำมาใช้เป็นหลักการพื้นฐานสำหรับการป้องกัน แก้ไขปัญหามลพิษ โดยมีสาระสำคัญ คือ การกำหนดให้ผู้ก่อให้เกิดมลพิษมีหน้าที่รับภาระการลงทุน และออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด (Internalization of environmental costs) ที่จำเป็นสำหรับการป้องกัน และแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นจากการประกอบการหรือดำเนินกิจกรรมของตน รวมทั้งหน้าที่ต้องรับผิดชอบใช้ค่าใช้จ่ายในการขจัดมลพิษทั้งหมดที่รัฐดำเนินการไปเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และหากเกิดความเสียหายต่อชีวิต สุขภาพอนามัยหรือทรัพย์สินของผู้ใด ผู้ก่อมลพิษต้องมีหน้าที่ชดเชยความเสียหายดังกล่าวให้แก่ผู้ได้รับความเสียหายด้วย

ต่อมารัฐได้มีการนำหลักการนี้มาได้นำมาบังคับใช้กับประชาชนผู้ก่อมลพิษที่เป็นผู้ครอบครองหรือเป็นเจ้าของแหล่งกำเนิดมลพิษ ซึ่งประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบโดยจะต้องเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการบำบัดมลพิษที่ตนเป็นผู้ก่อขึ้น ในกรณีของน้ำเสียจากชุมชนได้มีแนวคิดให้นำเรื่องผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายกล่าวคือ ผู้ที่ทำการปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะโดยไม่มีการบำบัดเป็นผู้ก่อมลพิษ ทั้งนี้เพื่อต้องการที่จะบังคับให้ประชาชนที่เป็นผู้ก่อมลพิษมีส่วนร่วมในการเสียค่าใช้จ่ายในการบำบัดน้ำเสีย ซึ่งวิธีนี้ทำให้รัฐไม่ต้องเสียงบประมาณในการบำบัดน้ำเสีย และทำให้ประชาชนได้ตระหนักถึงการกระทำต่าง ๆ ที่ตนได้

¹² กอบกุล ราชะนาคร, *พัฒนาการหลักกฎหมายสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน* (เชียงใหม่: เอกสารทางวิชาการหมายเลข 25 โครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำร่างแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549), 16-21.

กระทำขึ้น รวมทั้งยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการดูแลสิ่งแวดล้อมอีกด้วย¹³

2.4 หลักการความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability)

หลักการนี้มีรากฐานมาจากระบบกฎหมาย Common Law ของประเทศอังกฤษ เน้นการเยียวยาหรือชดเชยความเสียหาย โดยไม่ต้องคำนึงว่าความเสียหายจากมลพิษนั้นเกิดจากการจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้กระทำหรือไม่¹⁴ แนวคิดในเรื่องความรับผิดโดยเคร่งครัดนี้เกิดขึ้นก่อน คริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยถือว่าเมื่อมีความเสียหายก็ต้องมีการชดเชยเยียวยาเสมอ จึงได้เรียกหลักนี้ว่า Strict Liability อันหมายถึงความรับผิดโดยเคร่งครัด หรือเรียกว่า Liability Without Fault อันหมายถึงความรับผิดโดยปราศจากความผิด พื้นฐานของแนวคิดมาจากหลักการคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคล ในอันที่จะไม่ถูกทำให้เสียหาย ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงไม่พิจารณาถึงองค์ประกอบทางด้านจิตใจของผู้กระทำว่าจงใจหรือประมาทเลินเล่อ เพียงแค่ผู้เสียหายพิสูจน์ถึงความเสียหายเนื่องมาจากต้นเหตุนั้นได้ก็เพียงพอแล้ว ประเทศต่าง ๆ ที่ตระหนักและให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้นำหลักทฤษฎีความรับผิดเคร่งครัดมาใช้กับคดีสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพิจารณาแล้วเห็นว่าในสภาพสังคมปัจจุบันที่ซับซ้อนมากขึ้น ความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมอาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อในการดำเนินชีวิตประจำวัน กรณีเหล่านี้หากผู้เสียหายต้องพิสูจน์ความผิดให้ได้ว่าผู้กระทำจงใจหรือประมาทเลินเล่อในขั้นตอนต่าง ๆ ของการกระทำ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วแหล่งกำเนิดมลพิษมักจะมาจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีขั้นตอนการผลิตและการดำเนินงานที่ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ยากต่อการพิสูจน์ อาจทำให้ไม่มีผู้เสียหายคนใดได้รับการชดเชยเยียวยาเลยก็เป็นได้

ดังนั้นการสร้างมาตรการทางกฎหมายโดยการวางข้อสันนิษฐานทางกฎหมายว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษเป็นผู้ก่อให้เกิดมลพิษและจะต้องรับผิดในความเสียหายที่เกิดขึ้น จึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมแก่สภาพการณ์ในปัจจุบันและอนาคตสำหรับประเทศไทยมีการพัฒนากฎหมายสิ่งแวดล้อมโดยในส่วนของความรับผิดทางแพ่ง ตามมาตรา 96 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มีการนำหลักการสากลมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหากรณีที่ผู้เสียหายไม่สามารถเรียกร้องให้มีการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นได้เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หลักนี้เป็นการวางข้อสันนิษฐานทางกฎหมายแก่ผู้ที่ถูกกล่าวอ้างว่า เป็นผู้ก่อให้เกิดมลพิษให้ต้องรับผิดในความเสียหายที่เกิดสืบเนื่องจากมลพิษนั้น ซึ่งการสันนิษฐาน เช่นนี้เท่ากับเป็นการเปลี่ยนภาระการพิสูจน์ซึ่งเดิมเคยตกอยู่กับโจทก์ให้มาตกอยู่กับจำเลยแทน ดังนั้นจึงถือเป็นหน้าที่ของจำเลยที่จะต้องพิสูจน์หักล้างให้เข้าข้อยกเว้นตามที่กฎหมายกำหนดให้ได้ ตนจึงจะหลุดพ้นจากความรับผิดตามข้อสันนิษฐานดังกล่าว

¹³ สุนัย มัลลิกะมาส, *การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2542), 184.

¹⁴ ประพจน์ คล้ายสุบรรณ, “แนวคิด ทฤษฎี หลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม,” *วารสารวิชาการศาลปกครอง* 7, ฉ.2 (พฤษภาคม - สิงหาคม, 2550): 7.

3. กฎหมายว่าด้วยการจัดการปลาทอมคางดำในประเทศไทย

ประเทศไทยมีกฎหมายภายในที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมอมคางดำ ดังต่อไปนี้

3.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

ตามมาตรา 58 บัญญัติว่า “การดำเนินงานใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินงาน ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินงานให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินงานหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินงานหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง

ในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวังให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการให้มีการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมและโดยไม่ชักช้า”

การแก้ไขปัญหากรณีปัญหาการแพร่ระบาดของปลาทอมคางดำไปสู่แหล่งน้ำธรรมชาติและทำลายระบบนิเวศทั้งหมดในหลายๆ จังหวัดนั้น ลำบากมากไม่ปฏิบัติตามมาตรา 58 วรรค 3 รัฐต้องดำเนินการให้มีการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมและโดยไม่ชักช้า ด้วยเหตุที่ปลาทอมคางดำจัดเป็นสัตว์น้ำต่างถิ่นประเภทที่รุกราน (Invasive alien species) ที่ห้ามนำเข้า ส่งออก และนำผ่านราชอาณาจักร ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดชนิดสัตว์น้ำที่ห้ามนำเข้า ส่งออก หรือนำผ่านราชอาณาจักร พ.ศ. 2564 กับปลาทอมคางดำ จึงเป็นคำถามเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายและการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยว่าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงตามเจตนารมณ์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 58 นี้หรือไม่ เพราะล่าช้าไม่ทันกับการแพร่ระบาดของปลาทอมคางดำนี้

3.2 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้แก่

3.2.1 ความรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดจากมลพิษตามมาตรา 96

มาตรา 96 บัญญัติว่า “แหล่งกำเนิดมลพิษใดก่อให้เกิด หรือเป็นแหล่งกำเนิดของการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษอันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย หรือสุขภาพอนามัยหรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่น หรือของรัฐเสียหายด้วยประการใด ๆ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายค่าสินไหมทดแทน หรือค่าเสียหายเพื่อการนั้น ไม่ว่าการรั่วไหล หรือแพร่กระจายของมลพิษนั้นจะเกิดจากการกระทำ

โดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตาม เว้นแต่ในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่ามลพิษเช่นนั้น...”

เป็นกรณีเอกชนผู้เสียหายฟ้องเจ้าของแหล่งกำเนิดมลพิษ ในที่นี้คือ เจ้าของบ่อปลาหมอคงดำ โดยที่โจทก์ก็ต้องพิสูจน์ว่าจำเลยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ เพียงแต่นำสืบว่า จำเลยเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายเพียงพอแล้ว เพราะภาระพิสูจน์ในคดีสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องยุ่งยาก ซึ่งต้องใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ ตลอดจนระยะเวลาที่มีกระบวนการค่อนข้างยุ่งยากซึ่งส่งผลให้การเยียวยาความเสียหายไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

3.2.2 ความรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดแก่ทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 97

มาตรา 97 ผู้ใดกระทำ หรือละเว้นการกระทำด้วยประการใดโดยมิชอบด้วยกฎหมายอันเป็นการทำลาย หรือทำให้สูญหาย หรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐ หรือเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดเชยค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย สูญหาย หรือเสียหายไปนั้น

เป็นกรณีรัฐฟ้องคดีต่อกระทำ หรือละเว้นการกระทำด้วยประการใดโดยมิชอบด้วยกฎหมายอันเป็นการทำลาย หรือทำให้สูญหาย หรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐกรณีนี้คือ ผู้ครอบครองปลาหมอคงดำที่การทำลาย หรือทำให้สูญหาย หรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติ

สรุปมาตรา 96 เป็นกรณีรัฐหรือเอกชนฟ้องคดีต่อเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษ ส่วนมาตรา 97 เป็นกรณีรัฐเป็นผู้ฟ้องคดีต่อผู้ทำละเมิดนั้น อันถือเป็นความรับผิดชอบทางละเมิดของผู้ก่อมลพิษทางสิ่งแวดล้อมทั้งสองมาตรา

3.3 พระราชกฤษฎีกาห้ามมิให้น้ำสัตว์น้ำบางชนิดเข้ามาในราชอาณาจักร พ.ศ. 2547

กฎหมายนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบเรื่องสุขอนามัยของสัตว์น้ำที่ผู้นำสัตว์น้ำทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเข้ามาในราชอาณาจักร อันเป็นการควบคุมโรคสัตว์น้ำ มิให้มีการแพร่ระบาด หากภาคเอกชนใดต้องการนำเข้ามาในประเทศ ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่โดยผ่านการพิจารณาให้ความเห็นทางวิชาการจากคณะกรรมการระดับสถาบันด้านความปลอดภัยและความหลากหลายทางชีวภาพของกรมประมง (IBC) และเมื่อได้รับอนุญาตนำเข้าแล้ว เจ้าหน้าที่ด่านตรวจสัตว์น้ำกรมประมง จะดำเนินการตรวจสอบและควบคุมการนำเข้าสัตว์น้ำนั้น จนสู่แหล่งทดลองที่ได้รับการอนุญาต นั่นคือกระบวนการที่บริษัทดังกล่าวดำเนินการขออนุญาตอย่างถูกต้องเพื่อนำเข้ามาวิจัยปรับปรุงพันธุ์ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าพระราชกฤษฎีกา ห้ามมิให้น้ำสัตว์น้ำบางชนิดเข้ามาในราชอาณาจักร พ.ศ. 2547 มาตรา 4 บัญญัติว่า ห้ามมิให้บุคคลนำสัตว์น้ำที่ระบุไว้ในท้ายพระราชกฤษฎีกานี้เข้ามาในราชอาณาจักรโดยมิได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบเรื่องสุขอนามัยของสัตว์น้ำเป็นหลัก ซึ่งกรณีปัญหาปลาหมอคงดำแพร่ระบาดนั้น ซึ่งภายหลังบริษัทดังกล่าวฯ ได้ขอยกเลิกการทำวิจัยและไม่ได้แจ้งต่อกรมประมงในการจัดการทำลายตัวอย่างตามเงื่อนไขที่กรมประมงกำหนด ดังนั้นตามกฎหมายนี้ทำให้รัฐไม่สามารถดำเนินคดีใดต่อบริษัทนี้ได้นอกจากการขึ้นบัญชีดำไว้ในฐานะ

บริษัทวิจัยที่ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขของกรมประมงเท่านั้น ไม่มีสภาพบังคับอื่นตามกฎหมาย ทั้งกฎหมายแพ่ง กฎหมาย อาญาและกฎหมายปกครอง

3.4 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

สำหรับการป้องกันการรุกรานของสัตว์น้ำต่างถิ่นกรมประมงได้มีการบังคับใช้กฎหมาย ภายใต้มาตรา 64 บัญญัติว่า ห้ามมิให้ผู้ใดมีไว้ในครอบครองซึ่งสัตว์น้ำหรือผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกายมนุษย์หรือต่อสัตว์น้ำอื่น สิ่งแวดล้อมของสัตว์น้ำทรัพยากร ของบุคคล หรือสาธารณสมบัติหรือเป็นผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ ของมนุษย์ตาม ประเภท ชนิด ลักษณะ จำนวนหรือขนาดที่กำหนดในกฎกระทรวง วรรคสอง ผู้ใดมีสัตว์น้ำ หรือผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำตามวรรคหนึ่งไว้ในครอบครองต้องส่งมอบสัตว์น้ำ หรือ ผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำนั้นให้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ภายในเวลาที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด และให้ พนักงานเจ้าหน้าที่ทำลายสัตว์น้ำหรือผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำนั้นโดยเร็ว วรรคสามความในวรรคหนึ่ง และวรรคสองมิให้ใช้บังคับแก่การครอบครองสัตว์น้ำหรือ ผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำของทางราชการเพื่อ ประโยชน์ทางวิชาการ และมาตรา 65 บัญญัติว่า เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองพันธุ์สัตว์น้ำที่หายาก หรือป้องกันอันตราย มิให้เกิดแก่สัตว์น้ำและระบบนิเวศ รัฐมนตรีมีอำนาจประกาศกำหนด ห้ามการนำเข้า ส่งออก นำผ่าน เพาะเลี้ยง หรือมีไว้ในครอบครองซึ่งสัตว์น้ำบางชนิดได้ 17 วรรคสองห้ามมิให้ผู้ใดนำเข้า ส่งออก นำผ่าน เพาะเลี้ยง หรือมีไว้ในครอบครองซึ่งสัตว์น้ำตาม วรรคหนึ่ง เว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย แห่งพระราช กำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดชนิดสัตว์น้ำที่ห้ามมิไว้ในครอบครอง พ.ศ. 2567 โดยมาตรา 144 ได้กำหนดโทษไว้ว่า ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 65 วรรคสอง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดนำสัตว์น้ำไปปล่อยในที่จับสัตว์น้ำ ต้องระวางโทษ จำคุกไม่เกินสองปี ซึ่งปลาหมออาจดำเป็น 1 ใน 13 ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำต่างถิ่นที่ห้ามนำเข้า ส่งออก หรือนำผ่าน เพาะเลี้ยง หรือมีไว้ในครอบครอง เว้นแต่ได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมประมง

สำหรับการป้องกันการแพร่ระบาดของปลาหมออาจดำไปยังพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ อันเกิด จากการเคลื่อนย้ายปลาหมออาจดำ ปัจจุบันพบการแพร่ระบาดในพื้นที่ 19 จังหวัด ครอบคลุม พื้นที่ 76 อำเภอ ตามประกาศกรมประมง เรื่อง กำหนดเขตพื้นที่การแพร่ระบาดปลาหมอสีคางดำหรือปลาหมออาจดำ พ.ศ. 2567 วิธีการเคลื่อนย้ายปลาหมออาจดำที่ถูกต้องตามกฎหมาย การประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดชนิดสัตว์น้ำที่ห้ามมิไว้ในครอบครอง พ.ศ. 2567 ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2567 ห้ามมิให้บุคคลใดมีไว้ในครอบครองซึ่งปลาหมออาจดำมีชีวิตและที่ไม่มีชีวิต นอกพื้นที่การแพร่ระบาดที่อธิบดีกรมประมงประกาศกำหนด ผู้ใดฝ่าฝืนมีความผิดตามมาตรา 144 ของพระราชกำหนด การประมง พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ยกเว้นให้กับการครอบครองเพื่อเคลื่อนย้าย ปลาหมออาจดำที่ไม่มีชีวิต การเคลื่อนย้ายเพื่อนำไปเป็นวัตถุดิบตามโครงการของรัฐ เช่น

การนำไปทำเป็นน้ำหมักชีวภาพ และการเคลื่อนย้ายที่กระทำโดยทางราชการเพื่อเป็นการป้องกันการแพร่ระบาดและกำจัดออกจากที่จับสัตว์น้ำ

4. วิเคราะห์การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมกับปลาหมอคงคำ

4.1 การฟ้องคดีแพ่ง

4.1.1 ประเด็นเรื่องความรับผิดทางละเมิดของผู้ก่อมลพิษตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

กรณีนี้มีประเด็นพิจารณาว่า “ปลาหมอคงคำ” แพร่ระบาดทำลายระบบนิเวศ และก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน เข้านิยามมาตรา 4 ตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 หรือไม่

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 4 บัญญัติว่า “มลพิษ” หมายความว่า ของเสีย วัตถุอันตราย และมวลสารอื่น ๆ รวมทั้งกากตะกอน หรือสิ่งตกค้างจากสิ่งเหล่านั้น ที่ถูกปล่อยทิ้งจากแหล่งกำเนิดมลพิษ หรือที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนได้และให้หมายความรวมถึงรังสี ความร้อน แสง เสียงกลิ่น ความสั่นสะเทือน หรือเหตุรำคาญอื่น ๆ ที่เกิดหรือถูกปล่อยออกจากแหล่งกำเนิดมลพิษด้วย

ซึ่งตามนิยามมาตรา 4 ผู้ฟ้องคือเอกชนเป็นผู้เสียหายสามารถใช้สิทธิฟ้องตาม มาตรา 96 แห่ง พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 โดยภาระน่าสืบคือผู้ก่อมลพิษ หรือจำเลยการฟ้องให้รับผิดตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ตามมาตรา 96 ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่เป็นต้นเหตุแห่งความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่สิ่งแวดล้อมและหรือทรัพยากรธรรมชาติเป็นผู้จ่ายค่าเสียหายทั้งหมดตามหลัก “ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย” (The polluter pays principle) และสามารถนำหลักกฎหมายเรื่องความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability) มาใช้ร่วมกัน¹⁵ โดยไม่คำนึงว่าการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้น จะเกิดจากการกระทำโดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของ หรือ ผู้ครอบครอง แหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ ดังนั้น ผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมจึงไม่มีหน้าที่ที่จะต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงความจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ก่อให้เกิดมลพิษหรือไม่ผู้เสียหายเพียงแต่แสดงให้เห็นว่ามีความเสียหายเกิดขึ้นและตนได้รับความเสียหายก็พอแล้ว ขณะเดียวกันฝ่ายผู้ก่อให้เกิดความเสียหายจะรับภาระในการพิสูจน์ว่าตนหรือกิจการของตนมิได้ เป็นต้นเหตุแห่งความเสียหาย หรือพิสูจน์ว่ากรณีดังกล่าวเข้าข้อยกเว้นตามกฎหมายที่ตนไม่ต้องรับผิด เช่น

¹⁵ สันติชัย เหล่าสันติสุข, “ความรับผิดเพื่อละเมิดของผู้ก่อมลพิษทางสิ่งแวดล้อม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2552), 65-70.

พิสูจน์ว่ามลพิษเช่นนั้น เกิดจากเหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม เกิดจากการกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ หรือ เกิดจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือ ความเสียหายเองหรือของผู้อื่น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อมในการรั่วไหลหรือการแพร่หลายของมลพิษนั้น เป็นต้น จึงเป็นเรื่องของการผลักภาระการพิสูจน์ (Burden of Proof) ต่างจากการฟ้องคดีตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

แต่ตามมาตรา 4 บัญญัติว่า “มลพิษ” ตามคำนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่าไม่ได้รวมถึงสิ่งมีชีวิตที่ก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนได้ โดยของเสีย วัตถุอันตราย และมลสารอื่น ๆ รวมทั้งกากตะกอน หรือสิ่งตกค้างจากสิ่งเหล่านั้น รวมถึงรังสี ความร้อน แสง เสียงกลิ่น ความสั่นสะเทือน หรือเหตุรำคาญอื่น ๆ เป็น “สิ่งไม่มีชีวิต” ทั้งสิ้น ดังนั้นกรณีปลาหมอคงดำเป็น “สิ่งมีชีวิต” แม้ก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนได้ ก็ไม่เข้านิยาม คำว่ามลพิษ ตามมาตรา 4 นี้ ทำให้ผู้ฟ้องคือเอกชนเป็นผู้เสียหายไม่สามารถใช้สิทธิฟ้องตามมาตรา 96 นิยามคำว่า “มลพิษ” ตามมาตรา 4¹⁶ ไม่รวมสิ่งที่มีชีวิตทำให้ผู้เสียหายไม่สามารถฟ้องผู้ที่เป็นต้นเหตุแห่งความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่สิ่งแวดล้อมและหรือทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นผู้จ่ายค่าเสียหายทั้งหมดตามหลัก “ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย” (The polluter pays principle) และไม่สามารถนำหลักกฎหมายเรื่องความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability) มาใช้กรณีดังกล่าวนี้

ดังนั้น ผู้ฟ้องที่เป็นผู้เสียหายต้องฟ้องผู้ที่เป็นต้นเหตุแห่งความเสียหายรับผิดชอบละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 “ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิดจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น” และมาตรา 433 บัญญัติว่า “ถ้าความเสียหายเกิดขึ้นเพราะสัตว์ ท่านว่าเจ้าของสัตว์หรือบุคคลผู้รับเลี้ยงรักษาไว้แทนเจ้าของจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ฝ่ายที่ต้องเสียหายเพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิดแต่สัตว์นั้น” โดยผู้ฟ้องมีการพิสูจน์ว่าการกระทำของจำเลยเป็นการจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือความยากลำบากที่โจทก์จะนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าการกระทำของจำเลย เป็นการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ เพราะฝ่ายจำเลยอยู่ในฐานะได้เปรียบในการต่อสู้คดี เนื่องจากมีพยานหลักฐานมากกว่าและทราบข้อเท็จจริงดีกว่าโจทก์ จำเลยซึ่งเป็นเจ้าของกิจการย่อมนำสืบถึงวิธีการและกระบวนการนำเข้าปลาหมอคงดำได้โดยง่าย เพราะมีประเด็นทางเทคนิค กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ต้นทุนการพิสูจน์พยานและการชั่งน้ำหนักพยานผู้เชี่ยวชาญ ตัวอย่างเช่น ความเสียหายบางครั้งมิได้เกิดขึ้นทันที แต่ผู้เสียหายจะได้รับความเสียหายในลักษณะสะสมเข้าสู่

¹⁶ วรานุช ภูวรักษ์, ปัญหาการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมในศาลชั้นต้น (กรุงเทพฯ: หลักสูตรผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 10 สถาบันพัฒนาข้าราชการตุลาการศาลยุติธรรม, 2555), 23-24.

ร่างกายที่ละเอียดอ่อน จำต้องใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยีในการพิสูจน์ความเสียหาย และความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผล พยานผู้เชี่ยวชาญจึงมีบทบาทในการสืบหรือพิสูจน์ ความผิดและความเสียหายว่าเกิดจากสาเหตุใด เกี่ยวข้องกับการกระทำของจำเลยหรือไม่ และความเสียหายมีเพียงใด ปัญหาการรับฟังข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านจึงมีความสำคัญต่อการพิจารณาพิพากษาคดีสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่คู่ความแต่ละฝ่ายอ้างผู้เชี่ยวชาญ เป็นพยานและความเห็นของผู้เชี่ยวชาญแตกต่างกัน ทำให้คดีฟ้องคดีแพ่งฐานละเมิดมีความ ลำบากและซับซ้อนมากกว่าคดีสิ่งแวดล้อม และการนำมาตรา 420 กับ มาตรา 433 ตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ยังมีข้อจำกัดในเรื่องอายุความคือต้องฟ้องคดีภายในหนึ่งปี นับแต่วันที่รู้ถึงการละเมิดและรู้ตัวผู้กระทำละเมิดอีกด้วย¹⁷

อนึ่งสภาพนายความได้ฟ้องศาลแพ่งเพื่อยื่นฟ้องบริษัทเอกชนแห่งหนึ่งกับ กรรมการบริหารรวม 9 คน ต่อศาลแพ่งกรุงเทพใต้เป็นคดีสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 และ 433 เรียกค่าสินไหมทดแทนจากการขาดรายได้ในอาชีพประมงเพาะเลี้ยง และประมงพื้นบ้าน และจากการถูกละเมิดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงมีคำขอบังคับให้บริษัทฯ แก้ไขฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่สูญเสียไปให้กลับสู่สภาพเดิม ด้วยค่าใช้จ่ายของบริษัทฯ ตามหลัก “ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย” สืบเนื่องจากการที่บริษัทฯ เป็น ผู้ขออนุญาตและนำเข้าสัตว์น้ำต่างถิ่นจากประเทศกานาคือ ปลาหมอคงดำ ซึ่งเป็นสัตว์น้ำ อันตรายต่อระบบนิเวศและสัตว์น้ำท้องถิ่นเข้ามาทดลองพัฒนาสายพันธุ์เพื่อประโยชน์ทาง ธุรกิจและด้วยความจงใจหรือประมาทเลินเล่อของบริษัทฯที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองสัตว์ น้ำอันตรายทำให้เกิดการหลุดรอดของปลาหมอคงดำจากแหล่งเพาะเลี้ยงออกสู่แหล่งน้ำ สาธารณะแพร่พันธุ์และเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วเกิดการแพร่ระบาดเข้าสู่บ่อเพาะเลี้ยงของ ชาวประมงและกระจายไปหลายจังหวัดของประเทศ¹⁸

4.2 การฟ้องคดีปกครอง

ประเด็นเรื่องเอกชนหรือองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมไม่เป็นผู้เสียหายตามมาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แต่หาก หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐละเลยเพิกเฉยไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือล่าช้าเกิน สมควรหรือไม่กระทำการใด ๆ ในการทำหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจนเป็นเหตุให้ ประชาชนเสียหาย เอกชนผู้เสียหายด้านสิ่งแวดล้อมสามารถใช้สิทธิทางศาลตามพระราชบัญญัติ จัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 มาตรา 42 บัญญัติว่า ผู้ใดได้รับความ เดือดร้อนหรือเสียหาย หรืออาจจะเดือดร้อนหรือเสียหายโดยมิอาจหลีกเลี่ยงได้อันเนื่องมา จากการทำหรือการงดเว้นการกระทำของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือมีข้อ

¹⁷ สันติชัย เหล่าสันติสุข, “ความรับผิดเพื่อละเมิดของผู้ก่อมลพิษทางสิ่งแวดล้อม,” 66.

¹⁸ ข่าวสภาพนายความ, “สภาพนายความยื่นฟ้องคดีปลาหมอคงดำที่ศาลแพ่งกรุงเทพใต้,” 2567, <https://www.lawyerscouncil.or.th/2019/2024/09/05/3-369/>, สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.

โต้แย้งเกี่ยวกับสัญญาทางปกครองหรือกรณีอื่นใดที่อยู่ในเขตอำนาจศาลปกครองตามมาตรา 9 และการแก้ไขหรือบรรเทาความเดือดร้อนหรือความเสียหายหรือยุติข้อโต้แย้งนั้น ต้องมีคำบังคับตามที่กำหนดในมาตรา 72 ผู้นั้นมีสิทธิฟ้องคดีต่อศาลปกครอง

กล่าวคือบุคคลที่ได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหาย หรืออาจจะเดือดร้อน หรือเสียหายโดยมีอาจหลีกเลี่ยงได้ อันเนื่องจากการกระทำหรือการงดเว้นการกระทำของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐในกรณีผู้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแวดล้อมมีสภาพที่ไม่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต แม้จะไม่ก่อให้เกิดมลพิษ หรือสารพิษตกค้างในร่างกายของบุคคลที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น แต่อาจได้รับความเดือดร้อนทางอื่น เช่น กลิ่นเหม็นรบกวน หรือเสียงดังรบกวน เป็นต้น กรณีเช่นนี้ ถือได้ว่าบุคคลที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นถูกระทบหรือละเมิดต่อสิทธิในสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ถูกระทบต่อการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขในสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยบุคคลแต่ละคนเป็นผู้ทรงสิทธิที่จะสงวนรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีสภาพที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าให้เกิดความเสียหายหรืออันตรายกับชีวิต ร่างกาย สุขภาพอนามัยของผู้นั้นมากน้อยเพียงใดหรือไม่ กรณีถือได้ว่าเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนตามมาตรา 42 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 แล้ว

หากมีการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมแล้ว ย่อมเป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐโดยเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจตามกฎหมายในการที่จะต้องบังคับใช้กฎหมายยับยั้งหรือยุติการกระทำดังกล่าว หากหน่วยงานของรัฐหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจตามกฎหมายละเลยไม่บังคับใช้กฎหมายแล้ว บุคคลผู้อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นย่อมถือว่าถูกระทบกระเทือน หรือละเมิดต่อสิทธิในสิ่งแวดล้อมของตนแล้ว ย่อมเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายจากการกระทำหรือการงดเว้นการกระทำของหน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าพนักงานของรัฐแล้ว จึงถือเป็นผู้เสียหายในคดีปกครองมีสิทธิที่จะนำคดีฟ้องต่อศาลปกครอง เพื่อให้ศาลรับประชาชนรายใดอาศัยอยู่ในบริเวณที่เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บุคคลธรรมดาจึงไม่ใช่ผู้เสียหายและไม่สามารถดำเนินคดีต่อผู้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นการยืนยันแนวความคิดที่ว่าความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นความเสียหายต่อรัฐและรัฐเท่านั้นที่มีการกิจการดำเนินคดีต่อผู้ก่อให้เกิดความเสียหายในประเด็นเรื่องผู้เสียหายนี้ฟ้องไว้พิจารณาและมีคำพิพากษาหรือคำสั่งให้หน่วยงานการปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องปฏิบัติตามหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 มาตรา 72 (2) บัญญัติว่า ในการพิพาทคดี ศาลปกครองมีอำนาจกำหนดค่าบังคับอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ (2) สั่งให้หัวหน้าหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องปฏิบัติตามหน้าที่ภายในเวลาที่ศาลปกครองกำหนด ในกรณีที่มีการฟ้องว่าหน่วยงานทางปกครอง หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐละเลยต่อหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่ล่าช้าเกินสมควร ดังที่ปรากฏข้อเท็จจริงว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการแพร่ระบาดของปลาหมอหางดำคือกระทรวงเกษตรและ

สหกรณ์ โดยเฉพาะกรมประมงที่อนุมัติให้บริษัทเอกชนนำเข้าปลาหมอคางดำมาศึกษาแต่เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นภารกิจก็ได้กำกับตรวจสอบดูแลส่งผลให้เกิดการระบาดของผลกระทบท่อสัตว์น้ำที่อยู่ประจำถิ่นถูกล่าเป็นอาหารของปลาหมอคางดำ เกษตรกรได้รับผลกระทบโดยเฉพาะการประกอบธุรกิจสัตว์น้ำในพื้นที่ ซึ่งตามมาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 หากผู้ใดทำลายหรือทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐหรือเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าของทรัพยากรที่ถูกทำลายนั้น เป็นกรณีเกิดความเสียหายเฉพาะต่อรัฐและรัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหายที่มีอำนาจในการดำเนินคดีต่อผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย เช่นกรณีไม่มีประชาชนรายใดอาศัยอยู่ในบริเวณที่เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบุคคลธรรมดาจึงไม่ใช่ผู้เสียหายและไม่สามารถดำเนินคดีต่อผู้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นการยืนยันแนวความคิดที่ว่าความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นความเสียหายต่อรัฐและรัฐเท่านั้นที่มีภารกิจในการดำเนินคดีต่อผู้ก่อให้เกิดความเสียหายในประเด็นเรื่องผู้เสียหายนี้

ทั้งนี้สภาพความฟ้องศาลปกครองยื่นฟ้องหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ถูกฟ้องคดีต่อศาลปกครองกลางตามกฎหมายหลายฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 และพระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ. 2550 โดยเป็นคดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ล่าช้าเกินสมควรซึ่งเป็นการกระทำละเมิดต่อผู้ฟ้องตัวแทนประชาชนที่ประกอบอาชีพประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและอาชีพประมงพื้นบ้านในพื้นที่อำเภออัมพวา และอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม¹⁹

4.3 การฟ้องคดีแบบกลุ่ม(Class Action)

ประเด็นเรื่องการฟ้องคดีแบบกลุ่มนี้มีองค์ประกอบที่สำคัญในการร้องขอให้ดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action) จะต้องครบเงื่อนไขทั้ง 4 ประการ ประกอบด้วย²⁰ (1) สมาชิกของกลุ่มมีจำนวนมาก (Numerous) และการที่สมาชิกของกลุ่มจะเข้ามาร่วมกันในคดีนั้นเป็นสิ่งที่ยาก (Impracticable) (2) มีปัญหาข้อกฎหมายและข้อเท็จจริงชนิดเดียวกันในกลุ่ม (Common question to fact) (3) ข้อเรียกร้องหรือข้อต่อสู้ของคู่ความผู้แทนคดีเป็นข้อเรียกร้อง หรือข้อต่อสู้ประเภทเดียวกันกับของกลุ่ม (Typical of claim or defense) (4) คู่ความผู้แทนคดี

¹⁹ ข่าวสภาพความ, “สภาพความยื่นฟ้องคดีปลาหมอคางดำที่ศาลปกครองกลาง,” 2567, <https://www.lawyerscouncil.or.th/2019/2024/09/05/4-157/>, สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.

²⁰ น้าแท้ มีบุญสร้าง, “การดำเนินคดีแบบกลุ่มคดีสิ่งแวดล้อม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), 128-129.

สามารถป้องกันผลประโยชน์ของสมาชิกในกลุ่มได้อย่างเป็นธรรมและเพียงพอ (Fairly and adequately protect the interest)

กรณีปัญหาปลาหมอค้างค้ำมีองค์ประกอบตามที่กล่าวข้างต้นย่อมดำเนินการฟ้องคดีแบบกลุ่ม (class action) ได้ถือว่าเป็นกระบวนการที่กฎหมายอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในคดีที่มีผู้เสียหายจำนวนมาก และเสียหายในเรื่องเดียวกัน โดยตั้ง “โจทก์” เสมือนตัวแทนของผู้เสียหายทั้งหมด (class representative) ที่ต้องการฟ้องคดีและดำเนินกระบวนการทางศาล ผู้เสียหายทั้งหมดจึงไม่ต้องเข้ามาอยู่ในกระบวนการยุติธรรมเลยก็ได้ ซึ่งทำให้ผู้เสียหายบางรายที่ไม่มีทุนทรัพย์มากพอ หรือเห็นว่าเป็นความเสียหายเล็กน้อยมีโอกาสดำเนินการคุ้มครองและชดเชยถือเป็นการฟ้องคดีคนเดียวแต่คุ้มครองทั้งกลุ่ม ทั้งนี้ สภานายความได้มีการฟ้องศาลแพ่งแบบกลุ่มโดยศาลแพ่งกรุงเทพใต้แผนกคดีสิ่งแวดล้อมแล้ว โดยนัดไต่สวนคำร้องของสภานายความในการร้องขออนุญาตดำเนินคดีแบบกลุ่มแล้ว²¹

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

ผลการศึกษามาตรการกฎหมายที่ใช้จัดการกับปัญหาการแพร่ระบาดของ “ปลาหมอค้างค้ำ” ในแหล่งน้ำสาธารณะและสถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของไทย มีดังนี้

1) การฟ้องคดีแพ่งและการฟ้องคดีแบบกลุ่มในความรับผิดชอบละเมิดของผู้ก่อมลพิษ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เอกชนเป็นผู้เสียหายไม่สามารถใช้สิทธิฟ้องตามมาตรา 96 เพราะนิยามคำว่า “มลพิษ” ตามมาตรา 4 ไม่รวมสิ่งที่มีชีวิต แต่ฟ้องได้ตามกฎหมายว่าด้วยละเมิดทั่วไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 420 กับมาตรา 433 จะทำให้ภาระการพิสูจน์ตกอยู่กับโจทก์ทำให้การฟ้องคดีแพ่งสิ่งแวดล้อมของโจทก์ยุ่งยากและมีความลำบากในการนำเสนอหลักฐานการละเมิดของจำเลยในศาล

2) การฟ้องคดีปกครองต่อหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ กรณีละเลยเพิกเฉยไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือล่าช้าเกินสมควรหรือไม่กระทำการใด ๆ ในการทำหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจนเป็นเหตุให้ประชาชนเสียหายทำได้ตามมาตรา 42 และมาตรา 72 (2) แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542

5.2 ข้อเสนอแนะ

มีข้อเสนอแนะและแก้ไขปรับปรุงกฎหมายดังนี้

1) ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่คือ เสนอให้แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 โดยความหมายของมลพิษ จากเดิม “มลพิษ” หมายความว่า ของเสีย วัตถุอันตราย และมวลสารอื่น ๆ รวมทั้งกากตะกอน

²¹ ข่าวสภานายความ, “สภานายความเดินทางคดีปลาหมอค้างค้ำ เลื่อนนัดไต่สวนคำร้องขอดำเนินคดีแบบกลุ่ม,” 2567, <https://www.lawyerscouncil.or.th/2019/2024/11/04/2-310/>, สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.

หรือสิ่งตกค้างจากสิ่งเหล่านั้น ที่ถูกปล่อยทิ้งจากแหล่งกำเนิดมลพิษ หรือที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนได้ และให้หมายความรวมถึง รังสี ความร้อน แสง เสียง กลิ่น ความสั่นสะเทือน หรือเหตุรำคาญอื่น ๆ ที่เกิดหรือถูกปล่อยออกจากแหล่งกำเนิดมลพิษด้วย โดยแก้ไขเพิ่มเติมเป็นของเสีย วัตถุอันตราย และมวลสารอื่น ๆ รวมทั้งกากตะกอน หรือสิ่งตกค้างจากสิ่งเหล่านั้น ที่ถูกปล่อยทิ้งจากแหล่งกำเนิดมลพิษ หรือที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ซึ่งก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนได้ และให้หมายความรวมถึง รังสี ความร้อน แสง เสียง กลิ่น ความสั่นสะเทือน หรือเหตุรำคาญอื่น ๆ ที่เกิดหรือถูกปล่อยออกจากแหล่งกำเนิดมลพิษด้วย

2) เสนอให้มีการดำเนินคดีแพ่งทั่วไปตามมาตรา 420 และ 433 แห่งประมวลแพ่งและพาณิชย์กับผู้ที่จะเมตก่อให้เกิดการแพร่ระบาดของปลาหมอคงดำในประเทศไทย โดยควรดำเนินคดีแบบกลุ่มเรียกค่าเสียหายจากการขาดรายได้ของชาวประมงหรือผู้ประกอบการประมงที่ได้รับ

3) เสนอให้มีการดำเนินคดีปกครองกับหน่วยงานอนุญาตที่ละเลย ละเว้นในการปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนด ทำให้เกิดการแพร่ระบาดของปลาหมอคงดำเป็นการทำละเมิดทางปกครองและให้หน่วยงานอนุญาตจัดการแพร่ระบาดและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่สูญเสียไป โดยดำเนินคดีมาตรา 42 และมาตรา 72(2) แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 โดยเรียกค่าเสียหายจากหน่วยงานที่มีหน้าที่กำกับดูแลที่ละเลยปล่อยให้เกิดการระบาดของปลาหมอคงดำ รวมทั้งค่าเสียหายจากการที่ต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าวด้วย

บรรณานุกรม

- กอบกุล ราชะนาคร. พัฒนาการหลักกฎหมายสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน. เชียงใหม่: เอกสารทางวิชาการหมายเลข 25 โครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำร่างแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549.
- ข่าวไทยพีบีเอส. “กรมธ.เรียก “กรมประมง-11 บริษัทส่งออกปลาหมอคงด้าแจง.” 2567.
<https://www.thaipbs.or.th/news/content/342892>. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2567.
- ข่าวสภานายความ. “สภานายความเดินหน้าคดีปลาหมอคงด้า เลื่อนนัดไต่สวนคำร้องขอ
ดำเนินคดีแบบกลุ่ม.” 2567.
<https://www.lawyerscouncil.or.th/2019/2024/11/04/2-310/>.
สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.
- ข่าวสภานายความ. “สภานายความยื่นฟ้องคดีปลาหมอคงด้าที่ศาลแพ่งกรุงเทพใต้.”
2567. <https://www.lawyerscouncil.or.th/2019/2024/09/05/3-369/>.
สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.
- ข่าวสภานายความ. “สภานายความยื่นฟ้องคดีปลาหมอคงด้าที่ศาลปกครองกลาง.” 2567.
<https://www.lawyerscouncil.or.th/2019/2024/09/05/4-157/>.
สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.
- ชัยวุฒิ สุตทองคง และคณะ. “ปลาหมอคงด้า (Blackchin tilapia).” 2560.
https://www4.fisheries.go.th/local/file_document/20171114193058_1_file.pdf.
สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567.
- ชลิต วิทยานนท์. “ปลาหมอคงด้าบทเรียนของปลาต่างถิ่นเพื่อธุรกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ.”
2567. <https://www.nstda.or.th/sci2pub/sarotherodon-melanotheron-ruppell/>.
สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567.
- ไทยรัฐออนไลน์. “ปลาหมอคงด้า คืออะไร มาจากไหน ปลาสงขลามที่มาพร้อมปัญหาใหญ่.”
2567. <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/2801885>.
สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567.
- นัทธมน คงเจริญ. กฎหมายกับสิ่งแวดล้อม บทที่ 3 หลักการที่สำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อม.
เชียงใหม่: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560.
- น้ำแท้ มีบุญสร้าง. “การดำเนินคดีแบบกลุ่มคดีสิ่งแวดล้อม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ประพจน์ คล้ายสุบรรณ. “แนวคิด ทฤษฎี หลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม.”
วารสารวิชาการศาลปกครอง 7, ฉ.2 (พฤษภาคม - สิงหาคม, 2550): 7.

วรานุษ ภูวรักษ์. ปัญหาการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมในศาลชั้นต้น. กรุงเทพฯ: หลักสูตรผู้พิพากษา
ผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 10 สถาบันพัฒนาข้าราชการตุลาการศาลยุติธรรม, 2555.

วันวิภา สุขสวัสดิ์. “การควบคุม กำจัด และเคลื่อนย้ายปลาหมอคงดำที่ถูกต้องตามกฎหมาย
การประมง.” 2567. <https://library.parliament.go.th/th/radioscript/rr2567-sep7>. สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2567.

สำนักข่าวไทย. “กฎหมายยังเอาผิดผู้นำเข้าปลาหมอคงดำ.” 2567.
<https://tna.mcot.net/agriculture-1393599>. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2567.

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2542.

สันติชัย เหล่าสันติสุข. “ความรับผิดชอบเพื่อละเมิดของผู้ก่อมลพิษทางสิ่งแวดล้อม.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2552.

อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. กฎหมายว่าด้วยความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม : ความรับผิดทางแพ่ง การ
ชดเชยเยียวยา และการระงับข้อพิพาท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2554.

รูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถามตามกฎหมายไทย

The Notice Letter Format in Accordance with Thai Law

พิทักษ์ ศศิสุวรรณ*

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เลขที่ 80 หมู่ที่ 9
ถนนพหลโยธิน ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100

Pitak Sasisuwan

Faculty of Law, Chiang Rai Rajabhat University 80 moo. 9
Paholyothin Rd., Muang District Chiang Rai Province 57100
Email: pitak.sas@crru.ac.th

Received: November 21, 2024

Revised: January 28, 2025

Accepted: January 30, 2025

บทคัดย่อ

ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้กฎหมายได้ให้สิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้แก่ตนได้ และหากหนี้ถึงกำหนดและลูกหนี้ยังขึ้นไม่ชำระหนี้ กฎหมายให้เจ้าหนี้ต้องปฏิบัติการทวงถาม ให้ลูกหนี้ชำระหนี้ของตน เป็นการเตือนให้ลูกหนี้ทราบถึงหน้าที่ของตนในมูลหนี้หากเพิกเฉย ย่อมถือว่าตกเป็นผู้ผิดนัดเพราะเขาเตือนแล้ว อย่างไรก็ตามในกฎหมายไทยมิได้กำหนดแบบ เอาไว้สำหรับหนังสือบอกกล่าวทวงถาม จึงเกิดปัญหารูปร่างแบบที่เหมาะสมของหนังสือบอก กล่าวทวงถามตามกฎหมายไทยควรมีลักษณะอย่างไร รวมถึงเนื้อหาในหนังสือบอกกล่าวทวงถามดังกล่าวควรสอดคล้องกับหลักการคุ้มครองลูกหนี้ตามพระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 จากการศึกษาพบว่าหลักประการสำคัญในการร่างหนังสือบอกกล่าวทวงถามที่สำคัญมีอยู่สามประการหลักคือ 1. บรรยายถึงสถานที่และวันเดือนปีที่บอกกล่าวทวงถาม 2. บรรยายถึงเหตุแห่งการโต้แย้งสิทธิ นิติสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีที่เกิดขึ้น ว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร พร้อมระบุค่าขอบังคับ หรือสิ่งที่จะบังคับเอาจากลูกหนี้โดยละเอียด 3. เนื้อความใน หนังสือบอกกล่าวทวงถามต้องไม่มีลักษณะข่มขู่ คุกคาม ประจานให้ลูกหนี้อับอาย รวมถึงห้าม ใช้ข้อความ เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือชื่อทางธุรกิจ บนซองจดหมาย หนังสือหรือสื่อใด ๆ ให้ บุคคลอื่นเข้าใจว่าติดต่อกับเพื่อทวงหนี้

คำสำคัญ: หนี้, หนังสือบอกกล่าวทวงถาม, กฎหมายไทย, การทวงหนี้

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

Abstract

With the power of contractual obligation, the law grants creditors the right to demand payment from debtors. When a debt becomes due and the debtor fails to pay, the creditor is legally entitled to issue a demand for payment, serving as a formal notification to the debtor to pay their due, failing to do so will made the default on debtor's payment. However, Thai law does not prescribe a specific format for such notification letter, leading to questions about the appropriate form and content. This study examines the essential elements of a demand letter in accordance with the Debt Collection Act B.E. 2558. The findings reveal three key components: 1) specifying the date and place of the demand; 2) detailing the legal basis for the claim, including the parties involved, the relevant actions, and the specific amount or performance sought; and 3) ensuring that the content of the demand letter is free from threats, harassment, or any language that could cause embarrassment to the debtor. Additionally, the use of any words, symbols, or business names that could identify the communication as a debt collection attempt is prohibited.

Keyword: Obligation, Notice Letter, Thai Law, Debt Collection

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้ กฎหมายให้อำนาจแก่เจ้าหนี้ไว้สำหรับการใช้สิทธิทวงถามให้ลูกหนี้ชำระหนี้แก่ตนได้ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นหน้าที่ของลูกหนี้ที่จะต้องปฏิบัติตามการชำระหนี้ตามที่เจ้าหนี้เรียกร้อง ซึ่งในความเป็นจริงเป็นหน้าที่สำคัญที่ตามปกติลูกหนี้จะต้องชำระหนี้แห่งตนโดยที่เจ้าหนี้มีพักต้องเตือนเลย ลูกหนี้ที่ดีจะต้อง “กระตือรือร้น” (Enthusiastic) สำหรับการชำระหนี้ที่ตนติดค้างแก่เจ้าหนี้ตามกำหนดนัด ความติดค้างในหนี้ที่ลูกหนี้มีต่อเจ้าหนี้ันั้นเกิดขึ้นนับแต่วันแรกที่เริ่มเป็นหนี้ต่อกันแล้ว ส่วนการที่กฎหมายกำหนดสิทธิในการตักเตือน หรือทวงถามไว้ให้กับเจ้าหนี้ก็เป็นเพียงช่องทางที่ช่วยให้เจ้าหนี้แสดงออกถึงการใช้สิทธิจนเมื่อถึงกำหนดเวลาที่ต้องมีการชำระหนี้ต่อกันเท่านั้น

การบอกกล่าวทวงถามโดยเฉพาะการ “ทวงหนี้” (Debt Collection) จึงเป็นศิลปะประการหนึ่งแห่งการสื่อสารระหว่างเจ้าหนี้ฝ่ายหนึ่งกับฝ่ายลูกหนี้อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งท้าทายฝ่ายผู้ทวงถามให้ผู้อื่นได้รับทราบ และเข้าใจในสารที่ผู้ทวงถามต้องการสื่อสาร ในขณะเดียวกันก็ต้องมีใจความครบถ้วนและไม่เป็นการละเมิดสิทธิของบุคคลผู้ถูกตักเตือนทวงถามให้ต้องรู้สึกอับอาย เสียชื่อเสียง เจ็บปวดจากการทวงถามนั้น

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มิได้กำหนดรูปแบบของหนังสือบอกกล่าวทวงถามไว้โดยตรง ในทางปฏิบัติเจ้าหนี้หรือทนายความผู้รับมอบอำนาจในการทวงถามจึงสามารถร่างข้อความในหนังสือบอกกล่าวทวงถามได้โดยอิสระ อย่างไรก็ตามการทวงหนี้ก็ต้องเป็นไปภายใต้เงื่อนไขที่ว่าต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิลูกหนี้ตามกฎหมายคือต้องไม่มีลักษณะคุกคาม ลบหลู่ดูหมิ่น หรือทำให้ลูกหนี้เดือดร้อนอับอาย ปัญหาคือรูปแบบหนังสือ ถ้อยคำ หรือข้อความใดที่สมควรระบุไว้ในหนังสือบอกกล่าวทวงถาม และในทางกลับกันสิ่งใดไม่ควรระบุไว้ แม้มีตำรากฎหมายเกี่ยวกับการว่าความได้กล่าวถึงลักษณะแห่งหนังสือบอกกล่าวทวงถามไว้ เช่น หนังสือสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาเกี่ยวกับการว่าความ การถามพยาน และการจัดทำเอกสารทางกฎหมาย เป็นต้น แต่ก็ยังเป็นเพียงคำแนะนำจากประสบการณ์ภาคปฏิบัติของผู้ประกอบวิชาชีพทนายความเท่านั้น ทั้งยังมีความเห็นที่แตกต่างหลากหลายมิได้มีการแจกแจงรายละเอียดให้ชัดเจนถึงที่มาและถ้อยคำสำนวนว่าสิ่งใดควรบรรจุไว้ในหนังสือบอกกล่าวทวงถามจึงเหมาะสมตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยทั้งกฎหมายลักษณะหนี้ และพระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเพื่อประโยชน์ในทางวิชาการ และทางปฏิบัติของเจ้าหนี้และทนายความผู้รับมอบอำนาจ

แม้ว่าหนังสือบอกกล่าวทวงถามมีอยู่หลายประเภท มีทั้งทวงถามให้ชำระหนี้ และบอกกล่าวเลิกสัญญา และการบอกกล่าวให้หยุดการกระทำต่างๆที่คู่กรณีกำลังกระทำอยู่นั้นเป็นการกระทบทสิทธิของผู้แจ้งเตือน ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนศึกษาเฉพาะการจัดทำเอกสารทวงถามให้ชำระหนี้ตามกฎหมายไทย โดยวิเคราะห์ข้อกฎหมายผ่าน “นิติทัศนะ” (Legal Mind) ของผู้เขียน เพื่อให้ได้รูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถามที่เหมาะสมเป็นไปตามสิทธิของเจ้าหนี้

บทความวิชาการนี้จะประโยชน์สำหรับผู้ศึกษาวิชากฎหมายลักษณะหนี้ และ วิชาการว่าความและถามพยานซึ่งจะสามารถขยายความทฤษฎีสู่แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปปรับใช้กับวิชาชีพกฎหมาย หรือทนายความ ทั้งเป็นการให้ความ เข้าใจในข้อกฎหมายที่ถูกต้องเกี่ยวกับการบอกกล่าวทวงถามหนี้ของเจ้าหนี้ ผู้ถูกทำให้ กลายเป็น “ผู้ร้าย” ในสายตาของลูกค้าหนี้เมื่อต้องทำการใช้สิทธิแห่งตนเพื่อทวงถามหนี้ที่ลูกหนี้ ค้างชำระหนี้¹ เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางแพ่งเป็นเรื่องของความสมัครใจยินยอมอัน วางอยู่บนพื้นฐานของ “เสรีภาพในการทำสัญญา”² และการเป็นหนี้ต่อกันนั้นโดยแท้แล้วเป็น เพียงส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตโดยปกติสุขของมนุษย์เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยที่ตนต้องการ ดังที่ กฎหมายสันนิษฐานไว้ว่า “มนุษย์ทุกคนย่อมกระทำกิจของตนในทางสุจริต”³ รวมถึงการทวงถาม ให้ชำระหนี้ก็เช่นกันเจ้าหนี้จะต้องทำโดยชอบด้วยกฎหมายและโดยสุจริต

2. การบอกกล่าวทวงถามตามกฎหมายไทย

กรณีที่เจ้าหนี้จะสามารถใช้สิทธิฟ้องเรียกชำระหนี้ให้ศาลบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง หรือขอบังคับชำระหนี้โดยเรียกค่าสินไหมทดแทนจากลูกหนี้นั้น ในเบื้องต้นจะต้องให้หนี้ถึง กำหนดชำระเสียก่อน ถ้าหนี้ยังไม่ถึงกำหนดชำระหนี้ ลูกหนี้ย่อมได้รับประโยชน์แห่งเงื่อนไขอยู่ เจ้าหนี้ก็ยังไม่มีสิทธิฟ้องบังคับลูกหนี้ให้ทำการชำระหนี้ได้ ถ้าลูกหนี้ชำระหนี้ล่าช้าผิดเวลา ไปจนได้ชื่อว่าลูกหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดแล้ว ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบเป็นพิเศษยิ่งกว่าหน้าที่ต้อง ชำระหนี้ กล่าวคือเจ้าหนี้มีสิทธิจะเรียกให้ลูกหนี้ใช้ค่าสินไหมทดแทนเป็นการเพิ่มความรับผิดชอบ แก่ลูกหนี้ผู้ผิดนัดเป็นพิเศษได้⁴ ในบางกรณีกฎหมายกำหนดให้เจ้าหนี้ต้องกระทำพิธีการเตือน หรือทวงถามให้ลูกหนี้รู้ตัวก่อน

หนังสือบอกกล่าวทวงถาม หรือโนติส (Notice) คือจดหมายที่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งส่งไปให้อีก ฝ่ายเพื่อบอกกล่าวทวงถาม หรือเป็นการทักท้วงให้ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน ทั้งเป็นการบังคับ สิทธิตามที่กฎหมายกำหนดระหว่างคู่กรณีภายใต้เงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่ง โดยหากลูกหนี้ยังคง เพิกเฉยเสียไม่ปฏิบัติตามย่อมได้ชื่อว่าตกเป็นผู้ผิดนัด⁵

เมื่อหนี้ถึงกำหนดชำระแล้วการจะทำให้ลูกหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดได้นั้นจะต้องมีพิธีการที่เรียกว่า การ “ให้คำเตือน” แก่ลูกหนี้ และหากลูกหนี้ยังคงเพิกเฉยเสียไม่ชำระหนี้อีก กฎหมายจึงถือว่า ลูกหนี้ชำระหนี้ล่าช้า (Delayed Performance) ต้องตกเป็นผู้ผิดนัดเพราะเจ้าหนี้ได้ให้คำเตือนแล้ว

¹ The Bangkok Insight, “4 ข้อมูลสำคัญต้องมีก่อนให้ใครยืมเงิน,” 2565, <https://today.line.me/th/v2/article/3NEggJE>, สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2568.

² Felix Scholz, “Freedom of Contract: Comprehensive Guide - Meaning & Examples,” 2024, <https://fynk.com/en/blog/freedom-of-contract/>, accessed December 28, 2024.

³ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 6.

⁴ กัธธ พินธุลาภ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ (ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505), 18.

⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 204 วรรคแรก.

ส่วนในกรณีที่หนึ้นมีกำหนดเวลาชำระกันแน่นอนตามวันแห่งปฏิทิน กฎหมายกำหนดว่าลูกหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดโดยมิต้องให้เจ้าหนี้ต้องเตือนหรือเรียกร้อง เพราะการชำระหนึ้นนั้นได้มีการกำหนดไว้เป็นการแน่นอนอยู่แล้วการที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนึ้นตามกำหนดเวลาดังกล่าว ลูกหนี้จึงตกเป็นผู้ผิดนัดโดยไม่ต้องเตือนดังที่กล่าวมาอันเป็นการโต้แย้งสิทธิของเจ้าหนี้แล้ว เจ้าหนี้นีย่อมมีสิทธิฟ้องเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนึ้นดังกล่าวได้โดยไม่ต้องบอกกล่าวก่อนฟ้อง⁶ ในกรณีผิดนัดเพราะมูลละเมิดนั้นเนื่องจากลูกหนี้ในมูลละเมิดไม่ได้รับประโยชน์แห่งเวลา เนื่องจากเป็นเรื่องล่วงสิทธิผิดหน้าที่กันโดยการกระทำอันมิชอบด้วยกฎหมายทั้งโดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อ ลูกหนี้นีย่อมมีหน้าที่ชดใช้ความเสียหายแก่เจ้าหนี้นับตั้งแต่เวลาที่ตนทำละเมิด โดยนัยแห่งมาตรา 206 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้ลูกหนี้ได้ชื่อว่าผิดนัดมาตั้งแต่เวลาที่ทำละเมิดโดยที่เจ้าหนี้ไม่จำเป็นต้องเตือนเลย กรณีการโต้แย้งสิทธิที่ขัดแย้งอยู่แล้วในคดีละเมิดจึงไม่จำเป็นต้องส่งหนังสือบอกกล่าวทวงถาม เจ้าหนี้ก็มีอำนาจฟ้องได้ แต่ในทางปฏิบัติเพื่อความเป็นธรรมหรือความชัดเจนแม้ในกรณีที่หนึ้นที่มีกำหนดเวลาแน่นอน หรือในมูลละเมิด ทนายความส่วนใหญ่มักจะยื่นหนังสือบอกกล่าวทวงถามก่อนเสมอ⁷

ตัวอย่างกรณีการตกเป็นผู้ผิดนัดในกรณีมูลละเมิดนั้นได้มีแนวคำพิพากษาฎีกาวินิจฉัยไว้สอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 206 ซึ่งถือว่าลูกหนี้ผู้ทำละเมิดผิดนัดมานับแต่เวลาทำละเมิดความว่า “หนึ้นอันเกิดแต่มูลละเมิดลูกหนี้ได้ชื่อว่าผิดนัดมาตั้งแต่เวลาที่ทำละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 206 เจ้าหนี้หาจำต้องเตือนหรือทวงถามก่อนฟ้องไม่ เจ้าของรถที่ถูกรถอื่นชนเสียหายโดยละเมิด ย่อมเป็นเจ้าหนี้และชอบที่จะฟ้องผู้ขับรถอื่นที่ทำการละเมิดและนายจ้างของผู้ทำละเมิดนั้นได้เลยโดยไม่ต้องทวงถามให้ใช้ค่าเสียหายก่อนผู้รับประกันภัยรถที่ถูกชนซึ่งได้ใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่เจ้าของรถนั้นไปแล้วก็ชอบที่จะเข้ารับช่วงสิทธิของผู้เอาประกันภัยผู้เป็นเจ้าหนี้ได้และชอบที่จะใช้สิทธิทั้งหลายบรรดาที่เจ้าหนี้นี้อยู่โดยมูลหนึ้นรวมทั้งประกันแห่งหนึ้นนั้นในนามของตนเอง ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 226 และ 880 ดังนั้นผู้รับประกันภัยจึงฟ้องนายจ้างของผู้ทำละเมิดได้โดยหาจำต้องบอกกล่าวหรือทวงถามเสียก่อนไม่”⁸

โดยสรุป การที่เจ้าหนี้เตือนให้ลูกหนี้ชำระหนึ้นแต่ลูกหนี้ไม่ยอมชำระหนึ้นโดยสาระสำคัญก็คือการแจ้งให้ลูกหนี้ทราบว่าหนึ้นถึงกำหนดชำระแล้ว นักกฎหมายบางท่านเห็นว่าอาจจะแจ้งเป็นลายลักษณ์อักษร หรือด้วยวาจาหรือด้วยวิธีอื่น อาทิ ส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ได้⁹

⁶ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10625/2555.

⁷ พระยาเทพวิฑูร (บุญช่วย วณิกกุล), คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียงมาตราว่าด้วยหนึ้น บรรพ 2 มาตรา 194-353 (กรุงเทพฯ: กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ดิงคักทิพย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554), 34-42.

⁸ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1686/2519.

⁹ ภัทรศักดิ์ วรรณแสง, หลักกฎหมายหนึ้น, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2564), 67.

สำหรับประเด็นการบอกกล่าวทวงถามด้วยวาจาได้เคยมีตัวอย่างแนวคำพิพากษาศาลฎีกา วินิจฉัยในทำนองว่า “โจทก์ได้มีหนังสือทวงถามให้จำเลยชำระหนี้ค่าสินค้าส่งไปที่อื่นอันมิใช่ ภูมิลำเนาของจำเลย จำเลยยังมิได้รับจะถือว่าจำเลยผิดนัดไม่ได้นั้น ศาลฎีกาเห็นว่า การบอก กล่าวทวงถามให้ชำระหนี้ค่าสินค้ากฎหมายมิได้บังคับว่าจะต้องทำเป็นหนังสือ ข้อเท็จจริงพึงได้ ว่าก่อนที่โจทก์จะมีหนังสือถึงจำเลย โจทก์ได้บอกกล่าวทวงถามด้วยวาจาให้จำเลยชำระหนี้แล้ว เมื่อจำเลยไม่ชำระยอมตกเป็นผู้ผิดนัด โดยโจทก์ไม่จำเป็นต้องมีหนังสือเตือนซ้ำอีก แต่ตามคำฟ้อง ของโจทก์และทางพิจารณาไม่ปรากฏชัดว่าจำเลยผิดนัดตั้งแต่เมื่อใด โจทก์จึงควรได้ดอกเบี้ย ตั้งแต่วันฟ้อง”¹⁰

การบอกกล่าวให้ลูกหนี้กระทำการชำระหนี้ การบอกเลิกสัญญาหรือบอกกล่าวให้คู่สัญญา หรือคู่กรณีอีกฝ่ายปฏิบัติตามสัญญานั้น แม้ในบางกรณีกฎหมายมิได้กำหนดว่าจะต้องทำตาม แบบหรือต้องการหลักฐานแต่ประการใด จะเป็นการเตือนด้วยวาจาต่อตัวที่เินแห่งใดก็ได้ มีผล ทำให้ลูกหนี้ผิดนัดได้เหมือนกันทั้งนั้น แต่ในทางปฏิบัติหรือใน “เชิงคดี” การบอกกล่าวด้วย วาจาเพียงประการเดียวหากลูกหนี้ปฏิเสธว่าไม่มีการบอกกล่าวทวงถามขึ้นก็ไม่สามารถพิสูจน์ ในศาลได้ว่าได้มีการบอกกล่าวแล้ว ศาลก็จะไม่บังคับให้ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบตามที่เจ้าหนี้ ต้องการ ดังนั้นหากมีเป็นหนังสือบอกกล่าวทวงถามมาแสดงเป็นหลักฐานต่อศาลย่อมทำให้ ค่ากล่าวอ้างว่าการบอกกล่าวทวงถามโดยชอบแล้วมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากกว่า¹¹

การบอกกล่าวทวงถามล่วงหน้านั้นอาจกำหนดระยะเวลาอันแน่นอนไว้ ซึ่งอาจกำหนดเวลา เป็น 3 วัน 7 วัน 15 วัน หรือ 30 วัน แล้วแต่ความเหมาะสมในมูลหนี้นั้น อันเป็นเวลาพอสมควร เนื่องจากการนำเสนอคดีต่อศาลในอนาคตจะต้องมีการถูกโต้แย้งสิทธิเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเรื่อง เกี่ยวกับอำนาจฟ้อง ในบางกรณีโดยสภาพแห่งข้อหาแล้วการโต้แย้งสิทธิอาจไม่ชัดเจนเพียงพอ หรือบางกรณีมีกฎหมายบังคับไว้ว่าต้องมีหนังสือบอกกล่าวทวงถามก่อนถึงจะฟ้องคดีได้ จึงอาจ กล่าวได้ว่าหนังสือบอกกล่าวทวงถามเป็นเงื่อนไขหนึ่งของอำนาจฟ้อง แต่อย่างไรก็ตามมิใช่ว่า ทุกคนจะต้องยื่นหนังสือบอกกล่าวทวงถามเสมอไป เช่น กรณีการโต้แย้งสิทธิที่ชัดเจนอยู่แล้วใน คดีละเมิดขับรถชนผู้เสียหาย ก็เป็นกรณีที่ไม่ต้องยื่นหนังสือบอกกล่าวทวงถามก็มีอำนาจฟ้องได้ แต่ดังที่กล่าวไว้เบื้องต้นแล้วว่าในทางปฏิบัติทนายความส่วนใหญ่จะมีการยื่นหนังสือบอก กล่าวทวงถามก่อนเสมอ เพราะไม่ประสงค์ให้อีกฝ่ายหนึ่งยกขึ้นเป็นข้อกล่าวอ้างได้ว่าไม่มีการ แจ้งเตือนล่วงหน้า ถือได้ว่าเป็นการปิดช่องทางเพื่อลดภาระหน้าที่ศาลในการวินิจฉัยประเด็น แห่งคดี โดยก่อนฟ้องคดีมีการทำหนังสือบอกกล่าวทวงถาม เช่น หนังสือบอกเลิกสัญญา หนังสือบอกกล่าวบังคับจำนอง เป็นต้น จะต้องบรรยายเรื่องการบอกกล่าวทวงถามในคำฟ้อง ด้วยเสมอ และต้องอ้างเอกสารท้ายคำฟ้องด้วยสองฉบับคือ สำเนาหนังสือบอกกล่าวทวงถามที่ ได้ส่งไปแล้ว และใบตอบรับของบริษัทไปรษณีย์ไทยจำกัด ซึ่งข้อกฎหมายที่บังคับให้เจ้าหนี้

¹⁰ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 872/2527.

¹¹ เสนีย์ ปราโมช, *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 2 (ภาคจบบริบูรณ์)* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2505), 542.

จะต้องยื่นหนังสือบอกกล่าวทวงถามไปยังลูกหนี้ก่อนเสมอ หากไม่มีการยื่นหนังสือบอกกล่าวทวงถามก็อาจเสียสิทธิในการรับชำระหนี้ อาทิ การบังคับจำนอง การบังคับจำนำ การผิณฑ์กรณีค้ำประกัน ความรับผิดชอบของผู้เช่าและการเลิกสัญญา การจ้างแรงงาน และการเข้าซื้อรถยนต์ เป็นต้น ข้อดีประการหนึ่งของการยื่นหนังสือบอกกล่าวทวงถามไปยังลูกหนี้ก่อนก็เพื่อเปิดโอกาสให้ลูกหนี้ที่มีความรับผิดชอบได้เข้ามาเจรจากับเจ้าหนี้ เป็นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเบื้องต้นส่งผลให้ลดปริมาณการนำคดีขึ้นสู่ศาลโดยไม่จำเป็นอีกทางหนึ่ง¹²

กรณีตัวอย่างสำหรับการบังคับจำนองเจ้าหนี้ซึ่งเป็นผู้รับจำนองประสงค์จะฟ้องบังคับจำนองประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 728 บังคับให้เจ้าหนี้ต้องบอกกล่าวเป็นหนังสือไปยังผู้จำนองซึ่งเป็นลูกหนี้ ในคำบอกกล่าวนั้นเจ้าหนี้จะต้องกำหนดเวลาให้ผู้จำนองชำระหนี้จำนอง และกำหนดเวลาดังกล่าวจะต้องเป็นกำหนดเวลาอันสมควรด้วย เพื่อให้โอกาสผู้จำนองชำระหนี้จำนอง ทำให้ไม่ต้องถูกฟ้องให้ศาลสั่งยึดทรัพย์สินซึ่งจำนองไปขายทอดตลาดเอาเงินมาชำระหนี้ การบอกกล่าวจึงเป็นเงื่อนไขที่โจทก์ซึ่งเป็นผู้รับจำนองจะต้องกระทำให้ถูกต้องก่อนจึงจะฟ้องบังคับจำนองได้ การบอกกล่าวดังกล่าวเป็นการแสดงเจตนาที่จะต้องมีการแสดงเจตนา คือผู้จำนอง เรื่องนี้เคยมีกรณีขึ้นสู่ศาลฎีกาโดยศาลฎีกาวินิจฉัยโดยสรุปว่า “เมื่อผู้จำนองถึงแก่กรรมมรดกของผู้จำนองซึ่งรวมตลอดถึงสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้จำนองย่อมตกทอดแก่ทายาทตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1599, 1600 ถ้ามีผู้รับโอนทรัพย์สินซึ่งจำนองแล้ว โจทก์ผู้รับจำนองประสงค์จะบังคับจำนองโจทก์ต้องมีเจตนาบอกกล่าวแก่ผู้รับโอนล่วงหน้าเดือนหนึ่งก่อน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 735 ถ้ายังไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้รับโอนทรัพย์สินซึ่งจำนอง แต่ผู้จำนองมีทายาทหรือผู้จัดการมรดก โจทก์ต้องบอกกล่าวแก่บุคคลดังกล่าวซึ่งเป็นเสมือนผู้รับโอนทรัพย์สินที่จำนอง การบอกกล่าวนี้ต้องทำเป็นจดหมายหรือหนังสือ และต้องบอกกล่าวล่วงหน้าอย่างน้อย 1 เดือนโจทก์จึงจะฟ้องบังคับจำนองได้ โจทก์มิได้บอกกล่าวบังคับจำนองแก่จำเลยซึ่งเป็นทายาทของผู้จำนองก่อนฟ้องและการที่โจทก์ฟ้องจำเลยเป็นคดีนี้ก็ถือไม่ได้ว่าเป็นการบอกกล่าวบังคับจำนองตามกฎหมาย โจทก์จึงไม่มีอำนาจฟ้องบังคับจำนอง”¹³ ส่วนกรณีสัญญาค้ำประกันเป็นสัญญาอุปกรณ์และเป็นสัญญาที่บุคคลภายนอกที่ยอมผูกพันตนต่อเจ้าหนี้ในการที่จะชำระหนี้แทนลูกหนี้เท่านั้น ปัจจุบันจึงมีการแก้ไขกฎหมายเพื่อมุ่งให้เกิดความคุ้มครองสิทธิของผู้ค้ำประกันเพิ่มมากขึ้น โดยแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 20) พ.ศ. 2557) มุ่งให้เกิดความคุ้มครองในเรื่องความรับผิดในดอกเบี้ยและค่าสินไหมทดแทน ตลอดจนค่าภาระติดพัน โดยมีข้อกำหนดให้เจ้าหนี้ต้องมีหน้าที่บอกกล่าวการผิณฑ์ชำระหนี้ไปยังผู้ค้ำประกันภายใน

¹² วีระศักดิ์ สุโขตินันท์ และณัฐพิมล สมเจษ, *คู่มือทนายความฝึกหัดคดีแพ่ง (ภาคปฏิบัติ)* (กรุงเทพฯ: ธนาเพรส จำกัด, 2562), 101.

¹³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5553/2542.

ระยะเวลา 60 วัน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและมีผลคุ้มครองสิทธิของผู้ค้าประกันตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย¹⁴

อย่างไรก็ตามตามมีแนวคำวินิจฉัยเกี่ยวกับข้อตกลงในสัญญาค้าประกันว่าหากได้มีข้อตกลงกันไว้ว่า สัญญาค้าประกันระบุว่าให้ส่งหนังสือบอกกล่าวทวงถามให้กับผู้ค้าประกันโดยชอบ แม้จะมีได้รับก็ถือว่ามีผลผูกพันกันตามกฎหมายและให้ถือว่าได้มีการส่งหนังสือบอกกล่าวทวงถามโดยชอบแล้วสรุปความว่า “ตามสัญญาค้าประกันระบุว่าบรรดาหนังสือ จดหมาย คำบอกกล่าวใด ๆ ของเจ้าของที่ส่งไปยังที่อยู่ของข้าพเจ้าตามสัญญานี้ โดยส่งเองหรือส่งทางไปรษณีย์ ลงทะเบียนหรือไม่ลงทะเบียนไม่ว่าจะถึงตัวหรือไม่ถึงตัว และไม่ว่าจะมีผู้ได้รับหรือไม่มีผู้ใดยอมรับไว้ หรือไม่ยอมรับภายในกำหนดที่ไปรษณีย์แจ้งให้มารับ ข้าพเจ้ายินยอมผูกพันให้ถือว่าหนังสือ จดหมาย หรือคำบอกกล่าวใด ๆ นั้นได้ส่งให้ข้าพเจ้าโดยชอบแล้ว เมื่อโจทก์ได้ส่งหนังสือขอให้ชำระหนี้และบอกเลิกสัญญาเช่าซื้อไปตามที่อยู่ของจำเลยที่ 2 ตามที่แจ้งไว้ในสัญญาค้าประกัน แม้ทางไปรษณีย์จะคืนหนังสือที่ส่งไปให้จำเลยที่ 2 เนื่องจากจำเลยที่ 2 ไม่มารับภายในกำหนดก็ตามที่ถือว่าจำเลยที่ 2 ได้รับหนังสือบอกกล่าวโดยชอบแล้ว โจทก์มีอำนาจฟ้องจำเลยที่ 2 ให้รับผิดชอบตามสัญญาค้าประกันได้”¹⁵

ถวัลย์ รุยาพร¹⁶ได้สรุปสาระสำคัญสิ่งที่ต้องบรรจุไว้ในหนังสือดังกล่าว สรุปขั้นตอนการเขียนหนังสือบอกกล่าวทวงถามไว้ดังนี้

- สถานที่ทำหนังสือ
- วันที่ทำหนังสือ
- เริ่มต้นด้วย เรื่อง เรียน อ้างถึงสิ่งที่ส่งมาด้วย
- ข้อความกล่าวถึง หรือนิติสัมพันธ์ ระหว่างคู่ความ
- ข้อความที่เกี่ยวกับการขอ หรือจะบังคับให้ลูกหนี้ หรือผู้ที่รับหนังสือบอกกล่าวจะต้องปฏิบัติตามที่แจ้ง
- คำลงท้ายและการลงลายมือชื่อของนายความหรือคู่ความ หรือผู้รับมอบอำนาจ

อย่างไรก็ตามจากสาระสำคัญดังกล่าวข้างต้นมิได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือบอกกล่าวทวงถามเพิ่มเติม ผู้เขียนเห็นว่าควรมีการแจกแจงรายละเอียดขององค์ประกอบของหนังสือบอกกล่าวทวงถามเพิ่มเติมมากกว่านี้เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบและเข้าใจถึงศิลปะการสื่อความทวงถามนี้มากขึ้น

ในกรณีที่เจ้าหนี้มีความประสงค์จะมอบหมายให้ผู้อื่นกระทำการทวงถามหนี้แทนตนก็ย่อมจะกระทำได้ และหากตัวแทนของเจ้าหนี้ได้ทำการทวงถามเตือนให้ลูกหนี้ชำระหนี้แล้วก็

¹⁴ ปองปรีชัญ เกษาสวรรณ, สุวนัย ทะคำสอน และกฤษณะ ตุ่มกตากร, “ปัญหาการบอกกล่าวการผิดนัดชำระหนี้ของลูกหนี้กับการคุ้มครองผู้ค้าประกัน,” *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม* 17, ๑.1 (มกราคม - เมษายน 2566): 1-9.

¹⁵ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 220/2562.

¹⁶ ถวัลย์ รุยาพร, *ว่าความ การถามพยาน และการจัดทำเอกสารทางกฎหมาย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2563), 10.

ย่อมมีผลเท่ากับเจ้าหนี้ได้ให้คำเตือนด้วยตัวเอง ปัจจุบันตัวแทนของเจ้าหนี้มักเป็นไปในรูปแบบ
ทนายความผู้รับมอบอำนาจ หรือบริษัทรับทวงหนี้ตามกฎหมาย อาทิ ผู้ประกอบธุรกิจทวงหนี้
และผู้รับมอบอำนาจจากผู้ประกอบธุรกิจทวงถามหนี้ด้วย ซึ่งในกรณีผู้รับมอบอำนาจมาทุกกรณี
หากเจ้าหนี้ทวงถามต่อหน้าต้องนำหลักฐานการมอบอำนาจมาแสดงด้วย โดยข้อห้ามในการทวง
หนี้ตามพระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 กล่าวโดยสรุปมีดังนี้

- ห้ามทวงถามหนี้กับคนอื่นซึ่งมิใช่ลูกหนี้ เว้นแต่บุคคลที่ลูกหนี้ระบุไว้
- ห้ามบอกความเป็นหนี้ของลูกหนี้ให้แก่ผู้อื่น เนื่องจากกฎหมายไม่ให้ประจานลูกหนี้ หรือ
ทำให้ลูกหนี้เสียชื่อเสียง โดยบอกคนที่ไม่เกี่ยวข้องยกเว้นเป็นคนในครอบครัวลูกหนี้ เช่น สามี
ภรรยา บุพการี ผู้สืบสันดาน เป็นต้น
- ห้ามใช้ข้อความ เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือชื่อทางธุรกิจ บนซองจดหมาย หนังสือหรือ
สื่อใด ๆ ให้(บุคคลอื่น) เข้าใจว่าติดต่อเพื่อทวงหนี้
- ห้ามติดต่อแสดงตนทำให้ผู้ติดต่อด้วยเข้าใจผิด เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ติดต่อของ
ลูกหนี้
- ห้ามข่มขู่ ใช้ความรุนแรง หรือกระทำการอื่นใดที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ร่างกาย
ชื่อเสียงหรือทรัพย์สินของลูกหนี้หรือผู้อื่น
- ห้ามใช้วาจาหรือภาษาที่เป็นการดูหมิ่นลูกหนี้หรือผู้อื่น
- ห้ามทวงถามหนี้ที่ไม่เหมาะสมในลักษณะอื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการกำกับการทวงถาม
หนี้ประกาศ¹⁷

3. วิเคราะห์รูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถามตามกฎหมายไทย

เนื่องจากกฎหมายมิได้กำหนดบังคับแบบในการทำหนังสือบอกกล่าวทวงถามไว้ แต่โดยนัย
แห่งกฎหมายลักษณะหนี้ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และตามพระราชบัญญัติการ
ทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 การทวงหนี้ย่อมต้องกระทำอย่างระมัดระวัง ไม่ไปกระทบสิทธิของ
ลูกหนี้ เพราะแม้กฎหมายให้สิทธิเจ้าหนี้ในการทวงถามหนี้ของตนเข้ากับลูกหนี้ได้ก็ตาม แต่
กฎหมายก็วางกรอบอันเป็นขอบเขตไว้เพื่อจำกัดมิให้เจ้าหนี้ใช้สิทธิอันเป็นการรังแกลูกหนี้ ซึ่ง
จากการศึกษานัยยะแห่งกฎหมายลักษณะหนี้ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และตาม
พระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 เห็นว่าควรมีรูปแบบของหนังสือทวงถาม(ชำระหนี้)
ตามกฎหมาย ซึ่งประกอบด้วยทั้งหมด 9 ส่วน ดังนี้

¹⁷ นภาง เอกอัคร และธนวัต รินธนาเลิศ, “กฎหมายคุ้มครองสิทธิลูกหนี้ที่ถูกทวงหนี้เพียงใด?”, 2564,
https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/articles/Article_12May2021.html, สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2567.

3.1 ส่วนการบรรยายถึงสถานที่จัดทำหนังสือบอกกล่าวทวงถาม

มักถูกระบุไว้บริเวณด้านมุมขวาบนของหนังสือเสมอโดยมีคำขึ้นต้นตัวอย่างเช่น ทาที่..... หรือ เขียนที่..... หรือ ไม่อาจมิได้ระบุคำขึ้นต้นเลยก็ได้โดยระบุชื่อสถานที่ เลขที่ตั้ง หมู่ ถนน แขวง/ตำบล เขต/อำเภอ และจังหวัดอย่างละเอียด

3.2 ส่วนการบรรยายถึงวันเดือนปีในการเขียนหนังสือบอกกล่าวทวงถามขึ้น

วันเดือนปีที่จัดทำหนังสือบอกกล่าวทวงถามจะถูกวางไว้บริเวณกลางหน้ากระดาษ บรรทัดถัดจากสถานที่จัดทำหนังสือบอกกล่าวทวงถาม ตัวอย่างเช่น วันที่.....เดือน.....ปี..... เป็นต้น

3.3 ส่วนหัวเรื่อง หรือประเด็นเรื่องที่ต้องการบอกกล่าวทวงถามขอให้ลูกหนี้ปฏิบัติตาม

หัวเรื่องประเด็นคือการอ้างถึงนิติสัมพันธ์ หรือมูลหนี้ หรือการโต้แย้งสิทธิที่ผู้บอกกล่าวทวงถามประสงค์ให้ลูกหนี้ปฏิบัติตามมักขึ้นต้นด้วยคำว่า “ขอให้...” ตัวอย่างเช่น ขอให้ชำระหนี้ หรือขอให้ชำระหนี้และบอกกล่าวบังคับจำนอง หรือขอให้ชดใช้ค่าเสียหายและค่าสินไหมทดแทน เป็นต้น

3.4 ส่วนบรรยายถึงนามของผู้รับหรือลูกหนี้ผู้ต้องถูกบอกกล่าวทวงถาม

เป็นการระบุตัวลูกหนี้ผู้รับหนังสือเพื่อให้ปฏิบัติการชำระหนี้โดยถูกคน เป็นการระบุชื่อและนามสกุลโดยมีคำขึ้นต้นว่า “เรียน...” ตัวอย่างเช่น “เรียน นายมานะ มานี” เป็นต้น

3.5 ส่วนบรรยายถึงเอกสารหรือหลักฐานที่เกี่ยวกับนิติสัมพันธ์ หรือเป็นมูลเหตุแห่งข้อพิพาท

เป็นการอ้างอิงถึงข้อตกลง หรือนิติสัมพันธ์ตามเอกสารที่พิพาทกันอยู่ ตัวอย่างเช่น “อ้างอิง สัญญาซื้อขายฉบับลงวันที่ 11 พฤศจิกายน 2567” เป็นต้น

3.6 ส่วนการบรรยายถึงความเป็นมาของเรื่องโดยย่อและความผูกพันทางกฎหมายของคู่กรณี

โดยระบุข้อเท็จจริงโดยย่อและนิติสัมพันธ์ที่คู่กรณีมีต่อกัน อันเป็นสาเหตุแห่งเรื่องราว ซึ่งอาจเกิดจากนิติกรรมสัญญาผูกพันกันมาก่อน เช่น สัญญากู้ยืมเงิน สัญญาเช่า สัญญาจะซื้อจะขายที่ดิน เป็นต้น โดยจะต้องระบุให้ชัดเจนแสดงถึงความผูกพันทางกฎหมายระหว่างคู่กรณีของสัญญานั้น ๆ หรือถ้าเป็นกรณีนี้อันเกิดจากนิติเหตุ เช่น มูลละเมิด ก็ต้องบรรยายข้อเท็จจริงโดยย่อและระบุว่าเป็นการละเมิดโดยจงใจหรือเป็นการละเมิดโดยประมาทเลินเล่ออย่างไร

รูปแบบของคำขึ้นต้นของย่อหน้าแรกนี้มักใช้คำว่า “ตามที่...” และลงท้ายด้วยคำว่า “ซึ่งท่านได้ทราบดีอยู่แล้วนั้น” เพื่อเป็นการทำความเข้าใจความเตือนความจำลูกหนี้ หรือคู่กรณีอีกฝ่ายว่า เขาได้ทราบข้อเท็จจริงนี้อยู่แล้ว ตัวอย่างเช่น ตามที่ท่านได้กู้ยืมเงินไปจากนางสาวซูใจ ใจงาม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2561 เป็นเงินจำนวน 10,000 บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) โดยได้รับเงินครบถ้วนแล้วในวันทำสัญญา โดยตกลงให้คิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 15 ต่อปี และมีกำหนดชำระคืนภายในวันที่ 11 ตุลาคม 2566 ซึ่งท่านได้ทราบดีอยู่แล้วนั้น เป็นต้น

3.7 ส่วนการบรรยายเกี่ยวกับการโต้แย้งสิทธิ และความเสียหายที่เกิดขึ้น

เป็นย่อหน้าที่ต้องระบุถึงพฤติการณ์ข้อขัดแย้ง การผิวนัด ผิดสัญญา หรือการก่อการละเมิดได้สร้างความเสียหายไว้อย่างไร ซึ่งจะต้องบรรยายให้ปรากฏชัดว่าเจ้าหนี้ได้รับความเสียหายอย่างไรบ้างคิดคำนวณเป็นตัวเงินได้เท่าใด หากเป็นกรณีบอกกล่าวทวงถามเรียกคืนเงินกู้ยืมซึ่งลูกหนี้ผิวนัดไม่ชำระหนี้ จะต้องบรรยายถึงความเสียหายที่เจ้าหนี้ได้รับทั้งต้นเงินและดอกเบี้ยว่าเป็นจำนวนเงินเท่าใด ตัวอย่างเช่น ในเวลาต่อมาความปรากฏว่าท่านได้ผิวนัดชำระหนี้กู้ยืมเงินดังกล่าว โดยมีได้ชำระเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยแก่เจ้าหนี้ในวันที่ 11 ตุลาคม 2566 บัดนี้ ล่วงเลยกำหนดชำระหนี้มาเป็นเวลานานแล้ว ท่านมิได้ชำระหนี้ให้แก่นางสาวซูใจ ใจงาม อีกเลย โดยมีต้นเงินที่ท่านค้างชำระจำนวน 10,000 บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) และดอกเบี้ยตามสัญญาอีก 3,000 บาท (สามพันบาทถ้วน) รวมเป็นเงินทั้งสิ้นจำนวน 13,000 บาท (หนึ่งหมื่นสามพันบาทถ้วน) เป็นต้น

3.8 ส่วนการบรรยายถึงส่วนบังคับให้ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้ หรือสิ่งที่ขอให้ผู้รับหนังสือบอกกล่าวทวงถามปฏิบัติตาม

เป็นส่วนที่บรรยายให้ลูกหนี้เข้าใจได้โดยง่ายว่าฝ่ายเจ้าหนี้มีความประสงค์ให้ตนปฏิบัติตามอย่างไร โดยมีเงื่อนไขเวลากำหนดให้ปฏิบัติอย่างชัดเจน และถ้าหากไม่มีการปฏิบัติตามจะมีผลทางกฎหมายเป็นอย่างไร โดยไม่เป็นการข่มขู่ คุกคาม หรือประจานให้ลูกหนี้ได้รับความหวาดกลัวหรืออับอายเกินสมควร ตัวอย่างเช่น ข้าพเจ้าในฐานะทนายความผู้รับมอบอำนาจจากนางสาวซูใจ ใจงาม จึงแจ้งมาเพื่อขอให้ท่านนำเงินจำนวน 13,000 บาท (หนึ่งหมื่นสามพันบาทถ้วน) มาชำระให้แก่นางสาวซูใจ ใจงาม ภายใน 15 วัน นับตั้งแต่วันที่ท่านได้รับหนังสือบอกกล่าวทวงถามฉบับนี้ มิฉะนั้นนางสาวซูใจ ใจงาม มีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการตามกฎหมายกับท่านต่อไป เป็นต้น

3.9 ส่วนข้อความลงท้าย และลายมือชื่อผู้จัดทำหนังสือบอกกล่าวทวงถาม

เป็นมารยาทการส่งหนังสือเป็นทางการโดยลงท้ายหนังสือย่อหน้าสุดท้ายบริเวณตรงกลางหนังสือด้วยคำว่า “ขอแสดงความนับถือ” พร้อมกับลงลายมือชื่อทนายความผู้รับมอบอำนาจด้วย

กล่าวโดยสรุป ภาพรวมของหนังสือบอกกล่าวทวงถามจะต้องมีลักษณะชัดเจนมีที่มาที่ไปแห่งการทวงถามตักเตือนให้ลูกหนี้ได้ปฏิบัติตามอยู่ถูกต้องครบถ้วนเป็นไปตามกฎหมายลักษณะหนี้ ทั้งภาษาที่ใช้ในหนังสือบอกกล่าวทวงถามจะต้องเป็นภาษาสุภาพและเป็นทางการ แม้ว่าจะมิได้มีบทกฎหมายระบุชี้ชัดลงไปว่าจะต้องมีถ้อยคำใดบ้างสำหรับการบอกกล่าวทวงถามให้ชำระหนี้ หรือตักเตือนอีกฝ่ายก็ตาม แต่ก็เป็นที่ยอมรับว่าการทวงหนี้กับผู้อื่นเป็นมารยาทที่จะไม่ใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย ข่มขู่ คุกคาม ส่อเสียด ประชดประชัน เนื่องจากทุกถ้อยคำล้วนมีผลทางกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังเช่นเคยมีแนวคำพิพากษาฎีกาที่ 6757/2560 ซึ่งวินิจฉัยสรุปความได้ว่า “จำเลยทำสัญญากู้ยืมเงินโจทก์ 595,500 บาท ตกลงชำระดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 1 ต่อเดือน จำเลยได้รับเงินที่กู้ยืมครบถ้วนแล้ว หลังจากทำสัญญาจำเลยไม่

ชำระต้นเงินคงชำระดอกเบี้ย 4 ครั้ง รวมเป็นเงิน 6,550 บาท การที่โจทก์ส่งข้อความทางเฟสบุ๊ก ถึงจำเลยมีใจความว่า “เงินทั้งหมด 670,000 บาท ไม่ต้องส่งคืนยกให้หมดไม่ต้องส่งดอกอะไรมาให้จะได้ไม่ต้องมีภาระหนี้สินติดตัว” การส่งข้อมูลดังกล่าวเป็นการสนทนาผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ถือว่าเป็นการส่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ จึงต้องนำ พ.ร.บ.ว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ.2544 มาตรา 7 ถึง มาตรา 9 มาใช้บังคับด้วย แม้ข้อความนี้จะไม่มีการลงลายมือชื่อโจทก์ก็ตาม แต่การส่งข้อความทางเฟสบุ๊กจะปรากฏชื่อผู้ส่งด้วยและโจทก์ก็ยอมรับว่าได้ส่งข้อความถึงจำเลยจริง ข้อความการสนทนาดังกล่าวจึงรับฟังได้ว่า เป็นการแสดงเจตนาปลดหนี้ให้แก่จำเลยโดยมีหลักฐานเป็นหนังสือตาม ป.พ.พ. มาตรา 340 แล้ว หนี้ตามสัญญาไย้มยอมระงับ จำเลยไม่ต้องรับผิดชอบชำระหนี้แก่โจทก์ โจทก์ไม่มีอำนาจฟ้อง”¹⁸

1. ส่วนการบรรยายถึงสถานที่
จัดทำหนังสือบอกกล่าวทวงถาม

2. ส่วนการบรรยายถึงวันเดือนปีในการเขียนหนังสือบอก
กล่าวทวงถามขึ้น

3. ส่วนหัวเรื่อง หรือประเด็นเรื่องที่ต้องการบอกกล่าวทวงถามขอให้ลูกหนี้ปฏิบัติตาม

4. ส่วนบรรยายถึงนามของผู้รับหรือลูกหนี้ผู้ต้องถูกบอกกล่าวทวงถาม

5. ส่วนบรรยายถึงเอกสารหรือหลักฐานที่เกี่ยวกับนิติสัมพันธ์ หรือเป็นมูลเหตุแห่งข้อพิพาท

6. ส่วนการบรรยายถึงความเป็นมาของเรื่องโดยย่อและความผูกพันทางกฎหมายของคู่กรณี

7. ส่วนการบรรยายเกี่ยวกับการโต้แย้งสิทธิ และความเสียหายที่เกิดขึ้น

8. ส่วนการบรรยายถึงส่วนบังคับให้ลูกหนี้ปฏิบัติตามชำระหนี้ หรือสิ่งที่ขอให้ผู้รับหนังสือบอกกล่าว
ทวงถามปฏิบัติตาม

9. ส่วนข้อความลงท้าย และลายมือชื่อผู้จัดทำหนังสือบอก
กล่าวทวงถาม

ภาพ 1 รูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถาม

ที่มา: พัทธ์ ศศิสุวรรณ, *สรุปจากรูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถาม, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*, 2567.

ข้อดีของการทำหนังสือบอกกล่าวทวงถามก็คือเป็นการเตือนให้ลูกหนี้ได้ทราบถึงหน้าที่ตนที่ต้องปฏิบัติต่อเจ้าหนี้ตามนิติสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะในมูลหนี้ที่กฎหมายกำหนดให้ต้องมีการแจ้งเตือนลูกหนี้ก่อน เป็นการให้ระยะเวลาและแนวทางที่เหมาะสมแก่ลูกหนี้ในการชำระหนี้ของตน ทั้งการทำให้เป็นหนังสือบอกกล่าวทวงถามส่งโดยตรงถึงตัวลูกหนี้ย่อมเป็นการ

¹⁸ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6757/2560.

ประกันว่าผู้อื่นที่ไม่ใช่ตัวลูกหนี้จะทราบเรื่องที่ลูกหนี้เป็นหนี้ผู้อื่นและทำให้ลูกหนี้อับอาย ส่วนในหน้าที่ที่กำหนดชำระแน่นอนตามปฏิทินนั้นโดยปกติไม่มีความจะเป็นที่เจ้าหนี้ต้องเตือนหรือทวงถามลูกหนี้แต่อย่างใด เมื่อหนี้ถึงกำหนดชำระ ลูกหนี้ย่อมต้องรู้หน้าที่ของตนในการปฏิบัติการชำระหนี้ นั้น เพียงแต่ในทางปฏิบัติเจ้าหนี้ผู้มั่งคั่งธรรมดาอาจให้ออกาสลูกหนี้อีกครั้งโดยการส่งหนังสือแจ้งเตือนทวงถามก็ย่อมทำได้ไม่มีกฎหมายห้าม

นอกจากนี้ในการทวงหนี้ผู้ซึ่งมีวิชาชีพทนายความจะต้องกระทำด้วยความรอบคอบระมัดระวังมิให้กระทบต่อเกียรติของทนายความ เพราะทนายความได้เป็นผู้อุทิศตนให้แก่การศึกษาค้นคว้าวิชากฎหมายโดยตลอดเวลานั้น ควรนำความรู้ที่ได้เพื่อปฏิบัติหน้าที่ประจำประกอบและผดุงความยุติธรรม มิใช่เพียงฝ่ายลูกความตนเท่านั้นแต่ควรคำนึงถึงสังคมด้วยโดยสิ่งที่ทนายความจะต้องระลึกถึงอยู่เสมอก็คือวิชาชีพแห่งตนเป็นที่ไว้วางใจแก่ประชาชน การกระทำใดๆของตนจะต้องอยู่ภายใต้กรอบจริยธรรม หากทนายความเห็นว่าคดีใดพอมีช่องทางที่สามารถประนีประนอมยอมความกันได้ก็ควรพูดให้ตัวความประนีประนอมกัน ไม่ควรยุยงให้สู้คดีเพื่อหวังผลประโยชน์จากการที่ผู้อื่นเป็นความกัน

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

4.1 บทสรุป

การใช้กฎหมายคือสิ่งหนึ่งที่นักนิติศาสตร์มุ่งสร้างสรรค์ให้เกิดความยุติธรรม ผ่านภาษาและท่วงทำนองที่งดงามสามารถโน้มน้าวให้ผู้รับสารเชื่อถือ และคล้อยตามความเห็นของตน สอดคล้องกับแนวคิดนิติสุนทรียศาสตร์ (Legal Aesthetics)¹⁹ ที่มองว่ากฎหมายคืองานศิลปะแขนงหนึ่ง หน้าที่ของนักนิติศาสตร์นอกจากการศึกษากฎหมายในฐานะศาสตร์วิชาที่อำนวยความสะดวกยุติธรรมให้กับประชาชนแล้ว การศึกษากฎหมายเพื่อพัฒนาสถานะของกฎหมายให้งดงามยิ่งขึ้นในหลากหลายมิติก็เป็นสิ่งที่ขาดมิได้ โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่รับมอบหมายจากเจ้าหนี้ นักกฎหมาย หรือทนายความผู้รับมอบอำนาจจากเจ้าหนี้ ซึ่งจะต้องใช้ศิลปะในการทวงถามการชำระหนี้ให้อยู่ภายใต้กรอบของกฎหมาย แม้กฎหมายมิได้กำหนดรูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถามไว้อย่างชัดเจนก็ตาม

ในบทความนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการทำหนังสือทวงถามหรือบอกกล่าวทวงถามให้ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้ อันเป็นกรณีศึกษาในขั้นก่อนการฟ้องคดีต่อศาล การที่เจ้าหนี้เตือนให้ลูกหนี้ชำระหนี้แต่ลูกหนี้ไม่ยอมชำระนั้นโดยสาระสำคัญก็คือการแจ้งให้ลูกหนี้ทราบว่าหนี้ถึงกำหนดชำระแล้ว นักกฎหมายบางท่านเห็นว่าอาจจะแจ้งเป็นลายลักษณ์อักษร หรือด้วยวาจา หรือด้วยวิธีอื่น อาทิ ส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ได้ และเมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มิได้กำหนดรูปแบบของหนังสือบอกกล่าวทวงถามไว้ ส่งผลให้ในทางปฏิบัติเจ้าหนี้ หรือ

¹⁹ ทิฆัมพร รอดขันเมือง, “นิติสุนทรียศาสตร์: เครื่องมือวิเคราะห์ความยุติธรรม,” *วารสารกฎหมายนิติพัฒน* นิตย 11, ฉ.1 (มกราคม - มิถุนายน 2565): 11-12.

ทนายความผู้รับมอบอำนาจในการทวงหนี้จึงสามารถร่างข้อความในหนังสือบอกกล่าวทวงถามได้โดยอิสระภายใต้เงื่อนไขที่ว่าต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิลูกหนี้ตามกฎหมาย หากมีลักษณะขัดต่อหลักการดังกล่าวเจ้าหนี้ หรือบุคคลผู้จัดทำหนังสือบอกกล่าวทวงถามอาจต้องรับผิดชอบทางอาญา วิธีการหลีกเลี่ยงต่อการกระทำผิดกฎหมายก็คือต้องไม่มีลักษณะคุกคาม ปล่อยดูหมิ่น หรือทำให้ลูกหนี้เดือดร้อนอับอาย ข้อสำคัญก็คือต้องมีเนื้อหาเป็นการเตือนให้ลูกหนี้ทราบ และตระหนักถึงหน้าที่แห่งตนในการปฏิบัติตามชำระหนี้โดยครบถ้วน การบอกกล่าวทวงถามนี้เมื่อพิจารณาจากหลักในความเป็นจริงของบุคคลผู้มีข้อพิพาทกัน อาจนำมาซึ่งสันติระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ หรืออาจนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ก็ได้

การทวงหนี้จึงมีมิติทั้งด้านกฎหมาย และการปะทะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interaction) ซ้อนทับกันอยู่ การใช้สิทธิกฎหมายตามใจเจ้าหนี้เพื่อทวงถามหนี้เพียงประการเดียวอาจนำมาซึ่งความยุติธรรมได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งการทวงถามให้ผู้อื่นชำระหนี้ก็เป็นศิลปะประการหนึ่งที่ต้องประกอบไปด้วยความงดงามทางด้านภาษา การให้เหตุผล และการโน้มน้าวใจลูกหนี้ ให้เชื่อถือน้อยตามนำไปสู่การปฏิบัติตามชำระหนี้ตามประสงค์ของเจ้าหนี้ ทั้งต้องทำภายใต้เงื่อนไขทางกฎหมายที่ไม่เป็นการคุกคาม ข่มขู่ หรือทำให้ลูกหนี้รู้สึกว่าคุณประจาน ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มเติมโดยไม่จำเป็น

4.2 ข้อเสนอแนะ

รูปแบบหนังสือบอกกล่าวทวงถามชำระหนี้ที่สมควรมีองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

1. บรรยายถึงสถานที่และวันเดือนปีที่บอกกล่าวทวงถาม
2. บรรยายถึงเหตุแห่งการโต้แย้งสิทธิ นิติสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีที่เกิดขึ้น ว่าใครทำอะไรที่ไหน อย่างไร พร้อมระบุค่าของบังคับ หรือสิ่งที่จะบังคับเอาจากลูกหนี้โดยละเอียด
3. เนื้อความในหนังสือบอกกล่าวทวงถามต้องไม่มีลักษณะข่มขู่ คุกคาม ประจานให้ลูกหนี้อับอาย รวมถึงห้ามใช้ข้อความ เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือชื่อทางธุรกิจ บนซองจดหมาย หนังสือหรือสื่อใด ๆ ให้บุคคลอื่นเข้าใจว่าติดต่อเพื่อทวงหนี้

5. ข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในอนาคต

ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับลักษณะการทวงหนี้ที่สร้างสรรค์ภายใต้กฎหมายไทย เพื่อศึกษารูปแบบการทวงหนี้ที่เหมาะสมทั้งด้านกฎหมาย และสังคม อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษากฎหมายเกี่ยวกับหนี้ นิติกรรมและสัญญา หลักวิชาชีพกฎหมาย และการจัดทำเอกสารทางกฎหมาย ทั้งเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการอาชีพทนายความ และผู้ประกอบการอาชีพทวงหนี้ตามกฎหมาย นอกจากนี้ในอนาคตควรพิจารณากำหนดหลักการเป็นข้อกฎหมายที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องการบอกกล่าวทวงถามเพิ่มเติมเข้าไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเรื่องหนี้ เพื่อให้มีความเป็นมาตรฐานเดียวกันสำหรับการบอกกล่าวทวงถามให้ชำระหนี้ โดยเฉพาะในยุคที่โลกขับเคลื่อนไปสู่ยุคดิจิทัล

บรรณานุกรม

- กำธร พันธูลาภ. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้. ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505.
- ทิมมพร รอดขันเมือง. “นิติสุนทรียศาสตร์: เครื่องมือวิเคราะห์ความยุติธรรม.” *วารสารกฎหมายนิติพัฒน์* ปีที่ 11, ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2565): 11-12.
- ถวัลย์ รุยาพร. *ว่าความ การถามพยาน และการจัดทำเอกสารทางกฎหมาย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2563.
- เทพวิฑูร (บุญช่วย วณิกกุล), พระยา. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียงมาตราว่าด้วยหนี้ บรรพ 2 มาตรา 194-353. กรุงเทพฯ: กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ตังศภัทย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.
- ธีระศักดิ์ สุโชตินันท์ และณัฐพิมล สมเจษ. *คู่มือทนายความฝึกหัดคดีแพ่ง (ภาคปฏิบัติ)*. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส จำกัด, 2562.
- นภาง เอกอัคร และธนวัต รินธนาเลิศ. “กฎหมายคุ้มครองสิทธิลูกหนี้ที่ถูกทวงหนี้เพียงใด?” 2564. https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/articles/Article_12May2021.html. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2567.
- ปองปรีชญ์ เกษาสวรรณ, สุระนัย ทะคำสอน และกฤษณะ ตุ่มกตากร. “ปัญหาการบอกกล่าวการผิดนัดชำระหนี้ของลูกหนี้กับการคุ้มครองผู้ค้าประกัน.” *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม* 17, ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2566): 1-9.
- ภัทรศักดิ์ วรรณแสง. *หลักกฎหมายหนี้*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2564.
- เสนีย์ ปราโมช. *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 2 (ภาคจบบริบูรณ์)*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2505.
- Felix Scholz. “Freedom of Contract: Comprehensive Guide - Meaning & Examples.” 2024. <https://fynk.com/en/blog/freedom-of-contract/>. accessed December 28, 2024.
- The Bangkok Insight. “4 ข้อมูลสำคัญต้องมีก่อนให้ใครยืมเงิน.” 2565. <https://today.line.me/th/v2/article/3NEggJE>, สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2568.

จากความขัดแย้งสู่ความสามัคคี: การเรียนรู้จากประสบการณ์
การสร้างนวัตกรรมในชุมชน*

From Conflict to Unity: Learning from the Experience of
Innovation Building in Communities

นพวรรณ ธรรมสิทธิ์** และ ทับทิม สุขพิน***

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
เลขที่ 80 หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100

Nopphawan Thammasit and Tubtim Sukpin

Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Rai Rajabhat
University, No. 80, Village No. 9, Ban Du Subdistrict, Mueang District,
Chiang Rai Province, 57100

Email: woodning@hotmail.com, tubtimsukpin@gmail.com

Received: October 29, 2024

Revised: January 31, 2025

Accepted: February 7, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์หัตถิพลของอาสาสมัครชุมชนในการส่งเสริมการปรองดองทางสังคมในพื้นที่ชนบท โดยเน้นที่ชุมชนท่าจำปี จังหวัดพะเยา การศึกษานี้สำรวจผลกระทบของปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ รวมถึงข้อขัดแย้งด้านทรัพยากรและความขัดแย้งระหว่างรุ่นที่มีต่อความสัมพันธ์ในชุมชน โดยชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของนวัตกรรมที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนในการเสริมสร้างความสามัคคี นอกจากนี้ได้นำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหการจัดการทรัพยากร เช่น โครงการบริหารจัดการน้ำ ‘ฝายมีชีวิต’ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านวัตกรรมดังกล่าวส่งเสริมความไว้วางใจ ความรับผิดชอบร่วมกัน และความร่วมมือระหว่างกลุ่มคนในชุมชน

* This article is a component of a research study on Social Harmony Learning through an Undertaken Innovation Study of Community Volunteers: A Case Study on Tha Champee, Muang District, Phayao Province. Research funding supported by Chiang Rai Rajabhat University in 2020

** Assistant Professor; currently in the Department of Political Science, Faculty of Political Science and Public Administration.

*** Ph.D. in Public Administration; currently a Lecturer in the Department of Public Administration, Faculty of Political Science and Public Administration.

การศึกษาใช้การวิเคราะห์กรณีศึกษาเพื่อทำความเข้าใจว่า ผู้มีบทบาทในท้องถิ่นสามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านนวัตกรรมได้อย่างไร โดยเน้นถึงความสำคัญของอาสาสมัครในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนและการแก้ไขความขัดแย้ง ซึ่งช่วยให้เกิดการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาทักษะ และการเข้าถึงทรัพยากรอย่างทั่วถึง ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการผสมผสานคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ากับแนวทางการแก้ปัญหาที่ทันสมัย สามารถส่งเสริมการปรองดองที่ยั่งยืนเชื่อมโยงช่องว่างระหว่างรุ่นและแก้ไขความไม่เสมอภาคทางสังคมและการเมือง

บทวิเคราะห์นี้นำเสนอการศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กรณีศึกษาที่แสดงวิธีการที่เป็นทางเลือกสำหรับสร้างความสามัคคีในชุมชนผ่านการผสมผสานแนวคิดด้านนวัตกรรมสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างกรอบการทำงานที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและส่งเสริมการพัฒนาาร่วมกันของชุมชนในการแก้ไขความขัดแย้งอย่างยั่งยืนและสร้างความสามัคคีในระยะยาว ทั้งนี้แนวทางจากกรณีศึกษาสามารถนำไปปรับใช้ในบริบทอื่นได้อย่างเหมาะสม

การศึกษาสรุปว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนและความสามัคคีทางสังคมในระยะยาว จำเป็นต้องใช้การขับเคลื่อนที่มาจากอาสาสมัครโดยมีนวัตกรรมเป็นแกนกลาง โดยสนับสนุนให้มีการดำเนินโครงการที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง และการสร้างภาวะผู้นำที่ครอบคลุม เพื่อพัฒนากรอบการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพให้การปรองดองในท้องถิ่นได้รับการยอมรับและการเติบโตอย่างเท่าเทียม

คำสำคัญ: การแก้ไขข้อขัดแย้ง, การพัฒนาชนบท, นวัตกรรมชุมชน

Abstract

This article examines the influence of community volunteers on promoting social reconciliation in rural regions, with a particular emphasis on the Tha Champee community in Phayao Province, Thailand. The study examines the impact of socioeconomic challenges, including resource disputes and generational conflicts, on community relations, underscoring the critical role of community-driven innovations in fostering unity. It offers practical solutions to resource allocation issues, such as the "Living Weir" water management project. It demonstrates how such innovations foster trust, shared responsibility, and collaboration among community groups.

The study employs case analysis to comprehend how local actors drive social change through innovation. It emphasises the importance of volunteerism in promoting community development and resolving conflicts, as it facilitates self-reliance, skill acquisition, and inclusive access to resources. The results indicate that integrating traditional values with contemporary solutions can promote sustainable reconciliation, bridge generational gaps, and address socio-political disparities.

This analysis presents a case study of social change through conflict management, which demonstrates an alternative approach to building community cohesion by combining social innovation and community participation concepts to create a conceptual framework that connects stakeholder relationships and promotes community co-development for long-term conflict resolution and cohesion. The case study methodologies are adaptable to diverse situations.

The investigation concludes that sustainable development and long-term social harmony necessitate innovation-driven volunteer endeavours. It advocates for the ongoing support of community-led projects and the cultivation of inclusive leadership to improve collaborative frameworks, ensuring that reconciliation initiatives are firmly established in local contexts and equitable growth is promoted.

Keywords: Conflict resolution, Rural development, Community innovation

1. Introduction and Background

The article "From Conflict to Unity: Learning from the Experience of Innovation Building in Communities" examines the role of community volunteers in fostering social reconciliation in the context of a rural community, with a critical analysis of the key research question of how community volunteers can use innovative approaches to promote reconciliation and social cohesion in rural areas, focusing on a case study of Tha Champee community, Mueang District, Phayao Province, which has historically faced social and economic problems that have affected community relations. This analysis points out the importance of community innovation in addressing these challenges, focusing on community volunteers as a mechanism for driving social cohesion by increasing participation in local problem-solving and improving villagers' cooperation in community public welfare activities.

Promoting sustainable development and harmony in rural areas like Tha Champee depends on social reconciliation. The village has faced numerous socioeconomic challenges, including resource allocation disputes, intergenerational conflicts, and community governance disagreements. These issues, deeply ingrained in Northern Thailand's historical and sociopolitical context, have created divisions that affect community cohesion. Innovation is crucial for fostering reconciliation and introducing new approaches to solving problems in local communities¹. The Tha Champee, an upstream community involved in distributing water resources to other communities, is a prime example of this. Water management is driven by locals, and this trait was later employed to resolve disputes over water resource allocation². This effort stemmed from creating the "Living Weir" project³, which allows all community members to participate in administration. The primary

¹ United Nations Development Programme (UNDP), *"What We Learn from the Process of Creating Sustainable Human Development Through Social Innovation Platform in the Deep South - Thailand Social Innovation Platform,"* 2019, www.thaileandsocialinnovationplatform.org/socialinnovationplatforminthedeepsouth, accessed October 10, 2024.

² United Nations Development Programme (UNDP), *"Gorka Espiau and the learning from the Basque Country on conflict resolution - Thailand Social Innovation Platform,"* 2019, www.thaileandsocialinnovationplatform.org/gorka-espiau-basque, accessed October 10, 2024.

³ Pbs Thai, *"Thailand's agenda - Learn to build a living dam | Thai PBS Thai PBS program,"* 2016, www.thaipbs.or.th/program/Varathailand/episodes/37330, accessed October 10, 2024.

condition is to bring together people from various backgrounds to collaborate on water resource management and administration projects to distribute and ensure that all residents in the area receive such water allocations wholly and equitably. At the same time, it fosters a sense of belonging, establishes responsibility, and encourages disparate groups in the community to collaborate for the common good through community volunteering⁴. This community exemplifies a rural location in Northern Thailand that constantly faces resource restrictions and social issues. This study aims to analyse the success of innovation in the community and identify volunteers' strategic role in fostering long-term change within the community's sociocultural and economic context. The goal is to propose a comprehensive analytical framework for analysing innovation's success and volunteers' role in the community.

At the same time, this essay seeks to clarify the academic context's understanding of the role of innovation as a tool for peacebuilding in conflict-affected areas by giving practical principles that can be used to foster long-term community cohesiveness and progress. The analysis will lead to an understanding that community-driven innovation can be an essential tool for creating social change, which is consistent with the concept of social change, which emphasises the role of individuals and community groups in driving change, and which is linked to conflict resolution theory, which emphasises creating understanding and cooperation among different stakeholder groups. In such a scenario, it is clear that long-term social reconciliation necessitates the involvement of volunteers and the promotion of practical innovation, both of which contribute to dispute resolution and the formation of genuine community togetherness.

2. Investigation Context and Significance

2.1 Social Reconciliation and Innovation in the Tha Champee Community Phayao Province

This article extends a qualitative study conducted in the Tha Champee community of Phayao province to assess creativity in promoting communal harmony. In-depth interviews, observations, and document analysis were utilized

⁴ Thaireform, “‘Living dam’ when the community rises up to manage itself, solve flooding, and store water for use during the dry season,” 2016, www.isranews.org/content-page/item/46159-ecod13.html, accessed October 10, 2024.

to gather data, and thematic content evaluation was used to find key linkages. The framework is based on social reconciliation and innovation that reflects value creation and cooperation in rural communities and emphasizes the importance of joint initiatives, traditional values, and social transformation. It promotes long-term methods and policy approaches to meet the needs of local, academic, and national communities. This examines the aspect of advancing cohesion in rural communities in Thailand by presenting the social situation in the North, especially the relationship between communities and villagers, the struggle between traditional values and new values, the interaction between the old and new generations, and the relationship between villagers and local administrative organisations.

In addition, the economic and social issues that arise in rural communities, in general, are also factors that produce disagreements over resource rivalry and conflicts in local resource allocation, leading to tensions in the interaction between individuals living in the same community and region. This study demonstrates the relevance of community innovation, which may foster unity and lessen the distance between local authorities and villagers who are members of the community. Community volunteers ensure resource access in this setting. This inquiry will extensively analyse the backdrop of initiatives and activities in rural communities in the North of Thailand. For instance, the Tha Champee community includes a project based on Buddhist activities⁵⁶ to illustrate how religious leaders may promote social responsibility and solidarity, which is why the community is more crucial.

2.1.1 The Importance of Building Social Reconciliation in the Community

Key to the long-term unity of rural communities and the attainment of sustainable development objectives In the Tha Champee community of Phayao Province, it was determined that the establishment of social harmony is not only necessary but also essential in order to prevent conflicts from escalating into

⁵ Wongphet Kongjan, “The Model of Strengthening the Stability of the Family by Buddhist Integration,” *Journal of MCU Peace Studies* 4, Special 1 (May 2016): 257-269.

⁶ Arunee Sujetnan, “Strengthening the Kalyanamitra Community with Buddhist Principles,” *Dhammathara* 8, No.2 (July - December 2022): 93-131, <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara/article/view/254180>, accessed September 1, 2024.

broader social divisions.⁷ This was the case. Building mutual understanding and resolving underlying tensions are critical components of more effective cooperation, particularly in promoting economic development projects, public health initiatives, and environmental conservation in the community. Nevertheless, the capacity of innovation has facilitated the unification of various community stakeholders, thereby cultivating a sense of shared success and responsibility. The successful expansion of community-initiated projects to all relevant parties has been achieved by adapting modern tools to traditional methods. The Tha Champee community has developed innovations that can bridge the gap between various groups by fostering cooperation in the pursuit of sustainable agricultural practices. This includes establishing vocational support projects that simultaneously strengthen the social structure of the rural community and address economic needs.

2.1.2 The Role of Innovation in the Reconciliation Process

In the Tha Champee community, innovation is essential for addressing community issues. These innovations promote collaboration and collaborative decision-making, alleviating resource allocation tensions such as community-driven water management systems, agricultural cooperatives, and digital platforms for communication to reconcile the divides between various groups, including older generations and newer members.⁸ “The living weir” is a water management innovation that is community-driven and important for resolving water allocation issues.⁹ It is also a tool for promoting trust among groups of villagers who have conflicts over water resources. The living weir principle fosters a sense of ownership and responsibility among all members who collaborated in its construction. The Tha Champee community previously experienced disputes regarding unequal water allocation. However, the community comprehended and constructed the living weir

⁷ United Nations Development Programme (UNDP): Nigeria, “*Fostering Community Reconciliation and Reintegration Through Livelihood Opportunities*,” 2023, www.undp.org/nigeria/stories/fostering-community-reconciliation-and-reintegration-through-livelihood-opportunities, accessed August 18, 2024.

⁸ Giovany Cajas-Santana, “Social innovation: Moving the field forward. A conceptual framework,” *Technological Forecasting and Social Change*, No.82 (July 2013): 42–51, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2013.05.008>, accessed October 18, 2024.

⁹ Eichler, G., & Schwarz, E., “What Sustainable Development Goals Do Social Innovations Address? A Systematic Review and Content Analysis of Social Innovation Literature,” *Sustainability* 11, No.2 (January 2019): 522, <https://doi.org/10.3390/su11020522>, accessed August 18, 2024.

through volunteer activities to fortify relationships among villagers in various activities, including environmental cleanup and ecosystem enhancement.

Unique concepts and experiences are crucial practical solutions to community issues to which varied origins contribute. This sense of belonging fosters solidarity and guarantees that each volunteer feels indispensable and appreciated within the community. In the Tha Champee, community participation is designed to resolve immediate demands and establish the foundation for long-term social cohesion and collective resilience.

2.1.3 The Context of the Tha Champee Community, Phayao Province

The Tha Champee, a community in Phayao Province, features cultural variety and demographic variances based on employment and generational viewpoint. The hamlet's population mainly comprises people who work in agriculture for subsistence, local handicrafts, and small-scale trade. Furthermore, the community experiences internal obstacles and concerns such as land use disputes, water shortages, and economic insecurity, all contributing to stress in the group's social life. Furthermore, external factors have exacerbated the situation, particularly in agriculture, where production has decreased due to climate change and volatile market conditions, while government policies to support the agricultural sector have changed in response to the political situation, putting continuous strain on the community's livelihood and likely to worsen.

Under such stressful conditions, Tha Champee villagers discovered social innovations through collaborative learning with external organisations and local leaders. They used their knowledge to experiment with and solve various community problems. The Tha Champee community recognises water management's importance and affects many groups and villages. Introducing methods and models emphasising resource sharing, environmental sustainability, and social integration has resulted in intergenerational communication, particularly the transfer of traditional farming methods and handicraft skills from the elderly to the younger generation. Meanwhile, the younger generation has introduced modern technologies and shared information with community leaders and elders, making it easier for them to access and comprehend new developments such as water-saving irrigation systems and online market platforms.

A notable innovation is establishing a community-based resource management committee to supervise utilising communal properties and water

sources. By ensuring a sense of equity and transparency and the equitable distribution of resources, this group, comprised of representatives from various social and economic backgrounds, enhances the community's economic stability and attenuates conflict.

2.1.4 The Interaction Between Community Participants and Villagers

The interactions in the community of Tha Champee have shown that the connections between local agencies, religious leaders, villagers, and external stakeholders are the backbone of community-driven innovation projects. These connections, which have led to cooperation in carrying out activities that lead to reconciliation, are instrumental in the success of projects such as the Living Weir with community volunteers under the supervision of community leaders, such as the village headman, who mediate among community members under the understanding of the principles of consensus.

The Tha Champee community's interactions with stakeholders such as local government agencies, religious leaders, villagers, and external organisations are thought to have deep and complex foundations of relationships that reflect the formation of cooperation for reconciliation. Still, there may also be divisions if different opinions exist. Local leaders spearhead encouraging collaboration via meaningful community forums to examine forms and methods of practice that encourage long-term reconciliation. At the same time, religious leaders in the community contribute spirituality and moral practices that raise villagers' awareness via various programs and innovations, such as community learning centres and environmental conservation initiatives. These accomplishments demonstrate the village's ability to solve local problems and effectively use cooperation in the creation of innovation-driven activities in the Tha Champee community, which has received assistance from external organisations such as NGOs and universities both in and out of the area, who have come to promote and support such social innovation initiatives.

2.2 The Role of Community Volunteers in Positive Social Change

'Community volunteers' are considered to play an essential role in promoting positive social development, especially in this community, where it was discovered that the ability to promote the community in terms of cooperation and resource mobilisation for public benefit includes the participation of volunteers who not only participate in activities but also become catalysts for creating activities for

various groups in the community to come together to solve problems. This analysis section will explain how volunteer participation and creativity contribute to long-term development and social conflict resolution.

2.2.1 The Importance of Innovation in Social Reconciliation

In the Tha Champee, community volunteers have implemented innovative actions for practical and social needs, including water management and relationship cultivation. The Living Weir Project is an important example that inspires the community to drive various environmental conservation and preservation activities. This innovation meets practical needs and creates a relationship system that allows villagers to participate in the comprehensive management of the community's natural resources. The volunteer system is an important platform for sharing labour, which results in relationships between people at the same level because they may have been separated by economic or social status before. This creation promotes a sense of ownership and responsibility for community members to participate in long-term activities continuously under the same understanding. Even if there are problems, they can use the principles of compromise and consensus, eventually reducing conflicts. According to the theoretical framework linking innovation to social reconciliation, which is based on the concepts of social capital and community resilience, innovations in the Tha Champee community, such as the Living Weir Project, have the potential to develop new compatible both practical and social needs while promoting cooperation in comprehensive natural resource management.

2.2.2 Collaboration Between Villagers and Volunteer Groups

One of the most apparent aspects of the relationship between villagers and volunteer groups intending to upgrade the community is the promotion of mutual respect and trust. Here, volunteers act as mediators between villagers and external organisations, playing an essential role in managing various development projects. The primary duty of volunteers is to coordinate the community, mobilise resources, and effectively communicate community benefits to partners based on a proper understanding of local traditions, social dynamics, and needs. This collaborative relationship is seen in projects related to environmental problem management, such as sustainable water management, where volunteers play a crucial role in promoting community participation in decision-making.

The education and healthcare projects of the Tha Champee community were collaborated by government agencies and NGOs to provide education and healthcare to local villagers. Volunteer groups organize workshops with health experts to communicate with villagers, giving them new health knowledge to supplement traditional treatment methods. The cooperation between villagers and volunteer groups solves complex problems through mutual respect. Long-term relationships can enhance the community's sustainable development and empower it to a solid local foundation.

2.2.3 Innovation-Driven Social Reconciliation

Volunteers play an important role in moderating and resolving conflicts within communities because of their adaptability to problem-solving approaches, cultural and social relevance, and the inclusion and welcoming of villagers. Meanwhile, villagers and volunteers have worked together to reduce resource competition while increasing access equality. This approach integrates conventional community values with modern sustainability principles and fair distribution. Volunteers work with villagers to reduce the intensity of conflicts in the community by combining modern management techniques with traditional conflict resolution mechanisms. Community innovations motivate the approach by transforming problems into mutual benefit and cooperation opportunities.

2.2.4 Challenges and Adaptations in Volunteer Work

The volunteer process in Tha Champee encounters significant difficulties, including previous challenges such as resistance from the old power structure, doubts about volunteers' activities, and limited and insufficient resources, which have caused the process to stall. Volunteers implemented a participatory decision-making approach and transparency and encouraged shared community ownership. They implemented a participatory decision-making process focusing on transparency and community ownership and urged local administrators to recognize compromise for increased cooperation.

2.2.5 The Long-Term Impact of Volunteerism on Social Reconciliation

Volunteer work impacts communities in the long term, particularly in unity and conflict resolution. Volunteers play a role in developing new standards of cooperation to overcome and resolve conflicts, particularly immediate problems affecting villagers' livelihoods in the community. The relationship skills developed through volunteer work over time have long-term effects on villagers, encouraging

them to play an active role in managing their own community development. This is exemplified by the project's development of a sustainable water management system and the increased agricultural productivity, a direct result of improved cooperation with villagers through the community volunteer system.

2.2.6 Volunteerism as a Model for Broader Social Change

Volunteering in the Tha Champee community fosters social reconciliation and demonstrates a commitment to local creativity and development. Volunteers transform conflict into opportunities for unity and cooperative growth. Simultaneously, they serve as change agents, encouraging personal empowerment and public service. After assessing the potential of the innovation, the Tha Champee Community Living Weir project found that the ecosystem is being restored, increasing the biodiversity of animals and plants, storing and maintaining water in the canal, and ensuring year-round availability. Economic and social effects include increased revenue from better-quality agricultural goods and community involvement in constructing and maintaining the weir, fostering cooperation among people from various areas. The involvement of volunteers in this type of process creates a framework for conflict resolution and long-term unity in rural communities. This has become a powerful motivator for empowering local stakeholders and combining traditional practices with modern problem-solving techniques to achieve more effective long-term social change.

3. Social and Economic Context of the Local Community

3.1 Potential in Natural Resource Management

A significant aspect of natural resource management in rural communities is preserving physical conservation for the most extended duration. In this instance, the Tha Champee community's identity and livelihood are founded on water resources, forests, and agricultural land. The abundance of resources will also indicate unity and conflict within the community. Conflict among villagers who compete to use scarce resources in the community will likely arise. The potential for natural resource management in rural communities will be considered in the following context.

3.1.1 Community's Resources: Water, Forests, and Agricultural Land

The community considers water to be its most important resource. The area is home to agricultural livelihoods and consumption and significant

water storage areas for the province. It has since become an important local tourist attraction, attracting visitors, generating income, and helping to improve the economic status of locals and villagers. However, being an important water source for the community has created challenges in a variety of situations, such as competition for access to water sources during the dry season, fisheries exploitation, and water storage for agricultural use, all of which are sensitive issues that can easily lead to conflicts in communities with main rivers flowing through and used as a source of consumption. Nevertheless, the Tha Champee community has demonstrated its ability to manage or face challenges in maintaining a delicate balance in resource use by solving problems at the source through community innovation in water resource management, with the assistance of village volunteers who came to help build living dams to see the benefits and importance of water management in the community. The community places a high value on agricultural land management because the area's yield depends on available water. As a result, modern farming practices have dramatically altered the traditional agricultural landscape. The community's current challenge is balancing modern chemical use and the annual increase in agricultural use.

3.1.2 Community Role in Managing Natural Resources: Formation of Activity Groups and Volunteer Involvement

One important mechanism for developing effective strategies for community resource management to achieve proactive action is the establishment of local resource management groups. These groups consist of village elders, farmers and young community members who play important roles in the local area, as well as cooperation between villagers and external organisations that support organising various activities in the community. The integration of these groups has led to the more accessible establishment of a community volunteer system, especially in integrating groups to create activities for local development and solve challenging problems related to natural resource management in the community. In addition, the integration of cooperation with government organisations and external educational institutions that provide technical assistance, funding, and personnel has led to the enhancement of the potential of the volunteer system in terms of creating a sense of shared responsibility. The volunteer system has gone beyond labour with the condition of unpaid work; instead, it sacrifices physical and mental

strength to perform public welfare activities, which is considered to promote long-term relationships. Important examples of related volunteer activities include (1) providing knowledge to villagers in the community about sustainable agriculture, (2) campaigning to protect watershed forests, (3) establishing village volunteer groups to patrol and prevent illegal activities in watershed forests, and (4) organize various community activities that combine traditional customs and cultures with new ways of life, which should be consistent and carried out together.

3.2 Social Innovation Creation: A Case Study of the "Living Weir"

In the "Living Weir" task in the Tha Champee community, volunteers collaborated with community elders and younger generations to establish a sustainable water management system that maintained traditional practices. The Living Weir, also referred to as "*Faai Mee Chee Vit*" in Thai, was developed to enhance water conservation and supply, particularly during dry seasons, by combining traditional and modern techniques. In the past, weirs (or small dams) were built in rural Thailand to regulate water flow for agricultural purposes and daily use. Nevertheless, these methods necessitated modernisation for population growth, agricultural changes, and environmental shifts.

3.2.1 The Role of the Living Weir as an Innovation

Tha Champee's 'Living Weir' is an innovative initiative combining traditional and modern water management approaches for consumption and agriculture. The construction of this living weir is consistent with the preservation of local traditions related to the construction of water storage using traditional wisdom while supporting contemporary environmental needs through joint discussions between local villagers of all groups with different occupations and ages to manage water in the community.¹⁰ Using volunteers to bring villagers from different villages together is one way to bridge the gap, allowing people in each community to communicate more efficiently. At the same time, it is a method of passing down knowledge between generations, combining the traditional wisdom of the older generation of villagers with the modern ideas or techniques of the younger generation, who have been educated and brought together to manage and use in this activity. Simultaneously, environmentally friendly materials and improved

¹⁰ Tawin Samayayen et al., "The Study and Planning to Build the Living Weir with the Process of Participation in Civil Society," *Journal of Educational Innovation and Research* 2, No.8 (June 2024): 703–717, <https://doi.org/10.14456/jeir.2024.44>, accessed September 28, 2024.

water storage techniques are combined to create a modern weir based on traditional wisdom.

3.2.2 The Impact of the Living Weir on Community Relationships

The Living Weir task is a prime example of how social innovation can catalyse reconciliation and unity in rural communities. The project addresses environmental and social challenges and significantly improves the local ecosystem.

1) Solidarity and cooperation through the Living Weir Project: It is clear that the villagers' relationships within the community have changed due to the development of social innovation in water resource management. The Living Weir allows residents with diverse backgrounds to collaborate in managing the limited natural resources. In this sense, eliciting cooperation from traditional and modern people is difficult. Similarly, environmental changes and rising agricultural and household demand for limited water use are being addressed. As a result, the Living Weir has emerged as an essential mechanism for resolving the problem of water scarcity through the cooperative exchange of knowledge and skills among villagers, both young and old, resulting in a new type of relationship that compromises, listens to opinions, and shares responsibility for the management of local resources. Integrating traditional wisdom and modern approaches has resulted in more efficient cooperation and additional community activities.

2) Conflict Resolution through Social Innovation: The Tha Champee community's "Living Weir" is part of a voluntary process in which members communicate with one another to address problems via official and informal agreements and discussions. People from both upstream and downstream get together to discuss and solve issues. The Living Weir project implements this participatory strategy by agreeing on equal opportunity for resources, transparency, and mutual understanding. This physical instrument is a potent symbol of communal solidarity since it solves environmental and social concerns. When comparing case studies from different communities to the Tha Champi community, it was discovered that essential elements vary depending on the group's setting in many areas. For example, the Mühlviertel community in Austria adopted a water management system similar to the Tha Champi community. Still, it emphasized involvement by forming a community council of members from all regional groups. The other sample is the Phthiotis community in Greece, which stressed discussion and forums to foster stakeholder collaboration and

understanding in resolving numerous issues.¹¹ However, the contrasts in these groups' techniques indicate the Tha Champi community's unique strategy of systematically integrating participation and negotiation to settle problems and establish community sustainability in another aspect.

4. From Conflict to Unity: Learning Processes and Building New Relationships

This section examines how community members can gain equal access to resources and influence decision-making processes through active participation and how village participation fosters equality through volunteerism, which empowers and pressures stakeholders to participate in community-led activities.

4.1 Building Relationships Under Equality

One of the most important aspects of promoting social cohesion is ensuring that community members have equitable access to resources. Volunteers are essential as facilitators and coordinators, ensuring that resources are allocated fairly and transparently and making everyone feel valued and respected. Volunteering has become necessary. Individuals volunteer, which breaks down the social hierarchy that permanently restricts access to resources for certain groups of people. In other words, vertical relationships have been transformed into horizontal relationships where everyone is equal. Furthermore, open dialogue and promoting diverse perspectives in decision-making have significantly improved the community's problem-solving abilities. As a result, villagers have learnt to adapt to differing viewpoints to reach a joint decision based on the principle of social consensus.

4.2 Learning Self-Reliance

Community-driven equality relationships are vital to self-sufficiency through social innovation collaboration. The Living Weir Project is an exemplar of this. It has evolved into a model for learning about water resource management and a platform for developing mutual understanding and exchanging skills in water care, water sources, and weir maintenance. The ability to exchange information is helpful and necessary for the project's long-term success.

¹¹ Georgios, C., & Barrai, H., "Social innovation in rural governance: A comparative case study across the marginalised rural EU," *Journal of Rural Studies*, No.99 (April 2023): 193-203, <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.06.004>, accessed December 29, 2024.

4.3 Strengthening Networks for Community Development

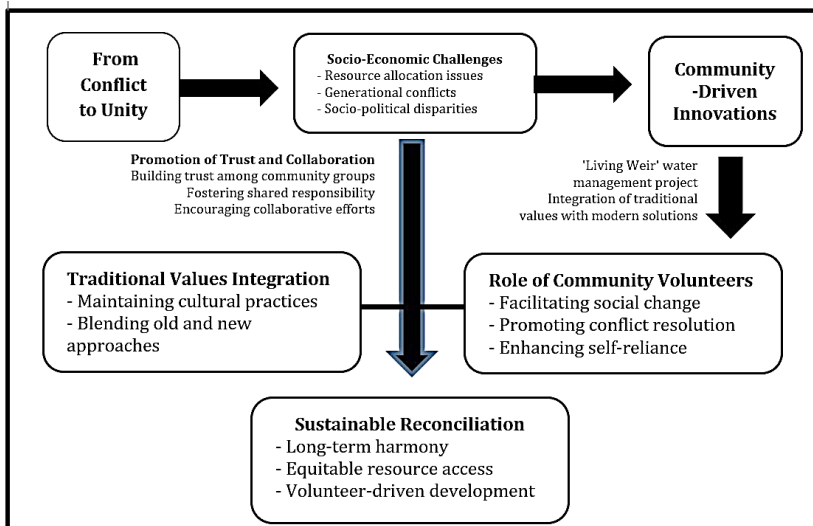
The Tha Champee community discovered that integrating volunteers from each village community within the same region, whether sub-district, district or even province, was a significant benefit in developing volunteer networks to foster community cooperation. These networks facilitate combining more comprehensive activities under community coordination, providing a foundation for long-term sustainable cooperation. They will also encourage communication with stakeholders, residents in the same region, or external agencies involved in developing and resolving local issues. Establishing a volunteer-based community development network will lead to a more robust social structure within the community.

5. The Successes and Challenges of Community Innovation

This investigation addresses complicated difficulties, particularly in sustainable development and peacebuilding, by incorporating community innovation. The Tha Champee community's story highlights the strengthened connections among varied stakeholders via consultation and creating natural and nominated community leadership, ultimately empowering the community in conflict resolution. These processes are consistent with the Sustainable Development Goals (SDGs) of reducing inequality (Goal 10)¹², peacebuilding, justice, and strong institutions (Goal 16)¹³ and utilising the framework from conflict to solidarity, which demonstrates an integrated approach that can be applied in other communities with similar contexts and problems, linking community innovation to address resource imbalances and power management with the participation of people at all levels. Furthermore, this context can be used to better understand the role of social innovation in promoting intergenerational cohesion as well as the integration of traditional methods and modern technologies, all while empowering communities to be agents of social change. The study's implications will be applied to various challenges at the local and worldwide levels concerning sustainable development and peacebuilding.

¹² United Nations, “Reduce inequality within and among countries - United Nations Sustainable Development,” 2023, www.un.org/sustainabledevelopment/inequality/?utm, accessed December 29, 2024.

¹³ United Nations, “Peace, justice and strong institutions - United Nations Sustainable Development,” 2023, www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/?utm, accessed December 29, 2024.

Picture 1 The diagram highlights how innovation-driven volunteerism is central to resolving conflicts and achieving sustainable community development.

Source: Noppawan Thammasit, 2024.

The diagram presents the analysis framework, “From Conflict to Unity,” beginning with exploring how innovation can facilitate social reconciliation in rural communities such as Tha Champee. The results reveal that innovation promotes reconciliation, strengthens intergenerational ties, and promotes sustainable development. The conclusion emphasizes the vital role of community-driven initiatives in achieving sustainable social cohesion, empowering volunteers, and integrating traditional and modern methods. The flow of ideas is represented by arrows connecting each element, showing how each step contributes to a deeper understanding of how communities can transform conflict into unity through creative approaches.

5.1 Successes in Community Development

Developing leadership abilities among community members is one of the most remarkable results of community-driven innovation in the Tha Champee community. The “Living Weir” initiative has brought together community members of all ages and backgrounds to manage community resources more effectively

and sustainably through a social innovation that promotes a sense of shared ownership and responsibility. Development in such a framework has substantially contributed to creating a culture of self-reliance, allowing communities to manage their own needs better and depend less on external aid. It has also established community networks to coordinate and collaborate with other groups to encourage information exchange, improve skills, and integrate existing resources to the greatest extent possible.

5.2 Challenges Facing the Community

Although these accomplishments have been achieved, the process of fostering community innovation is characterised by numerous obstacles. Ideological conflict is one of the most critical challenges when different groups within the community hold divergent views on development. Older generations may resist change in countless rural regions and interpret modern innovations as endangering their traditional lifestyle. Misunderstandings and a lack of cooperation may result from this resistance within the community. Additionally, certain community members do not possess the necessary skills or resources to participate fully in innovative projects, which can result in unequal participation and reinforce long-standing power dynamics. Frequently, these challenges are exacerbated by social and economic factors, such as the dominance of local elites or external economic pressures, which complicate gaining widespread acceptance and support for community inventions.

5.3 Overcoming Challenges Through Interaction and Collaboration

Community volunteers create a platform for developing skills that enable people to learn how to interact with other sectors engaged in local development, such as seeking financing and resources. These approaches have improved communities' ability to manage resources efficiently and actively engage in sustainable development activities or projects. At the same time, volunteers play an essential role in increasing relationships between diverse groups of individuals in the community, which aids in dispute resolution and promotes better understanding among community members. Regular open meetings and debates are a key technique for addressing community issues and their varied aspects and dimensions in their local locations.

6. Conclusion and Recommendations

This section's conclusions are derived from examining social reconciliation through community innovation and providing suggestions for future practices. By concentrating on the case analysis of social innovation in the community, the study reinforces the critical role of community volunteers in establishing lasting social harmony and bridging divides. The volunteers act as catalysts for change, spearheading innovative initiatives that stimulate diverse community groups and resolve conflicts.

6.1 Conclusions from the Study

One of the most significant discoveries of this analysis is the transformative transition from conflict to unity that can be accomplished through community-driven social innovation. The "Living Weir" is a prime example of how the community in the community effectively managed natural resources and strengthened social ties under the guidance of local volunteers. Community volunteers have been stressed as a component in achieving reconciliation and acting as mediators in discussions and facilitation between villages and authorities at different levels in complicated social dynamics. The community has evolved from a situation in which people were divided into groups based on competition for resources and different perspectives on development to one in which community volunteers reflect members' collective decision-making under equality, which is an essential foundation for developing a more cohesive and cooperative social structure based on the needs of the community itself.

6.2 Recommendations for Collaboration

This study offers suggestions for encouraging additional innovation and collaboration within the community. The implication is that community leaders and volunteers should persist in cultivating an accessible where all members have equal access to resources and decision-making processes. Another factor is that shared leadership naturally emerges from participation in joint activities and the collaboration framework between local leaders and volunteers in accomplishing initiatives that are by community needs and objectives. This participative approach guarantees that social innovation is rooted in local realities and promotes long-term sustainability. In addition, it is imperative to foster ongoing communication among various social groups and generations within the community, as this will facilitate comprehension and avert disputes in the future.

6.3 Building on the Success of Innovation for Reconciliation

The success of projects such as the "Living Weir" should be leveraged to expand collaborative frameworks that involve external partners, such as NGOs and government agencies, while maintaining the community at the centre of decision-making in future social innovation campaigns. Communities could be encouraged to develop innovations that combine traditional traditions with new technologies to solve local concerns better and effectively. It is critical in this process to evaluate the context of volunteers in relation to the community's cultural and social contexts, as well as to facilitate and communicate with diverse stakeholders. To maintain this effort, communities should establish long-term partnerships offering monetary support and technical expertise for future innovation projects.

6.4 Long-Term Support for Community-Driven Initiatives

The study underscores the significance of ongoing support for community-driven initiatives as potent instruments for resolving social conflicts and fostering sustainable development. Government agencies and non-governmental organisation (NGOs) are vital in distributing resources and educating community people to strengthen and improve the potential of local volunteers and leaders. By supporting these local initiatives, stakeholders can guarantee that rural communities such as the Tha Champee community continue to thrive and remain resilient in the face of social and environmental challenges.

6.5 New Pathways for Community-Driven Sustainability and Conflict Resolution

To contribute to the current debate on community-driven innovation, future research should explore new perspectives, such as using digital technology to promote community participation in rural areas, community-based renewable energy development for sustainability, and incorporating cultural diversity to resolve conflicts. Furthermore, implementing contemporary ideas such as the Circular Economy and Social Innovation Labs can help increase the value of local resources. At the same time, forming cross-area collaboration networks within and outside the community will aid in exchanging best practices between communities. However, enhancing the role of youth as leaders of long-term change via creative engagement would promote change by allowing the next generation's creative potential to integrate and interact more effectively with the community's original members.

Bibliography

- Arunee Sujetnan. “Strengthening the Kalyanamitra Community with Buddhist Principles.” *Dhammathara* 8, No.2 (July - December 2022): 93-131. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara/article/view/254180>. accessed September 1, 2024.
- Eichler, G., & Schwarz, E. “What Sustainable Development Goals Do Social Innovations Address? A Systematic Review and Content Analysis of Social Innovation Literature.” *Sustainability* 11, No.2 (January 2019): 522. <https://doi.org/10.3390/su11020522>. accessed August 18, 2024.
- Georgios, C., & Barrai, H. “Social innovation in rural governance: A comparative case study across the marginalised rural EU.” *Journal of Rural Studies*, No.99 (April 2023): 193-203. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.06.004>. accessed December 29, 2024.
- Giovary Cajaiba-Santana. “Social innovation: Moving the field forward. A conceptual framework.” *Technological Forecasting and Social Change*, No.82 (July 2013): 42–51. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2013.05.008>. accessed October 18, 2024.
- Kongjan, Wongphet. “The Model of Strengthening the Stability of the Family by Buddhist Integration.” *Journal of MCU Peace Studies* 4, Special 1, (May 2016): 257-269.
- Pbs Thai. “*Thailand’s agenda - Learn to build a living dam | Thai PBS Thai PBS program.*” 2016. www.thaipbs.or.th/program/Varathailand/episodes/37330. accessed October 10, 2024.
- Somyayen, Tawin, Bunlert Wongpho, Vinai Veeravatnanond, and Thasanapat Panprom. “The study and planning to build the living weir with the process of participation civil society.” *Journal of Educational Innovation and Research* 8, no. 2 (June 30, 2024): 703–717. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jeir/article/view/264618>. accessed September 28, 2024.

- Thaireform. *“‘Living dam’ when the community rises up to manage itself, solve flooding, and store water for use during the dry season.”* 2016. www.isranews.org/content-page/item/46159-ecod13.html. accessed October 10, 2024.
- United Nations Development Programme (UNDP). *“Gorka Espiau and the learning from the Basque Country on conflict resolution - Thailand Social Innovation Platform.”* 2019. www.thaileandsocialinnovationplatform.org/gorka-espiau-basque. accessed October 10, 2024.
- United Nations Development Programme (UNDP). *“What We Learn from the Process of Creating Sustainable Human Development Through Social Innovation Platform in the Deep South - Thailand Social Innovation Platform.”* 2019. www.thaileandsocialinnovationplatform.org/socialinnovationplatforminthedeepsouth. accessed October 10, 2024.
- United Nations Development Programme (UNDP): Nigeria. *“Fostering Community Reconciliation and Reintegration Through Livelihood Opportunities.”* 2023. www.undp.org/nigeria/stories/fostering-community-reconciliation-and-reintegration-through-livelihood-opportunities. accessed August 18, 2024.
- United Nations. *“Peace, justice and strong institutions - United Nations Sustainable Development.”* 2023. www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/?utm. accessed December 29, 2024.
- United Nations. *“Reduce inequality within and among countries - United Nations Sustainable Development.”* 2023. www.un.org/sustainabledevelopment/inequality/?utm. accessed December 29, 2024.

แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัล
โดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์
Development Approach for Legal Instruction in Digital Age by
Applying Streaming Services and Online Media

สุรัชย์ อุฬารวงศ์*

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

เลขที่ 80 หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านคู้ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100

Surachai Ulanwong

Faculty of Law, Chiang Rai Rajabhat University

80 Moo 9, Bandu Sub-district, Mueang District, Chiang Rai Province 57100

Email: jengpyu@gmail.com

Received: November 7, 2024

Revised: January 16, 2025

Accepted: January 20, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนอกฎหมายในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่ง ความคิดเห็นของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย และแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมผสานโดยเน้นเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์รวมทั้งข้อมูลเชิงปริมาณที่เก็บรวบรวมโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จำนวน 272 คน ซึ่งผลการศึกษาพบว่า สารเนื้อหาทางกฎหมายในซีรีส์ ภาพยนตร์ และสารคดีในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่งได้นำเสนอคดีในหลากหลายรูปแบบที่สามารถเชื่อมโยงกับกฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา และกฎหมายมหาชน ซึ่งครอบคลุมระบบการพิจารณาคดี การกำหนดประเด็นข้อพิพาทและการพิสูจน์ การสืบพยาน การพิพากษาคดี และสภาพบังคับ นอกจากนี้ นักศึกษามีความสนใจและความพร้อมในการเรียนรู้เนื้อหาสาระในการเรียนรู้ด้านกฎหมายจากภาพยนตร์กฎหมาย ซีรีส์กฎหมาย สารคดีกฎหมายหรืออาชญากรรมที่มีเค้าโครง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

จากเหตุการณ์จริง โดยนักศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสนใจกิจกรรมและรูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะของการสอนแบบบรรยายซึ่งชี้ให้เห็นว่านักศึกษายังคงให้ความสำคัญกับการรับข้อมูลจากผู้สอนเป็นหลัก ดังนั้น การนำเสนอแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้สอนควรพิจารณาใช้รูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสานโดยเน้นการสอนแบบบรรยายกับการเรียนแบบอื่น ๆ รวมทั้งเลือกสื่อการสอนที่จะนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาและประเด็นกฎหมายที่ใช้ในการเรียนการสอนโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ให้เหมาะสมกับเนื้อหาและผู้เรียนต่อไป

คำสำคัญ: การเรียนการสอนด้านกฎหมาย, สตรีมมิ่ง, สื่อออนไลน์

Abstract

This research aimed to study the presentation of laws on streaming service platforms, investigate opinions of students of the Faculty of Law, Chiang Rai Rajabhat University on the application of streaming services and online media in law education, and explore the development of law education in the digital era using streaming services and online media. This research was a mixed-method study that focused on collecting qualitative data from studies and data gathered from streaming services and online media, as well as quantitative data collected through questionnaires from a sample of 272 law students at Chiang Rai Rajabhat University. The findings for this research revealed that the content of laws presented in series, movies, and documentaries on streaming service platforms. These media presented various cases that could be linked to civil law, criminal law, and public law, covering adjudication systems, dispute issues, the burden of proof, witness examination, case judgments, and enforcement. Moreover, students were interested and prepared to learn legal content from legal movies, series, and real crime documentaries. Most students were interested in activities and learning styles in the form of lectures, which indicated that students still primarily emphasized receiving information from the instructor. Therefore, based on the results of this research, the development approach for law education in the digital era using streaming services and online media could emphasize that instructors should consider using a blended teaching approach, focusing on lectures combined with other learning styles, and selecting teaching materials that were consistent with the content and legal issues for learning by using streaming services and online media appropriate to the content and the learners.

Keywords: Legal instruction, Streaming, Online media

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในช่วงที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวทางการดำเนินชีวิตรูปแบบเดิมสู่รูปแบบใหม่ที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในด้านการทำงาน¹ การเรียน การศึกษา การเดินทาง การจับจ่ายใช้สอย และการดำเนินธุรกิจ ซึ่งผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย พบว่า การใช้อินเทอร์เน็ตของคนไทยมีอัตราสูงมากขึ้นเฉลี่ยที่ 11.25 ชั่วโมงจากเดิมที่มีการใช้งานมากกว่า 6 ชั่วโมง (ปี พ.ศ. 2563 เทียบกับปี พ.ศ. 2560) โดยกลุ่มประชากรนักเรียนหรือนักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการใช้อินเทอร์เน็ตโดยเฉลี่ยต่อวันและนิยมทำกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านทางอินเทอร์เน็ตมากขึ้นครอบคลุมด้านการเรียนออนไลน์แทนการเรียนในห้องเรียน (ผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019) สำหรับกิจกรรมที่ได้รับความนิยมใช้งานผ่านทางอินเทอร์เน็ต 5 อันดับแรก ได้แก่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ การดูโทรทัศน์ ดูลิป ฎาพยนตร์ ฟังเพลงออนไลน์ การค้นหาข้อมูลออนไลน์ การติดต่อสื่อสารออนไลน์ และการรับ-ส่งอีเมล นอกจากนี้ แพลตฟอร์มที่ใช้ในการดูภาพยนตร์ออนไลน์แบบมีค่าบริการรายเดือนที่ได้รับความนิยม คือ เน็ตฟลิกซ์ (Netflix) วิว (Viu) ทรู ไอดี (True ID) เอไอเอสเพลย์ (AIS Play) และวีทีวี (WeTV)² นอกจากนี้ ภูมิภาคเอเชียและโอเชียเนียเป็นตลาดผู้ชมขนาดใหญ่ที่มีการเติบโตของการบริการส่งผ่านข้อมูลผ่านโครงข่ายอินเทอร์เน็ต (OTT) อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562-2566³ จากแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของผู้ชมที่สนใจรับชมเนื้อหาได้ตลอด 24 ชั่วโมง ในรูปแบบดิจิทัลและใช้บริการสตรีมมิ่งก่อบรกับการแข่งขันอย่างเข้มข้นในตลาดปัจจุบัน⁴ ทำให้ผู้ให้บริการสตรีมมิ่งเร่งพัฒนาคุณภาพของเนื้อหาและแพลตฟอร์มของตนเองอย่างก้าวกระโดดเพื่อเข้ามามีบทบาทในการนำเสนอความหลากหลายตามรูปแบบการใช้บริการหรือเนื้อหาที่ตอบโจทย์และสอดคล้อง

¹ สมฤกษ์ การวิวัฒน์, “การพัฒนาแบบการแก้ปัญหาฝ่าวิกฤตโควิด-19 และความท้าทายภาคอุตสาหกรรม SMEs,” วารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ 8, ฉ.2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2567): 156-178, <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/lawcrru/article/view/273583>, สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.

² กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, สำนักยุทธศาสตร์, รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2563, (กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2563), 24-27, <https://www.etta.or.th/Useful-Resource/publications/Thailand-Internet-User-Behavior-2020.aspx>, สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2564.

³ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, “คาดการณ์จำนวนผู้ชมทีวีออนไลน์ OTT เปรียบเทียบสภาพตลาดโลกและ OTT ไทย (2019-2023),” ม.ป.ป., <https://broadcast.nbtc.go.th/data/academic/file/620800000002.pdf>, สืบค้นเมื่อ 26 ตุลาคม 2564.

⁴ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน), “Future of Entertainment โลกความบันเทิงแห่งอนาคต,” ม.ป.ป., https://www.scb.co.th/th/personal-banking/stories/business-maker/future-of-entertainment.html?MRK_CMPG_SOURCE=wcc-, สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2564.

กับพฤติกรรมของผู้ใช้บริการเพิ่มมากขึ้น เช่น ซีรีส์ สารคดี ภาพยนตร์ขนาดสั้น ภาพยนตร์ขนาดยาว รายการที่เจาะลึกตามความสนใจของผู้ชม และเนื้อหาต้นฉบับ เป็นต้น⁵

ในมิติด้านการจัดการศึกษาเพื่อรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การพิจารณาปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องเร่งดำเนินการให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทที่แต่ละแห่งมีอยู่โดยปรับเปลี่ยนจากการเรียนในห้องสู่การเรียนผ่านหน้าจอคอมพิวเตอร์หรือการเรียนรู้แบบผสมผสานเพื่อลดความเสี่ยง ลดความเครียด และผลกระทบเชิงลบต่อสภาพจิตใจและสุขภาพของผู้เรียนที่อาจเกิดขึ้นในสถาบันการศึกษาได้ ดังนั้น การเรียนรู้ด้านกฎหมายโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์จึงอาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งสำหรับการจัดการเรียนการสอนในด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลด้วยการนำเสนอเนื้อหาทางกฎหมายและกระบวนการที่เกี่ยวข้องรวมทั้งกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ขนาดใหญ่ที่สร้างความเพลิดเพลินและสร้างองค์ความรู้ในหลายมุมมองให้กับผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม โดยมีผู้สอนเป็นผู้ให้คำแนะนำเพิ่มเติมก็เป็นได้

จากแนวโน้มความนิยมของการทำกิจกรรมผ่านช่องทางออนไลน์ที่เพิ่มขึ้นรวมทั้งการเล็งเห็นความสำคัญของการเรียนการสอนเพื่อสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในหลากหลายมิติ การสร้างโอกาสจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และการพัฒนาการเรียนการสอนที่นำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษารูปแบบการนำเสนอข้อมูลด้านกฎหมายจากแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง การรับฟังความคิดเห็นจากกลุ่มเป้าหมาย และการหาแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้รับความบันเทิง ควบคู่กับการเรียนรู้ และคิดวิเคราะห์ผ่านการนำเสนอข้อมูลเนื้อหาทางกฎหมายที่ได้รับการนำเสนอผ่านสื่อออนไลน์ในหลากหลายมุมมอง และสามารถเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับกฎหมายจากทั่วโลกผ่านแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ได้ในยุคดิจิทัลต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาการนำเสนอกฎหมายในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่ง

1.2.2 เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงรายเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย

1.2.3 เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์

⁵ ปรีดี ฤกษ์วลีกุล, “ยอดผู้สมัครบริการสตรีมมิ่งทั่วโลก พุ่งสูงกว่า 1,000 ล้านคนแล้ว,” 2564, <https://www.beartai.com/buzz/571139>, สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2564.

1.3 ทฤษฎี และสมมุติฐานการวิจัย

1.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายกับการบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์⁶

กฎหมายอาญา เป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์ในการป้องกันสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อยโดยกำหนดว่าการกระทำใดเป็นความผิดอาญาและกำหนดโทษของผู้ฝ่าฝืน ลักษณะสำคัญของกฎหมายดังกล่าว คือ มีการกำหนดความผิดชัดแจ้งและไม่มีผลบังคับย้อนหลังที่เป็นโทษแก่ผู้กระทำความผิด สำหรับโทษทางอาญามี 5 ชนิด คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับและริบทรัพย์สิน ทั้งนี้ การกระทำความผิดทางอาญามีบางกรณีที่กฎหมายยกเว้นโทษและยกเว้นความผิด

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จำแนกเป็นกฎหมายแพ่ง คือ กฎหมายที่ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของบุคคล เช่น เรื่องสภาพบุคคล ทรัพย์สิน นิติกรรม ครอบครัว และมรดก เป็นต้น การกระทำผิดทางแพ่งถือว่าเป็นการละเมิดต่อบุคคลที่เสียหายโดยเฉพาะ ส่วนกฎหมายพาณิชย์ คือ กฎหมายว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของบุคคล อันเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการเศรษฐกิจและการค้า โดยวางระเบียบเกี่ยวพันทางการค้าหรือธุรกิจระหว่างบุคคล เช่น การตั้งหุ้นส่วนบริษัท การประกอบการรับขน และเรื่องเกี่ยวกับตัวเงิน กฎหมายว่าด้วยการซื้อขาย การเช่าทรัพย์สิน การจำนอง การจำนำ เป็นต้น ซึ่งกฎหมายแพ่งและกฎหมายพาณิชย์ของประเทศไทยได้บัญญัติรวมเป็นกฎหมายฉบับเดียวกัน

กฎหมายมหาชน คือ กฎหมายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับรัฐที่อาศัยอำนาจมหาชน ในการก่อกำเนิดสัมพันธ์ขึ้น โดยที่เนื้อหาในการก่อให้เกิดนิติสัมพันธ์นั้น ต้องมีลักษณะของการใช้อำนาจมหาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลที่ว่าด้วยผลประโยชน์ส่วนรวมต้องอยู่เหนือผลประโยชน์ส่วนตน และการลงโทษบังคับให้เกิดผลประโยชน์ส่วนรวมต้องมีกฎหมายบังคับให้อำนาจไว้ และเพื่อที่จะบริหารให้เกิดผลต่อส่วนรวมต้องให้อำนาจรัฐในการที่จะออกกฎหมายบังคับใช้ด้วย

1.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริการสตรีมมิ่ง

สตรีมมิ่ง คือ การเล่นไฟล์มัลติมีเดีย (วิดีโอหรือเสียง) ผ่านอินเทอร์เน็ตจากช่องทางที่ให้บริการสตรีมมิ่ง โดยไม่ต้องมีการดาวน์โหลดจนครบไฟล์ ซึ่งการเล่นไฟล์มัลติมีเดียจากอินเทอร์เน็ตด้วยเทคนิคสตรีมมิ่งทำให้สามารถแสดงผลข้อมูลได้ก่อนที่ไฟล์ทั้งหมดจะถูกส่งผ่านเข้ามายังเครื่องคอมพิวเตอร์หรือมือถือ ทั้งนี้ การทำให้เทคนิคสตรีมมิ่งสามารถเล่นไฟล์มัลติมีเดียได้อย่างสมบูรณ์นั้น ความเร็วของอินเทอร์เน็ตและประสิทธิภาพของอุปกรณ์เป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับการแสดงผลข้อมูล เพราะการประมวลผลนั้นอาจเกิดปัญหาการกระตุก

⁶ ดิเรก ควรสมาคม, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2552), 193-194.

ดิเรก ควรสมาคม, *ความรู้ทั่วไปและหลักการพื้นฐานทางกฎหมาย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2564), 100-101, 211-213.

หรือ การหยุดเป็นระยะของวิดีโอและเสียงได้เช่นกัน⁷ การให้บริการสตรีมมิ่งมีหลายรูปแบบ เช่น วิดีโอสตรีมมิ่ง (การรับชมวิดีโอผ่านหลากหลายช่องทางโดยใช้อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อกลาง)⁸ มิวสิคสตรีมมิ่ง (การฟังเพลงออนไลน์โดยใช้อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อกลางซึ่งสามารถรับฟังฟรีหรือดาวน์โหลดเก็บไว้ฟังได้แต่ไม่อนุญาตให้แจกจ่ายไฟล์)⁹ โลฟสตรีมมิ่ง (การถ่ายทอดสดทั้งเสียงและภาพผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ โดยใช้เครือข่ายระบบอินเทอร์เน็ต)¹⁰

1.3.3 รูปแบบการจัดการเรียนรู้

รูปแบบการจัดการเรียนรู้ คือ สภาพของการเรียนการสอนที่ได้รับการจัดการไว้ อย่างเป็นระบบ¹¹หรือเป็นกลวิธีการสอนเฉพาะที่ถูกออกแบบโดยมีพื้นฐานจากทฤษฎีการ เรียนรู้และการจูงใจเพื่อช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ได้¹² ทั้งนี้ รูปแบบการจัดการเรียนรู้มีหลากหลายรูปแบบซึ่งมีกระบวนการหรือวิธีการดำเนินการที่ แตกต่างกันไปเพื่อให้ผู้สอนนำมาปรับใช้ได้เหมาะสม อาทิ 1) คอนสตรัคติวิสต์ (Constructivism) ที่มีการให้ความสำคัญกับผู้เรียนได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความ เข้าใจด้วยตัวเอง 2) รูปแบบการสอนในกลุ่มที่ใช้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เป็นรูปแบบการสอน ที่ใช้ประโยชน์จากการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (เช่น รูปแบบการสอนแบบบทบาทสมมติ เพื่อนเรียน เป็นต้น) 3) รูปแบบการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางที่นักเรียนเป็นผู้มีบทบาท สำคัญในการเรียนรู้โดยครูมีหน้าที่อำนวยความสะดวก (เช่น การเรียนรู้แบบร่วมมือ และการ เรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นต้น) และ 4) รูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นครูเป็นศูนย์กลาง ที่ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเตรียมเนื้อหาและควบคุมทุกขั้นตอนของการเรียนการสอน (เช่น รูปแบบการสอนตรง รูปแบบการสอนความคิดรวบยอด และรูปแบบการสอนแบบ บรรยาย เป็นต้น)¹³

⁷ มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้, “สตรีมมิ่ง (Streaming),” 2561, <https://il.mahidol.ac.th/th/i-learning-clinic/computer-articles/สตรีมมิ่ง-streaming/>, สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.

⁸ Wealthy CONNEX, “ศึกธุรกิจ Video Streaming ระดับโลกระหว่าง Netflix Disney + และ Apple TV+,” 2562, <https://wconnex.bualuang.co.th/s/article/videostreamingbattle?language=th>, สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.

⁹ ธนากร เลิศสุดวิชัย, “ทำความเข้าใจกับ Music Streaming คืออะไร เปรียบเทียบ 3 ค่ายยักษ์ Spotify, Apple Music และ Joox. Digital Wow Marketing,” 2560, <https://digitalmarketingwow.com/2017/08/25/music-streamingคืออะไร/#gsc.tab=0>, สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.

¹⁰ Visual Audio Network, “Live Streaming คืออะไร,” 2021, <https://www.vaninter.com/2021/03/29/what-is-live-streaming/>, accessed November 1, 2024.

¹¹ ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), 221.

¹² Paul Duane Eggen and Donald P. Kauchak, *Strategies and Models for Teachers Teaching Content and Thinking Skills*, 5th ed., (Boston: Pearson Education Inc., 2006).

¹³ Bruce Joyce and Masha Weil, *Model of Teaching*, (Toronto: Allyn & Bacon, 1996), 11.
Richard I. Arends, *Learning to Teach*, 5th ed., (Singapore: McGraw-Hill, 2001), 25.

1.3.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิโรจน์ สุทธิสีมา¹⁴ กล่าวว่า ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นกับมาตรฐานการผลิตภาพยนตร์ซึ่งรับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกโดยมีการผสมผสานระหว่างความเป็นสากลกับเอกลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่น รวมทั้งจากวิถีคิดแบบผู้ชมเป็นศูนย์กลางที่ทำให้ทั้งการผลิตซ้ำความต้องการเดิมของผู้รับชมภาพยนตร์กลุ่มใหญ่ และการสร้างความหลากหลายจากข้อมูลที่ค้นพบจากผู้ชมกลุ่มใหม่

รณรงค์ สามสาหร่าย¹⁵ กล่าวว่า เน็ตฟลิกซ์สามารถตอบสนองรสนิยมในการเลือกชมภาพยนตร์ของผู้ชมได้ การรับชมสื่อผ่านแอปพลิเคชันและเว็บไซต์เน็ตฟลิกซ์ทำให้เกิดการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ มีความเหมาะสมกับรูปแบบการใช้ชีวิตแต่ละวัน ซึ่งการเรียนรู้จากช่องทางดังกล่าวอาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเพิ่มพูนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องได้อย่างเพลิดเพลินได้

สรารุณี ทองศรีคำ¹⁶ กล่าวว่า การรับชมภาพยนตร์สตรีมมิ่งมีปริมาณเยอะและหลากหลายเป็นการขยายขอบเขตความรู้ของตนเองได้อีกทางหนึ่ง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่นในสังคมออนไลน์ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากการรับชมเนื้อหาได้

กัลยา บุรณศิริจรรงรัฐ¹⁷ กล่าวว่า วิดีโอสตรีมมิ่งถือเป็นเครื่องมือการสอนเสริมที่มีประสิทธิภาพ จากการสอนหลักสูตรภาษาอังกฤษขั้นพื้นฐานผ่านวิดีโอสตรีมมิ่ง สามารถช่วยปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนภาษาอังกฤษของนักเรียน และนักเรียนมีทัศนคติเชิงบวกต่อประสิทธิภาพของทั้งการสตรีมวิดีโอและการเรียนหลักสูตรผ่านวิดีโอสตรีมมิ่ง

สุรัชย์ อุฬารวงศ์¹⁸ นำเสนอรูปแบบหนึ่งของการจัดการเรียนรู้ด้านกฎหมาย PENCIL Model ซึ่งเนื้อหาที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ต้องมีความสอดคล้องกับบริบท สภาพการณ์ กฎหมาย และความต้องการโดยเน้นการเสริมสร้างความรู้หลากหลายรูปแบบ สภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่ไม่เน้นข้อมูลเชิงวิชาการมากเกินไป การเสวนาปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไข มีรูปแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสานกันระหว่างการบรรยาย การอภิปรายกลุ่มย่อย การนำเสนอกรณีตัวอย่าง การนำเสนอความคิดเห็นหรือประสบการณ์ และการเน้นเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นควบคู่กับการนำเสนอแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้จริง

¹⁴ วิโรจน์ สุทธิสีมา, “ความเปลี่ยนแปลงของสื่อสตรีมมิ่งในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย: มุมมองจากกลุ่มผู้สร้างและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง,” *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้* 9, ฅ.2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564): 104-120.

¹⁵ รณรงค์ สามสาหร่าย, “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ออนไลน์ผ่าน Netflix,” (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 2563).

¹⁶ สรารุณี ทองศรีคำ, “ประสบการณ์ความบันเทิงของภาพยนตร์สตรีมมิ่งและการปรับตัวของธุรกิจภาพยนตร์ในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2564).

¹⁷ กัลยา บุรณศิริจรรงรัฐ, “ผลการใช้สื่อสตรีมมิ่งวิดีโอในการสอนวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐาน,” *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยพาร์อิสเทอร์น* 8, ฅ.1 (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2557): 121-131.

¹⁸ สุรัชย์ อุฬารวงศ์, *การจัดการเรียนรู้ด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย*, (รายงานการวิจัย), เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2555, 108.

ด้วยยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ถูกออกแบบและเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับบริบทหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้อง การสร้างความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ค้นพบจากสื่อผ่านการเรียนรู้ในรูปแบบที่ต่างกันไปตามเครื่องมือหรือสื่อที่นำมาประยุกต์ใช้จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญ เช่นเดียวกับการบริการสตรีมมิ่งที่น่าเสนอเนื้อหาสาระหลากหลายเพื่อรองรับความต้องการของผู้ชมอาจกลายเป็นเครื่องมือของการเพิ่มโอกาสในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ด้านกฎหมายที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดการเรียนรู้ได้อย่างเพลิดเพลิน

1.3.5 สมมุติฐานการวิจัย

นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมีความคิดเห็นในเชิงบวกกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตการวิจัย จำแนกเป็น 1) ขอบเขตด้านเนื้อหาซึ่งครอบคลุมประเด็นด้านการนำเสนอกฎหมายในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่ง ความคิดเห็นของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย และแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ 2) ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย ซึ่งดำเนินการเก็บข้อมูลในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และ 3) ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างซึ่งกำหนดประชากร คือ นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จำนวนทั้งหมด 405 คน และมีขนาดกลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 201 คน

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมผสานโดยเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากการบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ที่ศึกษาเป็นหลักโดยคัดเลือกแพลตฟอร์มที่น่าเสนอเนื้อหาสาระสำคัญที่เชื่อมโยงกับกฎหมายในหลากหลายประเด็น เช่น แพลตฟอร์มเน็ตฟลิกซ์ (Netflix) แพลตฟอร์มวีว (Viu) แพลตฟอร์มดิสนีย์พลัส ฮอตสตาร์ (Disney+ Hotstar) และแพลตฟอร์มเอชบีโอ โก (HBO Go) เป็นต้น และใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในประเด็นความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลด้วยความสมัครใจเพื่อเป็นข้อมูลเพิ่มเติมครอบคลุมข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย กำหนดประชากรสำหรับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเป็นนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จำนวนทั้งหมด 405 คน (ข้อมูล

นักศึกษาทุกชั้นปี ปีการศึกษา 2563)¹⁹ ซึ่งได้ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการเลือกแบบ เฉพาะเจาะจงกับกลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 201 คน (การกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ ทาโร่ ยามานะ²⁰ และกำหนดค่าความเชื่อมั่นที่ 95%)

สำหรับเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ (แบบสอบถาม) กำหนดลักษณะคำถามปลายปิด และคำถามปลายเปิด โดยจำแนกประเด็นคำถามออกเป็น 3 ตอน ซึ่งประกอบด้วย 1) ข้อมูลทั่วไปและพฤติกรรมการใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ 2) ข้อมูลความสนใจ ความพร้อม และความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาใช้ในการเรียนการสอนด้าน กฎหมายในยุคดิจิทัล และ 3) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ทั้งนี้ เครื่องมือนี้อ้างอิงได้รับการทดสอบ ความตรงของเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน เพื่อประเมินความสอดคล้องของข้อ คำถามและวัตถุประสงค์ (ผลรวม IOC เฉลี่ยเท่ากับ 0.958) และทำการทดสอบความเที่ยง ภายหลังจากที่ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว โดยทำการทดสอบ กับกลุ่มตัวอย่างที่มีความใกล้เคียงกันจำนวน 30 คน จากผลการทดสอบประเด็นด้านความ สนใจ ความพร้อม และความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาใช้ในการ เรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัล มีค่าความเที่ยงรวม = 0.860 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับดี และเป็นที่ยอมรับทางการวิจัย เนื่องจากมีค่ามากกว่า 0.70 ขึ้นไป²¹ และถือว่าเป็นเครื่องมือที่ สามารถนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ในงานวิจัยได้

การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูล 2 รูปแบบ คือ 1) การวิเคราะห์เนื้อหาทำการจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล สำหรับการนำเสนอกฎหมายผ่านบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อ ออนไลน์ รวมทั้งข้อมูลจากคำถามที่มีลักษณะแบบปลายเปิด และ 2) สถิติเชิงพรรณนา ซึ่ง ประกอบด้วย ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean: $\bar{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.)

¹⁹ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, คณะกรรมการตรวจประเมินคุณภาพการศึกษาภายใน, รายงานการประเมินตนเอง สำนักวิชานิติศาสตร์ ปีการศึกษา 2563, (เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2564), 19, https://qa.crru.ac.th/report/CRRU_report2563.pdf, สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.

²⁰ Taro Yamane, *Statistics: An Introductory Analysis*, 3rd ed. (London: John Weather Hill, Inc., 1973), 727-728.

²¹ Jum C. Nunnally, *Psychometric Theory*, 2nd ed. (New York: McGraw-Hill, 1978),

Georgia Spiliotopoulou, "Reliability Reconsidered: Cronbach's Alpha and Paediatric Assessment in Occupational Therapy," *Australian Occupational Therapy Journal* 56, No.3 (May 19, 2009): 150-155, quoted in Feyza Nehir Oznur Muz et al., "Nicotine Use Awareness and Nicotine Insight Scale in Addicts: A Turkish Validity-Reliability Study," *The Turkish Journal on Addictions* 11, No.2 (July 17, 2024): 164-169.

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.6.1 ได้รูปแบบการนำเสนอกฎหมายในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย

1.6.2 ได้ข้อมูลความคิดเห็นของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงรายเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย

1.6.3 ได้แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์

2. ผลการวิจัย

2.1 การนำเสนอกฎหมายในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่ง

แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งในยุคปัจจุบันหรือยุคดิจิทัลมีอย่างหลากหลายให้ผู้สนใจได้เลือกชมเนื้อหาตามความสนใจของแต่ละบุคคลทั้งในรูปแบบของภาพยนตร์ สารคดี และซีรีส์ของประเทศไทย และต่างประเทศ มิติทางกฎหมายก็เช่นกันที่ถูกนำเสนอในมุมมองที่แตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ วัฒนธรรม สังคม ระบบการทำงาน และความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ทั้งนี้ คอนเทนต์หรือเนื้อหาในเชิงกฎหมายที่น่าสนใจในแพลตฟอร์มออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับการสืบสวน สอบสวน การพิจารณาคดี และการว่าความในคดีประเภทต่าง ๆ อาทิ คดีแพ่ง และคดีอาญา เป็นต้น นำเสนอเป็นรายกรณีศึกษา ดังนี้

ตาราง 1 เนื้อหาสาระและการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายในปัจจุบัน

ชื่อเรื่อง/ แพลตฟอร์ม	เนื้อหาสาระ	กฎหมายและวิธีพิจารณาคดี		
		แพ่ง	อาญา	มหาชน
Anatomy of A Scandal (Netflix)	คดีล่วงละเมิดทางเพศ - การล่วงละเมิดทางเพศกรณีของการเมืองกับนักวิจัย รัฐสภา - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การพิจารณาคดี การรวบรวม หลักฐานและพยาน การตัดสินคดี ความเป็นอิสระ และการตอบสนองของสังคมเกี่ยวกับคดีที่เกิดขึ้น เป็นต้น		X	

ตาราง 1 (ต่อ)

ชื่อเรื่อง/ แพลตฟอร์ม	เนื้อหาสาระ	กฎหมายและวิธีพิจารณาคดี		
		แพ่ง	อาญา	มหาชน
Extraordinary Attorney Woo (Netflix)	คดีเรียกค่าสินไหมทดแทน - การเรียกค่าสินไหมทดแทนที่เกิดขึ้นระหว่างโรงแรมที่รับจัดงานแต่งงานและครอบครัวเจ้าสาวที่ได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในงานแต่งงาน - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การพิจารณาคดี การหาพยานหลักฐาน การตีความจากประมวลกฎหมาย และการตัดสินคดี เป็นต้น	X		
	คดีในชุมชน - การเวนคืนที่ดินย่านโชด็อกเพื่อสร้างถนน ประชาชนในชุมชนเมืองขนาดเล็กที่ยื่นฟ้องศาลเพื่อระงับโครงการก่อสร้างทางหลวงที่เป็นหนึ่งในแผนการพัฒนาเมืองซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงหลังจากการก่อสร้างถนนรวมทั้งเชื่อมโยงเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนอนุสรณ์สถานทางธรรมชาติของต้นแอ็กเบอร์รี่ที่มีอายุมากกว่า 500 ปี - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การพิจารณาคดี การหาพยานหลักฐาน การตีความจากประมวลกฎหมาย และการตัดสินคดี เป็นต้น	X		
Juvenile Justice (Netflix)	คดีฆาตกรรม - ผู้พิพากษาศาลเยาวชนที่ตัดสินคดีของเยาวชนอายุไม่เกิน 18 ปี ซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดร่วมกันฆ่าและพันศพเด็กชายวัย 8 ปี - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การสืบค้นหาหลักฐานเทคนิคและวิธีการที่ใช้ในการพิจารณาคดีกับเยาวชนสภาพแวดล้อมหรือครอบครัวในการเลี้ยงดู และการตัดสินคดีโดยความเป็นธรรม เป็นต้น		X	
Law School (Netflix)	คดีฆาตกรรม - การนำเสนอรูปแบบการเรียนการสอนที่ยกตัวอย่างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมรวมทั้งการฆาตกรรมที่เกิดขึ้นในสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงด้านการเรียนการสอนกฎหมาย - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การพิจารณาคดีในศาลจำลองของโรงเรียน การคัดเลือกคณะลูกขุน การตัดสินคดีและพยานหลักฐานที่นำมาใช้ในการดำเนินคดี เป็นต้น		X	

ตาราง 1 (ต่อ)

ชื่อเรื่อง/ แพลตฟอร์ม	เนื้อหาสาระ	กฎหมายและวิธีพิจารณาคดี		
		แพ่ง	อาญา	มหาชน
Just Mercy (Netflix)	คดีฆาตกรรม - การฆาตกรรมที่มีการตัดสินโดยการประหารชีวิต (สร้างมาจากบันทึก Just Mercy: A Story of Justice and Redemption) โดยเน้นกรณีการตัดสินคดีที่เชื่อมโยงกับคนผิวสี - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การตัดสินคดีที่เชื่อมโยงกับคนผิวสี กระบวนการพิจารณาคดี การยื่นอุทธรณ์ของชายผิวดำที่กลายเป็นแพะรับบาป การบังคับใช้กฎหมายกับคนผิวสี และคำให้การของนักโทษ เป็นต้น		X	
Dark Waters (Netflix)	คดีสิ่งแวดล้อม - การนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการรั่วไหลของสารเคมีสู่ย่านที่พักอาศัย ซึ่งสารปนเปื้อนในแหล่งน้ำบริเวณพื้นที่กลบฝังขยะขององค์กรขนาดใหญ่ส่งผลกระทบต่อผู้อาศัยในเมืองและนำไปสู่การเสียชีวิตอย่างต่อเนื่อง (สร้างมาจากเรื่องจริงโดยเนื้อหาดัดแปลงมาจากบทความของนิตยสาร นีวส์แมก ไทมส์) - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การพิจารณาคดี การรวบรวมหลักฐาน และการฟ้องร้ององค์กรขนาดใหญ่เกี่ยวกับการปล่อยสารปนเปื้อนลงน้ำและก่อให้เกิดการสะสมสารพิษเป็นระยะเวลากว่า 40 ปี จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อสัตว์พืช และคน โดยมีระยะเวลาการฟ้องร้องยาวนานถึง 13 ปี เป็นต้น			X
Monsters Inside: The 24 Faces of Billy Milligan (Netflix)	คดีล่วงละเมิดทางเพศ - การล่วงละเมิดทางเพศและฆาตกรรมต่อเนื่องที่เกิดขึ้นบริเวณมหาวิทยาลัย รัฐโอไฮโอ ในปี ค.ศ. 1977 - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ อาทิตเหตุล่วงละเมิดทางเพศและฆาตกรรมต่อเนื่องที่เกิดขึ้นบริเวณมหาวิทยาลัย รัฐโอไฮโอ ในปี ค.ศ. 1977 การประเมินความผิดปกติโดยจิตแพทย์ การดำเนินคดีทางกฎหมายกับผู้ที่มีสภาวะทางจิต เป็นต้น		X	
The Lincoln Lawyer (Netflix)	คดีฆาตกรรม - เศรษฐินักพัฒนาเกมส์ที่ถูกกล่าวหาว่าฆ่าคนรักและขู่ว่าจะเชื่อมโยงกับคดีอื่น ๆ รวมทั้งการตัดสินบน และมาเฟีย - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การตัดสินคดีในชั้นศาลที่มีคณะลูกขุนและไม่มีคณะลูกขุน อำนาจและการตัดสินบน การสืบหาหลักฐาน และกระบวนการพิจารณาคดีในศาล เป็นต้น		X	

ตาราง 1 (ต่อ)

ชื่อเรื่อง/ แพลตฟอร์ม	เนื้อหาสาระ	กฎหมายและวิธีพิจารณาคดี		
		แพ่ง	อาญา	มหาชน
Doctor Lawyer (Disney+ Hotstar)	คดีทฤษฎีปฏิบัติ - การพิจารณาคดีคดีทฤษฎีปฏิบัติและมุมมองของการใช้แนวคิดทางจิตวิทยา - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การพิจารณาคดีเกี่ยวกับความผิดพลาดในการรักษาจนเป็นเหตุให้คนไข้เสียชีวิต จิตวิทยาที่นำมาใช้ในกระบวนการที่เกี่ยวข้อง และการต่อสู้คดีความ เป็นต้น		X	
Murder on the Orient Express (Disney+ Hotstar)	คดีฆาตกรรม - การฆาตกรรมบนรถไฟสายด่วนพิเศษของฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้องกับการฆาตกรรมอำพรางที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ ผู้ต้องสงสัยบนรถไฟด่วน การสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูล การสืบค้นเพื่อหาหลักฐาน เหตุจูงใจในการก่ออาชญากรรม และการสรุปข้อมูลจากหลักฐาน เป็นต้น		X	
Devil Judge (Viu)	คดีที่ร้ายร่างกาย - การตัดสินคดีถูกเผยแพร่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมผ่านการจัดรายการพิจารณาคดี แบบเรียลลิตี้โชว์โดยนำการพิจารณาคดีตัดสินโทษภายในศาลมาถ่ายทอดสดออกอากาศและให้ประชาชนมีสิทธิตัดสินโทษให้แก่จำเลยในคดีนั้น ๆ ผ่านทางแอปพลิเคชันที่มีชื่อว่า DIKE การดำเนินการนี้จัดสร้างขึ้นโดยกลุ่มผู้มีอำนาจจากฝ่ายรัฐบาล และเจ้าของบริษัทขนาดใหญ่ของประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขระบบตุลาการ - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ กระบวนการพิจารณาคดี การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินคดี เป็นต้น		X	
On the Line (Viu)	คดีโจรกรรมออนไลน์ - การโจรกรรมออนไลน์ และการหลอกลวงเงินผ่านทางโทรศัพท์ (Voice Phishing) - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ กลเม็ดวิธีการหลอกลวงเหยื่อ กระบวนการวางแผนการหลอกลวง และการสืบหาพยานหลักฐาน เป็นต้น		X	

ตาราง 1 (ต่อ)

ชื่อเรื่อง/ แพลตฟอร์ม	เนื้อหาสาระ	กฎหมายและวิธีพิจารณาคดี		
		แพ่ง	อาญา	มหาชน
Military	คดีทำร้ายร่างกาย		X	
Prosecutor Doberman (Viu)	- การใช้ความรุนแรงในกองทัพ ระบบกองทัพ และ อำนาจทางการทหาร - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การหาหลักฐาน การ สืบพยาน และการพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับทหารและ กองทัพ เป็นต้น			
Miss Sherlock (HBO Go)	คดีลักทรัพย์ - การลักทรัพย์ที่เชื่อมโยงกับการฆาตกรรมปริศนา การ ทำงานของนักสืบและผู้เชี่ยวชาญด้านอาชญากรรม จิตวิทยา - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ การสืบพยานและหลักฐาน มูลเหตุจูงใจสำคัญ และการสรุปผลคดีที่เกิดขึ้น เป็นต้น		X	
The Outsider (HBO Go)	คดีฆาตกรรม - การฆาตกรรมที่อาจเชื่อมโยงกับเรื่องราวเหนือ ธรรมชาติ ซึ่งฆาตกรที่ถูกจับมีพยานและหลักฐานที่บ่ง บอกถึงความบริสุทธิ์ของตนเอง - เนื้อหาเชิงกฎหมาย อาทิ หลักฐานที่เชื่อมโยงเหตุ ฆาตกรรม การพิสูจน์หลักฐาน แรงจูงใจและประวัติใน การก่ออาชญากรรม และการใช้หลักจิตวิทยาและนิติ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น		X	

จากตารางดังกล่าวข้างต้น พบว่า ซีรีส์ ภาพยนตร์ และสารคดี ที่นำเสนอคดีในรูปแบบหลากหลาย อาทิ คดีล้วงละเมิดทางเพศ คดีเรียกค่าสินไหมทดแทน คดีฆาตกรรม คดีสิ่งแวดล้อม คดีล้วงละเมิดทางเพศ คดีทุเรชปฏิบัติ คดีโจรกรรมออนไลน์ คดีทำร้ายร่างกาย และคดีลักทรัพย์ สามารถเชื่อมโยงกับกฎหมายและวิธีพิจารณาคดีได้ 3 ประเภท ได้แก่ กฎหมายและวิธีพิจารณาคดีแพ่ง กฎหมายและวิธีพิจารณาคดีอาญา และกฎหมายและวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับกฎหมายมหาชน ทั้งในประเด็นเกี่ยวกับการพิจารณาคดี การรวบรวมหลักฐานและพยาน การตัดสินคดี การตีความจากประมวลกฎหมาย การตัดสินคดี การยกคดีที่เกิดขึ้นในสังคมมาเป็นกรณีศึกษาในเทคนิคและวิธีการที่ใช้ในการพิจารณาคดี รูปแบบการเรียนการสอนที่ยกตัวอย่างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม การบังคับใช้กฎหมาย แรงจูงใจและประวัติในการก่ออาชญากรรม และการใช้หลักจิตวิทยาและนิติวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้ ซีรีส์ ภาพยนตร์ และสารคดีดังกล่าวข้างต้น สามารถรับชมผ่านผู้ให้บริการสตรีมมิ่งโดยมีค่าบริการรับชมที่แตกต่างกัน

2.2 ความคิดเห็นของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย

2.2.1 ข้อมูลทั่วไปและพฤติกรรมการใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายจำนวนทั้งหมด 272 คน เป็นนักศึกษาเพศหญิง จำนวน 149 คน (ร้อยละ 54.8) และเพศชาย จำนวน 123 คน (ร้อยละ 45.2) โดยจำแนกเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 จำนวน 122 คน (ร้อยละ 44.9) นักศึกษาชั้นปีที่ 2 จำนวน 21 คน (ร้อยละ 7.7) นักศึกษาชั้นปีที่ 3 จำนวน 87 คน (ร้อยละ 32.0) และนักศึกษาชั้นปีที่ 4 จำนวน 42 คน (ร้อยละ 15.4) โดยที่นักศึกษาส่วนใหญ่ใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์เป็นประจำทุกวันประมาณ 1-3 ชั่วโมงในช่วงเวลาประมาณ 18.01-21.00 น. ซึ่งนักศึกษามีทั้งที่เคยใช้และไม่เคยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ แพลตฟอร์มให้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ที่นักศึกษาส่วนใหญ่เคยใช้แล้ว ได้แก่ ยูทูบ (ร้อยละ 87.9) เน็ตฟลิกซ์ (ร้อยละ 60.3) และอ้ายฉีอี้ (ร้อยละ 38.2) ตามอันดับ โดยใช้เพื่อชมภาพยนตร์หรือซีรีส์เป็นหลัก (ร้อยละ 86.4) รองลงมาคือ เล่นเกมส์ และติดตามข่าวสาร ตามลำดับ ทั้งนี้ แพลตฟอร์มฯ ที่ถูกใช้บริการหรือสนใจ 3 อันดับ คือ ยูทูบ เน็ตฟลิกซ์ และดิสเนย์พลัส ฮอตสตาร์ ตามลำดับ

2.2.2 ข้อมูลความสนใจ ความพร้อม และความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัล พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีความสนใจในการเรียนรู้เนื้อหาสาระทางกฎหมายจากบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.22$, S.D. = 0.776) และมีความพร้อมในการเรียนรู้ ำในระดับมาก ($\bar{X} = 4.17$, S.D. = 0.845) จากเนื้อหาสาระในการเรียนรู้ที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย นักศึกษาให้ความสนใจเนื้อหาสาระประเภทภาพยนตร์กฎหมายมากที่สุด ($\bar{X} = 4.28$, S.D. = 0.781) รองลงมา คือ ซีรีส์กฎหมาย สารคดีกฎหมายหรืออาชญากรรมที่มีเค้าโครงจากเหตุการณ์จริง และการถ่ายทอดสด ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมและรูปแบบการเรียนรู้ที่ได้รับความสนใจมากเป็นอันดับแรก คือ การสอนแบบบรรยาย ($\bar{X} = 4.03$, S.D. = 0.863) รองลงมาคือ การสอนแบบกรณีศึกษา วิธีการสอนแบบแสดงบทบาท และการเรียนรู้แบบอภิปราย ตามลำดับ

2.3 แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ ที่เชื่อมโยงกับเนื้อหาเชิงกฎหมายที่นำเสนอในแพลตฟอร์ม ฯ และสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักศึกษา

2.3.1 รูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสานโดยเน้นการสอนแบบบรรยาย (การบรรยายเนื้อหาสาระโดยผู้สอน) ผสมผสานกับการเรียนแบบอื่น ๆ ได้แก่ 1) การสอนแบบกรณีศึกษาสำหรับการเรียนรู้จากสถานการณ์ที่นำเสนอในคดีต่าง ๆ โดยยกตัวอย่างรายกรณีวิเคราะห์เชิงกฎหมาย เปรียบเทียบ และเชื่อมโยงข้อมูลเชิงกฎหมาย 2) วิธีการสอนแบบแสดงบทบาท เช่น การทำศาลจำลอง การจำลองสถานการณ์ โดยมีการกำหนดตัวละคร แสดงบทบาทสมมติ และเชื่อมโยงสถานการณ์กับข้อมูลทางกฎหมาย เป็นต้น 3) การเรียนรู้แบบ

อภิปราย โดยนำเสนอข้อมูลที่ได้รับจากบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาอภิปราย และ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเชิงกฎหมาย และ 4) การสอนแบบถามตอบ โดยตั้งคำถามเชิงกฎหมายเกี่ยวกับเนื้อหาที่เรียนรู้จากบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ ตามลำดับ เพื่อให้ นักศึกษาได้เรียนรู้ในหลากหลายรูปแบบและสามารถเชื่อมโยงความรู้ทางกฎหมายได้

2.3.2 การคัดเลือกเนื้อหาเชิงกฎหมายที่นำเสนอกฎหมายในแพลตฟอร์มการบริการ สตรีมมิ่ง ผู้วิจัยหรือผู้สอนจะเป็นผู้คัดเลือกเนื้อหาเพื่อใช้ในการเรียนการสอนเป็นหลัก เพื่อ กำหนดประเด็นหลักให้กับผู้เรียนก่อนในเบื้องต้น รวมทั้งต้องทำการกลั่นกรองและเตรียม เนื้อหาที่สามารถเชื่อมโยงกับกฎหมายในแต่ละประเภท

2.3.3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนด้านกฎหมายโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อ ออนไลน์ซึ่งกำหนดเป็นการจัดการเรียนการสอน จำแนกเป็น สาระสำคัญในการจัดการเรียน การสอนหรือความคิดรวบยอด วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ สาระการเรียนการสอน วิธีการ จัดการเรียนการสอน กระบวนการจัดการเรียนการสอน กิจกรรมเสนอแนะ สื่อหรือแหล่งการ เรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

ภาพ 1 แผนการจัดการเรียนการสอนในยุคดิจิทัลที่ใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์
ที่มา: สุรัชย์ อุฬารวงศ์, จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุค
ดิจิทัลที่ใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์, 2565.

3. สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

จากการวิจัยนี้ สรุปสาระสำคัญตามวัตถุประสงค์ได้เป็น 3 ประเด็น มีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 การนำเสนอกฎหมายในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่ง พบว่า แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งในยุคดิจิทัลมีอย่างหลากหลายให้ผู้สนใจได้เลือกชมเนื้อหาตามความสนใจของแต่ละบุคคลทั้งในรูปแบบของภาพยนตร์ สารคดี และซีรีส์ของประเทศไทย และต่างประเทศ มิติทางกฎหมายก็เช่นกันที่ถูกในมุมมองที่แตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ วัฒนธรรม สังคม ระบบการทำงาน และความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ทั้งนี้ จากสาระเนื้อหาทางกฎหมายในซีรีส์ ภาพยนตร์ และสารคดีในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่งได้นำเสนอคดีในหลากหลายรูปแบบ อาทิ คดีล่วงละเมิดทางเพศ คดีเรียกค่าสินไหมทดแทน คดีฆาตกรรม คดีสิ่งแวดล้อม คดีล่วงละเมิดทางเพศ คดีทรมานปฏิบัติ คดีโจรกรรมออนไลน์ คดีทำร้ายร่างกาย และคดีลักทรัพย์ สามารถเชื่อมโยงกับกฎหมายได้ 3 ประเภท ได้แก่ กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา และกฎหมายมหาชน ที่ครอบคลุมระบบการพิจารณาคดี การกำหนดประเด็นข้อพิพาทและการการพิสูจน์ การสืบพยาน (เอกสาร บุคคล วัตถุ) และการพิพากษาคดี สถาปบังคับ (ทางแพ่ง อาญา มหาชน)

3.1.2 ความคิดเห็นของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เกี่ยวกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย จากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนทั้งหมด 272 คน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์เป็นประจำประมาณ 1-3 ชั่วโมง ในช่วงเวลา 18.01-21.00 น. เพื่อรับชมภาพยนตร์หรือซีรีส์ โดยบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ที่นักศึกษาใช้บริการบ่อยหรือสนใจใช้มากที่สุด 3 อันดับ คือ แพลตฟอร์มยูทูบ เน็ตฟลิกซ์ และดิสนีย์พลัส ฮอตสตาร์ ตามลำดับ นักศึกษาส่วนใหญ่ที่มีประสบการณ์ด้านการเรียนในรายวิชาที่มีการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ มาใช้คิดเห็นว่า การเรียนการสอนโดยใช้สื่อออนไลน์และบริการสตรีมมิ่งนั้นไม่มีความยุ่งยาก อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำหรับนักศึกษาบางส่วนเกี่ยวกับการใช้งาน เช่น ระยะเวลาในการศึกษาเรียนรู้ สัญญาณอินเทอร์เน็ต อัตราค่าใช้จ่ายอินเทอร์เน็ตและค่าไฟฟ้าที่ปรับสูงขึ้น และประสิทธิภาพของสื่อที่ใช้งาน เป็นต้น ทั้งนี้ นักศึกษามีความสนใจในระดับมากที่สุดและมีความพร้อมในระดับมากสำหรับการเรียนรู้เนื้อหาสาระทางกฎหมายจากบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ โดยให้ความสนใจมากที่สุดภาพยนตร์กฎหมาย ซีรีส์กฎหมาย และสารคดีกฎหมาย หรืออาชญากรรมที่มีเค้าโครงจากเหตุการณ์จริง นอกจากนี้ นักศึกษามีความสนใจกิจกรรมและรูปแบบการเรียนรู้ โดยภาพรวมในระดับมาก โดยสนใจการสอนในลักษณะของการบรรยายมากเป็นอันดับแรก รองลงมา คือ การสอนแบบกรณีศึกษา การสอนแบบแสดงบทบาท การเรียนรู้แบบอภิปราย และการสอนแบบถามตอบ ตามลำดับ

3.1.3 แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ สรุปประเด็นที่ควรพิจารณา ได้แก่ รูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสานที่เน้นการสอนแบบบรรยายผสมผสานกับการเรียนแบบอื่นเพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้

ในหลากหลายรูปแบบและสามารถเชื่อมโยงความรู้ทางกฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้วิจัยหรือผู้สอนเป็นผู้คัดเลือกเนื้อหาเพื่อใช้ในการเรียนการสอนเป็นหลัก เพื่อกำหนดประเด็นหลักให้กับผู้เรียนก่อนในเบื้องต้น รวมทั้งต้องทำการกลั่นกรองและเตรียมเนื้อหาที่สามารถเชื่อมโยงกับกฎหมายในแต่ละประเภท รวมทั้งกระบวนการจัดการเรียนการสอนด้านกฎหมายโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ควรครอบคลุมสาระสำคัญในการจัดการเรียนการสอนหรือความคิดรวบยอด วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ สาระการเรียนการสอน วิธีการจัดการเรียนการสอน กระบวนการจัดการเรียนการสอน กิจกรรมเสนอแนะ สื่อหรือแหล่งการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

3.2 อภิปรายผล

3.2.1 จากสาระเนื้อหาทางกฎหมายในซีรีส์ ภาพยนตร์ และสารคดีในแพลตฟอร์มการบริการสตรีมมิ่ง ได้นำเสนอคดีในหลากหลายรูปแบบ อาทิ คดีล่วงละเมิดทางเพศ คดีเรียกค่าสินไหมทดแทน คดีฆาตกรรม คดีสิ่งแวดล้อม คดีล่วงละเมิดทางเพศ คดีทฤษฎีปฏิบัติ คดีโจรกรรมออนไลน์ คดีทำร้ายร่างกาย และคดีลักทรัพย์ สามารถเชื่อมโยงกับกฎหมายได้ 3 ประเภท ได้แก่ กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา และกฎหมายมหาชน ที่ครอบคลุมระบบการพิจารณาคดี การกำหนดประเด็นข้อพิพาทและการการพิสูจน์ การสืบพยาน (เอกสาร บุคคล วัตถุ) และการพิพากษาคดี สภาพบังคับ (ทางแพ่ง อาญา มหาชน) สอดคล้องกับที่ วิโรจน์ สุทธิสีมา กล่าวว่า ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นกับมาตรฐานการผลิตภาพยนตร์ซึ่งรับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกโดยมีการผสมผสานระหว่างความเป็นสากลกับเอกลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่น รวมทั้งจากวิถีคิดแบบผู้ชมเป็นศูนย์กลางที่ทำให้มีทั้งการผลิตซ้ำความต้องการเดิมของผู้รับชมภาพยนตร์กลุ่มใหญ่ และการสร้างความหลากหลายจากข้อมูลที่ค้นพบจากผู้ชมกลุ่มใหม่

3.2.2 นักศึกษามีความสนใจในการเรียนรู้เนื้อหาสาระทางกฎหมายจากบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ในระดับมากที่สุด และมีความพร้อมในการเรียนรู้เนื้อหาสาระทางกฎหมายจากบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ในระดับมาก ซึ่งส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับเนื้อหาสาระในการเรียนรู้ด้านกฎหมายจากภาพยนตร์กฎหมาย ซีรีส์กฎหมาย และสารคดีกฎหมายหรืออาชญากรรมที่มีเค้าโครงจากเหตุการณ์จริงในระดับมากที่สุด ส่วนการถ่ายทอดสดนั้นได้รับความสนใจในระดับมาก จากผลการศึกษาข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า นักศึกษาคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่มีความคิดเห็นและให้การตอบรับในเชิงบวกกับการนำบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย ซึ่งอาจส่งผลทำให้นักศึกษาสามารถเรียนรู้วิธีการหรือเทคนิคที่นำเสนอจากการชมสตรีมมิ่งที่ใช้เป็นกรณีศึกษาเพื่อนำมาพัฒนาตนเองให้สามารถปรับใช้ตัวบทกฎหมายไทยกับสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้ในอีกทางหนึ่งก็เป็นได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ รุ่งรอง สามสาหร่าย กล่าวว่า เน็ตฟลิกซ์สามารถตอบสนองรสนิยมในการเลือกชมภาพยนตร์ของผู้ชมได้ การรับชมสื่อผ่านแอปพลิเคชันและเว็บไซต์เน็ตฟลิกซ์ทำให้เกิดการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ มีความเหมาะสมกับรูปแบบการใช้ชีวิตแต่ละวัน ซึ่งการเรียนรู้จากช่องทางดังกล่าวอาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเพิ่มพูน

องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องได้อย่างพลืดพลินได้ ดังที่ สราวุธ ทองศรีคำ กล่าวว่า การรับชม ภาพยนตร์สตรีมมิ่งมีปริมาณเยอะและหลากหลายเป็นการขยายขอบเขตความรู้ของตนเองได้อีกทางหนึ่ง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่นในสังคมออนไลน์ รวมทั้งการแบ่งปันและ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากการรับชมเนื้อหาได้ รวมทั้งกัลยา บุณยสิริจรรูญ กล่าวว่า วิดีโอ สตรีมมิ่งถือเป็นเครื่องมือการสอนเสริมที่มีประสิทธิภาพ จากการสอนหลักสูตรภาษาอังกฤษชั้น พื้นฐานผ่านวิดีโอสตรีมมิ่ง สามารถช่วยปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนภาษาอังกฤษของ นักเรียน และนักเรียนมีทัศนคติเชิงบวกต่อประสิทธิภาพของทั้งการสตรีมวิดีโอและการเรียน หลักสูตรผ่านวิดีโอสตรีมมิ่ง

3.2.3 แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนด้านกฎหมายในยุคดิจิทัลโดยใช้บริการ สตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ที่มีรูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสาน โดยเน้นการสอนแบบ บรรยาย ผสมผสานกับการเรียนแบบอื่น เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้ในหลากหลายรูปแบบและ สามารถเชื่อมโยงความรู้ทางกฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับที่ สุรัชย์ อุฬารวงศ์ นำเสนอรูปแบบหนึ่งของการจัดการเรียนรู้ด้านกฎหมาย PENCIL Model ซึ่งเนื้อหาที่ใช้ในการ จัดการเรียนรู้นี้ต้องมีความสอดคล้องกับบริบท สภาพการใช้กฎหมาย และความต้องการโดยเน้น การเสริมสร้างความรู้หลากหลายรูปแบบ สภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่ไม่เน้นข้อมูลเชิง วิชาการมากเกินไป และการเสวนาปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไข มีรูปแบบการเรียนรู้ที่ ผสมผสานกันระหว่างการบรรยาย การอภิปรายกลุ่มย่อย การนำเสนอกรณีตัวอย่าง การ นำเสนอความคิดเห็นหรือประสบการณ์ และการเน้นเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นควบคู่กับการ นำเสนอแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้จริง

3.3 ข้อเสนอแนะ

3.3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้รับจากการวิจัย

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมและรูปแบบการเรียนรู้ของการเรียนการสอนด้านกฎหมายที่ประยุกต์ใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีความสนใจ ภาพรวมในระดับมาก ผู้วิจัยอาจพิจารณาการจัดกิจกรรมและรูปแบบการเรียนการสอนแบบ ผสมผสานการสอนแบบบรรยายควบคู่กับการสอนแบบกรณีศึกษา การสอนแบบแสดงบทบาท การเรียนรู้แบบอภิปราย การสอนแบบถามตอบ และการสอนแบบอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

3.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งต่อไป ควรมุ่งเน้นต่อยอดงานวิจัยครั้งนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และให้ทราบผลของการนำไปใช้ เช่น การจัดระบบความคิดด้วยแผนที่ความคิด สำหรับเรียนรู้ กฎหมายจากบริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ การสำรวจความคิดเห็นจากนักศึกษาภายหลัง จากที่มีการเรียนการสอนโดยใช้บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ และปัญหาและอุปสรรคจาก การประยุกต์บริการสตรีมมิ่งและสื่อออนไลน์ในการเรียนการสอนด้านกฎหมาย

บรรณานุกรม

- กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, สำนักยุทธศาสตร์. รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2563. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2563.
<https://www.etda.or.th/th/Useful-Resource/publications/Thailand-Internet-User-Behavior-2020.aspx>. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2564.
- สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ. “คาดการณ์จำนวนผู้ชมทีวีออนไลน์ OTT เปรียบเทียบสภาพตลาดโลกและ OTT ไทย (2019-2023).” ม.ป.ป. <https://broadcast.nbtc.go.th/data/academic/file/620800000002.pdf>. สืบค้นเมื่อ 26 ตุลาคม 2564.
- กัลยา บุณยสิริจรัสรัฐ. “ผลการใช้สื่อสตรีมมิงวิดีโอในการสอนวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐาน.” วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น 8, น.1 (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2557): 121-131.
- ดิเรก ควรสมาคม. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2552.
- ดิเรก ควรสมาคม. ความรู้ทั่วไปและหลักการพื้นฐานทางกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2564.
- ทศนา แคมมณี. ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ธนากร เลิศสุตวิชัย. “ทำความรู้จักกับ Music Streaming คืออะไร เปรียบเทียบ 3 ค่ายยักษ์ Spotify, Apple Music และ Joox. Digital Wow Marketing.” 2560.
<https://digitalmarketingwow.com/2017/08/25/music-streamingคืออะไร/#gsc.tab=0>. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.
- ธนากรไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน). “Future of Entertainment โลกความบันเทิงแห่งอนาคต.” ม.ป.ป. https://www.scb.co.th/th/personal-banking/stories/business-maker/future-of-entertainment.html?MRK_CMPG_SOURCE=wcc-. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2564.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้. “สตรีมมิง (Streaming).” 2561.
<https://il.mahidol.ac.th/th/i-learning-clinic/computer-articles/สตรีมมิง-streaming/>. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, คณะกรรมการตรวจประเมินคุณภาพการศึกษากายใน. รายงานการประเมินตนเอง สำนักวิชานิติศาสตร์ ปีการศึกษา 2563. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. 2564. https://qa.crru.ac.th/report/CRRU_report2563.pdf. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.

- ปรีดี ฤกษ์วลีกุล. “ยอดผู้สมัครบริการสตรีมมิงทั่วโลก พุ่งสูงกว่า 1,000 ล้านคนแล้ว.” 2564.
<https://www.beartai.com/buzz/571139>. สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2564.
- รณรงค์ สามสาหาย. “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ออนไลน์ผ่าน Netflix.”
 การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 2563.
- วิโรจน์ สุทธิสีมา. “ความเปลี่ยนแปลงของสื่อสตรีมมิงในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย: มุมมอง
 จากกลุ่มผู้สร้างและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง.” *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้* 9, ฉ.2
 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564): 104-120.
- สมฤกษ์ การวิวัฒน์. “การพัฒนารูปแบบการแก้ปัญหาฝ่าวิกฤตโควิด-19 และความท้าทาย
 ภาคอุตสาหกรรม SMEs.” *วารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราช
 ภัฏเชียงใหม่* 8, ฉ.2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2567): 156-178, <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/lawcru/article/view/273583>. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.
- สรารุณ ทองศรีคำ. “ประสบการณ์ความบันเทิงของภาพยนตร์สตรีมมิงและการปรับตัวของ
 ธุรกิจภาพยนตร์ในประเทศไทย.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต*, 2564.
- สุรัชย์ อุฬารวงศ์. *การจัดการเรียนรู้ด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านดู่
 อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย*. (รายงานวิจัย). เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. 2555.
- Arends, Richard I. *Learning to Teach*, 5th ed. Singapore: McGraw-Hill, 2001.
- Eggen, Paul Duane, and Donald P. Kauchak. *Strategies and Models for Teachers
 Teaching Content and Thinking Skills*. 5th ed. Boston: Pearson Education Inc., 2006.
- Joyce, Bruce, and Masha Weil. *Model of Teaching*. Toronto: Allyn & Bacon, 1996.
- Nunnally, Jum C. *Psychometric Theory*. 2nd ed. New York: McGrall-Hill, 1978.
- Spiliotopoulou, Georgia. “Reliability Reconsidered: Cronbach’s Alpha and
 Paediatric Assessment in Occupational Therapy,” *Australian
 Occupational Therapy Journal* 56, 3 (May 19, 2009): 150–155, quoted in
 Feyza Nehir Oznur Muz et al., “Nicotine Use Awareness and Nicotine
 Insight Scale in Addicts: A Turkish Validity–Reliability Study,” *The Turkish
 Journal on Addictions* 11, No.2 (July 17, 2024): 164-169.
- Visual Audio Network. “Live Streaming คืออะไร.” 2021. <https://www.vaninter.com/2021/03/29/what-is-live-streaming/>. accessed November 1, 2024.
- Wealth CONNEX. “ศึกธุรกิจ Video Streaming ระดับโลกระหว่าง Netflix Disney + และ
 Apple TV+.” 2562. <https://wconnex.bualuang.co.th/s/article/videostreaming-battle?language=th>. accessed November 1, 2024.
- Yamane, Taro. *Statistics: An Introductory Analysis*. 3rd ed. London: John
 Weather Hill, Inc., 1973.

มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม:
ศึกษากรณีไรเดอร์ส่งอาหาร

Legal Measures to Protect Platform Workers:
A Case Study of Food Rider

อภิณณารณ อภิวัน* และอรชมน พิเชฐวรกุล**

สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

333 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าสุด อำเภอเมืองเชียงราย

จังหวัดเชียงราย 57100

Apinnaporn Apiwan and Arachamon Pichetworakoon

School of Law Mae Fah Luang University, 333

Moo 1, Thasud Subdistrict, Muang District, Chiang Rai, 57100

Email: 6351601256@lamduan.mfu.ac.th, arachamon.pic@mfu.ac.th

Received: August 28, 2024

Revised: October 4, 2024

Accepted: October 7, 2024

บทคัดย่อ

ปัจจุบันธุรกิจแพลตฟอร์มในประเทศไทย มีจำนวนแรงงานแพลตฟอร์มที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหาร ซึ่งการทำงานของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มเป็นรูปแบบการทำงานแตกต่างไปจากการทำงานโดยทั่วไป จึงเกิดประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสถานะทางกฎหมาย ตลอดจนถึงค่าตอบแทน สิทธิและสวัสดิการในการทำงาน ผู้เขียนจึงทำการศึกษากฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในประเทศไทย พบว่ากฎหมายแรงงาน ณ ปัจจุบันไม่สามารถนำมาบังคับใช้แก้ไขประเด็นปัญหาการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ศึกษากรณีไรเดอร์ส่งอาหาร ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล แต่ทั้งนี้ในทางกฎหมายได้ดำเนินการแก้ไขเกี่ยวกับประเด็นปัญหาดังกล่าวในหลายทาง กล่าวคือ การร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ และการตราพระราชกฤษฎีกาการประกอบธุรกิจบริการแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ต้องแจ้งให้ทราบ พ.ศ. 2565 ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า ยังมีประเด็นปัญหาในหลายประการ จึงเลือกทำการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี กฎหมาย และมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization) สหราชอาณาจักร

* นิติศาสตรมหาบัณฑิต, สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

** อาจารย์ที่ปรึกษา, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ราชอาณาจักรสเปนและสหภาพยุโรป เนื่องจากองค์กรหรือกลุ่มประเทศดังกล่าวนี้มีแนวคิดและทฤษฎี การกำหนดสถานะทางกฎหมาย การจัดสิทธิและสวัสดิการที่เหมาะสมแก่กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม ซึ่งเห็นได้ว่าสามารถนำมาปรับใช้แก่กลุ่มไรเดอร์ส่งอาหารในประเทศไทยได้อย่างเหมาะสม

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่ามาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ศึกษากรณี ไรเดอร์ส่งอาหารที่เหมาะสมควรประกอบไปด้วย 2 มาตรการได้แก่ 1. มาตรการระยะสั้น คือ แก้ไขภายใต้กฎหมายพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 22 ซึ่งเพิ่มเติมในส่วนของพระราชกฤษฎีกา กำหนดงานที่ให้มีการคุ้มครองแรงงานแตกต่างไปจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 โดยออกกฎกระทรวงสำหรับไรเดอร์ส่งอาหาร และ 2. มาตรการระยะยาว คือ การออกกฎหมายระดับพระราชกฤษฎีกาเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหารตามความในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ เพื่อกำหนดสถานะ สิทธิและสวัสดิการของไรเดอร์ตามมาตรฐานแรงงานได้ดียิ่งขึ้น

คำสำคัญ: มาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม, ธุรกิจแพลตฟอร์ม, แรงงานแพลตฟอร์ม, ผู้ประกอบอาชีพกึ่งอิสระ, ไรเดอร์ส่งอาหาร

Abstract

Currently, the number of platform workers in Thailand has increased, especially food riders. The work of platform workers is different from general work. There are issues legal status, compensation, rights and welfare of work. The author investigated legal measures to protect platform workers in Thailand. It was found that the current labor law cannot be efficiently enforced to the issue of platform workers: A case study of food rider. However, legal measures have been taken to resolve this issue in several ways, the drafting of the Independent Labor Protection Act and the enactment of the Royal Decree on Digital Platform Service Businesses That Must Be Notified B.E. 2565. The author is of the opinion that are still many problems. Therefore study the concepts and theories, legal measures to protect platform workers of the International Labour Organization, the United Kingdom, the State of California, the United States, the Kingdom of Spain and the European Union. Due to organizations or groups of countries have concepts and theories, legal status, rights and welfare that are appropriate for platform workers, which can be appropriately applied to the food riders in Thailand.

Consequently, the author is of the opinion that legal measures to protect platform workers: A case study of food rider in Thailand should consist of 2 measures: 1. Short-term measures: Amendments under the Labor Protection Act B.E. 2541 (1998), Section 22, which adds a royal decree specifying work that requires labor protection differently from the Labor Protection Act B.E. 2541 (1998), by issuing a ministerial regulation for food riders; and 2. Long-term measures: Issuing a royal decree-level law specifically for food riders according to the Independent Labor Protection Act draft to to determine status rider rights and welfare according to labor standards.

Keywords: Legal measures to protection Platform, Platform business, Platform workers, Semi-independent, Food riders

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เศรษฐกิจแพลตฟอร์ม (Platform economy) ถือเป็นรูปแบบการทำงานที่เกิดขึ้นใหม่ทั่วโลก โดยการทำงานที่ผู้ประกอบการธุรกิจแพลตฟอร์มเปิดบริการให้แก่คนทำงานหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แรงงานแพลตฟอร์ม เข้าสมัครงานผ่านระบบการทำงานของธุรกิจแพลตฟอร์ม ทั้งนี้การทำงานของแรงงานแพลตฟอร์มมีความแตกต่างจากการทำงานที่มีอยู่ตามสถานะทางกฎหมาย ปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ลักษณะการทำงานของแรงงานแพลตฟอร์ม เป็นแรงงานที่ทำงานผ่านระบบงานธุรกิจแพลตฟอร์ม โดยการจับคู่การทำงานของระบบอัลกอริทึมและการทำงานของแรงงานแพลตฟอร์มจะเป็นการทำงานที่รับงานผ่านระบบแพลตฟอร์ม เช่น Grab¹, Lineman และ Foodpanda เป็นต้น

ปัจจุบัน แรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหาร (Food rider) มีจำนวนเฉลี่ยแต่ละปีราว 300,000 – 400,000 คน² ซึ่งประสบปัญหา คือ การทำงานที่แม้จะเป็นอิสระแต่ชั่วโมงการทำงานที่ไม่ได้กำหนดในเรื่องของการพัก หรือลา กรณีหากประสบอุบัติเหตุจะมีสิทธิได้รับสวัสดิการในกรณีใดบ้างหรือได้รับความช่วยเหลือมากนักน้อยเพียงใด³ รวมทั้ง ความไม่ชัดเจนในสถานะทางกฎหมายของไรเดอร์ส่งอาหารทำให้ไรเดอร์ไม่ได้รับความเป็นธรรมหากเปรียบเทียบกับระบบการคุ้มครองแรงงานทั่วไปหลายประการ ได้แก่ ประการแรก ปัญหาการไม่ได้รับการคุ้มครองความปลอดภัยในการทำงาน ประการที่สอง ปัญหาการไม่ได้รับสวัสดิการตามมาตรฐานแรงงาน และประการที่สาม ปัญหาการไม่สามารถรวมกลุ่มเพื่อต่อรองกับบริษัทแพลตฟอร์มที่เป็นนายจ้าง ปัญหาเหล่านี้ทำให้เกิดการชุมนุมประท้วงของไรเดอร์ส่งอาหารหลายครั้งเพื่อเรียกร้องให้รัฐดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ในต่างประเทศหลายประเทศประสบปัญหาด้านแรงงานแพลตฟอร์มเช่นเดียวกัน หลายประเทศได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยแยกแนวทางการแก้ไขปัญหาคือ 2 แนวทาง ดังนี้

แนวทางแรก ในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ที่ยึดถือคำพิพากษาของศาลเป็นกฎหมาย ได้อาศัยการตีความของศาลฎีกาในการกำหนดสถานะทางกฎหมาย คือ สหราชอาณาจักร กรณีศาลได้ตัดสินให้คนขับอุเบอร์มีสถานะและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงาน โดยคำตัดสินของศาลฎีกา และมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ศาลได้มีคำพิพากษาให้มีการกำหนดสถานะให้ชัดเจน สถานะของกลุ่มไรเดอร์ส่งอาหารให้มีสถานะทางกฎหมาย

¹ Grab driver Thailand, “ข้อกำหนดและเงื่อนไขสำหรับผู้ให้บริการขนส่งในการให้บริการประเภทแกร็บฟู้ดในประเทศไทย,” 2562, <https://grabdriverth.com/terms-conditions#GF>, accessed July 11, 2022.

² Voice Online, “แรงงานตกหล่น: สารพัดปัญหาแรงงานไรเดอร์ 3-4 แสนคน,” 2565, https://voicetv.co.th/read/oQnb5Slj1#google_vignette, accessed July 11, 2022.

³ อินทชัย พาณิชกุล, “ชีวิตที่ถูกกดขี่ของเหล่า “ไรเดอร์”,” 2564, <https://themomentum.co/fromthedesk-riders/>, สืบค้นเมื่อ 11 กรกฎาคม 2565.

แนวทางที่สอง ในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ แก้ไขปัญหาโดยการตรากฎหมายขึ้นใหม่ให้การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการให้แก่แรงงานแพลตฟอร์มโดยเฉพาะ

สำหรับประเทศไทย ได้มีความพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวในหลายทาง เช่น การร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ...⁴ และการตราพระราชกฤษฎีกาการประกอบธุรกิจบริการแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ต้องแจ้งให้ทราบ พ.ศ. 2565⁵ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า ยังมีประเด็นปัญหาในหลายประการ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคือการคุ้มครองสิทธิและจัดสวัสดิการให้แก่แรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารที่เหมาะสมนั้น กล่าวคือศึกษาทั้งแนวคิดและทฤษฎีในการคุ้มครองแรงงาน แนวทางของกฎหมายการคุ้มครองสิทธิและจัดสวัสดิการให้แก่ไรเดอร์ส่งอาหารในต่างประเทศ และศึกษาแนวทางกฎหมายของไทยในการคุ้มครองแรงงาน โดยนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวทางของต่างประเทศเพื่อนำเสนอแนวทางที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม แรงงานแพลตฟอร์ม การคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม และปัญหาของแรงงานแพลตฟอร์มในประเทศไทย

1.2.2 เพื่อศึกษาสถานะทางกฎหมายของแรงงานแพลตฟอร์ม และแนวทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในต่างประเทศและของประเทศไทย

1.2.3 วิเคราะห์แนวทางการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มของประเทศไทยเปรียบเทียบกับของต่างประเทศ และเสนอแนะแนวทางการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย

1.3 สมมติฐานการวิจัย

แนวทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในประเทศไทยปัจจุบันยังไม่เหมาะสมและไม่สามารถให้การคุ้มครองแรงงานไรเดอร์ส่งอาหารได้อย่างเป็นธรรมและมีประสิทธิภาพตามมาตรฐานการคุ้มครองแรงงาน ดังนั้น จึงควรนำแนวทางที่เป็นหลักการและแนวทางของต่างประเทศในการกำหนดสถานะสำหรับแรงงานแพลตฟอร์มทางกฎหมาย รวมทั้งสิทธิและสวัสดิการ อันเกี่ยวกับ ค่าตอบแทน การประกันอุบัติเหตุ ค่าชดเชย วันลาสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มมาปรับใช้ให้เหมาะสม เพื่อจัดทำกฎหมายคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มโดยเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหารในประเทศไทย

⁴ กระทรวงแรงงาน, “ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ...,” 2565,

<https://www.mol.go.th/wp-content/uploads/sites/2/2023/04/ร่างพรบ-ส่งเสริมและคุ้มครองแรงงานอิสระ-12-4-6.pdf>, สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2567.

⁵ พระราชกฤษฎีกาการประกอบธุรกิจบริการแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ต้องแจ้งให้ทราบ พ.ศ. 2565, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 139 ตอนที่ 38 ก (23 ธันวาคม 2565): 17-35.

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม แรงงานแพลตฟอร์ม การคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization) และรวมถึงศึกษาสภาพปัญหาของแรงงานแพลตฟอร์มโดยเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหารในประเทศไทย

1.4.2 ศึกษาความหมายหรือนิยามเกี่ยวกับแรงงานแพลตฟอร์ม และแนวทางหรือมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มของสหราชอาณาจักร มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ราชอาณาจักรสเปน และสหภาพยุโรป เนื่องจากประเทศหรือกลุ่มประเทศเหล่านี้มีมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มที่เกี่ยวข้องกับหลักการคุ้มครองไรเดอร์ส่งอาหารที่เหมาะสมกับประเทศไทย

1.4.3 ศึกษาแนวทางการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มของประเทศไทยจากร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ และพระราชกฤษฎีกาการประกอบธุรกิจบริการแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ต้องแจ้งให้ทราบ พ.ศ. 2565 โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกับมาตรการทางกฎหมายของสหราชอาณาจักร มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ราชอาณาจักรสเปน และสหภาพยุโรปที่เกี่ยวกับหลักการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มเพื่อเสนอแนะแนวทางการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มโดยเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหารที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

บทความฉบับนี้เป็นการค้นคว้าและวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษางานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับแรงงานแพลตฟอร์ม รวมทั้งมาตรการของกฎหมายต่างประเทศในประเทศสหราชอาณาจักร มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ราชอาณาจักรสเปน สหภาพยุโรป และกฎหมายในประเทศไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม โดยทำการวิเคราะห์เพื่อเสนอแนะและให้ได้มาซึ่งมาตรการในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มโดยเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหารที่เหมาะสมต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.6.1 ภาครัฐและบริษัทเอกชนสามารถนำแนวคิดและทฤษฎี ตลอดจนแนวทางที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มไปปรับปรุงมาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในปัจจุบัน

1.6.2 ทราบถึงมาตรการทางกฎหมายของสหราชอาณาจักร มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ราชอาณาจักรสเปน และสหภาพยุโรป รวมถึงมาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยในเรื่องของการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มโดยเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหาร

1.6.3 นำผลการศึกษาลักดันให้เกิดการตรากฎหมายคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งไรเดอร์ส่งอาหาร

2. ผลการวิจัย

2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม แรงงานแพลตฟอร์ม การคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสำหรับแรงงานแพลตฟอร์มเป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) ซึ่งเป็นการศึกษาจากสภาพการทำงานที่ถือได้ว่า แรงงานแพลตฟอร์มเป็นระบบการทำงานที่เกิดขึ้นรวดเร็วและระบบการทำงานรูปแบบใหม่ ทำให้หลายประเทศทั่วโลกเกิดประเด็นปัญหาเช่นเดียวกับประเทศไทย

เนื่องจากกฎหมายแรงงานในการคุ้มครองแรงงานของหลายประเทศไม่ได้มีการบัญญัติหรือสามารถนำข้อกฎหมายที่มีอยู่ ณ ปัจจุบันมาแก้ไขประเด็นปัญหาการจ้างงานและมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มได้ ทำให้องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) ได้เสนอแนวคิดทฤษฎีภายใต้อนุสัญญาที่สำคัญแก่หลายประเทศทั่วโลกในการจัดหามาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ศึกษากรณี ไรเดอร์ส่งอาหาร โดยศึกษาได้ดังต่อไปนี้

2.1.1 มาตรการสำหรับการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ไรเดอร์ส่งอาหาร ขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO)

จากการศึกษามาตรการทางกฎหมายสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มในระดับสากลที่ทางองค์การแรงงานระหว่างประเทศเสนอขึ้นมานั้น ประกอบด้วย หลักการพื้นฐานและสิทธิในการทำงาน⁶ ที่กำหนดสิทธิในการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งสหภาพแรงงานได้อย่างเสรีภายใต้อนุสัญญาฉบับที่ 87 และ 98 ตลอดถึงการทำงานโดยไม่เลือกปฏิบัติและมีสิทธิในมาตรการแรงงานที่สำคัญ⁷ กล่าวคือ การได้รับสิทธิหรือเข้าถึงความปลอดภัยด้านการทำงาน การเข้าถึงสิทธิประกันสังคม ทั้งนี้รวมถึงการคุ้มครองแรงงาน ภายใต้อนุสัญญาฉบับที่ 198

ปัจจุบันระบบการทำงานของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มมีการเปลี่ยนแปลงที่มากขึ้นทำให้องค์การแรงงานระหว่างประเทศ เสนอแนวทางมาตรการที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะสามารถคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มได้มากยิ่งขึ้น คือ 1. ระบบการชำระเงินที่แตกต่างไปจากคนทำงานทั่วไปทำให้อาจจะมีเสนอแนวทางภายใต้อนุสัญญาฉบับที่ 95 เพื่อที่กลุ่มประเทศสมาชิกสามารถนำไปปฏิบัติเป็นแนวทางภายใต้ทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้ 2. การเลิกจ้างและการเข้าถึงข้อมูลของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มที่เกิดขึ้นเป็นประเด็นปัญหา เมื่อเกิดการถูกเลิกจ้างที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลของการถูกเลิกจ้างได้อย่างแท้จริง ทำให้มีการนำอนุสัญญาฉบับที่ 158 และ 181 เข้ามาประกอบการสร้างแนวคิดทฤษฎีที่สามารถทำให้แรงงานแพลตฟอร์มได้รับการ

⁶ International Labour Organization, “World Employment and Social Outlook The role of digital labour platforms in transforming the world,” 2021, <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/role-digital-labour-platforms-transforming-world-work>, accessed July 20, 2022.

⁷ Ibid., 205-206.

คุ้มครอง ทั้งด้านเงื่อนไขการทำงานหรือการเปลี่ยนแปลงข้อมูลที่แรงงานแพลตฟอร์มสามารถเข้าถึงได้

มาตรการที่สำคัญที่สุด คือ มาตรการที่นำแนวคิดทฤษฎีของทางองค์การแรงงานระหว่างประเทศเข้ามาเสนอมาตรการ คือ การระงับข้อพิพาทที่ต้องเกิดขึ้นระหว่างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนทำงานที่ต้องมีการเกิดประเด็นปัญหา ค่าจ้าง สัญญาตลอดถึงการคุ้มครองแรงงานที่ต้องจัดให้มีกลุ่มหรือองค์กรที่สามารถให้ความช่วยเหลือและแก้ไขประเด็นข้อพิพาทได้ ภายใต้อนุสัญญาฉบับที่ 130

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) เสนอแนวคิดและทฤษฎีที่เป็นมาตรฐานสากลสำหรับกลุ่มประเทศสมาชิกสามารถนำไปปรับวิเคราะห์เพื่อให้เกิดเป็นมาตรการในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มที่เหมาะสมในประเทศตนได้

2.2 นิยามเกี่ยวกับแรงงานแพลตฟอร์ม และแนวทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในต่างประเทศและของประเทศไทย

การศึกษาเกี่ยวกับนิยามหรือสถานะทางกฎหมายของแรงงานแพลตฟอร์ม โดยแนวทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในต่างประเทศ เลือกรับศึกษาจากมาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มกลุ่มประเทศในระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) และมาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มกลุ่มประเทศในระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) ทั้งนี้ในส่วน of ประเทศไทยเป็นการศึกษาจากร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... ซึ่งสามารถศึกษาได้ดังนี้

2.2.1 คำนิยามหรือสถานะของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม

จากการศึกษา คำนิยามของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มในกฎหมายต่างประเทศ นั้น มีการให้คำนิยามที่พิจารณาตามสภาพการทำงานระหว่างบริษัทแพลตฟอร์มและคนทำงาน ซึ่งจะสามารถกำหนดนิยามได้ดังนี้

1) กลุ่มประเทศในระบบคอมมอนลอว์ (Common Law)

สหราชอาณาจักร ให้คำนิยามหรือกำหนดสถานะทางกฎหมายแก่กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มมีสถานะเป็น “คนงาน” โดยผ่านการพิจารณาและตัดสินผ่านศาลฎีกา⁸ ซึ่งเป็นการตัดสินประกอบจากการทำงานระหว่างบริษัทแพลตฟอร์มที่บริษัทแพลตฟอร์มมีอำนาจในการบังคับบัญชาคนขับรถอูเบอร์ ทั้งนี้เป็นการตีความตามข้อกฎหมายที่มีอยู่ของสหราชอาณาจักร และมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีการให้สถานะแก่กลุ่มแรงงาน

⁸ The Supreme Court, “Uber BV and others (Appellants) v Aslam and others (Respondents) Case ID: UK SC 2019/0029,” 2019, <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2019-0029.html>, accessed July 20, 2022.

แพลตฟอร์มเป็น “ลูกจ้าง” โดยการพิจารณาจากผลการทดสอบ Assembly Bill⁹ (AB) 5 เป็นการทดสอบลักษณะประเภทกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่ศาลวางหลักไว้ให้เป็นบทสันนิษฐานทางกฎหมายสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม แต่ในระยะเวลาต่อมาเกิดประเด็นปัญหาทำให้บริษัทแพลตฟอร์มในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ไม่สามารถที่จะรับภาระค่าใช้จ่ายแก่กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มได้ตามสถานะทางกฎหมาย จึงเกิดการเสนอแนวทางทั้งฝ่ายบริษัทแพลตฟอร์มร่วมกับแรงงานแพลตฟอร์มยื่นข้อเสนอแนวทางแก่รัฐบาลในข้อกฎหมายเฉพาะของการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มหรือไรเดอร์ คือ กฎหมาย Proposition 22¹⁰ เปลี่ยนแปลงสถานะของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มเป็น “ผู้รับจ้างอิสระ” และเกิดเป็นกฎหมายเฉพาะสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม

2) กลุ่มประเทศในระบบซีวิลลอว์ (Civil Law)

ราชอาณาจักรสเปน กำหนดนิยามหรือมีสถานะแรงงานแพลตฟอร์มเป็น “ลูกจ้าง”¹¹ โดยพิจารณาจากรูปแบบความสัมพันธ์ในการทำงานระหว่างบริษัทแพลตฟอร์มกับไรเดอร์ ซึ่งการทำงานที่ทางบริษัทแพลตฟอร์มมีอำนาจในการตัดสินใจ หรืออำนาจภายใต้บังคับบัญชาที่ทางไรเดอร์ต้องปฏิบัติตามโดยปราศจากข้อโต้แย้ง ทั้งนี้ข้อกฎหมายในรูปแบบกฎหมายลำดับรองเป็นกฎหมายพระราชกฤษฎีกาสำหรับไรเดอร์¹² และสหภาพยุโรป เป็นการเสนอร่างข้อกำหนดเกี่ยวกับแรงงานแพลตฟอร์มโดยการให้คำนิยามหรือสถานะนั้น ให้สันนิษฐานความสัมพันธ์เป็นแบบความสัมพันธ์การจ้างงาน โดยหากนายจ้างเห็นควรว่าไม่มีความสัมพันธ์รูปแบบการจ้างงานนายจ้างต้องมีหน้าที่พิสูจน์ว่าแรงงานแพลตฟอร์มนั้นเป็นผู้ประกอบการอาชีพอิสระ ทั้งนี้การกำหนดสถานะของร่างข้อกำหนดในประเทศสมาชิกสหภาพยุโรปสามารถนำข้อพิจารณาในร่างข้อกำหนดเกี่ยวกับแรงงานแพลตฟอร์มดำเนินการให้สอดคล้องกับกฎหมายภายในของแต่ละประเทศสมาชิกและเพื่อให้กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มได้ถูกกำหนดสถานะได้ถูกต้องตามกลุ่มประเภทของแรงงานตามกฎหมายเช่นเดียวกับราชอาณาจักรสเปนที่เป็นประเทศแรกในกลุ่มประเทศสมาชิกสหภาพยุโรปที่กำหนดสถานะให้แรงงานแพลตฟอร์มมีสถานะเป็น “ลูกจ้าง” โดยมีบทสันนิษฐานสถานะความเป็นลูกจ้างของแรงงานแพลตฟอร์มขนส่งอาหารตามกฎหมาย Royal Decree Law 9/2021

⁹ Westlaw, “Dynamex Operations W. v. Superior Court. 4 Cal.5th 903 (2018),” 2018, <https://northerndistrictpracticeprogram.org/wp-content/uploads/2018/09/Dynamex.pdf>, accessed July 22, 2022.

¹⁰ California Proposition 22, “App-Based Drivers as Contractors and Labor Policies Initiative (2020),” 2020, [https://ballotpedia.org/California_Proposition_22,_App-Based_Drivers_as_Contractors_and_Labor_Policies_Initiative_\(2020\)](https://ballotpedia.org/California_Proposition_22,_App-Based_Drivers_as_Contractors_and_Labor_Policies_Initiative_(2020)), accessed August 1, 2022.

¹¹ นันทพล พุทธิพงษ์, “มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มดิจิทัล : กรณีศึกษา ธุรกิจรับส่งอาหารในประเทศไทย,” *วารสารรวมคำแห่ง ฉบับนิติศาสตร์* 11, ฉบับที่ 1 (มกราคม- มิถุนายน 2565): 271.

¹² Eurofound, “Riders’ law (Initiative), Record number 2449,” 2021, <https://apps.eurofound.europa.eu/platformeconomydb/riders-law-105142>, accessed August 1, 2022.

3) ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ...¹³

ให้คำนิยามหรือสถานะทางกฎหมายแก่กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มเป็น “ผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระ” โดยไม่ใช้ลูกจ้างตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน การให้คำนิยามในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระดังกล่าวนี้ ไม่ได้ขยายความแน่ชัดเช่นเดียวกับกฎหมายของต่างประเทศที่สถานะมาจากคำตัดสินของศาล ตลอดถึงหลักเกณฑ์ที่นำมาประกอบการพิจารณาแสดงให้เห็นว่ามีสถานะเป็นผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระนำกฎเกณฑ์ในลักษณะใดมากำหนดและหากเกิดประเด็นพิสูจนเกี่ยวกับสถานะหรือคำนิยามเกิดขึ้นจะต้องพิจารณาตามข้อกฎหมายใดในประเทศไทย

จะเห็นได้ว่า แรงงานแพลตฟอร์มของต่างประเทศได้ถูกนิยามหรือกำหนดสถานะทางกฎหมายโดยคำตัดสินของศาลหรือการกำหนดสถานะให้ชัดเจนทางกฎหมายที่ประกอบด้วยการพิจารณาจากสภาพการทำงานที่แท้จริงรวมทั้งอาศัยการตัดสินจากรูปแบบการอยู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาที่ต้องกระทำการเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจของบริษัท ทำให้กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มในต่างประเทศสามารถได้รับการคุ้มครองแรงงานตามกฎหมาย

ดังนั้น การกำหนดนิยามหรือสถานะจากการศึกษาของกฎหมายต่างประเทศและกฎหมายประเทศไทย จึงนำไปสู่การได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายของแต่ละประเทศ ซึ่งการศึกษาในลำดับถัดไปจะเป็นการศึกษาผลสรุปถึงมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มของต่างประเทศและในประเทศไทย ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาออกมาได้ดังนี้

2.2.2 มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม

มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม มีแนวทางในการคุ้มครองที่อาจจะแตกต่างกัน เนื่องจากการคุ้มครองที่ต้องเกิดทางบังคับใช้ได้อย่างเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ซึ่งในแต่ละกลุ่มประเทศอาจมีการคุ้มครองที่เหมือนหรือแตกต่างกัน แต่ความเหมือนหรือแตกต่างกันสามารถนำมาตราทางกฎหมายนั้นไปบังคับใช้ในปัจจุบัน เพื่อแก้ไขประเด็นปัญหาแก่กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มภายในประเทศได้ ซึ่งมาตรการทางกฎหมายของแต่ละกลุ่มประเทศสามารถศึกษาได้คือ

1) มาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มกลุ่มประเทศในระบบคอมมอนลอว์ (Common Law)

สหราชอาณาจักร ได้รับการคุ้มครองตามสถานะ “คนงาน” ที่จะได้รับค่าจ้าง วันหยุดวันลา ตลอดถึงสิทธิที่จะได้รับการชดเชยจากการได้รับบาดเจ็บและมีสิทธิในการรวมกลุ่มหรือมีสหภาพกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม และมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา นั้นได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายเฉพาะที่เรียกว่า กฎหมาย Proposition 22¹⁴ ซึ่งได้รับการ

¹³ ภณิดา ไชยคราม และกษิษฐ์เดช สุทธิวานิช, “แรงงานแพลตฟอร์มกับกฎหมายคุ้มครองแรงงานของไทย,” *วารสารนิติสาร* 1, ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2024): 41-65.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 10.

คุ้มครองในส่วนค่าจ้าง การประกันสุขภาพ ประกันอุบัติเหตุ ตลอดถึงสัญญาการทำงาน และการไม่เลือกปฏิบัติระหว่างการทำงาน

จะเห็นได้ว่า แม้สถานะทางกฎหมายจะแตกต่างกันแต่การคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มของกลุ่มประเทศในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายของประเทศและทุกฝ่ายยอมรับและปฏิบัติตามข้อตกลงหรือกฎหมายนั้น ๆ ได้อย่างเท่าเทียมกัน

2) มาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มกลุ่มประเทศในระบบซีวิลลอว์ (Civil Law)

ราชอาณาจักรสเปน ได้ออกกฎหมายในกฎหมายลำดับรองพระราชกฤษฎีกาการคุ้มครองไรเดอร์ ซึ่งเป็นการออกกฎหมายที่คุ้มครองกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารโดยเฉพาะ ทั้งนี้กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มได้รับการคุ้มครองในด้านค่าจ้าง สัญญาการทำงาน ประกันสังคม ค่าชดเชยหรือประกันการว่างงานและตลอดถึงสิทธิในการได้รับประกันอุบัติเหตุที่เป็นการคุ้มครองการเสี่ยงภัยในการทำงานภายใต้กฎหมาย พระราชกฤษฎีกา Royal Decree Law 9/2021¹⁵ หรือเรียกว่า กฎหมายไรเดอร์ (Riders' Law) และสหภาพยุโรป เป็นการเสนอมาตรการหรือที่เรียกว่าร่างข้อกำหนดเกี่ยวกับการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มสำหรับกลุ่มประเทศสมาชิกในสหภาพยุโรปที่จะต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มประเทศตนได้รับการคุ้มครองและมีสิทธิตามมาตรฐานสากลโดยประเทศสมาชิกสามารถนำร่างข้อกำหนดไปปรับให้เหมาะสมสำหรับกฎหมายภายในประเทศเพื่อแรงงานแพลตฟอร์มจะได้รับการคุ้มครองได้อย่างถูกต้อง ในด้านค่าจ้าง สัญญาที่เป็นธรรมและตลอดถึงสิทธิสวัสดิการที่ควรจะได้รับตามสถานะความสัมพันธ์การจ้างงานระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การคุ้มครองทางกฎหมายกลุ่มประเทศในระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) จะเป็นการเสนอกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรโดยเฉพาะสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม เนื่องจากกฎหมายที่มีอยู่ ณ ปัจจุบันมิได้มีการบัญญัติคุ้มครองกล่าวถึงกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม ไรเดอร์ส่งอาหาร ทำให้เกิดการแก้ไขเพิ่มเติมในส่วนของการกฎหมายสำหรับแรงงานแพลตฟอร์มเป็นการเฉพาะตามความเหมาะสมของกฎหมายที่มีอยู่ภายในประเทศและเป็นการบังคับใช้ได้อย่างรวดเร็วและทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันได้

3) มาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในกฎหมายไทย

การกำหนดนิยามหรือสถานะให้กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม ได้รับการคุ้มครองผ่านร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... ที่กำหนดคำนิยาม “ไรเดอร์ส่งอาหาร” ผู้ทำงานหรือประกอบอาชีพบริการส่งอาหารตามมาตรา 3¹⁶ เป็นผู้ประกอบ

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 10.

¹⁶ กระทรวงแรงงาน, ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ...

อาชีพกึ่งอิสระ ที่มีลูกจ้างตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน กล่าวคือ แรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารแห่งราชภัฏญัตติการคุ้มครองแรงงานอิสระนั้นมีความสัมพันธ์ทางสัญญาการจ้างงานในรูปแบบของการทำงานที่มีลักษณะชั่วคราว ทำงานเป็นรายชั่วโมง ไม่ได้ถูกกำหนดจากบริษัทให้รับงานเช่นเดียวกับลูกจ้างตามสัญญาจ้างแรงงานตลอดถึงกำหนดให้บริษัทแพลตฟอร์มต้องกำหนดเงื่อนไขในสัญญาการทำงานโดยให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว ทั้งนี้การกำหนดค่าตอบแทนและค่าตอบแทนพิเศษรวมทั้งการกำหนดสิทธิสวัสดิการด้านกองทุนสำหรับกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระ และการจัดให้มีการคุ้มครองหากเกิดประเด็นปัญหาในการทำงาน

จะเห็นได้ว่า ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... แม้มีการเสนอแนวทางการคุ้มครองกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหาร แต่ประเด็นบางส่วนจำเป็นต้องเสนอเพิ่มเติม กล่าวคือ การกำหนดสถานะตลอดถึงสวัสดิการ เช่น ค่าจ้างค่าตอบแทน สัญญาจ้างนั้นควรมีการกำหนดเงื่อนไขหรือข้อตกลงที่ชัดเจน หากในอนาคตเกิดเป็นประเด็นปัญหาและศาลมีการพิจารณาถึงสัญญาการทำงานหรือสถานะที่กำหนดไม่ถูกต้องทำให้แรงงานแพลตฟอร์มไม่ได้รับการคุ้มครองตรงตามประเภทของกลุ่มแรงงานที่ควรจะได้รับ รวมทั้งหลักประกันสุขภาพและการประกันอุบัติเหตุ ไรเดอร์ในประเทศไทยต้องมีสิทธิเข้าถึงได้ โดยสามารถนำวิธีการของกฎหมายต่างประเทศตามกรณีศึกษา มาปรับใช้หรือพิจารณาให้เหมาะสมกับไรเดอร์ในประเทศไทย และทำให้ทุกฝ่ายยอมรับและปฏิบัติตามข้อกำหนดสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลบังคับใช้ได้จริง และหากเกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคตจะสามารถดำเนินการแก้ไขได้ทันต่อสถานการณ์

ทั้งนี้ สำหรับพระราชกฤษฎีกาการประกอบธุรกิจบริการแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ต้องแจ้งให้ทราบ พ.ศ. 2565 “บริการแพลตฟอร์มดิจิทัล” หมายความว่า การให้บริการสื่อกลางทางอิเล็กทรอนิกส์ที่มีการบริหารจัดการข้อมูล เพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อกันโดยใช้เครือข่ายคอมพิวเตอร์ระหว่างผู้ประกอบการ ผู้บริโภค หรือผู้ใช้บริการ เพื่อให้เกิดธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ เช่น Shopee Netflix และ Grab เป็นต้น โดยควบคุมผู้ประกอบการธุรกิจแพลตฟอร์มในราชอาณาจักรที่ต้องแจ้งข้อมูลด้านผู้ดำเนินการร่วมประกอบธุรกิจกับบริษัทแพลตฟอร์ม ให้แก่สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ให้ทราบถึงข้อมูลการดำเนินการประกอบกิจการ ซึ่งเป็นการกำหนดให้แจ้งข้อมูลเกี่ยวกับแพลตฟอร์ม เพื่อที่รัฐสามารถกำหนดหรือกำกับดูแลคุ้มครองผู้บริโภค และเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลในกลุ่มผู้บริโภคหรือผู้ใช้บริการบริษัทแพลตฟอร์มต่างชาติ ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระราชกฤษฎีกาการประกอบธุรกิจบริการแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ต้องแจ้งให้ทราบ พ.ศ. 2565 เป็นกรณีที่แก้ไขหรือคุ้มครองในส่วนของผู้บริโภคเป็นส่วนใหญ่ ผู้เขียนจึงเลือกศึกษาให้เห็นถึงการจัดให้มีพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ แต่ไม่ได้นำมาพิจารณาเกี่ยวกับด้านรูปแบบนิติกรรมสัญญากับทางไรเดอร์ส่งอาหาร เนื่องจากผู้เขียนมุ่งเน้นในส่วนของการแก้ไขในรูปแบบสวัสดิการทางกฎหมายแรงงานไทยเพื่อความเหมาะสมแก่สถานการณ์ ปัจจุบันในประเทศไทย

3. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี มาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม การกำหนดสถานะของแรงงานแพลตฟอร์มต่างประเทศ สหราชอาณาจักร ราชอาณาจักรสเปน และสหภาพยุโรป ที่กำหนดให้สถานะเป็น “คนงาน” หรือ “ลูกจ้าง” แต่การกำหนดสถานะแรงงานแพลตฟอร์มในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีการกำหนดสถานะเป็น “ลูกจ้าง” และในระยะเวลาต่อมาเกิดประเด็นปัญหาทำให้บริษัทแพลตฟอร์มในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ไม่สามารถรับภาระค่าใช้จ่ายของแรงงานแพลตฟอร์มตามสถานะทางกฎหมายได้ จึงมีการเสนอแนวทางจากบริษัทแพลตฟอร์มร่วมกับแรงงานแพลตฟอร์มต่อรัฐบาลเป็นกฎหมายเฉพาะของการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มหรือไรเดอร์ คือ กฎหมาย Proposition 22¹⁷ เปลี่ยนแปลงสถานะแรงงานแพลตฟอร์มเป็น “ผู้รับจ้างอิสระ” ซึ่งมาตรการของต่างประเทศเริ่มต้นจากการกำหนดสถานะที่ถูกต้องแก่แรงงานแพลตฟอร์มตามสภาพการทำงานที่แท้จริง จึงสามารถได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายของแต่ละประเทศด้านสิทธิและสวัสดิการตามสถานะแรงงาน

ทั้งนี้ ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... กำหนดนิยามหรือสถานะแก่กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มหรือไรเดอร์ส่งอาหาร รวมทั้งผู้ที่ขนส่งโดยสาร ขนส่งของหรือบริการอื่น ๆ ร่วมกับผู้ประกอบการแพลตฟอร์มเป็น “ผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระ” ซึ่งไม่ใช่ลูกจ้างตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แต่ได้รับการคุ้มครองด้าน ค่าตอบแทน วันหยุด สิทธิการรวมกลุ่ม ประกันอุบัติเหตุ ตลอดจนสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมตามร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... จะเห็นได้ว่า การออกกฎหมายในระดับพระราชบัญญัตินั้นต้องใช้ระยะเวลาประกอบกับการบัญญัติข้อกฎหมายที่ต้องตรวจสอบรายละเอียดในส่วนองภาษานี้อาการตลอดถึงการผ่านขั้นตอนในการออกกฎหมายที่ต้องใช้ระยะเวลาเพื่อพิจารณาอย่างรอบคอบสำหรับการออกกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติ ซึ่งการแก้ไขประเด็นสภาพปัญหาของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม ณ ปัจจุบันที่เป็นกลุ่มแรงงานที่มีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจและเพื่อแก้ไขหรือออกข้อกฎหมายได้ทันต่อสถานการณ์ ผู้เขียนจึงเสนอแนะมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: กรณีศึกษาไรเดอร์ส่งอาหารในประเทศไทย ในรูปแบบการเสนอแก้ไขเพิ่มเติมภายใต้กฎหมายพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 22 ซึ่งเพิ่มเติมในส่วนพระราชบัญญัติกำหนดงานที่ให้มีการคุ้มครองแรงงานแตกต่างไปจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 และออกกฎหมายกระทรวงเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารโดยเป็นการแก้ไขมาตรการในระยะสั้นเพื่อทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน และการออกกฎหมายระดับพระราช

¹⁷ California Proposition 22, “App-Based Drivers as Contractors and Labor Policies Initiative (2020),” 2020, [https://ballotpedia.org/California_Proposition_22,_App-Based_Drivers_as_Contractors_and_Labor_Policies_Initiative_\(2020\)](https://ballotpedia.org/California_Proposition_22,_App-Based_Drivers_as_Contractors_and_Labor_Policies_Initiative_(2020)), accessed August 1, 2022.

กฎหมายเสนอเป็นมาตรการระยะยาวภายใต้ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ ซึ่งทั้งสองรูปแบบให้เป็นการดำเนินการในกฎหมายลำดับรองที่สามารถแก้ไขได้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันและในอนาคตเกี่ยวกับแรงงานแพลตฟอร์ม โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบจากองค์การแรงงานระหว่างประเทศ และมาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มของกฎหมายต่างประเทศให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดในประเทศไทยได้ดียิ่งขึ้น

3.2 อภิปรายผล

จากการศึกษา แนวคิดทฤษฎีในการเสนอมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มสำหรับกลุ่มไรเดอร์ส่งอาหารของต่างประเทศและกฎหมายไทย พบว่า

1) ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสำหรับแรงงานแพลตฟอร์มเป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากองค์การแรงงานระหว่างประเทศ ได้เสนอแนวคิดทฤษฎีภายใต้อนุสัญญาที่สำคัญแก่หลายประเทศทั่วโลกในการจัดมาตรฐานการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ศึกษากรณี ไรเดอร์ส่งอาหาร ประกอบด้วย หลักการพื้นฐานและสิทธิในการทำงาน¹⁸ ที่กำหนดสิทธิในการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งสหภาพแรงงานได้อย่างเสรีภายใต้อนุสัญญาฉบับที่ 87 และ 98 ตลอดถึงการทำงานโดยไม่เลือกปฏิบัติและมีสิทธิในมาตรการแรงงานที่สำคัญ¹⁹ กล่าวคือ การได้รับสิทธิหรือเข้าถึงความปลอดภัยในการทำงาน การเข้าถึงสิทธิประกันสังคม ทั้งนี้รวมถึงการคุ้มครองแรงงาน ภายใต้อนุสัญญาฉบับที่ 198 ดังนั้น จะเห็นได้ว่า องค์การแรงงานระหว่างประเทศเสนอแนวคิดและทฤษฎีที่เป็นมาตรฐานสากลสำหรับกลุ่มประเทศสมาชิกสามารถนำไปปรับวิเคราะห์เพื่อให้เกิดเป็นมาตรการในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มที่เหมาะสมในประเทศตนได้

2) การศึกษาเกี่ยวกับนิยามหรือสถานะทางกฎหมายของแรงงานแพลตฟอร์ม โดยแนวทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในต่างประเทศ เลือกศึกษาจากมาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มกลุ่มประเทศในระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) และมาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มกลุ่มประเทศในระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) ทั้งนี้ในส่วนของประเทศไทยเป็นการศึกษาจากร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ จะเห็นได้ว่า นิยามหรือสถานะทางกฎหมายของแรงงานแพลตฟอร์มในแต่ละกลุ่มประเทศมีความต่างกัน ผู้เขียนเลือกทำการวิเคราะห์ในส่วนของมาตรการทางกฎหมายของสหราชอาณาจักร²⁰ ซึ่งสหราชอาณาจักรกำหนดสถานะแรงงานแพลตฟอร์มเป็นพนักงานสามารถเข้าถึงสิทธิสวัสดิการได้ โดยเป็นแนวทางในการจัดกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารของไทยที่เป็นลูกจ้างประจำและพาร์ทไทม์ได้ดียิ่งขึ้น

¹⁸ Ibid., 8, 204.

¹⁹ Ibid., 8, 205-206.

²⁰ Employment Rights Act of 1966 C.18, "Part XIV. Chapter III Other interpretation provisions Article 230 (1)(2)(3)," 1996, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/18/part/XIV/chapter/III>, accessed December 4, 2023.

3) มาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศสำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม เพื่อที่จะนำมาวิเคราะห์ปรับแก้ไขให้เหมาะสำหรับการจัดมาตรการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มในประเทศไทย คือกฎหมายในลักษณะเฉพาะ กฎหมาย Proposition 22²¹ และ พระราชกฤษฎีกา Royal Decree Law 9/2021²² หรือเรียกว่า กฎหมายไรเดอร์ (Riders' Law) เนื่องจากแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารเป็นแรงงานที่มีลักษณะงานที่เฉพาะ จึงควรที่จะเป็นการแก้ไขประเด็นปัญหาการกำหนดสถานะ สิทธิและสวัสดิการในรูปแบบกฎหมายเฉพาะ และเป็นกฎหมายลำดับรอง เพื่อในอนาคตเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบงานหรือสภาพการทำงานแตกต่างไปจากเดิมจะสามารถดำเนินการแก้ไขที่ทันต่อสถานการณ์และแก้ไขเนื้อหาเฉพาะ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสำหรับการบังคับใช้กฎหมาย

3.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาดังกล่าวนี้นี้ ผู้เขียนเสนอแนะมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ศึกษากรณีไรเดอร์ส่งอาหาร ออกเป็น 2 แนวทาง ได้ดังนี้

3.3.1 มาตรการระยะสั้น

1) ขั้นตอนแรก แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 3 แห่งพระราชกฤษฎีกา กำหนดงานที่ให้มีการคุ้มครองแรงงานแตกต่างไปจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ตามความ มาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 โดยเพิ่มเติมกล่าวคือ

งานขนส่งอาหาร โดยทำงานผ่านบริษัทแพลตฟอร์มที่เปิดให้บริการในราชอาณาจักร ไม่ว่าจะประกอบเป็นลูกจ้างประจำหรืองานพาร์ทไทม์

เมื่อดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมในส่วนของ มาตรา 3 แห่งพระราชกฤษฎีกา กำหนดงานที่ให้มีการคุ้มครองแรงงานแตกต่างไปจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ตามความ มาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 แล้วนั้น

2) ขั้นตอนที่สอง การออกกฎกระทรวงภายใต้ มาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 สำหรับกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหาร ซึ่งเป็นการเสนอในรูปแบบสวัสดิการแรงงานอยู่ภายใต้กฎหมายพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541

กฎกระทรวง ฉบับที่ ... (พ.ศ. 2541) ออกตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541²³

²¹ Ibid., 10.

²² Ibid., 10.

²³ สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัดกาญจนบุรี, “สรุปสาระสำคัญของพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541,” 2564, <https://kanchanaburi.labour.go.th/attachments/article/1070/1พรบคุ้มครองแรงงาน.pdf>, สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2567.

3.3.2 มาตรการระยะยาว

การออกกฎหมายลำดับรองสำหรับกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระ ตามความในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ...²⁴ ซึ่งเป็นการออกกฎหมายในระดับพระราชกฤษฎีกา เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ เกี่ยวกับ “ผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระ” เนื่องจากร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... มีการกำหนดสถานะสำหรับแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารอยู่ในกลุ่มประเภทผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระ รวมทั้งการกำหนดสัญญา ค่าตอบแทน กองทุน สิทธิและสวัสดิการสำหรับไรเดอร์

แต่ทั้งนี้เพื่อสามารถแก้ไขประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบันหรือในอนาคตได้ จึงเห็นควรเสนอแนวทางออกกฎหมายในระดับพระราชกฤษฎีกาเป็นกฎหมายเฉพาะด้านสิทธิและสวัสดิการให้มีความครอบคลุม ชัดเจนและในอนาคตจะสามารถดำเนินแก้ไขได้ทันต่อสถานการณ์ของธุรกิจแพลตฟอร์มได้ดียิ่งขึ้น ตามความในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... โดยเสนอได้ดังต่อไปนี้

พระราชกฤษฎีกา ผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระในการคุ้มครองด้านสิทธิและสวัสดิการเฉพาะไรเดอร์ส่งอาหาร ตามความในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ... ซึ่งเป็นการกำหนดสาระสำคัญได้ ดังนี้

“ค่าตอบแทน” กล่าวถึง ค่าตอบแทนเวลาทำงานปกติ และค่าตอบแทนพิเศษตามเทศกาลหรือสถานการณ์ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งค่าตอบแทนให้เป็นการคำนวณโดยเริ่มจากการเปิดแอปพลิเคชันเปรียบเทียบกับคำพิพากษาศาลคดี Uber BV v Aslam²⁵ ทั้งนี้ในส่วน of ค่าตอบแทนพิเศษหรือกรณีไม่มีการรับงานทางบริษัทแพลตฟอร์ม ไรเดอร์ และหน่วยงานของรัฐสามารถตกลงเงื่อนไขการรับค่าตอบแทนพิเศษหรือเงินสำรองในกระเป๋าได้ ซึ่งสามารถตกลงได้เท่าที่ไม่ขัดกับข้อกฎหมาย เช่น ไรเดอร์เปิดรับงานแต่ไม่มีงานให้จัดส่ง หรือกรณีระบบงานมีปัญหา บริษัทต้องจัดให้เงินสำรองหรือแก้ไขให้ไรเดอร์ได้รับสิทธิค่าตอบแทนพิเศษในงวดถัดไป เป็นต้น

“เวลาทำงาน” การทำงานไรเดอร์ที่มีลักษณะเฉพาะจึงต้องเสนอแนวทางในลักษณะเฉพาะ เช่น กรณีทำงานมาแล้วไม่ต่ำกว่า 6 ชั่วโมงสามารถกดในระบบแจ้งเตือนไปยังบริษัทเพื่อให้หยุดการส่งงานแก่ไรเดอร์รายนั้นได้พักตามระยะเวลา เป็นต้น ทั้งนี้เมื่อครบกำหนดเวลาสามารถเข้ามาเปิดระบบงานรับงานต่อได้ หรือการจัดวันชดเชยในกรณีประสบอุบัติเหตุจากการทำงาน

“การเลือกรับงาน” หรือการปฏิเสธงานบางกรณี ซึ่งต้องมีข้อกำหนดในแต่ละกรณีหรือแต่ละรายไป ซึ่งต้องเป็นการเลือกรับหรือปฏิเสธงานที่สมเหตุผล โดยบริษัท

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 5.

²⁵ อิศริย์ ตันพิสุทธิ, “สถานะทางกฎหมายของแรงงานบนแพลตฟอร์ม กรณีคนขับ Uber คดี Uber BV v Aslam (ตอนที่ 1),” *ดูลพหา* 70, (พฤษภาคม-สิงหาคม 2566): 176-201, <https://dunlaphaha.coj.go.th/articles/515>, สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567.

แพลตฟอร์มจะต้องไม่มีการลงโทษในกรณีที่ปฏิเสธงานครั้งแรก แต่หากกรณีมีการปฏิเสธงานในระยะเวลาติดต่อกันภายใน 1 วันมากกว่าสามครั้งเป็นต้นไปจะต้องมีมาตรการตรวจสอบของแพลตฟอร์มในเบื้องต้น หรือกรณีการลงโทษระงับการใช้แอปพลิเคชันต้องมีการกำหนดเวลาที่ชัดเจน และไรเดอร์ตกลงยอมรับปฏิบัติตาม

“ประกันอุบัติเหตุ” วิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อเสนอทางมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกาที่เสนอให้ทางบริษัทแพลตฟอร์มเป็นผู้ทำอุบัติเหตุแก่ไรเดอร์ ซึ่งการทำประกันอุบัติเหตุแบบกลุ่มถือเป็นแนวทางที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและทำให้กลุ่มไรเดอร์ได้รับสิทธิได้ทันที โดยไม่ตัดสิทธิในการได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายฉบับอื่นด้วย

“กองทุน และการดำเนินคดี” กองทุนในที่นี้ กล่าวถึง เป็นการส่งเงินสมทบเข้ากองทุนเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพกึ่งอิสระเฉพาะไรเดอร์ เนื่องจากการทำงานที่เสี่ยงภัย และสามารถทำให้ไรเดอร์ได้รับสิทธิหลังจากการทำงานกับบริษัทแพลตฟอร์ม ประกอบกับสามารถเป็นเงินช่วยเหลือของกลุ่มไรเดอร์ในทุกกรณีที่มีประเด็นปัญหา ทั้งนี้ในส่วนของการดำเนินคดี กรณีเกิดประเด็นปัญหาที่ต้องมีการเยียวยาหรือค่าสินไหมสำหรับการรับส่งอาหารในบางครั้ง ทางบริษัทแพลตฟอร์มควรจัดให้มีมาตรการเบื้องต้นที่สามารถช่วยแก้ไขประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากการส่งอาหารหากเกิดความล่าช้าจะส่งผลความเสียหายได้ง่าย

จะเห็นได้ว่า การเสนอมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์ม: ศึกษากรณีไรเดอร์ส่งอาหาร ในรูปแบบมาตรการระยะสั้นและมาตรการระยะยาวนั้น เนื่องมาจากประเทศไทยยังไม่เคยมีคำพิพากษาของศาลที่พิจารณาเกี่ยวกับสถานะหรือสิทธิสวัสดิการของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์ม จึงเลือกศึกษาและเห็นควรว่า มาตรการระยะสั้นที่เหมาะสมและสามารถบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ การแก้ไข และออกกฎกระทรวงเฉพาะกลุ่มไรเดอร์ส่งอาหาร ซึ่งจะสามารถครอบคลุมทั้งสถานะและสิทธิสวัสดิการ โดยการเพิ่มเติมในส่วนของการแรงงานแพลตฟอร์ม ไรเดอร์ส่งอาหาร เพิ่มเติม มาตรา 3 ให้งานดังต่อไปนี้ เป็นงานที่ให้มีการคุ้มครองแรงงานกรณีต่างๆ แตกต่างไปจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541²⁶ และมาตรการระยะยาวเลือกเสนอเป็นการออกพระราชกฤษฎีกาโดยการออกกฎหมายลำดับรองสำหรับกลุ่มผู้ประกอบการกึ่งอิสระ ตามความในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ. ...²⁷

ทั้งนี้ การเสนอแนวทางดังกล่าวเป็นข้อเสนอแนวทางที่ผู้เขียนเห็นสมควรว่าเหมาะสมกับสถานการณ์กลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารของไทย ตามแนวคิดและทฤษฎีมาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศที่เลือกทำการศึกษา รวมถึงผลงานทางวิชาที่สามารถนำมาสนับสนุนผลงานการเขียนฉบับนี้ อย่างไรก็ดีสังคมไทย ณ ปัจจุบันมีรูปแบบการทำงานที่

²⁶ พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541, มาตรา 22, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 115 ตอนที่ 8 ก (20 กุมภาพันธ์ 2541): 7.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 5.

แตกต่างกับสัญญาการทำงานตามบทบัญญัติกฎหมายที่มีอยู่ จึงทำให้สามารถเกิดแนวคิดและข้อเสนอแนะที่สามารถสนับสนุนกฎหมายแรงงานแพลตฟอร์มไรเดอร์ส่งอาหารได้แตกต่างกันออกไป

บรรณานุกรม

- กระทรวงแรงงาน. “ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานอิสระ พ.ศ.” 2565.
<https://www.mol.go.th/wp-content/uploads/sites/2/2023/04/ร่างพรบ-ส่งเสริมและคุ้มครองแรงงานอิสระ-12-4-6.pdf>. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2567.
- นันทพล พุทธิพงษ์. “มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานแพลตฟอร์มดิจิทัล: กรณีศึกษา ธุรกิจรับส่งอาหารในประเทศไทย.” *วารสารรวมคำแห่ง ฉบับนิติศาสตร์* 11, ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2565): 271.
- พระราชกฤษฎีกาการประกอบธุรกิจบริการแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ต้องแจ้งให้ทราบ พ.ศ.2565.
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 139 ตอนที่ 38 ก (23 ธันวาคม 2565): 17-35.
- พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541. มาตรา 22. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 115 ตอนที่ 8 ก (20 กุมภาพันธ์ 2541): 7.
- ภณิดา ไชยคราม, และกษิษฐ์เดช สุทธิวานิช. “แรงงานแพลตฟอร์มกับกฎหมายคุ้มครองแรงงานของไทย.” *วารสารนิติสาร* 1, ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2024): 41-65.
- สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัดกาญจนบุรี. “สรุปสาระสำคัญพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541.” 2564.
<https://kanchanaburi.labour.go.th/attachments/article/1070/1พรบคุ้มครองแรงงาน.pdf>. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2567.
- อิสริย์ ตัญสิทธิ. “สถานะทางกฎหมายของแรงงานบนแพลตฟอร์ม กรณีคนขับ Uber คดี Uber BV v Aslam (ตอนที่ 1).” *ดูลพาท* 70. (พฤษภาคม-สิงหาคม 2566): 176-201.
<https://dunlaphaha.coj.go.th/articles/515>. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567.
- อินทชัย พาณิชกุล. “ชีวิตที่ถูกกดขี่ของเหล่า “ไรเดอร์”.” 2564.
<https://themomentum.co/fromthedesk-riders/>. สืบค้นเมื่อ 11 กรกฎาคม 2565.
- California Proposition 22. “*App-Based Drivers as Contractors and Labor Policies Initiative* (2020).” 2020.
[https://ballotpedia.org/California_Proposition_22,_App-Based_Drivers_as_Contractors_and_Labor_Policies_Initiative_\(2020\)](https://ballotpedia.org/California_Proposition_22,_App-Based_Drivers_as_Contractors_and_Labor_Policies_Initiative_(2020)). accessed August 1, 2022.
- Eurofound. “*Riders’ law (Initiative)*. Record number 2449.” 2021.
<https://apps.eurofound.europa.eu/platformeconomydb/riders-law-105142>. accessed August 1, 2022.

Employment Rights Act of 1966 C.18. “Part XIV. Chapter III Other interpretation provisions Article 230 (1)(2)(3).” 1996.

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/18/part/XIV/chapter/III>.
accessed December 4, 2023.

Grab driver Thailand. “ข้อกำหนดและเงื่อนไขสำหรับผู้ให้บริการขนส่งในการให้บริการประเภทแกร็บฟู้ดในประเทศไทย.” 2562. <https://grabdriverth.com/terms-conditions#GF>. accessed July 11, 2022.

International Labour Organization. “*World Employment and Social Outlook The role of digital labour platforms in transforming the world.*” 2021.
<https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/role-digital-labour-platforms-transforming-world-work>. accessed July 20, 2022.

The Supreme Court. “*Uber BV and others (Appellants) v Aslam and others (Respondents) Case ID: UK SC 2019/0029.*” 2019.
<https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2019-0029.html>. accessed July 20, 2022.

Voice Online. “แรงงานตกหล่น: สารพัดปัญหาแรงงานไรเดอร์ 3-4 แสนคน.” 2565.
https://voicetv.co.th/read/oQnb5Slj1#google_vignette. accessed July 11, 2022.

Westlaw. “*Dynamex Operations W. v. Superior Court. 4 Cal.5th 903 (2018).*” 2018. <https://northerndistrictpracticeprogram.org/wp-content/uploads/2018/09/Dynamex.pdf>. accessed July 22, 2022.

เมืองโบราณลุ่มน้ำโขง : นวัตกรรมสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR*
Ancient Cities of the Mekong Basin : Creative Innovation
through WeAR Applications.

ภัทรินทร์ พันธุ์ **, เพ็ชรสวัสดิ์ กันคำ *** และจิรนนต์ ไชยงาม นอกซ์ ****

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

เลขที่ 80 หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 57100

Pattareepan Pautu, Petsawas Khankam and Jeeranan Chaingam Knox

School of Social Science, Rajabhat Chiangrai University

80 Bandu, Muang District Chiang rai Province 57100

Email: pattareepan.p@gmail.com, petsawat.kan@crru.ac.th,

em_jeeranun_cha@crru.ac.th

Received: October 1, 2024

Revised: January 20, 2025

Accepted: January 22, 2025

บทคัดย่อ

บทความเรื่องเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง : นวัตกรรมสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง เชียงรายจักรวาลนฤมิต : นวัตกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสร้างภาพสันนิษฐานของโบราณสถานในเขตเมืองเชียงแสน และเมืองสุวรรณโคมนาคด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยี และ 2) พัฒนาฐานข้อมูลออนไลน์ในรูปแบบของแอปพลิเคชัน WeAR โดยจัดทำภาพจำลองสามมิติทั้งสิ้น 9 เจดีย์ ได้แก่ วัดพระธาตุสองพี่น้อง วัดป่าสัก วัดแสนเมืองมา วัดสวัสดิ์ วัดพระธาตุจอมกิตติ วัดสุวรรณโคมนาค (วัดพระเจ้าใหญ่) วัดพระธาตุใจเมือง และวัดโพคำพิศนาราม (องค์ระฆัง และองค์ปราสาท) โดยมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกแหล่งที่มาจากการทำแบบประเมินและคัดเลือกโดยผู้เชี่ยวชาญ ร่วมกับ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง เชียงรายจักรวาลนฤมิต : นวัตกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์, รองคณบดีด้านวิจัยและพัฒนา ฝึกอบรมและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

**** ผู้ช่วยศาสตราจารย์, รองคณบดีด้านงานจัดการศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

การศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัย รายงานการขุดค้น และการสัมภาษณ์ รวมถึงการเชื่อมโยงกับเจดีย์ในเขตเมืองเชียงแสนองค์อื่น ๆ ที่มีระยะเวลาในการสร้างใกล้เคียงกัน เพื่อเป็นการเติมเต็มและสันนิษฐานองค์ประกอบของเจดีย์บางส่วนที่หักหายไปให้เห็นภาพที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น แล้วจึงนำมาจัดทำเป็นภาพลายเส้น และพัฒนาเป็นภาพจำลองสามมิติ

จากผลการศึกษาได้จัดทำภาพสามมิติของโบราณสถานจำนวนทั้งสิ้น 9 แห่ง แบ่งเป็นโบราณสถานในเขตเมืองเชียงแสน 5 แห่ง คือ 1) เจดีย์วัดป่าสัก 2) มณฑปวัดสวัสดิ์ 3) เจดีย์วัดพระธาตุจอมกิตติ 4) เจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง (องค์ทิศใต้) 5) เจดีย์วัดแสนเมืองมา และโบราณสถานในเขตเมืองสุพรรณโคมคำ จำนวน 4 แห่ง คือ 1) วัดสุพรรณโคมคำ (วัดพระเจ้าใหญ่) 2) วัดพระธาตุใจเมือง 3) เจดีย์ทรงระฆังวัดโพคำพัฒนาราม 4) เจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดโพคำพัฒนาราม หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ความเชื่อมโยงผ่านทางรูปแบบศิลปกรรม และถ่ายทอดเป็นภาพจำลองสามมิติโดยใช้โปรแกรมเทคโนโลยี โปรแกรม SketchUp เพื่อจำลองภาพโบราณสถานเป็นลายเส้นสามมิติ แล้วจึงนำมาจัดทำฐานข้อมูลออนไลน์ภายใต้แอปพลิเคชัน WeAR ซึ่งพัฒนาขึ้นสำหรับการใช้งานในสมาร์ทโฟน หรือแท็บเล็ตโดยเฉพาะ

คำสำคัญ: ภาพสามมิติ, โบราณสถาน, เชียงแสน, สุพรรณโคมคำ

Abstract

Article on Ancient Cities of the Mekong Basin : Creative Innovation through WeAR Applications. Is Part of the research project on Chiang Rai Universe : Creative Tourism Innovation through the WeAR Application to promote tourism in the ancient city of the Mekong River Basin, Chiang Saen District, Chiang Rai Province. The objective is to 1) create a hypothetical image of ancient sites in Chiang Saen and Suwannakomkham using innovative technology, and 2) developing an online database in the form of the WeAR application. By creating a three-dimensional simulation of a total of 9 pagodas, It is divided into 5 ancient sites in Chiang Saen city : Prathat song pi nong , Wat Pasak , Wat Sean muang ma, Sawasdee, Prathat jomkitti. There are 4 ancient sites in Suwannakomkham City : Wat Suwannakomkham, Wat Prathat Jai muang, Wat Phokham pattanaram. The criteria for selecting sources are based on assessment and selection by experts, along with studying information from academic documents, research, excavation reports, and interviews. Including the connection with other pagodas in Chiang Saen that were built around the same time period, to complete and assume some missing pagoda components to create a more complete picture. Then, it was made into a line drawing and developed into a three-dimensional model.

From the study, a total of 9 three-dimensional images of ancient sites were created, analyzed for their connections through artistic forms, and translated into three-dimensional models using innovative technology, the SketchUp program. To simulate the ancient site into a 3D line drawing. Then, it is compiled into an online database under the WeAR application, which is developed specifically for use on smartphones or tablets.

Keywords: 3D, archaeological site, Chiang Sean, Suwannakomkham City

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงปี พ.ศ. 2561-2562 จังหวัดเชียงรายมีสถิตินักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องร้อยละ 9.84 แต่จากสถานการณ์การระบาดของไวรัสโควิด-19 ส่งผลให้จำนวนและรายได้จากนักท่องเที่ยวลดลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากรายได้ที่มาจากนักท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงรายมีถึงร้อยละ 27 ของผลผลิตมวลรวมทั้งหมด และลดลงมากกว่าที่คาดการณ์ นอกจากนั้นประเด็นปัญหาอีกประการหนึ่งคือจำนวนระยะเวลาพำนักโดยเฉลี่ยของนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2558 โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวชาวไทย ดังนั้นจึงได้มีข้อเสนอแนะในการเพิ่มกิจกรรมเชิงประสบการณ์เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวอยู่นานขึ้น ตลอดจนประชาสัมพันธ์โดยใช้กลยุทธ์การสร้าง Story Telling เพื่อสร้างความน่าสนใจให้กับการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย

จะเห็นได้ว่าแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงรายนับมุ่งให้เกิดการสร้างเนื้อหา เรื่องราวของพื้นที่เพื่อให้เกิดแรงดึงดูดแก่นักท่องเที่ยวเข้ามายังจังหวัดเชียงรายมากขึ้น เมืองโบราณเชียงแสนนั้นถูกพัฒนาให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวมาเป็นระยะเวลานาน และมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมุ่งเน้นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมและประชาชนส่วนใหญ่ที่รู้จักหรือได้เข้ามาเที่ยวชมก็มักจะไปในสถานที่ เช่น วัดพระธาตุผาเงา วัดป่าสัก วัดเจดีย์หลวง หรือวัดพระธาตุจอมกิตติ เนื่องจากเป็นโบราณสถานที่มีความโดดเด่นทางด้านศิลปกรรมแบบล้านนาโดยเฉพาะในช่วงสมัยของพระเจ้าแสนภู รวมถึงโบราณสถานในพื้นที่สุวรรณคัมภีร์ที่มีรูปแบบศิลปะใกล้เคียงกันและแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลและวัฒนธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกัน ดังนั้นการจัดทำแอปพลิเคชันเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวก็จะเป็นการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ และได้รับข้อมูลทางวิชาการในรูปแบบของภาพ ซึ่งจะช่วยให้องค์ความรู้สามารถเข้าถึงคนได้หลากหลายกลุ่ม ตั้งแต่เด็กจนถึงระดับผู้ใหญ่ หรือแม้กระทั่งคนที่ไม่สามารถอ่านได้ ก็จะสามารถเข้าใจสภาพของโบราณสถานได้

จากการศึกษาวิจัยและจัดทำภาพสันนิษฐานซึ่งเป็นผลผลิตจากงานวิจัยเรื่อง การสร้าง “ภาพสันนิษฐาน” ของแหล่งศิลปวัฒนธรรมด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยีในเขตตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเวียงแสน จังหวัดเชียงราย¹ และงานวิจัยเรื่องโบราณสถานเสมือนจริง : ความเชื่อมโยงของเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง² ได้ผลลัพธ์จากงานวิจัยที่เป็นการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาเพื่อประยุกต์งานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเข้าด้วยกันกับระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ได้ผลผลิตออกมาเป็นภาพจำลองสามมิติของโบราณสถาน สามารถดูได้ผ่าน แอปพลิเคชัน

¹ ภัทรพันธุ์ พันธุ์ และเพชรสวัสดิ์ กันคำ, การสร้าง “ภาพสันนิษฐาน” ของแหล่งศิลปวัฒนธรรมด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยีในเขตตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเวียงแสน จังหวัดเชียงราย, (เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2564).

² ภัทรพันธุ์ พันธุ์ และเพชรสวัสดิ์ กันคำ, โบราณสถานเสมือนจริง : ความเชื่อมโยงของเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง, (เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2565).

WeAR รวมทั้งข้อมูลประวัติของโบราณสถาน ตำแหน่งที่ตั้ง ภาพถ่ายดาวเทียม รวมถึงภาพเสมือนจริง 360 องศา

จากงานวิจัยที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้นทำให้คณะวิจัยเห็นถึงประเด็นที่จะสามารถต่อยอดผลผลิตจากงานวิจัยดังกล่าวทั้ง 2 เรื่อง กล่าวคือ การนำข้อมูลภาพเสมือนจริงของโบราณสถานที่สุวรรณโคฒ์ 4 แห่ง และเชียงแสน 6 แห่ง มาจัดทำเป็นภาพสันนิษฐานในรูปแบบภาพ 3 มิติ การนำเข้าข้อมูลภาพเสมือนจริง 360 องศา การกำหนดพิกัดลงบนแผนที่ดาวเทียม การระบุข้อมูลประวัติของแหล่งโบราณสถาน แล้วนำไปพัฒนาฐานข้อมูลต่อในแอปพลิเคชัน WeAR ซึ่งจะทำให้แอปพลิเคชันนี้มีความหลากหลายและมีข้อมูลเพิ่มมากขึ้น โดยจะเป็นประโยชน์ในการใช้แอปพลิเคชัน WeAR เพื่อเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ นอกเหนือการท่องเที่ยวรูปแบบเดิมที่เพียงฟังผู้บรรยาย ที่จะก่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีชีวิตและผู้เข้าชมได้มีปฏิสัมพันธ์กับคน และพื้นที่มากยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อสร้างภาพสันนิษฐานของโบราณสถานในเขตเมืองเชียงแสนและเมืองสุวรรณโคฒ์ด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยี

1.2.2 เพื่อพัฒนาฐานข้อมูลออนไลน์ในรูปแบบของแอปพลิเคชัน WeAR

1.3 ทฤษฎี และสมมุติฐานการวิจัย

1.3.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ประกอบด้วยกิจกรรม 7 เรื่อง ได้แก่

- 1) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้
- 2) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี
- 3) การสงวนและการอนุรักษ์
- 4) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม
- 5) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสิทธิภาพให้แก่คนอื่น ๆ
- 6) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ
- 7) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่³

1.3.2 ภาพจำลอง

งานสองมิติมักพบเห็นได้ในงานจิตรกรรมและงานภาพพิมพ์ เพราะเกิดจากการใช้เส้นและสีในการสร้างงาน และมีระนาบ 2 ระนาบคือ กว้างและยาว เส้นรูปแบบต่าง ๆ คือ เส้นตรง เส้นหยัก เส้นโค้ง เส้นแต่ละชนิดให้ความรู้สึกแตกต่างกันไป รูปร่างหมายถึง การต่อกัน

³ สายันต์ ไพเราะจิตร์, การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ : แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน (กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2547).

ของเส้นตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไป มักจะอยู่กับรูปทรงและใช้เรียกควบคู่กันไป การเพิ่มแสงเงาในรูปร่างที่เป็น 2 มิติ หรือใช้เส้นเพื่อสร้างเส้นนำสายตาจะช่วยเพิ่มความลึก มิติ ให้กับรูปร่างนั้น⁴

งานสามมิติ หมายถึง การจัดปริมาตรที่เป็นจริงในที่ว่างด้วยองค์ประกอบพลาสติก คือ รูปทรง เส้น ระนาบ ที่ว่าง สี และผิวสัมผัส ฯลฯ ให้มีความเคลื่อนไหว และจัดให้องค์ประกอบเหล่านี้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

งานออกแบบสามมิติ หมายถึง การจัดองค์ประกอบทางศิลปะให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีมิติของการมองได้ทั้งความกว้าง ความยาวและความสูง หรือความหนา งานสามมิติกินบริเวณพื้นที่ว่างสามมิติ งานสามมิติมีทั้งเคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้⁵

1.3.3 เทคโนโลยี Augmented Reality (AR)

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี Augmented Reality (AR) เพื่อสร้างสื่อการเรียนรู้แนวคิดหลักของเทคโนโลยีเสมือนจริง (Augmented Reality) คือการพัฒนาเทคโนโลยีที่ผสานเอาโลกแห่งความเป็นจริงและความเสมือนจริงเข้าด้วยกันผ่านซอฟต์แวร์และอุปกรณ์เชื่อมต่อต่าง ๆ เช่น กล้องจากโทรศัพท์มือถือ กล้องจากแท็บเล็ต เว็บแคมจากคอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์อื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งภาพเสมือนจริง นั้นจะแสดงผลผ่านหน้าจอคอมพิวเตอร์หน้าจอโทรศัพท์มือถือบนเครื่องฉายภาพ หรือบนอุปกรณ์แสดงผลอื่น ๆ โดยภาพเสมือนจริงที่ปรากฏขึ้นจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ใช้ได้ทันทีทั้งในลักษณะที่เป็นภาพนิ่งสามมิติ ภาพเคลื่อนไหว หรืออาจจะเป็นสื่อที่มีเสียงประกอบขึ้นกับการออกแบบสื่อแต่ละรูปแบบว่าให้ออกมาแบบใด โดยกระบวนการภายในของเทคโนโลยีเสมือนจริง ประกอบด้วย 3 กระบวนการ ได้แก่

1.3.3.1 การวิเคราะห์ภาพ (Image Analysis)

1.3.3.2 การคำนวณค่าตำแหน่งเชิง 3 มิติ (Pose Estimation) ของ Marker เทียบกับกล้อง

1.3.3.3 กระบวนการสร้างภาพสองมิติจากโมเดลสามมิติ (3D Rendering) เป็นการเพิ่มข้อมูลเข้าไปในภาพ โดยใช้ค่าตำแหน่งเชิง 3 มิติที่คำนวณจนได้ภาพเสมือนจริง

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาประวัติการสร้าง และรูปแบบศิลปะเพื่อจัดทำภาพจำลองสามมิติเฉพาะเจดีย์ในแหล่งโบราณสถานที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ และเมืองสุวรรณโคฒคำ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

1.4.2 ขอบเขตด้านสถานที่ศึกษา

เจดีย์ของแหล่งโบราณสถานพื้นที่ตำบลเวียงเชียงใหม่ อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ วัดพระธาตุสองพี่น้อง วัดป่าสัก วัดแสนเมืองมา วัดสวัสดี และ

⁴ ทีมงานทรูปลูกปัญญา, “ทัศนศิลป์ 2 มิติ และ 3 มิติ,” 2554, http://www.truelookpanya.com/learning/detail/15773-027663?fb_comment_id=1171854849554074_2213847252021490, สืบค้นเมื่อ 17 ธันวาคม 2566.

⁵ เลอสม สถาปิตานนท์, *การออกแบบเบื้องต้น* (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2540), 140.

วัดพระธาตุจอมกิตติ และแหล่งโบราณสถานพื้นที่เมืองสุวรรณโคฒคำ แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดสุวรรณโคฒคำ (พระเจ้าใหญ่) วัดพระธาตุใจเมือง วัดโพคำพัตพะนาราม (เจดีย์ทรงระฆัง) และวัดโพคำพัตพะนาราม (เจดีย์ทรงปราสาท)

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา

1 ตุลาคม 2566 – 30 กันยายน 2567

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1.5.1 วิธีการเลือกพื้นที่ศึกษา

แหล่งโบราณสถานที่ยังสร้างขึ้นในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 19-22 ซึ่งอยู่ภายใต้ศิลปะเชียงแสนโดยใช้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาคือ 1) เป็นโบราณสถานปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่จะสามารถนำไปทำภาพจำลองต่อไปได้ 2) มีหลักฐานข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารรวมถึงเรื่องเล่าหรือตำนานเกี่ยวกับโบราณสถานนั้น ๆ และ 3) เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชนและควรได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ต่อจากนั้นจึงให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกรวมทั้งเป็นผู้คัดเลือกแหล่งโบราณสถานที่มีความเหมาะสม

1.5.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

สืบค้นข้อมูลจากหลักฐานจากเอกสาร บันทึกการขุดค้น รายงานการวิจัย และตำราเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี และศิลปะเชียงแสน รวมถึงการสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม และชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองสุวรรณโคฒคำ รวมทั้งสิ้น 10 คน ทั้งนี้ได้ใช้ข้อมูลเดิมที่เป็นภาพสันนิษฐานของเจดีย์บางองค์ที่เป็นพื้นที่ศึกษา⁶ เพื่อตรวจสอบและเพิ่มเติมปรับปรุงข้อมูลให้ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน ต่อจากนั้นจึงลงพื้นที่เพื่อถ่ายภาพและวัดขนาดของเจดีย์แล้วจึงนำภาพมาพัฒนาเป็นภาพจำลองสามมิติผ่านโปรแกรม SketchUp

1.5.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบประเมินคุณค่าของโบราณสถานเพื่อประเมินความเหมาะสมของแหล่งโบราณสถานในเขตเมืองโบราณเชียงแสน และเมืองโบราณสุวรรณโคฒคำเพื่อใช้ในการจัดทำภาพเหมือนจริงของโบราณสถานในเมืองเชียงแสนและเมืองสุวรรณโคฒคำ และเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ เป็นการวิเคราะห์โดยการรวบรวมข้อมูลที่ได้รับการประเมินของผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีและวัฒนธรรม และนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล พร้อมทั้งจัดการข้อมูลให้เหมาะสม รวมถึงจัดกิจกรรมร่วมกันโดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาบรรยายและลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อวิเคราะห์พื้นที่ร่วมกัน และหาความเหมาะสมของพื้นที่

⁶ ภัทธิพันธุ์ พันธุ์ และเพชรสวัสดิ์ กันคำ, การสร้าง “ภาพสันนิษฐาน” ของแหล่งศิลปวัฒนธรรมด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยีในเขตตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.6.1 เกิดการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีเพื่อให้เกิด “ภาพเสมือนจริง” ของโบราณสถานในเมืองเชียงแสนและเมืองสุวรรณโคมคำ อันจะนำไปสู่การใช้เป็นข้อมูลให้กับนักวิชาการ และนักท่องเที่ยว

1.6.2 สาธารณะชน นักวิชาการ นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจสามารถสืบค้นข้อมูลจากงานวิจัยผ่านฐานข้อมูลออนไลน์ เอกสาร รวมทั้งนิทรรศการได้

2. ผลการวิจัย

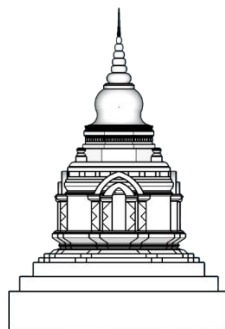
2.1 ภาพสันนิษฐานของโบราณสถานในเขตเมืองเชียงแสนและเมืองสุวรรณโคมคำด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยี

บทความเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยเรื่อง “เชียงรายจักรวาลนฤมิต : นวัตกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย”⁷ โดยมีการศึกษาเจดีย์ทั้งสิ้น 9 ภาพสันนิษฐานได้แก่ แบ่งเป็นที่อยู่ในเขตเมืองเชียงแสน จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ เจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง (องค์ใต้) เจดีย์ประธานวัดป่าสัก เจดีย์วัดแสนเมืองมา มณฑปวัดสวัสดิ และเจดีย์ประธานวัดพระธาตุจอมกิตติ และแหล่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองสุวรรณโคมคำ แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ เจดีย์วัดสุวรรณโคมคำ (พระเจ้าใหญ่) เจดีย์วัดพระธาตุใจเมือง เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงปราสาท ที่วัดโพคำพัฒนาราม ซึ่งเจดีย์แต่ละองค์มีรูปแบบที่แตกต่างกันแต่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความสำคัญในการที่จะส่งเสริมให้เป็นแหล่งข้อมูลต่อไป โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1.1 วัดพระธาตุสองพี่น้อง เจดีย์องค์ใต้ เป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นในยุคแรก ๆ ของเมืองเชียงแสน เจดีย์เป็นแบบก่ออิฐถือปูน ประดับลายปูนปั้น อยู่บนฐานปัทมลูกแก้ว มีชั้นมาลัยเถาแปดเหลี่ยม และด้านบนเป็นระฆังทรงกลม ลักษณะเจดีย์ทรงปราสาทนี้ได้รับแบบแผนจากเจดีย์เชียงยืน จังหวัดลำพูน ซึ่งมีที่มาจากต้นแบบที่มาจากทางพุกาม ส่วนลักษณะ ลวดลายปูนปั้นถือเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยในการกำหนดอายุ กล่าวคือ ลวดลายของใบระกาที่ประดับรอบซุ้มที่ยังเตี้ยและลวดลายประดับรอบซุ้มที่ค่อนข้างแบนแนบกับพื้นผิว ซึ่งแตกต่างกับลวดลายในช่วงหลังที่เป็นแบบฉลุและโปร่ง⁸ ส่วนที่สันนิษฐานเพิ่มเติมคือ ส่วนยอดของเจดีย์ ซึ่งคาดว่าจะมีความคล้ายคลึงกับเจดีย์วัดป่าสักและเจดีย์เชียงยืนที่จังหวัดลำพูน ที่เป็นทรงปราสาท 5 ยอดเช่นเดียวกัน ซึ่งลักษณะเด่น คือ องค์กระฆังที่ต่อไปปล้องโฉน โดยไม่มีบัลลังก์ซึ่งเป็นลักษณะที่พบเห็นได้ในศิลปะแบบพุกาม

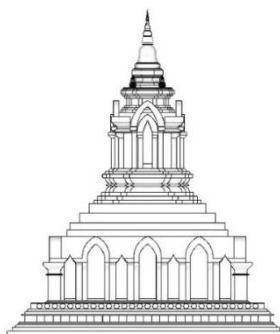
⁷ ภัทรีพันธุ์ พันธุ์, เพ็ชรสวัสดิ์ กันคำ และจิรนนต์ ไชยงาม, *เชียงรายจักรวาลนฤมิต: นวัตกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*, (เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2567).

⁸ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะเมืองเชียงแสน* (เชียงราย: บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด, 2551), 39-42.

ภาพที่ 1 เจดีย์ปัจจุบันและภาพสันนิษฐานวัดพระธาตุสองพี่น้อง (องค์ใต้)
ที่มา: ภัทรพันธุ์ พันธ และคณะ, 2567.

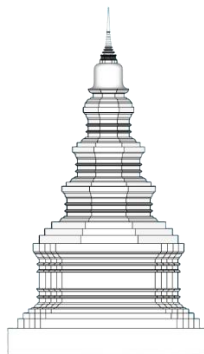
2.1.2 วัดป่าสัก เป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอดที่มีรูปแบบพัฒนาการมาแล้วจากเจดีย์วัดสองพี่น้อง แต่อย่างไรก็ดีองค์ประกอบบางส่วน เช่น ส่วนฐาน ส่วนปล้องไฉนยังคงเป็นลักษณะที่ใกล้เคียงกับทางพม่า สิ่งที่สามารถกำหนดอายุได้ดีคือ พระพุทธรูปที่ประดับในซุ้มจระนำทั้งที่ฐานและที่เรือนธาตุ พระพุทธรูปบางองค์เป็นพระพุทธรูปลีลา ซึ่งชัดเจนว่าเป็นการรับอิทธิพลมาจากสุโขทัย ส่วนลายปูนปั้นนั้นแสดงถึงการพัฒนามากกว่า ดังนั้นจึงน่าจะมียุคหลังกว่าเจดีย์วัดสองพี่น้องเล็กน้อย และไม่ควรเก่ากว่าเมืองเชียงใหม่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20⁹ ภาพสันนิษฐานของวัดป่าสักมีเพียงส่วนที่เป็นเจดีย์ประจํามุมส่วนองค์ประกอบอื่นยึดตามแบบของเจดีย์ที่หลงเหลืออยู่เดิม

ภาพที่ 2 ภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานเจดีย์วัดป่าสัก
ที่มา: ภัทรพันธุ์ พันธ และคณะ, 2567.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 45-57.

2.1.3 วัดแสนเมืองมา เจดีย์องค์นี้ถือได้ว่ามีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์เพราะพบถึงส่วนยอด หักหายไปเพียงส่วนที่เป็นปล้องไฉน และไม่ปรากฏประวัติการสร้าง ส่วนชื่อนั้นคงตั้งขึ้นมาในภายหลัง เป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบครบตามระเบียบของเจดีย์ในกลุ่มนี้ทั้งหมดตั้งแต่ฐานบัว 2 ฐาน และมีการประดับลูกแก้วอกไก่ที่ท้องไม้ ชุดฐานบัวรองรับองค์ระฆัง 3 ฐาน ประดับลูกแก้วอกไก่ 2 แนว อยู่ในผังแปดเหลี่ยม โดยรูปแบบแล้วน่าจะเป็นงานสร้างขึ้นในยุคที่ได้รับความนิยมอย่างมากของเจดีย์รูปแบบนี้ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21¹⁰ ภาพสันนิษฐานส่วนยอดของเจดีย์วัดแสนเมืองมาเป็นการอ้างอิงแบบจากเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาองค์อื่น ๆ และต้องพิจารณารูปแบบส่วนของบัลลังก์ที่เป็น 8 เหลี่ยมด้วย ดังนั้นสามารถเชื่อมโยงได้กับเจดีย์วัดมุงเมือง เป็นต้น

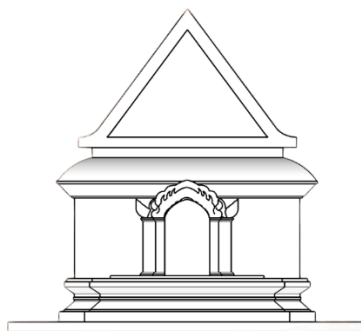
ภาพที่ 3 สภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานเจดีย์วัดแสนเมืองมา
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธู และคณะ, 2567.

2.1.4 วัดส่วสดี มีจุดเด่นคือมณฑปก่ออิฐถือปูนอยู่ในผังสี่เหลี่ยม มีทางเข้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ส่วนบนทางเข้าเป็นคูหาที่มีผนังสีปูนแดงคล้ำ ส่วนวิหารตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเชื่อมต่อกับมณฑป ฐานของมณฑปที่เป็นฐานบัวลูกฟักและคติการสร้างมณฑปท้ายวิหารหรือคันทกฏี เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับสุโขทัย โดยเฉพาะเมืองศรีสัชนาลัย ดังนั้นจึงน่าจะเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงวัดในระยะแรกของเมืองเชียงแสนอย่างน้อยน่าจะมีอายุตั้งแต่ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา¹¹ ภาพสันนิษฐานของมณฑปวัดส่วสดีเป็นส่วนของฐานบัวลูกฟักและส่วนของหลังคา ซึ่งอ้างอิงรูปแบบหลังคาแบบมณฑปได้จากวัดมหาธาตุ¹²

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 116.

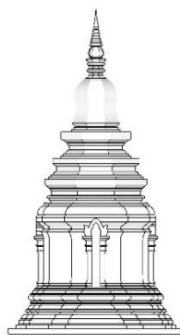
¹¹ เรื่องเดียวกัน, 276.

¹² ภัทรีพันธุ์ พันธู และเพชรส่วสดี กันคำ, การสร้าง “ภาพสันนิษฐาน” ของแหล่งศิลปวัฒนธรรมด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยีในเขตตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.

ภาพที่ 4 สภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานเจดีย์วัดสวัสดิ
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

2.1.5 วัดพระธาตุจอมกิตติ จากลักษณะทางศิลปะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดเดียว น่าจะอยู่กลุ่มเดียวกับเจดีย์วัดผ้าขาวป่าน ส่วนฐานเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ และเพิ่มฐานบัวคว่ำ 1 ฐานรองรับลูกแก้ว แล้วจึงเป็นชุดฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ลักษณะเช่นนี้อาจถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของสกุลช่างเชียงแสนระยะหลัง ส่วนเรือนธาตุมีการทำฐานบัวองเหมือนที่วัดผ้าขาวป่าน นอกจากนั้นยังมีงานปูนปั้น ที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นงานที่ซ่อมในระยะหลัง ส่วนยอดมีชั้นหลังคาลาด เจดีย์องค์นี้น่าจะมีมาในสมัยของหมื่นเชียงสง ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 และคงมีการบูรณะต่อมา¹³ การทำภาพสันนิษฐานให้มีความสำคัญกับสัดส่วนและรายละเอียดของลวดบัวต่าง ๆ เนื่องจากเป็นเจดีย์ที่ค่อนข้างสมบูรณ์

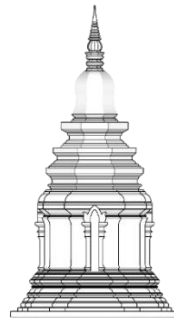

ภาพที่ 5 สภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานเจดีย์วัดพระธาตุจอมกิตติ
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

¹³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะเมืองเชียงแสน, 75-76.

2.1.6 วัดสุวรรณโคณฑ์ (พระเจ้าใหญ่) วัดสุวรรณโคณฑ์ ชาวบ้านในละแวกนั้น เรียกว่าพระเจ้าใหญ่ บริเวณวัดสุวรรณโคณฑ์จะประกอบไปด้วยพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบปางสมาธิขนาดใหญ่ ติดกับด้านหลังของพระประธานเป็นเจดีย์ทรงปราสาท มีการสร้างอาคารครอบตัวโบราณสถานไว้ สันนิษฐานว่ามีการสร้างพระประธานขึ้นมาในคราวหลัง ดังจะเห็นจากมีแนวการก่ออิฐเหมือนเป็นผนังปิดเจดีย์ส่วนทิศตะวันออกไว้ คงเพราะเพื่อเป็นผนังด้านหลังขององค์พระประธาน จึงทำให้เจดีย์ทางทิศตะวันออกถูกก่อกำบังไป แต่ยังคงหลงเหลือหลักฐานเป็นซุ้มประดับองค์เจดีย์ที่เป็นทรงปราสาท 3 ด้าน

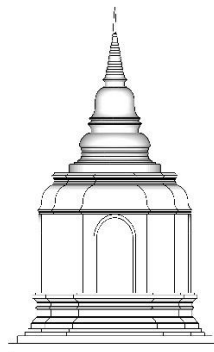
บริเวณซุ้มด้านทิศเหนือและทิศใต้ ส่วนประกอบของซุ้มมีความคล้ายคลึงกับเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอดที่วัดพระธาตุสองพี่น้อง แต่ลวดลายของปลายกรอบซุ้มแตกต่างกัน ลวดลายปูนปั้น ลายลูกประคำ ลายประจายาม ลายใบไม้คล้ายรูปทรงต้นโพธิ์ และลายกนกเปลว จึงอาจสันนิษฐานว่าอาจมีอายุใกล้เคียงกับเจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง คือประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้การสร้างภาพสันนิษฐานจึงอ้างอิงจากวัดพระธาตุสองพี่น้อง (องค์ใต้) คือเป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด มีซุ้มจะนำประดับอยู่ทั้ง 4 ด้าน ถึงแม้ว่าปัจจุบันซุ้มทางด้านทิศตะวันออกจะถูกก่อกำบังด้วยพระประธานขนาดใหญ่ ส่วนยอดเจดีย์คาดว่าเป็นเจดีย์ทรงระฆัง

ภาพที่ 6 ภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานวัดสุวรรณโคณฑ์ (พระเจ้าใหญ่)
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

2.1.7 วัดพระธาตุใจเมือง วัดพระธาตุใจเมือง เป็นเจดีย์ทรงปราสาทหอยอดขนาดใหญ่ ก่อด้วยอิฐ ฉาบปูน ปัจจุบันบริเวณรอบโบราณสถานมีชาวบ้านปลูกพืชสวนอยู่ทั่วบริเวณ เจดีย์ทรงปราสาทหอยอดถือเป็นเจดีย์ที่เป็นรูปแบบเฉพาะและเป็นที่นิยมของล้านนา ส่วนฐานของเจดีย์สันนิษฐานว่าเป็นฐานเขียงซ้อนกันต่อด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงายรองรับเรือนธาตุที่มีซุ้มลดทั้ง 4 ด้าน ลักษณะการก่ออิฐของซุ้มมีความโดดเด่น เนื่องจากการก่ออิฐที่ใช้เทคนิคเหมือนกับทางพุกาม (Arch) ซึ่งทำให้ซุ้มมีความกว้างรองรับน้ำหนักส่วนยอดได้ดี ซึ่งเทคนิคการก่ออิฐของซุ้มแบบนี้ไม่ปรากฏในเมืองเชียงแสน แต่พบที่เมืองเชียงใหม่หลายแห่ง เช่น กู่พระเจ้าติโลกราช

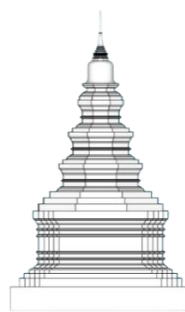
เจดีย์วัดโลกโมฬี เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจจะเป็นอิทธิพลที่ได้จากทางพุกามโดยตรงหรืออาจจะเป็นอิทธิพลของพุกามที่ผ่านมายังเมืองเชียงใหม่ ภาพสันนิษฐานของเจดีย์นี้สามารถเชื่อมโยงทางรูปแบบส่วนเรือนธาตุได้กับเจดีย์วัดพระธาตุจอมกิตติ แต่มีสัดส่วนและขนาดใหญ่กว่าส่วนยอดของเจดีย์นี้จากหลักฐานที่คงเหลืออยู่จะเห็นว่าชั้นฐานบัวรองรับองค์ระฆังเพียงชุดเดียว ขณะที่ทางวัดพระธาตุจอมกิตติมี 3 ชั้น จึงทำให้ภาพรวมขององค์เจดีย์ดูป้อมเตี้ยกว่า

ภาพที่ 7 สภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานเจดีย์วัดพระธาตุใจเมือง
ที่มา: ภัทรินทร์ พันธู และคณะ, 2567.

2.1.8 วัดโพคำพัฒนาราม (เจดีย์ทรงระฆัง) เจดีย์องค์นี้เป็นเจดีย์องค์เดิมที่อยู่ภายในวัด แต่มาคร่าวหลังได้มีการขยายฐานเจดีย์ให้กว้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเจดีย์อีกองค์ที่ได้นำขึ้นมาจากแม่น้ำโขง เจดีย์องค์นี้ปัจจุบันมีขนาดใกล้เคียงกับเจดีย์ทรงปราสาทที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา กล่าวคือเจดีย์ที่มีการวิวัฒนาการมาจากเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย แต่มีการยึดส่วนฐานให้มีความสูงมากขึ้น ส่งผลให้องค์ระฆังมีขนาดเล็กลง แต่ทั้งนี้เจดีย์องค์นี้เหลือเพียงส่วนฐาน อยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้ 12 ประกอบด้วยชุดฐานบัวคว่ำ บัวหงาย คาดด้วยลูกแก้วอกไก่ ซึ่งการคาดท้องไม้ด้วยลูกแก้วอกไก่เช่นนี้เป็นที่นิยมมากในล้านนา ถัดขึ้นไปเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงายในผังแปดเหลี่ยม¹⁴ ภาพสันนิษฐานจึงเป็นส่วนยอดขององค์เจดีย์ โดยจากฐานที่เหลืออยู่เป็นระเบียบของระบบฐานเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ดังนั้นส่วนยอดจึงน่าจะเป็นทรงระฆังในผังกลมต่อขึ้นไปด้วยบัลลังก์และปล้องไฉน ทั้งนี้ถ้ามีสภาพสมบูรณ์เจดีย์น่าจะสูงประมาณ 7 เมตร

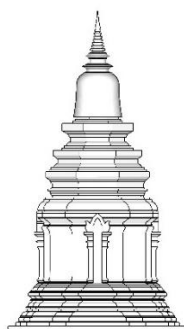
¹⁴ ภัทรินทร์ พันธู และเพชรสวัสดิ์ กันคำ, โบราณสถานเสมือนจริง : ความเชื่อมโยงของเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง.

ภาพที่ 8 สภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานเจดีย์วัดโพคำพัฒนาราม
(เจดีย์ทรงระฆัง)

ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

2.1.9 วัดโพคำพัฒนาราม (เจดีย์ทรงปราสาท) ปัจจุบันที่ปรากฏหลงเหลืออยู่เป็นเพียงส่วนองค์ระฆังและฐานของส่วนยอด ซึ่งเป็นส่วนที่พบในแม่น้ำโขง แล้วจึงย้ายมาตั้งไว้ที่วัดแห่งคู่กับเจดีย์ทรงระฆังที่ตั้งอยู่ข้างกัน องค์ระฆังมีข้อสังเกตส่วนของปากระฆังที่ไม่คอดมากเท่าใดนักหากเปรียบเทียบกับองค์ระฆังของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา เหนือขึ้นไปน่าจะเป็นส่วนของบัวกลุ่มเถาซ้อนกันสองชั้นไม่มีบัลลังก์ ซึ่งเป็นอิทธิพลจากทางพุกามแล้วแพร่มายังล้านนา ภาพสันนิษฐานของเจดีย์องค์นี้จึงต้องมีทั้งส่วนฐานและส่วนยอด โดยน่าจะเชื่อมโยงรูปแบบได้กับเจดีย์ประธานของวัดพระธาตุจอมกิตติ แตกต่างกันส่วนของปล้องไฉนที่ไม่มีบัลลังก์ ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21-22

ภาพที่ 9 สภาพปัจจุบันและภาพสันนิษฐานเจดีย์วัดโพคำพัฒนาราม
(เจดีย์ทรงปราสาท)

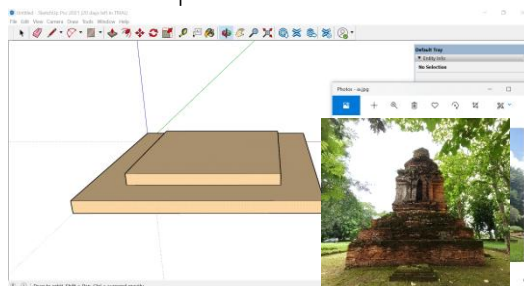
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

2.2 ฐานข้อมูลออนไลน์ในรูปแบบของแอปพลิเคชัน WeAR

การนำเสนอข้อมูลแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมผ่านเทคโนโลยีที่ผสมผสานระหว่างโลกของความจริง (Real World) เข้ากับโลกเสมือน (Virtual World) โดยใช้วิธีซ้อนภาพในโลกเสมือนไว้บนภาพในโลกความเป็นจริงผ่านอุปกรณ์สมาร์ทโฟนหรือแท็บเล็ต เพื่อให้เห็นภาพเสมือนอยู่ในสภาพแวดล้อมจริง¹⁵

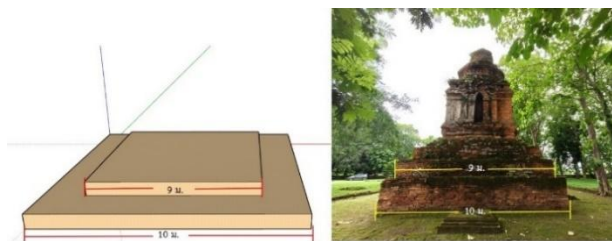
โดยการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเข้าสู่กระบวนการสร้างแบบจำลองภาพสันนิษฐานแบบสามมิติ ซึ่งเป็นการจำลองโครงสร้างให้เหมือนกับสภาพจริง ดังนี้

1) ทำการร่างแบบจำลองสามมิติโดยใช้ข้อมูลความสูงและขนาดที่ได้จากการวัดในภาคสนาม ด้วยโปรแกรม SketchUp

ภาพที่ 10 การร่างแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติ
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

2) ตรวจสอบความถูกต้องของแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติให้มีความคล้ายคลึงกับพื้นที่จริงโดยใช้วิธีเปรียบเทียบภาพถ่ายโบราณสถานกับแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติ โดยกำหนดมาตราส่วนในแบบจำลองให้เป็นขนาด 1:1

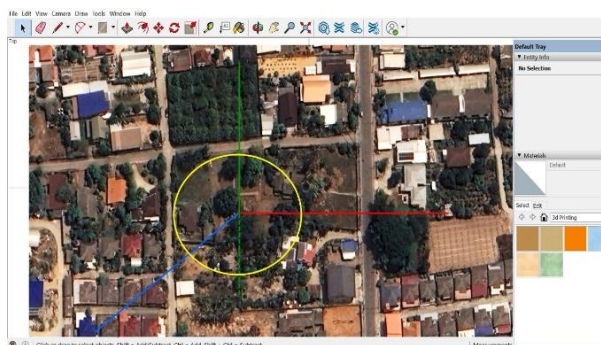

ภาพที่ 11 การเปรียบเทียบมาตราส่วนระหว่างแบบจำลอง
แหล่งศิลปวัฒนธรรมกับสถานที่จริง

ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

¹⁵ กฤษณพงศ์ เลิศบำรุงชัย, “รูปแบบการเรียนรู้ห้องเรียนเกมมิฟิเคชันกลับด้านบนคลาวด์เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21,” *วารสารนวัตกรรมการเรียนรู้และเทคโนโลยี* 2, ฉ.1 (มกราคม – มิถุนายน 2565): 32-40.

3) กำหนด Geo-location หรือค่าพิกัดภูมิศาสตร์ เพื่อวางแบบจำลองภาพ
 สันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติให้ตรงกับตำแหน่งในสถานที่จริงของพื้นที่ศึกษา

ภาพที่ 12 การนำเข้า Geo-location ให้กับแบบจำลอง
 ภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติ
 ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

4) แบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติ ที่ผ่านการตกแต่ง
 รายละเอียดต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในขั้นตอนต่อไปของการเผยแพร่ข้อมูล ทั้งในรูปแบบของ
 การเผยแพร่ผ่านเทคโนโลยี AR (Augmented Reality) และการเผยแพร่บนโปรแกรม Google
 Earth

5) แบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติที่แสดงบน
 โปรแกรม Google Earth ซึ่งสามารถแสดงแบบจำลองได้หลาย ๆ แห่งพร้อม ๆ กัน รวมถึง
 สามารถแสดงลักษณะภูมิประเทศบริเวณโดยรอบของแหล่งศิลปวัฒนธรรมได้

ภาพที่ 13 แบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติ
 บนโปรแกรม Google Earth
 ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

การใช้งานเริ่มจากผู้ติดตั้งแอปพลิเคชันที่ชื่อ WeAR ซึ่งพัฒนาขึ้นสำหรับการใช้งานโดยเฉพาะ เมื่อเปิดแอปพลิเคชันโปรแกรมจะสั่งให้อุปกรณ์ดิจิทัล เช่น สมาร์ทโฟน หรือ แท็บเล็ต เปิดการทำงานของกล้องออพติคัล โปรแกรมจะทำการค้นหามาร์คเกอร์ (Marker) เมื่อผู้ชมมองไปที่มาร์คเกอร์และโปรแกรมสามารถตรวจพบ โปรแกรมจะจับตำแหน่งของมาร์คเกอร์เพื่อประมวลผลและระบุวัตถุดิจิทัลที่สัมพันธ์กับมาร์คเกอร์ แล้วแสดงผลวัตถุดิจิทัลบนมาร์คเกอร์ในสภาพแวดล้อมจริง ผู้ใช้สามารถปฏิสัมพันธ์กับวัตถุดิจิทัลหรือเนื้อหาดิจิทัลที่ปรากฏขึ้นได้ โดยสามารถดาวน์โหลดแอปพลิเคชันได้ที่ Playstore ซึ่งพัฒนาบนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์ (Android)¹⁶

ทั้งนี้ผู้ที่สนใจทดลองใช้งานแอปพลิเคชัน WeAR โดยสมาร์ตโฟนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์สามารถเข้าไปดาวน์โหลดได้ใน Play Store หรือตามลิงก์นี้ <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.CRRU.WeAR> และสมาร์ตโฟนระบบปฏิบัติการ IOS สามารถเข้าไปดาวน์โหลดได้ใน App Store หรือตามลิงก์นี้ <https://apps.apple.com/th/app/wear/id6738038730> หรือสแกนเข้าจาก qr code ตามภาพด้านล่างนี้

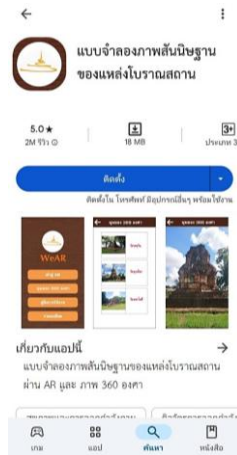
ภาพที่ 14 qr code
สำหรับระบบปฏิบัติการ Android

ภาพที่ 15 qr code
สำหรับระบบปฏิบัติการ IOS

ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 16 การดาวน์โหลดแอปพลิเคชันบน Playstore
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

ภาพที่ 17 โครงสร้างการทำงานของแอปพลิเคชัน WeAR
ที่มา: ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, 2567.

สำหรับแอปพลิเคชัน WeAR จะประกอบด้วยหน้าต่างการทำงานอยู่ 5 ส่วน
ได้แก่

- 1) ส่วนหน้าต่างการทำงานหลัก จะเป็นส่วนควบคุมและเชื่อมโยงไปยังหน้าต่างการทำงานอื่น ๆ

2) ส่วนของการแสดงผล AR จะแสดงแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรม จำนวน 8 แหล่ง 9 แบบจำลอง

3) ส่วนแสดงผลมุมมอง 360 องศา จะแสดงภาพถ่ายในมุมมอง 360 องศา ซึ่งจะเชื่อมโยงไปยัง Google Map

4) ส่วนคู่มือผู้ใช้งาน จะเป็นส่วนที่แสดงรายละเอียดการใช้งานหน้าต่างการทำงานต่าง ๆ

5) รายละเอียดของผู้จัดทำ จะแสดงถึงชื่อโครงการวิจัย แผนงานวิจัย และหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน

3. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

ผลการศึกษาสามารถอธิบายเกี่ยวกับการสร้างภาพสันนิษฐานของโบราณสถานในพื้นที่ของเมืองเชียงใหม่และเมืองสุพรรณโคมคำ ได้ คือความเชื่อมโยงจากตำนานสิงหนวัติที่มีร่วมกัน ทั้งเรื่องของอภิปุญญบุคคล สภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ รวมถึงวัฒนธรรมร่วมกัน ดังนั้นรูปแบบทางศิลปกรรมโดยเฉพาะกลุ่มศาสนสถานในช่วง พุทธศตวรรษที่ 20-22 จะมีความเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน โดยมีการแบ่งกลุ่มตัวอย่างโบราณสถานจำนวนทั้งสิ้น 9 แห่ง แบ่งเป็นโบราณสถานในเขตเมืองเชียงใหม่ 5 แห่ง คือ 1) เจดีย์วัดป่าสัก 2) มณฑปวัดสัสดี 3) เจดีย์วัดพระธาตุจอมกิตติ 4) เจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง (องค์ทิศใต้) 5) เจดีย์วัดแสนเมืองมา และโบราณสถานในเขตเมืองสุพรรณโคมคำ จำนวน 4 แห่ง คือ 1) วัดสุพรรณโคมคำ (วัดพระเจ้าใหญ่) 2) วัดพระธาตุใจเมือง 3) เจดีย์ทรงระฆังวัดโพคำพัตะนาราม 4) เจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดโพคำพัตะนาราม หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ความเชื่อมโยงผ่านทางรูปแบบศิลปกรรม และถ่ายทอดเป็นภาพจำลองสามมิติโดยใช้นวัตกรรมเทคโนโลยี โปรแกรม SketchUp เพื่อจำลองภาพโบราณสถานเป็นลายเส้น

เมื่อจัดทำภาพลายเส้นสามมิติเสร็จแล้วจึงนำมาจัดทำฐานข้อมูลออนไลน์ภายใต้แอปพลิเคชัน WeAR ซึ่งเป็นการนำเสนอข้อมูลแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมผ่านเทคโนโลยีที่ผสมผสานระหว่างโลกของความจริง (Real World) เข้ากับโลกเสมือน (Virtual World) โดยใช้วิธีซ้อนภาพในโลกเสมือนไว้บนภาพในโลกความเป็นจริงผ่านอุปกรณ์สมาร์ตโฟนหรือแท็บเล็ต เพื่อให้เห็นภาพเสมือนอยู่ในสภาพแวดล้อมจริงโดยเริ่มจากผู้ใช้ติดตั้งแอปพลิเคชันที่ชื่อ WeAR ซึ่งพัฒนาขึ้นสำหรับการใช้งานโดยเฉพาะ เมื่อเปิดแอปพลิเคชัน โปรแกรมจะสั่งให้อุปกรณ์ดิจิทัล เช่น สมาร์ตโฟน หรือแท็บเล็ต เปิดการทำงานของกล้องออปติคัล โปรแกรมจะทำการค้นหามาร์คเกอร์ (Marker) เมื่อผู้ใช้มองไปที่มาร์คเกอร์และโปรแกรมสามารถตรวจพบ โปรแกรมจะจับตำแหน่งของมาร์คเกอร์เพื่อประมวลผลและระบุวัตถุดิจิทัลที่สัมพันธ์กับมาร์คเกอร์ แล้วแสดงผลวัตถุดิจิทัลบนมาร์คเกอร์ในสภาพแวดล้อมจริง ผู้ใช้สามารถปฏิสัมพันธ์กับวัตถุดิจิทัลหรือเนื้อหาดิจิทัลที่ปรากฏขึ้นได้

เมื่อได้แอปพลิเคชัน WeAR แล้วเสร็จจึงได้มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โดยมีการนำเสนอผลงานวิจัยแก่สาธารณะทั้งในรูปแบบของการจัดกิจกรรมเพื่อนำชมโบราณสถาน ร่วมกับการใช้แอปพลิเคชันให้กับกลุ่มนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจภาพของโบราณสถานได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นแอปพลิเคชัน WeAR ยังสามารถเปิดให้ดาวน์โหลดเป็นสาธารณะภายใต้ระบบปฏิบัติการ Android โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

3.2 อภิปรายผล

ผลการศึกษาเรื่อง เมืองโบราณลุ่มน้ำโขง: นวัตกรรมสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง เชียงรายจักรวาลนฤมิต : นวัตกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองโบราณลุ่มน้ำโขงอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย¹⁷ สอดคล้องกับทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ในส่วนของกิจกรรมดังต่อไปนี้ 1) การศึกษาวิจัยหรือสร้างองค์ความรู้ 2) การประเมินคุณค่า และศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี และ 3) การเผยแพร่องค์ความรู้ ซึ่งเนื้อหาที่ได้นำเสนอในบทความนี้เป็นการเปรียบเทียบข้อมูลของพื้นที่และโบราณสถาน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ หรือประเด็น มุมมองที่แตกต่างไปซึ่งเป็นการวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างแนวคิดทางระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ศิลปะ ทั้งนี้ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยคือการประเมินคุณค่าของแหล่งโบราณสถานโดยได้จากผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่รวมถึงนักวิชาการที่เคยศึกษาเกี่ยวกับประเด็นในงานวิจัยนี้

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิด ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดย ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ศรีศักร วัลลโภดม กล่าวคือ ท้องถิ่นหรือมาตุภูมิ เป็นบริเวณที่มีผู้คน อาจเป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือหลายกลุ่ม หรือหลายกลุ่มชาติพันธุ์มาตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ร่วมกันโดยใช้พื้นที่ในการทำมาหากินร่วมกัน หนองน้ำ ท้องทุ่ง ชุมชนในท้องถิ่นนั้นต่างได้ใช้และเกิดสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน เป็นคนท้องถิ่นเดียวกัน มีจารีต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและกติกาทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน โดยมีพื้นฐานความเชื่อและศีลธรรมเดียวกัน ซึ่งความเชื่อมโยงของเมืองเชียงแสนและเมืองสุวรรณโคมนาคำนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงอย่างชัดเจน ตั้งแต่วิถีชีวิตการเกษตรริมโขง การใช้พื้นที่และยังย้อนไปศึกษาจากโบราณสถานที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ก็ทำให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันโดยสังเกตได้จาก การนับถือศาสนาพุทธ การรับอิทธิพลทางศิลปกรรมจากเชียงแสนหรือเชียงใหม่ เป็นต้น

แนวคิดการประยุกต์เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเพื่อการสร้างภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรม ในเขตตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำสื่อมัลติมีเดียทางด้านภูมิสารสนเทศด้วยแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่ง

¹⁷ ภทิรัตน์ พันธ, เพ็ชรสวัสดิ์ กันคำ และจิรนนต์ ไชยงาม นอกซ์, เชียงรายจักรวาลนฤมิต: นวัตกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.

ศิลปวัฒนธรรมสามมิติ และภาพถ่าย 360 องศา ของแหล่งศิลปวัฒนธรรม รวมถึงจัดทำและเผยแพร่ข้อมูลของแหล่งศิลปวัฒนธรรมด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (AR Technology : AR) พบว่า

การจัดทำแบบจำลองภาพสันนิษฐานของโบราณสถาน ในเขตตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และเมืองสุวรรณโคฒาคำ จำนวน 9 แห่ง ได้แก่ 1) เจดีย์วัดป่าสัก 2) มณฑปวัดสัสดี 3) เจดีย์วัดพระธาตุจอมกิตติ 4) เจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง (องค์ทิศใต้) 5) เจดีย์วัดแสนเมืองมา 6) วัดสุวรรณโคฒาคำ (วัดพระเจ้าใหญ่) 7) วัดพระธาตุใจเมือง 8) เจดีย์ทรงระฆังวัดโพคำพัฒนาราม และ 9) เจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดโพคำพัฒนาราม โดยใช้เทคนิคการสร้างด้วยโปรแกรม Google SketchUp เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้โปรแกรม Auto CAD และ Autodesk Maya มีข้อแตกต่างกันทางด้านการอ้างค่าพิกัดของแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติ โดย Google SketchUp ยังสามารถแสดงข้อมูลของแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติลงในโปรแกรม Google Earth ค่าพิกัดสามารถอ้างอิงจากสถานที่จริงได้ อีกทั้ง Google SketchUp ยังสามารถนำไปพัฒนาต่อในงานวิจัยอื่น ๆ ได้ นอกจากนี้โปรแกรม Google SketchUp มีความซับซ้อนของโปรแกรมน้อยกว่า และใช้งานได้ง่ายกว่าจากการเปรียบเทียบแบบจำลองภาพสันนิษฐานของแหล่งศิลปวัฒนธรรมสามมิติที่ได้จากการใช้โปรแกรม Google SketchUp กับสถานที่จริงจำนวน 5 แห่ง พบว่ามีความถูกต้องเชิงตำแหน่งค่อนข้างสูง

จากความหมายของนวัตกรรมและเทคโนโลยี ที่กล่าวว่า “สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม”¹⁸ สามารถตอบวัตถุประสงค์ในเรื่องของการนำผลงานวิจัยมาจัดทำให้เป็นสื่อแอปพลิเคชันที่สามารถดาวน์โหลดได้สาธารณะ เข้าถึงคนทั่วไปได้ง่าย และสามารถนำผลผลิตไปต่อยอดเพื่อให้เกิดเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือเป็นความรู้เบื้องต้นให้กับผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

3.3 ข้อเสนอแนะ

3.3.1 อาจมีการนำผลการวิจัยที่เป็นภาพสันนิษฐานของโบราณสถานมาต่อยอดในด้านอื่น ๆ เพื่อให้เกิดรายได้หรือองค์ความรู้ทางวิชาการแก่ชุมชน

3.3.2 การขยายพื้นที่การศึกษาให้กว้างมากขึ้นเพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของโบราณสถานแต่ละแห่งอันจะนำไปสู่องค์ความรู้ใหม่ต่อไป

¹⁸ สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, รายงานประจำปี 2560 (กรุงเทพฯ: สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, 2560).

บรรณานุกรม

- กฤษฎพงศ์ เลิศบำรุงชัย. “รูปแบบการเรียนรู้ห้องเรียนเกมมิฟิเคชันกลับด้านบนคลาวด์เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21.” *วารสารนวัตกรรมการเรียนรู้และเทคโนโลยี* 2, ฉ.1 (มกราคม – มิถุนายน 2565): 32-40.
- ทีมงานทรูปลูกปัญญา. “ทัศนศิลป์ 2 มิติ และ 3 มิติ.” 2554. http://www.truelookpanya.com/learning/detail/15773-027663?fb_comment_id=1171854849554074_2213847252021490. สืบค้นเมื่อ 17 ธันวาคม 2566.
- ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และเพชรสวัสดิ์ กันคำ. *การสร้าง “ภาพสันนิษฐาน” ของแหล่งศิลปวัฒนธรรมด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยีในเขตตำบลเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2564.
- ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และเพชรสวัสดิ์ กันคำ. *โบราณสถานเสมือนจริง : ความเชื่อมโยงของเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง*. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2565.
- ภัทรีพันธุ์ พันธุ์, เพชรสวัสดิ์ กันคำ และจิรนนต์ ไชยงาม นอกซ์. *เชียงรายจักรวาลนฤมิต: นวัตกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน WeAR เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองโบราณลุ่มน้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2567.
- เลอสม สถาปิตานนท์. *การออกแบบเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์, 2540.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. *ศิลปะเมืองเชียงแสน*. กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด, 2551.
- ศาลากลางจังหวัดเชียงราย. *แผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย พ.ศ.2561-2565 ฉบับทบทวน พ.ศ. 2565*. สำนักงานคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดเชียงราย. เชียงราย, 2564.
- สายันต์ ไพธัญจิตร. *การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ : แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2547.
- สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. *รายงานประจำปี 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2560.

มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกัน ทางธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทย*

Measures to Promote and Support the Use of Intellectual Property as Business Collateral for Startup in Thailand

อัจฉริยา วงษ์บุรณาวาทย์**

สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

เลขที่ 333 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าสุต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100

Archariya Wongburanavart

School of Law, Mae Fah Luang University

333 Moo1, Thasud, Muang, Chiang Rai 57100

Email: archariya.won@mfu.ac.th

Received: November 12, 2024

Revised: December 20, 2024

Accepted: December 23, 2024

บทคัดย่อ

วิสาหกิจเริ่มต้นเป็นรูปแบบธุรกิจที่มีการใช้นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีมาพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและทำให้ธุรกิจเติบโตอย่างก้าวกระโดด อีกทั้งยังช่วยสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ในหลายประเทศจึงมีการส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจเริ่มต้นในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านการเข้าถึงแหล่งเงินทุนโดยการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกัน แม้ในประเทศไทยจะมีการตราพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 เพื่อเปิดช่องให้สามารถใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ แต่วิสาหกิจเริ่มต้นของไทยก็ยังคงเผชิญข้อจำกัดและความท้าทายในหลายประการ ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากวิสาหกิจเริ่มต้นเองในการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ ปัญหาการจำกัดให้เฉพาะสถาบันการเงินและกิจการที่กฎหมายกำหนดเป็นผู้รับหลักประกัน ปัญหาในการบังคับหลักประกันที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญา และปัญหาความไม่ชัดเจนของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแตกต่างจากประเทศที่มีการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา

* บทความนี้สรุปจากโครงการวิจัยเรื่อง “มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทย” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนโครงการวิจัยจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 (สัญญารับทุนเลขที่ RGNS 65-165)

** อาจารย์ประจำสำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

เป็นหลักประกันอย่างแพร่หลาย เช่น ประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา โดยจากการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา รวมถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงเสนอมาตรการและแนวทางในการส่งเสริมการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจให้มีความแพร่หลายยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มการสนับสนุนให้วิสาหกิจเริ่มต้นสามารถใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันได้มากขึ้น การปรับปรุงและแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้เอื้อต่อการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกัน และการพัฒนาระบบที่ช่วยให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเต็มที่ ซึ่งจะช่วยให้วิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทยสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน อันจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทั้งในระดับประเทศและสากล อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่เศรษฐกิจของประเทศอีกด้วย

คำสำคัญ: วิสาหกิจเริ่มต้น, ทรัพย์สินทางปัญญา, หลักประกันทางธุรกิจ

Abstract

A startup is a business model that uses innovation or technology to develop products or services that create added value and drive rapid growth. It also contributes to Thailand's economic development. Many countries actively promote and support startups, particularly in accessing funding through the use of intellectual property (IP) as collateral. Although Thailand enacted the Business Security Act in B.E. 2558 (2015) to allow the use of IP as business collateral, Thai startups still face various challenges, such as limitations in using IP as collateral, restrictions that only permit financial institutions and designated entities to accept collateral, enforcement issues with IP as collateral, and legal ambiguities. These challenges differ from countries like England and the United States, where IP is widely used as collateral. Based on a comparative study of relevant laws in Thailand, England, and the United States of America, as well as an analysis of existing challenges and obstacles, the researcher proposes measures and strategies to promote the use of IP as business collateral more effectively. These include increasing support to enable startups to utilise IP as collateral, revising and improving relevant laws to facilitate IP collateralisation, and developing systems that maximise the utility of IP assets. Such efforts will enhance the ability of Thai startups to access funding efficiently and sustainably, increasing their competitive potential both domestically and internationally. Moreover, these initiatives will further support the use of IP in adding value to the national economy.

Keywords: Startup, Intellectual Property, Business Collateral

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup) ในตลาดโลกนั้นมีมูลค่าทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง และมีการเจริญเติบโตแบบก้าวกระโดด¹ สำหรับประเทศไทยนั้น มีวิสาหกิจเริ่มต้นหลายรายที่ประสบความสำเร็จและแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเติบโตในระดับสูง ยกตัวอย่างเช่น บริษัท Flash Express ผู้ให้บริการขนส่งสินค้าแบบครบวงจร ซึ่งได้กลายเป็นหนึ่งในวิสาหกิจเริ่มต้นระดับยูนิคอร์น (Unicorn) รายแรกของไทย ด้วยมูลค่าบริษัทที่เกิน 1 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ² รัฐบาลจึงเห็นความสำคัญในการใช้วิสาหกิจเริ่มต้นเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและพัฒนาประเทศ อีกทั้งยังสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งส่งผลเชิงบวกต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาวอีกด้วย โดยในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) รัฐบาลได้ให้ความสำคัญในการผลักดันให้ผู้ประกอบการยุคใหม่ซึ่งรวมไปถึงวิสาหกิจเริ่มต้นเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจได้มากขึ้น มีการลงทุนเพิ่มขึ้น และมีศักยภาพในการแข่งขันทั้งในประเทศและในระดับสากลที่สูงขึ้น ซึ่งการที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้นั้นการทำให้ผู้ประกอบการสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้หลากหลายมากยิ่งขึ้นถือเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญของการดำเนินธุรกิจสำหรับวิสาหกิจเริ่มต้น ซึ่งในระบบกฎหมายไทย นอกจากในกฎหมายว่าด้วยการค้าประกัน จำนำหรือจำนองแล้ว ยังมีพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ที่เปิดช่องให้ผู้ประกอบการนำทรัพย์สินของตนเองไปเป็นหลักประกันเพื่อขอสินเชื่อจากสถาบันการเงินได้ โดยเฉพาะทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งเป็นสินทรัพย์สำคัญของวิสาหกิจเริ่มต้นที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม จากสถิติของกระทรวงพาณิชย์พบว่า นับตั้งแต่พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 มีผลบังคับใช้ในวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 จนถึงวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2567 มีการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันเพียงร้อยละ 0.08 (มูลค่า 14,495 ล้านบาท) ซึ่งถือเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับทรัพย์สินประเภทอื่น³ จากสถิติดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการส่งเสริมการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจในประเทศไทยให้เกิดขึ้นได้จริงเช่นเดียวกับในต่างประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ที่มีการระดมทุนโดยใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันอย่างแพร่หลาย⁴

¹ ณัฏพงษ์ สำราญ, “นโยบายและกฎหมายกับการส่งเสริม Startup ในประเทศไทย,” *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* 40, น.4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2563): 200, 201–203.

² Suchit Leesa-nguansuk, “Flash Group Becomes First Thai Unicorn,” 2021, <https://www.bangkokpost.com/business/general/2124699/flash-group-becomes-first-thai-unicorn>, accessed December 10, 2024.

³ กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, “เรียนรู้ไปด้วยกันกับหลักประกันทางธุรกิจ: พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558: สถิติการจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ ประจำเดือนตุลาคม พ.ศ. 2558,” 2567, <https://www.facebook.com/dbdsecuredtransaction>, สืบค้นเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2567.

⁴ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, “ใช้ทรัพย์สินทางปัญญาค้ำประกันเงินกู้เกิดได้หรือไม่,” 2559, <https://tdri.or.th/2016/10/2016-09-01/>, สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2567.

ดังนั้น บทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาถึงมาตรการทางกฎหมายในการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจ โดยศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา รวมถึงปัญหาและความท้าทายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจในวิสาหกิจเริ่มต้น เพื่อที่จะเสนอแนะแนวทางหรือมาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจอย่างแพร่หลายต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และมาตรการทางกฎหมายในการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจในประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาและความท้าทายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจในวิสาหกิจเริ่มต้น ตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558

1.2.3 เพื่อเสนอแนวทางหรือมาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจในวิสาหกิจเริ่มต้นของประเทศไทย

1.3 ขอบเขตการวิจัย

โครงการวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงมาตรการทางกฎหมายในการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา โดยศึกษาเปรียบเทียบการทำสัญญาหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ของประเทศไทยกับการประกันหนี้แบบ Floating Charge ของประเทศอังกฤษ และหลักกฎหมายในเรื่อง Secured Transaction ภายใต้ Uniform Commercial Code (UCC) Article 9 ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการตราพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 นอกจากนี้ยังศึกษาถึงปัญหาและความท้าทายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจในวิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทย

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ดำเนินการโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) อันประกอบไปด้วยการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากกฎหมาย คำพิพากษาของศาล ตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และข้อมูลจากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์ อีกทั้งจะเป็นการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Study) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยทำการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐและเอกชน ได้แก่ กรมทรัพย์สินทางปัญญา สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ ผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้น และสถาบันการเงิน เพื่อให้ทราบถึงแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง รวมถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจในวิสาหกิจเริ่มต้น

โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสารและการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ

1.5 ประโยชน์ที่จะได้รับ

ประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการวิจัยนี้คือการได้มาซึ่งแนวทางหรือมาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการและสนับสนุนให้มีการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจอย่างแพร่หลาย ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการผลักดันให้ผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้นสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้เพิ่มมากขึ้น และมีศักยภาพในการแข่งขันทั้งในประเทศและในระดับสากลที่สูงขึ้น

2. ผลการวิจัย

2.1 แนวคิด หลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจในวิสาหกิจเริ่มต้น

2.1.1 ความหมายและหลักการสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญา

ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) เป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งที่ไม่มรูปร่าง (Intangible Property) โดยเป็นสิทธิทางกฎหมายที่มีอยู่เหนือผลงานการสร้างสรรค์ทางปัญญาของบุคคล ผู้ทรงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาจะมีสิทธิแต่เพียงผู้เดียว (Exclusive Rights) ที่จะใช้หรือแสวงหาประโยชน์ จำหน่ายจ่ายโอนหรือก่อให้เกิดภาระติดพันใด ๆ ก็ได้ต่อทรัพย์สินทางปัญญาของตนเอง อีกทั้งยังสามารถกีดกันผู้อื่นจากการใช้ผลงานทางปัญญาของตนเอง⁵ ในประเทศไทยมีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญารวมทั้งสิ้น 7 ประเภท ได้แก่ ลิขสิทธิ์และสิทธิข้างเคียง สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ความลับทางการค้า แบบผังภูมิของวงจรรวม และการคุ้มครองพันธุ์พืช โดยทรัพย์สินทางปัญญาแต่ละประเภทย่อมมีเงื่อนไขและวิธีการได้มาซึ่งการคุ้มครองที่แตกต่างกัน เช่น ตามกฎหมายไทย สิทธิบัตรและเครื่องหมายการค้า โดยหลักแล้วเป็นสิทธิที่ก่อตั้งได้ด้วยการจดทะเบียน ส่วนกฎหมายลิขสิทธิ์นั้นให้การคุ้มครองโดยทันทีและโดยอัตโนมัตินับแต่ผู้สร้างสรรค์ได้สร้างสรรค์ผลงานนั้นขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องไปจดทะเบียนแต่อย่างใด เป็นต้น

2.1.2 ความหมายและหลักการสำคัญของวิสาหกิจเริ่มต้น

วิสาหกิจเริ่มต้น (Startup) มีจุดเริ่มต้นมาจากการเปรียบเทียบการเติบโตของผู้ประกอบการที่เกิดขึ้นใหม่ในซิลิคอนแวลลีย์ ที่สร้างนวัตกรรมและใช้เทคโนโลยีเป็นแรงขับเคลื่อนในการประกอบการ โดยลักษณะที่สำคัญของวิสาหกิจเริ่มต้นจะต้องเป็นธุรกิจเกิดใหม่ที่มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการโดยการนำเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมมาใช้ในการรูปแบบธุรกิจที่สามารถทำซ้ำ (Repeatable) และขยายตลาดได้โดยง่าย (Scalable) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและ

⁵ จักรกฤษณ์ วรรณพจน์, *กฎหมายสิทธิบัตร แนวความคิดและบทวิเคราะห์* (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2560), 5–6.

ทำให้ธุรกิจเติบโตอย่างอย่างก้าวกระโดด (Growth)⁶ โดยในส่วนของแหล่งเงินทุนนั้น วิสาหกิจเริ่มต้นมักจะมีการระดมทุนโดยมาจากหลายส่วน และมีความหลากหลายของนักลงทุน ไม่ว่าจะเป็นเป็นทุนส่วนตัวหรือของครอบครัว (bootstrap) ในช่วงเริ่มต้นกิจการ แต่เมื่อวิสาหกิจเริ่มต้นมีแผนธุรกิจที่แข็งแกร่งและมีผลิตภัณฑ์ที่พอจะดำเนินการได้ (Minimal Viable Product: MVP) วิสาหกิจเริ่มต้นก็จะเริ่มดึงดูดแหล่งทุนภายนอกที่มักจะมีจากนักลงทุนอิสระ (Angel Investor) หรือธุรกิจเงินร่วมลงทุน (Venture Capital: VC) ซึ่งแต่ละวิสาหกิจก็จะมีรูปแบบการเพิ่มทุนที่แตกต่างกันไป แต่ทุกแห่งจะต้องเผชิญกับการต่อรองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแลกหุ้นบางส่วนเพื่อระดมทุนหลายครั้งจนกระทั่งกิจการเติบโตประสบความสำเร็จ⁷ ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการส่วนใหญ่ต่างต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรและเงินทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเริ่มต้นของการสร้างวิสาหกิจเริ่มต้นที่มักจะมีขาดความน่าเชื่อถือในการทำธุรกรรมด้านการเงิน จึงทำให้การเข้าถึงแหล่งเงินทุนจากสถาบันการเงินเป็นไปได้ยาก⁸

การระดมทุนของวิสาหกิจเริ่มต้นสามารถแบ่งตามระดับการเจริญเติบโตของธุรกิจในรูปแบบที่เรียกว่า “รอบการระดมทุน” เช่น รอบ Pre-seed สำหรับการพัฒนาแนวคิดและผลิตภัณฑ์ต้นแบบ เหมาะสำหรับการเสนอแผนระดมทุนในแหล่งหน่วยงานบ่มเพาะหรือการระดมทุนสาธารณะ ส่วนรอบ Pre-Series A จะเน้นการปรับปรุงผลิตภัณฑ์เพื่อให้ตรงกับความต้องการของตลาดมากที่สุด ในขณะที่รอบ Series A ที่เน้นการขยายฐานลูกค้า ซึ่งในระยะนี้วิสาหกิจเริ่มต้นเริ่มมีรายได้และแผนธุรกิจที่ชัดเจนแล้ว จึงเหมาะสำหรับการระดมทุนจากนักลงทุนสถาบัน เป็นต้น⁹ นอกจากนี้ ในระบบนิเวศของวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup Ecosystem) ซึ่งมีวิสาหกิจเริ่มต้นเป็นจุดศูนย์กลางของระบบนิเวศนั้น ยังประกอบไปด้วยบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มผู้ลงทุนในวิสาหกิจเริ่มต้น (Investor) และกลุ่มหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องที่จะมาช่วยสนับสนุนให้ธุรกิจสตาร์ทอัพเติบโต (Supporting Organization) เช่น หน่วยบ่มเพาะวิสาหกิจ (Incubators/Accelerators) รัฐบาล (Government) สถาบันการศึกษา (Academy) เป็นต้น¹⁰

⁶ สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, “สตาร์ทอัพ/สมาร์ตเอสเอ็มอี/กิจการเพื่อสังคม,” 2567, <https://www.nia.or.th/segment/startup-social-enterprise>, สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567.

⁷ Alexandra Andhov, *Importance of Start-up Law for Our Legal Systems* (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2020), 11–15.

⁸ นักส่งเสริมนวัตกรรม สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, สัมภาษณ์โดยอัจฉริยา วงษ์บูรณาวาทย, สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่, 12 ตุลาคม 2566.

⁹ กรวิทย์ เอ่งล่อง, “ลักษณะและแหล่งเงินทุนของวิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทย,” (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจและการบัญชี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2562), 11–12, <https://libdoc.dpu.ac.th/thesis/Korawit.Eng.pdf>, สืบค้นเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2567.

¹⁰ สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (องค์การมหาชน), “รายงานการพัฒนาระบบนิเวศวิสาหกิจเริ่มต้นประเทศไทย ประจำปี 2564,” 2564, <https://www.nia.or.th/frontend/article/skhonvse/editor/files/THAILAND-STARTUP-ECOSYSTEM-REPORT-2021.pdf>, สืบค้นเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2567.

2.1.3 แนวคิดในการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกัน

หลักประกันมีบทบาทสำคัญในระบบการเงิน เนื่องจากเป็นกลไกที่ช่วยลดความเสี่ยงจากการให้กู้ยืมเงินระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ ซึ่งเป็นการช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่เจ้าหนี้ในการพิจารณาความสามารถของลูกหนี้ในการชำระหนี้ โดยคุณสมบัติของหลักประกันที่ดีนั้นต้องสามารถประเมินมูลค่าได้และมีมูลค่าสูงเพียงพอ สามารถเปลี่ยนเป็นเงินสดได้ง่าย สามารถยึดหรือเพิกถอนสิทธิได้ และสามารถรักษามูลค่าไว้ได้ตลอดสัญญากู้ยืมเงิน ทั้งนี้เพื่อให้การกู้ยืมเงินเป็นไปอย่างปลอดภัยและมั่นคง¹¹ ในอดีต หลักประกันมักเป็นสิ่งที่มีการรูปร่าง แต่ในปัจจุบัน ทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้อย่างทรัพย์สินทางปัญญาเริ่มได้รับการยอมรับมากขึ้นในฐานะหลักประกันทางการเงิน การใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกัน (IP-Backed Lending) ได้กลายเป็นวิธีที่ช่วยให้ธุรกิจ โดยเฉพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ซึ่งรวมไปถึงวิสาหกิจเริ่มต้น สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้สะดวกยิ่งขึ้นในกรณีที่ธุรกิจขาดหลักประกันที่เป็นทรัพย์สินที่จับต้องได้ โดยการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อเป็นหลักประกันทางธุรกิจในการระดมทุนเป็นแนวทางที่ได้รับความนิยมและยอมรับในหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ซึ่งในประเทศไทยก็สามารถทำได้ตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558

2.2 การใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้นในต่างประเทศ

2.2.1 การใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามหลักการประกันหนี้แบบลอย (Floating Charge) ในประเทศอังกฤษ

ตามกฎหมายอังกฤษนั้น ทรัพย์สินทางปัญญาทุกประเภทสามารถนำมาเป็นหลักประกันในการชำระหนี้ได้ในหลายรูปแบบ ซึ่งรวมถึงการประกันหนี้แบบลอย (Floating Charge)¹² โดยการทำสัญญาหลักประกันหนี้แบบลอยโดยการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันนั้นสามารถทำได้ทั้งโดยองค์กรธุรกิจที่เป็นนิติบุคคลและโดยบุคคลธรรมดา แต่ในทางปฏิบัติส่วนใหญ่แล้วองค์กรธุรกิจที่เป็นนิติบุคคลมักเป็นผู้ให้หลักประกันหนี้แบบลอย¹³ ซึ่งมีขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ ขั้นตอนการทำสัญญาหลักประกัน หรือที่เรียกว่า “การยึดติดกับทรัพย์สินหลักประกัน (Attachment)” ซึ่งการทำสัญญาหลักประกันหนี้แบบลอยนี้ไม่มีกฎหมายกำหนดรูปแบบไว้ คู่สัญญาสามารถตกลงเนื้อหาของสัญญาได้ แต่จะต้องมีเนื้อหาสำคัญ เช่น การให้ทรัพย์สินประเภทใดประเภทหนึ่งที่มีอยู่ในขณะทำสัญญาหรืออาจได้มาในอนาคตเป็นหลักประกัน ความรับผิดชอบของลูกหนี้ที่จะต้องชำระหนี้ ทรัพย์สินประเภทใดของลูกหนี้ที่

¹¹ วิจัยกรุงศรี, “บทบาทของหลักประกันในภาคการธนาคารยุคใหม่,” 2564,

<https://thaipublica.org/2021/04/krungsri-research-the-role-of-collateral-in-the-modern-banking-world-01/>, สืบค้นเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2567.

¹² Jan Jakob Bornheim, *Security Rights in Intellectual Property in England and Wales* (Berlin: Springer, 2020), 286.

¹³ Ibid., 303.

กำหนดให้เป็นหลักประกัน เหตุการณ์ที่จะทำให้เกิดการบังคับหลักประกัน ข้อเสนอสิทธิของเจ้าหนี้ เป็นต้น¹⁴ โดยทั่วไปแล้ว ฝ่ายเจ้าหนี้ในสัญญาหลักประกันหนี้แบบลอยจะมีสิทธิในทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันเพียงแค่ควบคุมดูแลการใช้ทรัพย์สินเพื่อให้ลูกหนี้ดำเนินธุรกิจไปตามปกติ แต่จะไม่ได้มีทรัพย์สินเหนือทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน ส่วนฝ่ายลูกหนี้สามารถจัดการทรัพย์สินหลักประกันหนี้แบบลอยได้อย่างอิสระโดยเจ้าหนี้ไม่มีสิทธิเข้ามาแทรกแซงและสามารถใช้เพื่อดำเนินธุรกิจจนกว่าจะเกิดเหตุการณ์แปลงสภาพหลักประกัน (Crystallisation) ซึ่งจะทำให้ทรัพย์สินดังกล่าวกลายเป็นหลักประกันแบบเฉพาะเจาะจง (Fixed Charge)¹⁵ อีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญคือขั้นตอนการจดทะเบียน หรือเรียกว่า “การทำให้สัญญาหลักประกันสมบูรณ์” (Perfection)¹⁶ โดยลูกหนี้ที่เป็นบริษัทต้องมีการนำสัญญาหลักประกันหนี้แบบลอยไปจดทะเบียนต่อนายทะเบียนที่ Companies House ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจดทะเบียนบริษัทตาม The Companies Act 2006 โดยจะต้องดำเนินการภายใน 21 วัน นับจากวันที่มีการทำสัญญาหลักประกัน¹⁷ โดยต้องระบุรายละเอียดที่สำคัญ เช่น วันที่มีการนำทรัพย์สินมาเป็นหลักประกันหนี้แบบลอย จำนวนเงินประกัน รายละเอียดของทรัพย์สินที่นำมาเป็นหลักประกัน¹⁸ ดังนั้น หากเป็นกรณีที่ใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกัน ก็ต้องมีการระบุรายละเอียดอย่างชัดเจนพอสังเขปในเอกสาร โดยหากไม่ได้มีการจดทะเบียนกับเจ้าพนักงานทะเบียน สัญญาหลักประกันจะตกเป็นโมฆะ ไม่สามารถใช้อย่างบุคคลภายนอก เช่น ผู้ชำระบัญชี หรือเจ้าหนี้ของบริษัทผู้ให้หลักประกันได้¹⁹

อย่างไรก็ตาม นอกจากการจดทะเบียนที่ Companies House แล้ว อาจต้องมีการจดแจ้งกับหน่วยงานเฉพาะอื่น ๆ ด้วย กล่าวคือ ในกรณีที่ทรัพย์สินทางปัญญาที่นำมาเป็นหลักประกันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีทะเบียน ก็จะต้องมีการจดแจ้งการทำสัญญาหลักประกันกับสำนักงานทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property Office: IPO) ด้วย²⁰ โดยแม้ว่าการจดแจ้งนี้จะไม่ใช่ว่ากฎหมายกำหนดในการทำให้สัญญาหลักประกันสมบูรณ์ แต่มีความสำคัญในเชิงปฏิบัติ เนื่องจากการจดทะเบียนต่อสำนักงานทรัพย์สินทางปัญญาจะช่วยให้เจ้าหนี้ที่จดทะเบียนมีสิทธิในการได้รับชำระหนี้ดีกว่าเจ้าหนี้ที่จดทะเบียนที่ Companies House เพียงอย่างเดียว²¹

¹⁴ ภัทรพร เกาทัณฑ์ทอง, “การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้,” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), 62.

¹⁵ Jan Jakob Bornheim, *Security Rights in Intellectual Property in England and Wales*, 304.

¹⁶ Ibid., 289.

¹⁷ *The Companies Act 2006*, Section 860(1).

¹⁸ ภัทรพร เกาทัณฑ์ทอง, *การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้*, 65.

¹⁹ *The Companies Act 2006*, Section 874(1).

²⁰ UK Intellectual Property Office, *Banking on IP? The Role of Intellectual Property and Intangible Assets in Facilitating Business Finance*, Intellectual Property Office Research Paper No. 2013/34, 177.

²¹ Jan Jakob Bornheim, *Security Rights in Intellectual Property in England and Wales*, 300.

ในส่วนการบังคับหลักประกัน (Enforcement) เจ้าหนี้จะสามารถบังคับชำระหนี้
เอาหลักประกันได้เมื่อเกิด “การแปลงสภาพหลักประกัน” หรือที่เรียกว่า “Crystallisation”
ซึ่งเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนหลักประกันแบบลอย ซึ่งเดิมไม่มีการระบุทรัพย์สินเฉพาะเจาะจง
ให้กลายเป็นหลักประกันที่ผูกกับทรัพย์สินเฉพาะเจาะจง โดยการเปลี่ยนสถานะนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ
เกิดเหตุการณ์ตามที่กำหนดไว้ในสัญญาหลักประกัน เช่น ลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้²² หรือการที่
ลูกหนี้หยุดดำเนินการ หรือ มีการบอกเลิกอำนาจในการจัดการของกรรมการบริษัท หรือการ
เจ้าหนี้ใช้อำนาจตามสัญญาในการเข้าครอบครองหรือจัดการทรัพย์สิน เป็นต้น²³ ซึ่งจะทำให้
สิทธิของเจ้าหนี้มีผลผูกพันกับทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันนั้นทันที ทั้งนี้ การแปลงสภาพ
หลักประกันสามารถเกิดขึ้นกับทรัพย์สินทั้งหมดหรือบางส่วนก็ได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ระบุไว้ใน
สัญญา และเมื่อทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันนั้นแบบลอยถูกแปลงสภาพเป็นหลักประกันนั้นแบบ
เฉพาะเจาะจง สิทธิในการจัดการทรัพย์สินของลูกหนี้จะสิ้นสุดลงโดยอัตโนมัติ²⁴

โดยการบังคับหลักประกันสามารถมีได้ในหลายแนวทางด้วยกัน สำหรับกรณี
หลักประกันเป็นทรัพย์สินทางปัญญา เจ้าหนี้สามารถดำเนินการขายโดยตรงแก่เอกชน (Private
Sale) โดยไม่ต้องผ่านศาล ซึ่งช่วยลดต้นทุนและเร่งกระบวนการบังคับหลักประกันให้เป็นไป
ด้วยความรวดเร็ว ซึ่งในบางกรณีอาจจำเป็นต้องมีผู้เชี่ยวชาญเข้ามาดำเนินการควบคุมและ
กำกับการขายเพื่อให้กระบวนการบังคับหลักประกันมีประสิทธิภาพ²⁵ นอกจากนี้เจ้าหนี้ยัง
สามารถแต่งตั้งผู้บังคับหลักประกัน (Receiver) เพื่อรวบรวมทรัพย์สินของลูกหนี้อันเกี่ยวเนื่อง
กับทรัพย์สินทางปัญญาและบังคับหลักประกันเพื่อชำระหนี้ได้²⁶

ทั้งนี้การใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันในสหราชอาณาจักรเป็นอีก
ปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนการขยายตัวของสตาร์ทอัพ ตัวอย่างเช่น บริษัท Eseye ได้ใช้สิทธิบัตร
และเครื่องหมายการค้ามาเป็นหลักประกันในการระดมทุนจาก Virgin Money และ Telus
Ventures เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่และขยายธุรกิจ²⁷ ในขณะที่ Sci-Net ได้รับเงินกู้จำนวน
£700,000 จากธนาคาร NatWest โดยใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันเพื่อพัฒนา
ผลิตภัณฑ์และขยายกิจการ ซึ่ง NatWest ร่วมมือกับ Inngot ซึ่งเป็นบริษัทประเมินมูลค่า

²² ภัทรพร เกาทัณฑ์ทอง, การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้, 69.

²³ William James Gough, *Company Charges* (London: Butterworths, 1978), 84.

²⁴ Jan Jakob Bornheim, *Security Rights in Intellectual Property in England and Wales*, 304.

²⁵ ภัทรพร เกาทัณฑ์ทอง, การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้, 73.

²⁶ อิศรัตน์ ชำรงมาศ, “แนวทางการบังคับสิทธิในการนำทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตาม
พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558,” (การค้นคว้าอิสระ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ,
2558), 92.

²⁷ World Intellectual Property Organization, “Country Perspectives: The United Kingdom’s Journey,”
WIPO Publication, No. RN2023/42, (2023): 38–40.

ทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อประเมินมูลค่าทรัพย์สินที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักประกัน²⁸ โดยการ
ใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญา
ในการช่วยให้สตาร์ทอัพระดมทุนและสร้างโอกาสในการเติบโต

2.2.2 การใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจในสหรัฐอเมริกา

กฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็น
หลักประกันทางธุรกิจในสหรัฐอเมริกา คือ Article 9 แห่ง Uniform Commercial Code
(UCC) ซึ่งถูกตราขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สังหาริมทรัพย์มาเป็นหลักประกันเพื่อการชำระหนี้
โดยการดำเนินการใดที่มีลักษณะเป็นการนำสังหาริมทรัพย์มาเป็นประกันการชำระหนี้ต้อง
ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายนี้ โดยสังหาริมทรัพย์ทุกประเภท ซึ่งรวมถึงทรัพย์สินที่ไม่มี
รูปร่างอย่างทรัพย์สินทางปัญญา²⁹ ก็สามารถนำมาเป็นหลักประกันตามกฎหมายนี้ได้³⁰
นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลสามารถเป็นคู่สัญญาในการทำสัญญา
หลักประกันทางธุรกิจดังกล่าวนี้ได้³¹

การทำสัญญานำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจมีขั้นตอนที่
สำคัญเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการยึดติดกับทรัพย์สินหลักประกัน
(Attachment) ซึ่งจะต้องดำเนินการหลายเรื่อง ประการแรกคือการทำสัญญาหลักประกันหนี้
(Security Agreement) ที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับเจ้าหนี้ ลูกหนี้ มูลหนี้ที่ประสงค์ให้ทรัพย์สิน
เป็นประกัน และทรัพย์สินที่นำมาเป็นหลักประกัน ทั้งนี้สัญญาประกันหนี้สามารถทำได้ทั้งแบบ
ลายลักษณ์อักษรหรือผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ประการที่สอง เจ้าหนี้ต้องมีการชำระหนี้ตอบแทน
เช่น การให้เงินกู้แก่ลูกหนี้ และประการที่สาม ลูกหนี้ต้องมีสิทธิในทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน
เช่น มีกรรมสิทธิ์ หรือมีอำนาจตามกฎหมายที่จะจำหน่าย จ่าย โอนทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน
หนี้ได้ โดยเมื่อมีการทำสัญญาหลักประกันหนี้แล้ว เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิเหนือทรัพย์สินที่เป็น
หลักประกันทั้งที่มีอยู่แล้วในระหว่างทำสัญญา หรืออาจได้มาในอนาคตก็ได้³² ดังนั้นในกรณีที่
ใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกัน ในสัญญาก็ต้องมีการระบุรายละเอียดของทรัพย์สินทาง
ปัญญาดังกล่าว อีกทั้งลูกหนี้ต้องเป็นผู้ทรงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานั้น ๆ ตามกฎหมาย

²⁸ NatWest, “Sci-Net Secures Market-First IP-Backed Loan,” 2024, <https://www.natwest.com/corporates/about-us/case-studies/sci-net-secures-market-first-ip-backed-loan.html>, accessed November 7, 2024.

²⁹ Carl S. Bjerre et al., “LLC and Partnership Transfer Restrictions Excluded from UCC Article 9 Overrides,” 2019, <https://businesslawtoday.org/2019/02/llc-partnership-transfer-restrictions-excluded-ucc-article-9-overrides/>, accessed November 7, 2024.

³⁰ ระวีวรรณ ทวีสังข์, “ปัญหาหลักประกันตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558,” (วิทยานิพนธ์
ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2562), 63.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 67.

³² ภัทพร เกาทัณฑ์ทอง, การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้, 77.

นอกจากนี้ยังมีขั้นตอนการทำให้สัญญาหลักประกันสมบูรณ์ (Perfection) ซึ่งการทำให้หลักประกันสมบูรณ์ในสหรัฐอเมริกาสามารถทำได้หลายวิธี โดยหนึ่งในวิธีที่สำคัญคือการยื่น Financing Statement ซึ่งวิธีนี้สามารถใช้ได้กับทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันเกือบทุกประเภทรวมถึงทรัพย์สินทางปัญญาด้วย³³ โดย Financing Statement ดังกล่าวจะเป็นเอกสารที่เจ้าหนี้จะยื่นต่อหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการรับจดทะเบียน เช่น สำนักงาน Secretary of State โดยในเอกสารจะต้องมีรายละเอียดสำคัญของสัญญาหลักประกัน เช่น รายละเอียดของเจ้าหนี้และลูกหนี้ รายละเอียดของทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันพอสังเขป³⁴ โดยจะมีการเปิดเผยให้บุคคลภายนอกได้รับทราบ ทั้งนี้ การทำให้สัญญาหลักประกันสมบูรณ์ช่วยให้เจ้าหนี้ที่ดำเนินการก่อนมีสิทธิได้รับชำระหนี้ก่อนเจ้าหนี้อยื่นรายอื่นที่ดำเนินการในภายหลัง³⁵ อย่างไรก็ตาม สำหรับในทรัพย์สินทางปัญญาบางประเภทอาจต้องยื่นเอกสารกับหน่วยงานที่ดูแลการจดทะเบียนทรัพย์สินเหล่านั้นเป็นการเฉพาะด้วย ดังเช่นในกรณีของลิขสิทธิ์ที่ได้มีการจดทะเบียน (Registered Copyright) มาตรา 205 แห่งรัฐบัญญัติลิขสิทธิ์ของสหรัฐอเมริกาได้กำหนดเอาไว้อย่างชัดเจนว่า การโอนลิขสิทธิ์ซึ่งรวมถึงการนำลิขสิทธิ์ไปเป็นหลักประกันนั้นจะต้องมีการจดทะเบียนกับสำนักงานลิขสิทธิ์ (Copyright Office) ดังนั้นเพื่อให้สัญญาหลักประกันดังกล่าวมีผลสมบูรณ์ต่อบุคคลภายนอก การทำ Perfection ในสัญญาหลักประกันดังกล่าวควรดำเนินการยื่นเอกสารเพื่อจดทะเบียนกับสำนักงานลิขสิทธิ์³⁶

นอกจากนี้ในกรณีทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่น ๆ ที่มีทะเบียน ก็อาจจะต้องมีการจดทะเบียนกับหน่วยงานทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องด้วย โดยแม้ว่าการจดทะเบียนกับหน่วยงานทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องดังกล่าวไม่ใช่เงื่อนไขสำหรับการทำให้สัญญาหลักประกันสมบูรณ์ แต่การที่ไม่ได้ดำเนินการจดทะเบียนกับหน่วยงานทรัพย์สินทางปัญญาดังกล่าวอาจมีผลต่อลำดับสิทธิของเจ้าหนี้ในการได้รับชำระหนี้ที่มีอยู่เหนือหลักประกันดังกล่าว³⁷

การบังคับหลักประกันตาม Article 9 ของ UCC สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การขาย ให้เช่า หรือโอนทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันโดยไม่จำเป็นต้องผ่านการขายทอดตลาดเสมอไป เจ้าหนี้สามารถกำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการขายทรัพย์สินได้ พร้อมทั้งต้องแจ้งลูกหนี้ให้ทราบล่วงหน้าเพื่อความโปร่งใสและเป็นธรรม การขายทรัพย์สินหลักประกันต้องอยู่ภายในขอบเขตของข้อตกลงที่ระบุไว้ในสัญญาหลักประกันหนี้ที่ทั้งสองฝ่ายตกลงกัน³⁸ ในบางกรณี

³³ อีสตัน อารมมาศ, แนวทางการบังคับสิทธิในการนำทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, 105.

³⁴ ภัทรพร เกาทัณฑ์ทอง, การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้, 79.

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁶ Alicia Griffin Mills, “Perfecting Security Interests in IP: Avoiding the Traps,” *The Banking Law Journal* 125, No.xv (September 2008): 751–52.

³⁷ Ibid.

³⁸ ภัทรพร เกาทัณฑ์ทอง, การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้, 90.

เจ้าหนี้สามารถเลือกนำทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันมาตีชำระหนี้ทั้งหมดหรือบางส่วนได้ หรือการยอมรับเอาทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันเป็นกรรมสิทธิ์ (Strict Foreclosure) แทนการขาย แต่ต้องได้รับความยินยอมจากลูกหนี้³⁹

โดยตัวอย่างของการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันในการขยายธุรกิจที่เกิดขึ้น เช่น บริษัท Tesla ได้ใช้สิทธิบัตรและสินทรัพย์เป็นหลักประกันในการกู้ยืม 500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อเพิ่มกำลังการผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์⁴⁰ รวมถึงบริษัท SITO Mobile ที่ใช้สิทธิบัตรด้านเทคโนโลยีมือถือระดมทุน 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐเพื่อขยายธุรกิจ⁴¹ ตัวอย่างเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันช่วยสร้างเสถียรภาพและเปิดโอกาสให้ธุรกิจเติบโต

2.3 การใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจในประเทศไทย

พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้ผู้ประกอบการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายขึ้นโดยเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการสามารถใช้ทรัพย์สินอื่น ๆ ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจมาเป็นหลักประกันได้โดยไม่ต้องส่งมอบการครอบครองทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันให้แก่ผู้รับหลักประกัน โดยยังสามารถจัดการทรัพย์สินดังกล่าวในการดำเนินธุรกิจได้ตามปกติ โดยมาตรา 8 ได้กำหนดประเภทของทรัพย์สินที่สามารถใช้เป็นหลักประกันไว้ 6 ประเภท ซึ่งหนึ่งในนั้นคือทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ กฎหมายไม่ได้กำหนดประเภทของทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถนำมาเป็นหลักประกันทางธุรกิจอย่างเฉพาะเจาะจง ดังนั้นทรัพย์สินทางปัญญาทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีทะเบียนหรือไม่มีทะเบียนก็สามารถนำมาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัตินี้ได้ ซึ่งในประเด็นนี้มีหลักการเหมือนกับการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันภายใต้สัญญาหลักประกันหนี้แบบลอยของประเทศอังกฤษ และสัญญาหลักประกันหนี้ภายใต้ Article 9 UCC ของสหรัฐอเมริกาที่ต่างก็ไม่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับประเภทของทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถนำมาเป็นหลักประกันได้

โดยในการทำสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ ผู้ให้หลักประกันจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้⁴² ซึ่งในประเด็นนี้สอดคล้องกับหลักการประกันหนี้แบบลอยและสัญญาประกันหนี้ภายใต้ Article 9 UCC ที่เปิดกว้างให้ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลสามารถเป็นผู้ให้หลักประกันได้ แต่ในส่วนของผู้รับหลักประกันนั้นจะต้องเป็นสถาบันการเงินหรือบุคคลอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวงเท่านั้นที่มีสิทธิเข้ารับหลักประกันได้เช่น ธนาคาร บริษัทประกันภัย

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰ FasterCapital, “Success Stories of Startups Using IP as Collateral,” 2024, <https://fastercapital.com/topics/success-stories-of-startups-using-ip-as-collateral.html>, accessed November 7, 2024.

⁴¹ IIPRD, “IP as Collateral,” 2021, <https://www.iiprd.com/ip-as-collateral/>, accessed November 7, 2024.

⁴² พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, มาตรา 6.

และบริษัทประกันวินาศภัย เป็นต้น⁴³ การกำหนดดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กระบวนการให้สินเชื่อและการรับหลักประกันเป็นไปตามมาตรฐานและอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ⁴⁴ ซึ่งในประเด็นนี้เองมีความแตกต่างจากหลักกฎหมายของประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่ต่างก็เปิดช่องให้ผู้รับหลักประกันสามารถเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้

การทำสัญญาหลักประกันทางธุรกิจนั้นต้องทำในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและต้องจดทะเบียนต่อเจ้าพนักงานทะเบียน ตามมาตรา 13 วรรคหนึ่ง⁴⁵ ทั้งนี้ การจดทะเบียนหลักประกันทางธุรกิจเป็นหน้าที่ของผู้รับหลักประกัน โดยได้รับความยินยอมเป็นหนังสือจากผู้ให้หลักประกัน ซึ่งต้องดำเนินการจดทะเบียนต่อเจ้าพนักงานทะเบียนที่สำนักงานทะเบียนหลักประกันทางธุรกิจภายใต้กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ โดยผู้แจ้งข้อมูลต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความถูกต้องของข้อมูลที่แจ้งเอง⁴⁶ เจ้าพนักงานทะเบียนจะตรวจสอบเพียงความครบถ้วนตามรายการจดทะเบียนที่กฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น ดังนั้น หากเป็นกรณีที่นำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกัน ก็จะต้องระบุรายละเอียดของทรัพย์สินทางปัญญานั้นในสัญญาหลักประกันให้ชัดเจน เช่น ประเภทของทรัพย์สินทางปัญญา หมายเลขทะเบียน (ถ้ามี) และรายละเอียดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงมูลค่าของทรัพย์สินทางปัญญาดังกล่าว เพื่อให้ข้อมูลมีความชัดเจนและครบถ้วนตามที่มาตรา 18 กำหนดไว้ โดยเมื่อผู้รับหลักประกันได้ดำเนินการจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจแล้ว จะมีผลทำให้ผู้รับหลักประกันกลายเป็นเจ้าหนี้มีประกันตามกฎหมายล้มละลาย โดยมีสิทธิเหนือทรัพย์สินที่นำมาเป็นหลักประกัน ซึ่งผู้รับหลักประกันมีสิทธิได้รับชำระหนี้จากทรัพย์สินที่เป็นประกันก่อนเจ้าหนี้สามัญ แม้ว่าในภายหลังทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันนั้นจะถูกโอนไปยังบุคคลภายนอกก็ตาม⁴⁷ และหากทรัพย์สินเดียวกันถูกตราเป็นหลักประกันให้แก่ผู้รับหลักประกันหลายราย ลำดับการได้รับชำระหนี้จะเรียงตามวันและเวลาที่จดทะเบียน⁴⁸ ซึ่งการกำหนดให้มีการจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับการทำให้สัญญาหลักประกันมีผลสมบูรณ์ (Perfection) โดยการจดทะเบียนสัญญาหลักประกันลอยที่ Companies House ในประเทศอังกฤษ และการยื่น Financing Statement ต่อหน่วยงานของรัฐที่กำหนดในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีผลทำให้สัญญาหลักประกันสามารถใช้อย่างบุคคลภายนอกได้ แต่อาจมีในบางกรณีที่ต้องมีการจดทะเบียนกับหน่วยงานเฉพาะเพิ่มเติมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันนั้นมีทะเบียน ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าหนี้มีลำดับในการได้รับชำระหนี้ดีกว่าเจ้าหนี้รายอื่น

⁴³ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, มาตรา 7.

⁴⁴ ภัทรพร เกาทัณฑ์ทอง, การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้, 41-42.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 132-133.

⁴⁶ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, มาตรา 16.

⁴⁷ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, มาตรา 17.

⁴⁸ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, มาตรา 33.

ในการบังคับหลักประกัน ตามมาตรา 18 คู่สัญญาสามารถตกลงกำหนดเหตุบังคับหลักประกันอย่างไรก็ได้ แต่จะต้องไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน โดยเมื่อมีเหตุให้ต้องบังคับหลักประกัน วิธีการบังคับหลักประกันจะแตกต่างกันตามลักษณะของทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน สำหรับในกรณีของทรัพย์สินทางปัญญานั้น กฎหมายไม่ได้กำหนดแนวทางในการบังคับหลักประกันเอาไว้เป็นการเฉพาะ ดังนั้นจึงต้องปรับใช้การบังคับหลักประกันในกรณีที่หลักประกันเป็นทรัพย์สินทั่วไป ซึ่งในการบังคับหลักประกันที่เป็นทรัพย์สินทั่วไปนั้น ผู้รับหลักประกันสามารถบังคับให้ทรัพย์สินนั้นหลุดเป็นสิทธิของตนหรือจำหน่ายทรัพย์สินเพื่อนำเงินที่ได้ไปชำระหนี้ตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด โดยกรณีที่เจ้าหนี้ประสงค์จะเอาทรัพย์สินหลักประกันหลุดเป็นสิทธิ กฎหมายอนุญาตให้ทำได้ก็ต่อเมื่อผู้ให้หลักประกันค้างชำระหนี้อันเป็นต้นเงินเท่ากับหรือมากกว่ามูลค่าทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน และผู้ให้หลักประกันได้ค้างส่งดอกเบี้ยมาแล้ว 5 ปี โดยไม่มีหลักประกันรายอื่นหรือบุริมสิทธิอื่นอันจดทะเบียนไว้เหนือทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน⁴⁹ นอกจากนี้ในกรณีที่ต้องการจะจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน กฎหมายก็ได้กำหนดไว้ว่าต้องเป็นการจำหน่ายโดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยเท่านั้น⁵⁰ ซึ่งในประเด็นนี้จะมีความแตกต่างจากประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่การบังคับหลักประกันจะมีความยืดหยุ่นมากกว่า โดยเจ้าหนี้สามารถเลือกวิธีการบังคับหลักประกันที่เหมาะสมกับประเภทของทรัพย์สินทางปัญญาที่นำมาเป็นหลักประกันได้

2.4 บทวิเคราะห์สภาพปัญหาของการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทย

จากการศึกษาเปรียบเทียบมาตรการทางกฎหมายในการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจของประเทศไทย ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ตลอดจนการสัมภาษณ์หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้พบปัญหาและความท้าทายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการที่วิสาหกิจเริ่มต้นจะนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจเพื่อขอรับสินเชื่อหรือการสนับสนุนทางการเงินตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 รวม 4 ประการ ดังนี้

2.4.1 ปัญหาของวิสาหกิจเริ่มต้นในการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ

ประการแรก ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาของผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้น กล่าวคือ ผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้นยังมีความไม่แน่ใจว่านวัตกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตนเองจะสามารถได้รับการคุ้มครองเป็นทรัพย์สินทางปัญญาได้หรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขอจดทะเบียนสิทธิบัตรการประดิษฐ์ ทั้งนี้เนื่องจากมองว่าการที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธิบัตรการประดิษฐ์นั้นค่อนข้าง

⁴⁹ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, มาตรา 37.

⁵⁰ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, มาตรา 40.

เป็นไปได้ยาก ชับซ้อนและเสียค่าใช้จ่ายสูง⁵¹ ดังนั้นผู้ประกอบการที่เห็นว่าวัตรกรรมของตนอาจจะสามารถได้รับการคุ้มครองเป็นทรัพย์สินทางปัญญาได้ก็มักจะมุ่งไปที่การจดทะเบียนอนุสิทธิบัตรเท่านั้นซึ่งมีเงื่อนไขและกระบวนการที่ซับซ้อนน้อยกว่า ใช้เวลาดำเนินการและเสียค่าใช้จ่ายไม่มากเท่ากับสิทธิบัตรการประดิษฐ์⁵² อย่างไรก็ตาม การได้รับการคุ้มครองอนุสิทธิบัตรอาจไม่เพียงพอที่คุ้มครองนวัตกรรมของวิสาหกิจเริ่มต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีการขยายตลาดไปในต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากในหลาย ๆ ประเทศ เช่น สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา ไม่มีระบบการคุ้มครองอนุสิทธิบัตร⁵³ ส่งผลให้วิสาหกิจเริ่มต้นไม่สามารถใช้ทรัพย์สินทางปัญญาของตนได้อย่างเต็มที่ในการสร้างความได้เปรียบในตลาดต่างประเทศ

ประการที่สอง ปัญหาการให้การสนับสนุนแก่วิสาหกิจเริ่มต้นในด้านการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา กล่าวคือ ในการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา เช่น สิทธิบัตร การประดิษฐ์จะมีค่าใช้จ่ายในการจดทะเบียนค่อนข้างสูง เนื่องจากจะต้องจ้างผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมาย หรือผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้โดยเฉพาะในการเตรียมคำขอและดำเนินการขอจดทะเบียนเพื่อรับการคุ้มครอง ซึ่งวิสาหกิจเริ่มต้นในช่วงเริ่มต้นนี้มักจะยังไม่มีเงินทุนมากเพียงพอในเรื่องดังกล่าวนี้ โดยแม้ว่าจะเริ่มมีการสนับสนุนจากทางภาครัฐมากขึ้น แต่โครงการที่เป็นการสนับสนุนจากภาครัฐส่วนใหญ่ก็มักเป็นโครงการที่ต้องให้วิสาหกิจเริ่มต้นออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินการไปก่อน เมื่อได้รับการคุ้มครองสิทธิบัตรแล้วก็จะสามารถนำไปเสริมมาขอเบิกจ่ายได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ววิสาหกิจเริ่มต้นทั้งหลายมักยังไม่มีเงินทุนที่มากพอ อีกทั้งจำนวนทุนที่ให้ก็ยังมีความจำกัด⁵⁴ นอกจากนี้ การให้การสนับสนุนหรือส่งเสริมการประกอบกิจการของวิสาหกิจเริ่มต้นของหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานเอกชนต่าง ๆ ก็มักจะมุ่งไปที่การสนับสนุนเงินทุนเบื้องต้น หรือเน้นการนำจับคู่ทางธุรกิจ (Business Matching) วิสาหกิจเริ่มต้นกับนักลงทุน มากกว่าการให้ความช่วยเหลือในเรื่องการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยงานส่งเสริมวิสาหกิจเริ่มต้นของรัฐยังมีข้อจำกัดในด้านบุคลากรที่มีพนักงานที่มีความเชี่ยวชาญกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญารวมไปถึงข้อจำกัดในด้านงบประมาณ⁵⁵

ประการที่สาม ปัญหารูปแบบการรับเงินสนับสนุนของวิสาหกิจเริ่มต้นที่พ้นจากระยะเริ่มต้น กล่าวคือ เมื่อวิสาหกิจเริ่มต้นเริ่มมีผลิตภัณฑ์หรือโมเดลธุรกิจที่เป็นรูปเป็นร่างมากขึ้นและน่าจะมีศักยภาพเพียงพอที่จะเริ่มผลิตผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายหรือให้บริการต่อ

⁵¹ ผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้น, สัมภาษณ์โดยอัจฉริยา วงษ์บูรณาวาทย, กรุงเทพฯ, 30 เมษายน 2567.

⁵² นักวิชาการพาณิชย์ชำนาญการพิเศษ กรมทรัพย์สินทางปัญญา, สัมภาษณ์โดยอัจฉริยา วงษ์บูรณาวาทย, สัมภาษณ์ทางแอปพลิเคชันซูม, 9 กุมภาพันธ์ 2567.

⁵³ World Intellectual Property Organization, “Utility Models,” 2024, https://www.wipo.int/web/patents/topics/utility_models, accessed November 7, 2024.

⁵⁴ นักส่งเสริมนวัตกรรม สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, สัมภาษณ์โดย อัจฉริยา วงษ์บูรณาวาทย, สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่, 12 ตุลาคม 2566.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

ประชาชนในรูปแบบทางธุรกิจ วิสาหกิจเริ่มต้นก็มักจะขอรับเงินทุนสนับสนุนเพื่อขยายกิจการในรูปแบบของการร่วมทุนโดยนักลงทุนต่าง ๆ ทั้งจากนักลงทุนอิสระ (Angel Investor) หรือธุรกิจเงินร่วมลงทุน (Venture Capital) ที่จะให้เงินทุนสนับสนุนแลกกับการเข้าเป็นหุ้นส่วนหรือร่วมลงทุนโดยการถือหุ้นในวิสาหกิจเริ่มต้นนั้น ซึ่งจะทำให้นักลงทุนเหล่านี้จะได้เป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาของวิสาหกิจเริ่มต้นในฐานะผู้ถือหุ้นของวิสาหกิจเริ่มต้นนั่นเอง ดังนั้นการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปเป็นหลักประกันทางธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้นจึงอาจจะต้องได้รับความนิยมน้อยกว่าที่ไม่น่ามากนัก

แต่อย่างไรก็ดี ไม่ได้หมายความว่า การสนับสนุนให้วิสาหกิจเริ่มต้นนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจจะไม่เกิดประโยชน์ เนื่องจากการลงทุนในรูปแบบการร่วมทุนดังกล่าวก็มีข้อด้อยอยู่ อันได้แก่ หากวิสาหกิจเริ่มต้นใดให้นักลงทุนเข้ามาร่วมลงทุนโดยมีฐานะเป็นผู้ถือหุ้นด้วยนั้น จะทำให้ผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้นเดิมจะสูญเสียความสามารถในการควบคุมกิจการของตนเอง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในขั้นต่อไปอาจจะขัดแย้งหรือไม่ได้เป็นไปตามที่ผู้ประกอบการวิสาหกิจดั้งเดิมต้องการ นอกจากนี้ หากผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจเริ่มต้นไม่ได้พัฒนาไปตามทิศทางที่นักลงทุนเห็นสมควร นักลงทุนเหล่านี้อาจถอนการลงทุนหรือเลิกให้การสนับสนุนแก่วิสาหกิจเริ่มต้นนี้ก็ได้ แม้ผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้นอาจจะไม่เห็นด้วย ดังนั้น การขอรับเงินทุนสนับสนุนโดยการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ อาจจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับวิสาหกิจเริ่มต้นที่ไม่ต้องการจะสูญเสียความสามารถในการควบคุมกิจการของตนเอง

2.4.2 ปัญหาการจำกัดให้ผู้รับหลักประกันทางธุรกิจเป็นสถาบันการเงินหรือหน่วยธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการเงินเท่านั้น

ประการแรก ปัญหาการไม่สอดคล้องกับวงจรธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้น กล่าวคือ จากการศึกษาวงจรธุรกิจของวิสาหกิจเริ่มต้นที่มีรอบการระดมทุนหลายรอบ ในช่วงแรก ๆ ของการระดมทุนของวิสาหกิจเหล่านี้ซึ่งเป็นช่วงที่วิสาหกิจสามารถใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันได้ มักจะไม่ได้รับความสนใจจากสถาบันการเงินมากนัก เนื่องจากในช่วงเริ่มต้น เนื่องจากกิจการของวิสาหกิจเริ่มต้นนั้นยังมีความเสี่ยงสูง กล่าวคือ ยังไม่แน่นอนว่าโมเดลธุรกิจหรือนวัตกรรมของวิสาหกิจเริ่มต้นจะประสบความสำเร็จในทางธุรกิจหรือไม่⁵⁶ ดังนั้นวิสาหกิจเริ่มต้นจึงไม่ได้รับความสนใจจากสถาบันการเงินที่จะให้การสนับสนุนเงินทุนในรูปแบบของเงินกู้ที่ใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ

ประการที่สอง ปัญหาการประเมินมูลค่าของทรัพย์สินทางปัญญาที่สถาบันการเงินจะต้องทำให้ทราบมูลค่าที่แท้จริงของทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันนั้นแล้ว จึงจะพิจารณาให้สินเชื่อ โดยในประเทศไทยยังขาดระบบการประเมินที่ทำให้เกิดความมั่นใจได้

⁵⁶ ผู้จัดการสาขาของสถาบันการเงิน, สัมภาษณ์โดยอัจฉริยา วงษ์บุรณาวาทย, สัมภาษณ์ทางแอปพลิเคชันซูม, 16 มีนาคม 2567.

ว่าเป็นการประเมินที่ถูกต้องและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง⁵⁷ การประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาจะต้องประกอบไปด้วยผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินมูลค่าได้ก็จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน โดยเฉพาะทรัพย์สินทางปัญญาแต่ละประเภทก็จะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป รวมไปถึงมีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการหรือการนำทรัพย์สินทางปัญญานั้น ๆ ไปใช้ประโยชน์ ตัวอย่างเช่น ในกรณีที่น่าสิทธิบัตรการประดิษฐ์มาเป็นหลักประกัน ผู้ประเมินก็ควรมีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับสาขาเทคโนโลยีนั้น ๆ เพื่อประเมินมูลค่าได้อย่างถูกต้องและสอดคล้องกับแนวโน้มของตลาด การขาดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในกระบวนการประเมินมูลค่าอาจทำให้การประเมินขาดความแม่นยำและส่งผลกระทบต่อมูลค่าหลักประกันที่ได้รับ โดยแม้ในปัจจุบัน ประเทศไทยจะมีองค์กรเอกชนที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาก็ตาม แต่ก็อาจจะยังไม่ได้มีการยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งก็ยังคงถือเป็นความเสี่ยงของผู้รับหลักประกันในการพิจารณาเองว่าจะเชื่อถือผู้ทำหน้าที่ประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาหรือไม่ หรือเลือกใช้เกณฑ์ใดในการประเมิน

2.4.3 ปัญหาในการบังคับทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันทางธุรกิจ

ประการแรก วิธีการบังคับหลักประกันตามกฎหมายกำหนดไว้เพียงแค่สองวิธีเท่านั้น ซึ่งแตกต่างไปจากต่างประเทศมีวิธีการบังคับหลักประกันที่หลากหลาย เช่น การให้เจ้าหนี้กับลูกหนี้ตกลงกันให้ลูกหนี้โอนสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาให้แก่เจ้าหนี้แล้วก็ได้ถือว่าหนี้เป็นอันระงับไป หรือการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้หนี้⁵⁸ หรือการแต่งตั้งผู้บังคับหลักประกันที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นผู้ดำเนินการบังคับหลักประกันแทนผู้รับหลักประกันที่นอกจากจะเป็นการลดภาระของผู้รับหลักประกันแล้ว ยังจะเป็นการทำให้มีการบริหารจัดการแสวงหาประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันได้มากขึ้น เช่น การอนุญาตให้ใช้สิทธิซึ่งผู้รับหลักประกันอาจได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าธรรมเนียมหรือค่าตอบแทนการอนุญาต เป็นต้น⁵⁹

ประการที่สอง วิธีการบังคับหลักประกันทั้งสองวิธีอาจก่อให้เกิดปัญหาสำหรับผู้รับหลักประกันที่เป็นสถาบันการเงินที่อาจมีต้นทุนหรือภาระในการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันนั้น กล่าวคือ ทรัพย์สินทางปัญญาไม่เหมือนทรัพย์สินทั่วไป หากมีการบังคับทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันก็อาจจะต้องมีการบริหารจัดการก่อนที่จะจำหน่ายออกไป เช่น หากทรัพย์สินทางปัญญานั้นมีการทำสัญญาให้บุคคลอื่นใช้สิทธิโดยเสียค่าตอบแทน ในระหว่างการยืดอายุเพื่อรอขายทอดตลาดก็จะต้องมีการบริหารจัดการในการ

⁵⁷ นักวิชาการพาณิชย์ชำนาญการพิเศษ กรมทรัพย์สินทางปัญญา, สัมภาษณ์โดยอัจฉริยา วงษ์บุรณาวาทย์, สัมภาษณ์ทางแอปพลิเคชันซูม, 9 กุมภาพันธ์ 2567.

⁵⁸ ชนาธิป ลัมขจรเดช, “ปัญหากระบวนการในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจ,” (เอกนิติศึกษา คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563), 70–71.

⁵⁹ อิศรัตน์ ชำรงมาศ, แนวทางการบังคับสิทธิในการนำทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558, 149.

เก็บค่าใช้สิทธิต่าง ๆ ซึ่งก็จะมิต้นทุนในการบริหารจัดการ อีกทั้งสถาบันการเงินอาจจะไม่ได้มีบุคลากรที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญานั้นเพียงพอ เช่น สิทธิบัตรต่าง ๆ การเอาทรัพย์สินทางปัญญาหลุดเป็นสิทธิ ในบางกรณีอาจเป็นภาระแก่สถาบันการเงินมากเกินไป จนอาจจะไม่คุ้มค่าในการรับทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ เนื่องจากทรัพย์สินทางปัญญามีลักษณะเฉพาะที่ต้องการการดูแลและจัดการเฉพาะด้าน ซึ่งแตกต่างจากทรัพย์สินทั่วไป เช่น ภาระในการชำระค่าธรรมเนียมรายปีสำหรับสิทธิบัตร การชำระค่าธรรมเนียมในการต่ออายุการคุ้มครอง การตรวจสอบการละเมิดสิทธิจากบุคคลอื่น เป็นต้น โดยหากไม่มีการบริหารจัดการที่เหมาะสม เช่น ขาดการชำระค่าธรรมเนียมรายปีหรือต่ออายุคุ้มครองตามกำหนด ทรัพย์สินทางปัญญาอาจสูญเสียมูลค่าได้

นอกจากนี้ หากเป็นการจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันเพื่อนำเงินมาชำระหนี้โดยการประมูลโดยเปิดเผย ในทางปฏิบัติจะเป็นการขายทอดตลาดโดยกรมบังคับคดี ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้มีข้อเสียที่ผู้ที่เข้าร่วมการประมูลมีน้อย เนื่องจากผู้รับหลักประกันยังไม่มีเครือข่ายในการแจ้งให้กับผู้ที่สนใจจะซื้อทรัพย์สินทางปัญญาเข้าร่วมประมูล⁶⁰ อันอาจทำให้ไม่สามารถจำหน่ายทรัพย์สินทางปัญญาดังกล่าวเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ได้ หรืออาจจะได้ราคาต่ำกว่าที่ควรจะเป็น โดยหากเปรียบเทียบกับกฎหมายของต่างประเทศจะพบว่ากฎหมายของต่างประเทศจะอนุญาตให้มีการจำหน่ายโดยวิธีการอื่นหรือจำหน่ายในตลาดซื้อขายทรัพย์สินทางปัญญาโดยเฉพาะ⁶¹ ซึ่งผู้ซื้อขายในตลาดมักจะเป็นผู้ที่อยู่ในแวดวงหรือมีความรู้ความเชี่ยวชาญและสนใจที่จะซื้อขายแลกเปลี่ยนทรัพย์สินทางปัญญาอยู่แล้ว อันจะทำให้การจำหน่ายทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันทำได้สะดวกขึ้นและน่าจะได้ราคาที่เหมาะสม

2.4.4 ปัญหาความไม่ชัดเจนในบทบัญญัติของพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ต่อการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ

แต่เดิมการนำทรัพย์สินมาเป็นหลักประกันทางธุรกิจที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมาอย่างช้านาน ในประเทศไทยก็คือการนำทรัพย์สินที่เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งไปทำการจำนำหรือจดทะเบียนจำนองต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่การนำทรัพย์สินอื่นมาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 เป็นกฎหมายใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในระบบกฎหมายไทย และหากพิจารณาจากสิ่งที้นำมาเป็นหลักประกันตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ตามมาตรา 8 จะพบว่าทรัพย์สินทางปัญญาเป็นทรัพย์สินที่ไม่ได้มีรูปร่าง (Intangible Property) ที่สามารถนำมาเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ ส่วนทรัพย์สินอื่น (นอกจากสิทธิเรียกร้อง) ต่างเป็นทรัพย์สินที่มีรูปร่างทั้งนั้น จึงเป็นการยากแก่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ

⁶⁰ ชนาธิป ลิ้มขจรเดช, ปัญหากระบวนการในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจ, 70-71.

⁶¹ ธีธัญญ์ งามมลิทธิ และศิวพร เสาวคนธ์, “การพัฒนาตลาดซื้อขายทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันตามกฎหมายว่าด้วยหลักประกันทางธุรกิจ,” วารสารวิชาการนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ 10, ฉ.12 (มกราคม - ธันวาคม 2565): 216.

อีกทั้ง บทบัญญัติแห่งกฎหมายในพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังไม่ได้มีความชัดเจนเพียงพอที่จะทำให้บุคคลทั่วไปสามารถเข้าใจได้ว่าการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัตินี้ต้องดำเนินการอย่างไร มีเงื่อนไขหรือหลักเกณฑ์อย่างไร และเมื่อทำการจดทะเบียนแล้ว ผลทางกฎหมายต่อทรัพย์สินทางปัญญานั้นเป็นอย่างไรบ้าง

3. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

แม้ประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ที่อนุญาตให้ผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้นสามารถนำทรัพย์สินมาทางปัญญาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ก็ตาม แต่กฎหมายดังกล่าวยังคงมีข้อจำกัด มีปัญหาและความท้าทายที่สำคัญหลายประการ ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาที่เกิดจากการดำเนินการของวิสาหกิจเริ่มต้นเอง การจำกัดให้เฉพาะสถาบันการเงินและกิจการที่กฎหมายกำหนดเท่านั้นเป็นผู้รับหลักประกัน และความไม่ชัดเจนของบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับในต่างประเทศ การทำสัญญาหลักประกันทางธุรกิจตามหลักการประกันหนี้แบบลอยของประเทศอังกฤษ และการทำสัญญาหลักประกันหนี้ตาม Article 9 ของ UCC ในสหรัฐอเมริกา ต่างก็มีกฎเกณฑ์และกลไกสนับสนุนที่ครอบคลุมและยืดหยุ่น ซึ่งเอื้อต่อผู้ประกอบการวิสาหกิจเริ่มต้นในการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นหลักประกันทางธุรกิจเพื่อเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหานี้ใน 3 แนวทาง ดังนี้

3.1 การเพิ่มการสนับสนุนให้วิสาหกิจเริ่มต้นสามารถนำทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้มากขึ้น

ประการแรก การให้ความช่วยเหลือในด้านการประเมินและจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถจดทะเบียนได้ โดยหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งรับผิดชอบด้านการคุ้มครองและจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา หรือสำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ ที่มุ่งส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมในเชิงพาณิชย์ของวิสาหกิจเริ่มต้น อาจจัดเป็นโครงการที่ให้องค์กรที่ประกอบกิจการเกี่ยวกับการประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาเข้าไปประเมินทรัพย์สินทางปัญญาของวิสาหกิจเริ่มต้นที่เข้าร่วมโครงการ โดยหน่วยงานของรัฐเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่าย โครงการนี้มีประโยชน์ในหลายทาง ทางแรกจะทำให้วิสาหกิจเริ่มต้นได้รู้ตัวตนเองมีสิ่งใดเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในทางธุรกิจได้บ้าง และสามารถนำไปจดทะเบียนเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ในการนี้หน่วยงานของรัฐอาจให้การสนับสนุนทางการเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาด้วยก็ได้ ทางที่สอง โครงการนี้จะช่วยส่งเสริมธุรกิจการประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาให้เกิดขึ้นและได้รับการยอมรับจากภาคธุรกิจมากขึ้น นอกจากนี้โครงการนี้จะเป็นการสร้างทรัพย์สินทางปัญญาใหม่ ๆ ให้กับประเทศไทยซึ่งอาจสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศได้อีกทางหนึ่งด้วย

ประการที่สอง เพื่อแก้ปัญหาที่สถาบันการเงินมักไม่ให้สินเชื่อธุรกิจวิสาหกิจเริ่มต้น โดยรับทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันเนื่องจากมีความเสี่ยงสูงนั้น ภาครัฐควรกำหนดให้สถาบันการเงินของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจเข้ามาสนับสนุนในส่วนนี้ ซึ่งสามารถทำได้สองแนวทาง แนวทางแรกคือการให้สถาบันการเงินของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจปล่อยสินเชื่อแก่วิสาหกิจเริ่มต้นที่นำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันโดยตรง หรือ แนวทางที่สองโดยการให้รัฐวิสาหกิจที่ก่อตั้งขึ้นโดยมีภารกิจในคำประกันการให้สินเชื่อแก่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เช่น บริษัทประกันสินเชื่อวิสาหกิจขนาดกลางหรือขนาดย่อม (บสย.) มาเป็นผู้ค้ำประกันการให้สินเชื่อของสถาบันการเงินเอกชนหรือของรัฐแก่วิสาหกิจเริ่มต้นที่มีการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันกับการให้สินเชื่อดังกล่าว หรือรับทรัพย์สินทางปัญญาของวิสาหกิจเริ่มต้นเป็นหลักประกันเอง ซึ่งวิธีการนี้ นอกจากจะช่วยให้ธุรกิจเหล่านี้เข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายขึ้น ยังส่งเสริมให้ระบบการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจพัฒนาและเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ไม่เพียงเป็นประโยชน์เฉพาะวิสาหกิจเริ่มต้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดธุรกิจที่ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในวงกว้าง ซึ่งจะส่งผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว และยังเป็นการสร้างเชื่อมั่นและการพัฒนาให้ระบบการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจมีความเข้มแข็งมากขึ้นด้วย

3.2 การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ในการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ผู้วิจัยเสนอให้มีการแก้ไขกฎหมายในประเด็นดังต่อไปนี้

ประการแรก ควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่กำหนดให้ผู้รับหลักประกันทางธุรกิจจำกัดเฉพาะสถาบันการเงินหรือกิจการอื่นที่กฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น เพื่อเปิดโอกาสให้นักลงทุนเอกชนสามารถรับทรัพย์สินทางปัญญาของวิสาหกิจเริ่มต้นเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ โดยการแก้ไขกฎหมายให้บุคคลทั่วไปสามารถรับหลักประกันทางธุรกิจได้โดยไม่จำกัดเฉพาะสถาบันการเงินอีกต่อไป โดยการแก้ไขนี้จะทำให้บุคคลทั่วไปสามารถเป็นผู้รับหลักประกันทางธุรกิจได้ ซึ่งจะช่วยให้นักลงทุนอิสระ (Angel Investor) และธุรกิจเงินร่วมลงทุน (Venture Capital) สามารถเป็นผู้รับทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ด้วย

แต่อย่างไรก็ดี หากภาครัฐเห็นว่าการเปิดให้บุคคลทั่วไปสามารถรับหลักประกันทางธุรกิจได้ทั้งหมดนั้นอาจจะขัดแย้งต่อเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าวที่ต้องการจะควบคุมการรับทรัพย์สินเป็นหลักประกันทางธุรกิจให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็อาจใช้วิธีการจำกัดผู้ที่สามารถเป็นผู้รับหลักประกันทางธุรกิจได้ โดยการอนุญาตเฉพาะกรณีการนำทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันเท่านั้นที่บุคคลทั่วไปเป็นผู้รับหลักประกันได้ หรืออาจแก้ไขในกฎกระทรวง ให้เฉพาะบุคคลที่มาขึ้นทะเบียนกับกรมพัฒนาธุรกิจการค้าที่สามารถเป็นผู้รับหลักประกันทางธุรกิจได้ นอกเหนือจากสถาบันการเงิน โดยการขึ้นทะเบียนเพื่อให้กรมพัฒนาธุรกิจการค้าได้ตรวจสอบคุณสมบัติ หรือความสามารถทางธุรกิจของผู้ที่สนใจจะรับทรัพย์สิน

ทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจก็ได้ และยังสามารถออกข้อกำหนดหรือกำหนดกฎเกณฑ์ กำหนดคุณสมบัติสำหรับผู้ที่จะรับหลักประกันทางธุรกิจเหล่านี้ได้ด้วย

ประการที่สอง ในส่วนของการบังคับหลักประกัน ควรมีการแก้ไขโดยเพิ่มวิธีการบังคับหลักประกัน ดังนี้ วิธีการแรก ควรเปิดช่องให้สามารถบังคับหลักประกันได้โดยการจำหน่าย ให้เจ้าหนี้สามารถนำทรัพย์สินทางปัญญาไปจำหน่ายได้โดยไม่ต้องใช้วิธีการขายทอดตลาด แต่ให้สามารถนำไปขายต่อบุคคลโดยเฉพาะเจาะจง หรือขายในตลาดทรัพย์สินทางปัญญาโดยเฉพาะก็ได้ แต่วิธีการนี้จะต้องให้ลูกหนี้หรือเจ้าของหรือผู้ทรงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันยินยอมด้วย เนื่องจากอาจส่งผลกระทบต่อหนี้ของลูกหนี้ได้ หรือวิธีที่สอง ควรเปิดช่องให้ลูกหนี้สามารถนำทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันมาใช้หนี้ให้แก่เจ้าหนี้ได้โดยความยินยอมของเจ้าหนี้ ซึ่งหากเจ้าหนี้ยอมรับทรัพย์สินทางปัญญานั้น ให้ถือว่าหนี้สินระหว่างลูกหนี้กับผู้รับหลักประกันระงับลงทั้งหมด นอกจากนี้ ยังควรแก้ไขเพิ่มเติมโดยเปิดช่องให้ผู้รับหลักประกันสามารถแต่งตั้งผู้บังคับหลักประกันให้ทำหน้าที่บริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา ในระหว่างที่ยังไม่มีการขายทอดตลาด เพื่อให้ผู้บังคับหลักประกันสามารถนำทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันไปบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์หรือเกิดรายได้ในระหว่างที่รอการจำหน่ายเพื่อนำเงินมาชำระหนี้

ประการสุดท้าย ควรแก้ไขเพิ่มเติมโดยให้มีบทบัญญัติที่ชัดเจนสำหรับกรณีที่มีการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามกฎหมายฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงเสนอให้เพิ่มหมวดในพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ที่กำหนดรายละเอียดของการนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกัน โดยในหมวดดังกล่าวควรครอบคลุมเนื้อหาต่าง ๆ เช่น ประเภทของทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถนำมาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ หลักเกณฑ์หรือวิธีการประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญา ผู้ที่มีสิทธินำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกัน ขั้นตอนหรือแบบพิธีในการจดทะเบียน รวมถึงหลักเกณฑ์การคุ้มครองบุคคลภายนอกในกรณีที่มีการบังคับหลักประกัน เช่น ผู้รับโอนทรัพย์สินทางปัญญาที่จดทะเบียนเป็นหลักประกัน และผู้ทำสัญญาอนุญาตใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นหลักประกันในกรณีที่มีการบังคับหลักประกัน วิธีการบังคับหลักประกัน รวมไปถึงการแต่งตั้งผู้บังคับหลักประกัน

ในส่วนของการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะทรัพย์สินทางปัญญาประเภทที่มีการควบคุมทางทะเบียน เช่น พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 ควรได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทางธุรกิจ โดยเพิ่มเติมว่าหากมีการโอนทรัพย์สินทางปัญญาที่ได้จดทะเบียนเป็นหลักประกันกับกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กรมทรัพย์สินทางปัญญาจะต้องแจ้งการเปลี่ยนแปลงเจ้าของหรือผู้ทรงสิทธิไปยังกรมพัฒนาธุรกิจการค้า เพื่อให้ข้อมูลของทั้งสองหน่วยงานสอดคล้องและถูกต้องตรงกัน ซึ่งจะช่วยคุ้มครองทั้งผู้ให้หลักประกัน ผู้รับหลักประกัน และบุคคลภายนอก โดยสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วนเพื่อการพิจารณาตัดสินใจที่เหมาะสมต่อไป

3.3 การสร้างระบบการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา

เนื่องจากประเทศไทยยังขาดองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาจึงส่งผลทำให้การนำทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นหลักประกันจึงมีปริมาณไม่มากนัก ดังนั้น นอกจากผู้สร้างทรัพย์สินทางปัญญาและผู้รับหลักประกันทางธุรกิจแล้ว ควรต้องมีส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นองค์กรควบคุมผู้ประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อให้การประเมินทรัพย์สินทางปัญญามีความน่าเชื่อถือหรือมีลักษณะเป็นวิชาชีพ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมทรัพย์สินทางปัญญา ควรเข้ามามีบทบาทในการก่อตั้งหน่วยงานรับรองผู้ประกอบการธุรกิจประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาหรือองค์กรวิชาชีพที่เข้ามาควบคุมผู้ประกอบการธุรกิจประเมินมูลค่าทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อเป็นการยกระดับการประเมินมูลค่าดังกล่าวให้ได้มาตรฐานสากลและสร้างการยอมรับให้กับผู้ประกอบการธุรกิจและบุคคลทั่วไป

นอกจากนี้ ควรมีการจัดตั้งตลาดซื้อขายทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้มีโครงการ “IP Mart ตลาดคนช่างคิด” ซึ่งเป็น Application หรือแพลตฟอร์ม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นตลาดกลางทรัพย์สินทางปัญญา ศูนย์รวมผลงานทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อเปิดโอกาสให้นักประดิษฐ์ นักวิจัย ผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไปได้สามารถนำทรัพย์สินทางปัญญามาซื้อขายแลกเปลี่ยนหรือเจรจาทางธุรกิจได้⁶² แต่อย่างไรก็ดี ตลาดดังกล่าว ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก และยังขาดระบบการควบคุมหรืออำนวยความสะดวกในการซื้อขายทรัพย์สินทางปัญญา เช่น ระบบกำหนดราคากลางเพื่อเป็นราคาอ้างอิงสำหรับการซื้อขายทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น ซึ่งในกรณีนี้ ประเทศไทยอาจนำระบบตลาดซื้อขายทรัพย์สินทางปัญญาของต่างประเทศมาเป็นต้นแบบในการพัฒนาใช้ในการพัฒนาเพื่อให้ตลาดทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศมีความแข็งแกร่งและมีมาตรฐานมากขึ้น

⁶² ข้าวสด, “กรมทรัพย์สินทางปัญญา พัฒนาแพลตฟอร์มตลาดกลางทรัพย์สินทางปัญญา (IP Mart),” 2566, https://www.khaosod.co.th/pr-news/news_7844051, สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2567.

บรรณานุกรม

- กรวิทย์ เอ่งล่อง. “ลักษณะและแหล่งเงินทุนของวิสาหกิจเริ่มต้นในประเทศไทย.” สารนิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต วิทยาลัยบริหารธุรกิจนวัตกรรมและการบัญชี มหาวิทยาลัยธุรกิจ
บัณฑิตย, 2562. <https://libdoc.dpu.ac.th/thesis/Korawit.Eng.pdf>. สืบค้นเมื่อ
13 พฤศจิกายน 2567.
- ข่าวสด. “กรมทรัพย์สินทางปัญญา พัฒนาแพลตฟอร์มตลาดกลางทรัพย์สินทางปัญญา (IP Mart).”
2566. https://www.khaosod.co.th/pr-news/news_7844051. สืบค้นเมื่อ 7
พฤศจิกายน 2567.
- จักรกฤษณ์ ควรพจน์. กฎหมายสิทธิบัตร แนวความคิดและบทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2560.
- ชนาธิป ลิ้มขจรเดช. “ปัญหากระบวนการในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจ.” เอกทัศศึกษา
คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563.
- ณัชพงษ์ สำราญ. “นโยบายและกฎหมายกับการส่งเสริม Startup ในประเทศไทย.” วารสารวิชาการ
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 40, ฉ.4 (ตุลาคม-ธันวาคม
2563): 200, 201–203.
- ธัญญาภัส ทองมุสhti, และศิวพร เสาวคนธ์. “การพัฒนาตลาดซื้อขายทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็น
หลักประกันตามกฎหมายว่าด้วยหลักประกันทางธุรกิจ.” วารสารวิชาการนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ 10, ฉ.12 (มกราคม-ธันวาคม 2565): 216.
- ภัทรพร เกาพัฒน์ทอง. “การจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ: ปัญหาและการบังคับใช้.”
วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.
- ระวีวรรณ ทิวสังข์. “ปัญหาหลักประกันตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ.
2558.” วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์, 2562.
- วิจัยกรุงศรี. “บทบาทของหลักประกันในภาคการธนาคารยุคใหม่.” 2564.
<https://thaipublica.org/2021/04/krungsri-research-the-role-of-collateral-in-the-modern-banking-world-01/>. สืบค้นเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2567.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ. “ใช้ทรัพย์สินทางปัญญาค้ำประกันเงินกู้ได้หรือไม่.”
2016. <https://tdri.or.th/2016/10/2016-09-01/>. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2567.
- สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. “สตาร์ทอัพ/สมาร์ทเอสเอ็มอี/กิจการเพื่อสังคม.”
2567. <https://www.nia.or.th/segment/startup-social-enterprise>. สืบค้นเมื่อ
1 พฤศจิกายน 2567.
- อิสรัตน์ อ่างมาศ. “แนวทางการบังคับสิทธิในการนำทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหลักประกันทาง
ธุรกิจตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558.” การค้นคว้าอิสระ นิติศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 2558.

- Andhov, Alexandra. *Importance of Start-up Law for Our Legal Systems*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2020.
- Bjerre, Carl S., Kleinberger, Daniel S., Smith, Edwin E., and Weise, Steven O. “LLC and Partnership Transfer Restrictions Excluded from UCC Article 9 Overrides.” 2019.
<https://businesslawtoday.org/2019/02/llc-partnership-transfer-restrictions-excluded-ucc-article-9-overrides/>. accessed November 7, 2024.
- Bornheim, Jan Jakob. *Security Rights in Intellectual Property in England and Wales*. Berlin: Springer, 2020.
- FasterCapital. “Success Stories of Startups Using IP as Collateral.” 2024.
<https://fastercapital.com/topics/success-stories-of-startups-using-ip-as-collateral.html>. accessed November 7, 2024.
- Gough, William James. *Company Charges*. London: Butterworths, 1978.
- Griffin Mills, Alicia. “Perfecting Security Interests in IP: Avoiding the Traps.” *The Banking Law Journal* 125. No.xv (September 2008): 751–52.
- IIPRD. “IP as Collateral.” 2021. <https://www.iiprd.com/ip-as-collateral/>. accessed November 7, 2024.
- Leesa-nguansuk, Suchit. “Flash Group Becomes First Thai Unicorn.” 2021.
<https://www.bangkokpost.com/business/general/2124699/flash-group-becomes-first-thai-unicorn>. accessed December 10, 2024.
- Mills, Alicia Griffin. “Perfecting Security Interests in IP: Avoiding the Traps.” *The Banking Law Journal* 125, No. xv (September 2008): 751–52.
- NatWest. “Sci-Net Secures Market-First IP-Backed Loan.” 2024.
<https://www.natwest.com/corporates/about-us/case-studies/sci-net-secures-market-first-ip-backed-loan.html>. accessed November 7, 2024.
- UK Intellectual Property Office. *Banking on IP? The Role of Intellectual Property and Intangible Assets in Facilitating Business Finance*. Intellectual Property Office Research Paper No. 2013/34.
- World Intellectual Property Organization. “Country Perspectives: The United Kingdom’s Journey.” *WIPO Publication*. No.RN2023/42, (2023): 38–40.
- World Intellectual Property Organization. “Utility Models.” 2024,
https://www.wipo.int/web/patents/topics/utility_models, accessed November 7, 2024.

บทวิเคราะห์เปรียบเทียบการกําลังมรดกให้รับมรดก: กรณีทายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสาธารณรัฐเกาหลี

A Comparative Analysis of Excluded from succession: Cases of Heirs Failing to Fulfill the Duty of Supporting the Deceased in People's Republic of China, United States of America, and Republic of Korea

วิชญาภรณ์ บัวงาม* และ สรรค์ ตันติจัตตานนท์**

สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย 57100

Vitchayaporn Buangam and Sann Tantichattanont

School of Law, Mae Fah Luang University, Muang Chiang Rai, Chiang Rai, 57100

Email: Vitchayaporn.bua@gmail.com, sann.tan@mfu.ac.th

Received: October 29, 2024

Revised: December 19, 2024

Accepted: December 19, 2024

บทคัดย่อ

ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเกี่ยวกับการรับมรดกของทายาทที่ไม่ได้ทำหน้าที่ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก ตามกฎหมายมรดกของไทยทายาทมีสิทธิรับมรดกได้แม้จะไม่ได้อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกตามกฎหมายเลยก็ตาม นอกจากนี้ หลักเกณฑ์ของการกําลังมรดกให้รับมรดกฐานเป็นผู้ไม่สมควร ตามมาตรา 1606 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มิได้มีบทบัญญัติสำหรับการกระทำของบุคคลที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกไว้ จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลทำให้ทายาทผู้ที่ได้ทอดทิ้งเจ้ามรดกมีสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกแม้จะมีได้อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก บทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด ความหมายของการอุปการะเลี้ยงดูและการกําลังมรดกให้รับมรดกโดยศึกษาบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับเหตุของการถูกกําลังมรดกให้รับมรดกในกรณีที่ทายาทไม่อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกในต่างประเทศเพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนากฎหมายและสรุปเป็นข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายของไทยให้มีความทันสมัยและมีความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การกําลังมรดกให้รับมรดก, การทอดทิ้ง, การอุปการะเลี้ยงดู

* นิติศาสตรมหาบัณฑิต, สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

** อาจารย์ที่ปรึกษา, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

Abstract

This research addresses a significant issue in Thai society concerning the inheritance rights of heirs who fail to fulfill their legal duties to support the deceased. Under current Thai law, heirs retain the right to inherit even if they did not provide any support or care to the testator. Furthermore, the provisions of Section 1606 of the Thai Civil and Commercial Code, which govern disinheritance, do not include any explicit clauses for heirs who neglect their legal duty of care towards the testator. This loophole allows heirs who have abandoned the testator to still inherit their estate. The aim of this research is to study the concept and legal framework regarding disinheritance and the duty of care by examining related laws on disinheritance in cases where heirs have failed to support the testator in other jurisdictions. The study aims to propose legal reforms to improve Thailand's inheritance laws, making them more just and aligned with contemporary societal values.

Keywords: Excluded from succession, Abandoning, Support and Care

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มีการกำหนดหน้าที่ตามกฎหมายของบุคคลในครอบครัวที่จะต้องทำหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน เช่น หน้าที่ของบุตรอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา บิดามารดาอุปการะเลี้ยงดูบุตรและสามีภริยาอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน หน้าที่ของผู้ปกครองที่มีฐานะเช่นเดียวกับผู้ใช้อำนาจปกครอง หน้าที่ของผู้รับบุตรบุญธรรมอุปการะเลี้ยงดูบุตรบุญธรรม เป็นต้น ตามมาตรา 1606 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์ในการกำจัดมิให้รับมรดกฐานเป็นผู้ไม่สมควร ไม่มีข้อกำหนดชัดเจนที่ครอบคลุมกรณีการทอดทิ้งเจ้ามรดก เช่น บิดามารดาทอดทิ้งบุตรซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือกรณีของคู่สมรสละทิ้งคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ อย่างไรก็ตาม กรณีดังกล่าวส่งผลให้ทายาทที่ละเลยหรือทอดทิ้งเจ้ามรดกยังคงมีสิทธิได้รับมรดก แม้ทายาทดังกล่าวมิได้ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกแต่อย่างใด

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงศึกษาแนวคิด ความหมายของการอุปการะเลี้ยงดูและการกำจัดมิให้รับมรดก ศึกษาบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับเหตุในการกระทำของทายาทที่ทอดทิ้งเจ้ามรดกเป็นเหตุให้ถูกกำจัดมิให้รับมรดกในต่างประเทศเพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนากฎหมายให้มีบทบัญญัติสำหรับการกำจัดมิให้รับมรดกเนื่องจากการทอดทิ้งเจ้ามรดกให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่า กฎหมายมรดกของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศสหรัฐอเมริกาได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ของการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีที่บิดาหรือมารดาทอดทิ้งบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือคู่สมรสที่ทอดทิ้งคู่สมรสอีกฝ่าย นอกจากนี้ ในประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้มีการผลักดันกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีที่ทายาททอดทิ้งเจ้ามรดกไปเช่นเดียวกัน เรียกว่า พระราชบัญญัติคูฮารา จนทำให้กฎหมายดังกล่าวผ่านการอนุมัติและจะมีผลบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2569 ดังนั้น ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษากฎหมายมรดกของไทยเกี่ยวกับการกำจัดมิให้รับมรดกฐานเป็นผู้ไม่สมควร ตามมาตรา 1606 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุของการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีที่ทายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกของต่างประเทศและวิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสมต่อการเสนอแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับการกำจัดมิให้รับมรดกของไทย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาที่มา ความหมายและแนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการกำจัดมิให้รับมรดกและการอุปการะเลี้ยงดูในประเทศไทย

1.2.2 เพื่อศึกษาบทบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของทายาทมิได้อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกเป็นเหตุถูกกำจัดมิให้รับมรดกของต่างประเทศเปรียบเทียบกับเหตุของการกำจัดมิให้รับมรดกตามกฎหมายของไทย

1.2.3 เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายสำหรับทายาทที่มีได้ปฏิบัติหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกเป็นเหตุถูกจำกัดมิให้รับมรดก โดยกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการนำเหตุจำกัดมิให้รับมรดกเนื่องจากการไม่อุปการะเลี้ยงดูมาปรับใช้ในระบบกฎหมายไทย มีสมมติฐานว่าการกำหนดให้มีหลักเกณฑ์ของการจำกัดมิให้รับมรดกเหตุเพราะทายาทมิได้ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกจะช่วยป้องกันการกระทำของทายาทในการละเลยหน้าที่ของตนในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกได้

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ศึกษาความหมายของการอุปการะเลี้ยงดู รวมถึงศึกษาหลักเกณฑ์ของหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายของไทย

1.4.2 ศึกษากฎหมายในการกำหนดหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูของบุคคลในครอบครัวของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสาธารณรัฐเกาหลีเนื่องจากประเทศเหล่านี้ได้มีกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์ของการจำกัดมิให้รับมรดกในกรณีของทายาทมิได้อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกเพื่อนำหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุของการมิได้อุปการะเลี้ยงดูมาปรับใช้ในกฎหมายของไทย

1.4.3 ศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจำกัดมิให้รับมรดก มาตรา 1606 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์โดยศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจำกัดมิให้รับมรดกของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสาธารณรัฐเกาหลีที่ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ของการไม่อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกเป็นเหตุให้ทายาทถูกจำกัดมิให้รับมรดกเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายของประเทศไทยให้มีความเหมาะสม

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้ได้ทำการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา งานวิจัย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจำกัดมิให้รับมรดกของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสาธารณรัฐเกาหลี รวมถึงแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้องกับการจำกัดมิให้รับมรดกในกรณีที่ทายาทมิได้อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ทราบถึงความหมายของการอุปการะเลี้ยงดู รวมถึงหลักเกณฑ์ของหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายของไทย

1.6.2 ได้ทราบถึงกฎหมายในการกำหนดหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูของบุคคลในครอบครัวของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสาธารณรัฐเกาหลีและหลักเกณฑ์ของการจำกัดมิให้รับมรดกในกรณีของทายาทมิได้อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก

1.6.3 ได้ทราบแนวทางในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับการจำกัดมิให้รับมรดก ในกรณีทายาทมิได้อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกได้อย่างเหมาะสมเพื่อนำมาปรับใช้กับกฎหมาย มรดกของประเทศไทยและทำให้ปัญหาการละเลยหน้าที่ของบุคคลในครอบครัวลดลงได้

2. ผลการวิจัย

2.1 ความหมายและหลักเกณฑ์ตามกฎหมายของการอุปการะเลี้ยงดู

2.1.1 ความหมายของการอุปการะเลี้ยงดู

คำว่า “อุปการะเลี้ยงดู” ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่ได้มีการ นิยามความหมายของคำว่าอุปการะเลี้ยงดูบัญญัติไว้ แต่ได้มีนักกฎหมายหลายท่านได้อธิบาย ความหมายของคำว่าอุปการะเลี้ยงดูไว้ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร. ไพโรจน์ กัมพูสิริ ได้อธิบายคำว่า “คำอุปการะเลี้ยงดู” หมายถึง “เมื่อพิจารณาคำนี้โดยละเอียดจะเห็นว่าประกอบด้วยคำหลักสองคำรวมกัน คือ คำว่า “อุปการะ” และ “เลี้ยงดู” โดยมีคำว่า “คำ” อยู่ข้างหน้า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายว่า “อุปการะ” หมายถึง ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความอุดหนุน ส่วน “เลี้ยงดู” หมายถึง ดูแล เอาใจใส่ บำรุง ประนเปรอด้วยอาหารการกิน เป็นต้น ฉะนั้น “คำ อุปการะเลี้ยงดู” จึงอาจจะให้ความหมายทั่วไปได้ว่า หมายถึง เงินหรือประโยชน์อย่างอื่นที่จ่าย ให้เพื่อช่วยเหลือดูแลอีกฝ่ายหนึ่งให้ดำรงชีวิตประจำวันได้”¹ อย่างไรก็ตาม กฎหมายมิได้มีการ บัญญัตินิยามความหมายของคำว่าอุปการะเลี้ยงดูไว้แต่ก็สามารถพิเคราะห์พิจารณาได้ว่าการ อุปการะเลี้ยงดูหมายถึงการที่บุคคลแสดงได้แสดงออกถึงหน้าที่ในการดูแลและให้การช่วยเหลือ ในด้านการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการดูแลเอาใจใส่ ให้การศึกษาเพื่อให้สามารถดำรง ชีวิตประจำวันได้ เช่น การดูแลให้การช่วยเหลือเรื่องที่พักอาศัยและอาหาร เครื่องนุ่งห่มและยา รักษาโรค

2.1.2 หลักเกณฑ์ของการอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายไทย

หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายเป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งกำหนดหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร หน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดามารดา หน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาซึ่งมี รายละเอียดดังต่อไปนี้

1) หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาตามกฎหมาย

บุตรมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาของ ตนเอง² ซึ่งเป็นการกำหนดหน้าที่ตามกฎหมายให้แก่บุตรจะต้องแสดงความกตัญญูต่อบิดา มารดาของตน เมื่อบุตรมีเงินได้มีความสามารถในการประกอบอาชีพหน้าที่ตามกฎหมายบุตร จะต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาของตนด้วย

¹ ไพโรจน์ กัมพูสิริ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2567), 365-366.

² ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1563.

2) หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรตามกฎหมาย

บิดามารดามีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูบุตรของตนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1564 บิดามารดาจะต้องเลี้ยงดูบุตร ดูแลเอาใจใส่โดยทั่วไปแล้วหมายถึงการจัดให้มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้และส่งเสริมให้การศึกษาแก่บุตรตามสมควรในระหว่างบุตรเป็นผู้เยาว์³ หากบุตรบรรลุนิติภาวะแล้วบิดามารดาจะหมดหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตรเนื่องจากบุตรมีความสามารถในการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงดูตนเองได้ อย่างไรก็ตาม หากบุตรที่ไม่สามารถเลี้ยงดูตนเองได้เนื่องจากความพิการทางร่างกาย บิดามารดาจะต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตรผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือและเลี้ยงดูตนเองได้

3) หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูสามีภริยาตามกฎหมาย

ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาตามกฎหมายได้กำหนดให้คู่สมรสจะต้องให้การช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันตามความสามารถและฐานะของตน⁴ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1461 วรรคท้าย ในการช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูระหว่างสามีภริยาตามกฎหมายจะต้องคำนึงถึงความสามารถและฐานะของคู่สมรสด้วยการช่วยเหลือนี้รวมถึงการจัดหาปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับชีวิต เช่น อาหาร ที่พักอาศัย การรักษาพยาบาล เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตคู่ให้มีความมั่นคง

4) หน้าที่ของผู้ปกครองในการอุปการะเลี้ยงดูผู้อยู่ในปกครอง

ผู้ปกครองมีฐานะเช่นเดียวกับผู้ใช้อำนาจปกครอง กล่าวคือ ผู้ปกครองมีสิทธิและหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่ผู้อยู่ในปกครอง รวมถึงอำนาจอื่นใดจนกว่าผู้อยู่ในปกครองจะบรรลุนิติภาวะ อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองจะหมดอำนาจในการอุปการะเลี้ยงดูผู้อยู่ในปกครอง แม้ว่าผู้อยู่ในปกครองจะทุพพลภาพและหาเลี้ยงตนเองไม่ได้ก็ตาม เนื่องจากผู้ปกครองมีสิทธิและหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูผู้อยู่ในปกครอง ตามมาตรา 1564 วรรคหนึ่ง สิทธิและหน้าที่ของผู้ปกครองในการอุปการะเลี้ยงดูผู้อยู่ในปกครองมีได้รวมถึงหน้าที่ตามมาตรา 1564 วรรคท้ายแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้ปกครองจึงมีสิทธิเช่นเดียวกับผู้ใช้อำนาจปกครองตามมาตรา 1567 คือ ผู้ปกครองสามารถกำหนดที่อยู่ของผู้อยู่ในปกครอง ทำโทษผู้อยู่ในปกครองตามสมควรเพื่อว่ากล่าวสั่งสอน ให้ผู้อยู่ในปกครองทำการงานตามสมควรแก่ความสามารถและฐานะานุรูปและเรียกผู้อยู่ในปกครองคืนจากบุคคลอื่นซึ่งกักผู้อยู่ในปกครองไว้โดยมิชอบด้วยกฎหมาย⁵

³ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1564.

⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1461.

⁵ กมลนัยน์ ชลประทีน, คำอธิบายกฎหมายครอบครัว *Family Law*, (เขียนราย: สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, 2564), 391-392.

5) หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรบุญธรรม

การรับบุตรบุญธรรมจะมีผลเมื่อได้มีการจดทะเบียนรับบุตรบุญธรรมเรียบร้อยแล้ว บุตรบุญธรรมจะมีฐานะเช่นเดียวกับบุตรชอบด้วยกฎหมายของผู้รับบุตรบุญธรรม แต่ไม่สูญเสียสิทธิและหน้าที่ในครอบครัวที่ได้กำเนิดมา ในกรณีเช่นนี้ ให้บิดามารดาโดยกำเนิดหมดอำนาจปกครองนับแต่วันเวลาที่เด็กเป็นบุตรบุญธรรม ตามมาตรา 1598/28 สำหรับบุตรบุญธรรมจะมีสิทธิใช้นามสกุลของผู้รับบุตรบุญธรรม การได้รับการอุปการะเลี้ยงดู รวมถึงการอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของผู้รับบุตรบุญธรรมโดยอำนาจปกครองบุตรของบิดามารดาโดยกำเนิดจะหมดสิ้นไปเมื่อผู้รับบุตรบุญธรรมได้จดทะเบียนรับบุตรบุญธรรมเรียบร้อยแล้ว อย่างไรก็ตาม สิทธิและหน้าที่ที่มีต่อบิดามารดาโดยกำเนิดนั้นยังคงมีอยู่เช่นเดิม ทั้งสิทธิในการรับมรดก สิทธิในการเรียกค่าเสียหายจากผู้ทำละเมิดต่อบิดามารดา หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา⁶

2.1.3 ทายาทผู้มีสิทธิรับมรดก

การตกทอดแห่งมรดกจะตกทอดไปยังทายาทเมื่อบุคคลคนหนึ่งถึงแก่ความตาย ซึ่งเรียกว่า “เจ้ามรดก” โดยทรัพย์สินของเจ้ามรดกจะตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมตามลำดับหรือเจ้ามรดกได้ทำพินัยกรรมยกมรดกให้แก่ผู้ใดก็ได้ให้ยึดตามพินัยกรรมที่เจ้ามรดกได้แสดงเจตนาไว้มรดกตามพินัยกรรมจะตกทอดแก่ทายาทที่ได้รับไว้ในพินัยกรรมนั้น สำหรับทายาทโดยธรรมผู้มีสิทธิรับมรดกของเจ้ามรดกมีอยู่ด้วยกัน 6 ลำดับดังนี้⁷

1. ผู้สืบสันดาน
2. บิดามารดา
3. พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน
4. พี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน
5. ปู่ ย่า ตา ยาย
6. หลุ ป้า น้า อา

นอกจากนี้คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่จะเป็นทายาทโดยธรรมได้รับส่วนแบ่งเสมือนเป็นทายาทชั้นบุตร โดยลำดับของการรับมรดกของทายาทโดยธรรมนั้นอาศัยหลักการ “ญาติสนิทตัดญาติห่าง” กล่าวคือ ทายาทโดยธรรมลำดับแรกจะมีสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกก่อน ทายาทโดยธรรมลำดับถัดมาจะมีสิทธิรับมรดกของเจ้ามรดกได้นั้นก็ต่อเมื่อไม่มีทายาทโดยธรรมลำดับก่อนหน้า นอกจากนี้ กฎหมายมีข้อยกเว้นในกรณีที่เจ้ามรดกมีบุตรผู้สืบสันดานที่ยังมีชีวิตอยู่และบิดามารดาซึ่งเป็นทายาทในลำดับที่ 2 ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนแบ่งในการรับมรดกบิดามารดาจะได้รับส่วนแบ่งของเจ้ามรดกเสมือนเป็นทายาทชั้นบุตรซึ่งจะแบ่งมรดกออกเป็น 3 ส่วน คือ 1. ทรัพย์สินมรดกของในส่วนของบุตรผู้สืบสันดาน 2. ทรัพย์สินมรดกในส่วนของผู้บิดา 3. ทรัพย์สินมรดกในส่วนของผู้มารดา ซึ่งการแบ่งมรดกจะได้รับคนละ 1 ส่วน ส่วนละเท่า ๆ กัน

⁶ เรื่องเดียวกัน, 418-419.

⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1629.

คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่การแบ่งทรัพย์สินมรดกจะแบ่งได้ ตามมาตรา 1635 มีดังต่อไปนี้

- ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 1 ผู้สืบสันดาน ได้แก่ ลูก หลาน เหลน ยังมีชีวิตอยู่หรือตายแต่มีผู้รับมรดกแทนที่ การแบ่งทรัพย์สินมรดกในส่วนของคู่สมรสจะได้รับส่วนแบ่งเสมือนทายาทชั้นบุตร
- ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 3 พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันยังมีชีวิตอยู่หรือตายแต่มีผู้รับมรดกแทนที่ และไม่มีทายาทลำดับที่ 1 แต่มีทายาทลำดับที่ 2 การแบ่งทรัพย์สินมรดกของคู่สมรสจะได้รับครึ่งหนึ่ง
- ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 4 หรือ 6 พี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน ลูก ป้า น้า อา ยังมีชีวิตอยู่หรือตายแต่มีผู้รับมรดกแทนที่หรือมีทายาทโดยธรรมลำดับที่ 5 การแบ่งทรัพย์สินมรดกของคู่สมรสจะได้รับส่วนแบ่งสองในสามส่วน
- ถ้าเจ้ามรดกไม่มีทายาท คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่จะได้รับมรดกของเจ้ามรดกทั้งหมด

2.1.4 การกำจัดมิให้รับมรดกฐานเป็นผู้ไม่สมควร

หลักเกณฑ์ของการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีที่ทายาทได้ประพฤติดต่อเจ้ามรดกอย่างไม่สมควรจนส่งผลให้ทายาทถูกกำจัดมิให้รับมรดกไว้ หากทายาทได้กระทำการตามเหตุดังต่อไปนี้⁸

- 1) ผู้ที่ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่าได้เจตนากระทำความหรือพยายามกระทำให้เจ้ามรดกหรือผู้มีสิทธิได้รับมรดกก่อนตนถึงแก่ความตายโดยมิชอบ
- 2) ผู้ที่ได้ฟ้องเจ้ามรดกว่าได้กระทำความผิดโทษประหารชีวิตและตนเองกลับต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่ามีความผิดฐานฟ้องเท็จหรือพยานเท็จ
- 3) ผู้ที่รู้อยู่แล้วว่าเจ้ามรดกถูกฆ่าโดยเจตนาแต่มิได้นำข้อความนั้นขึ้นร้องเรียนเพื่อเป็นทางที่จะเอาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ แต่ข้อนี้มีให้ใช้บังคับถ้าบุคคลนั้นมีอายุยังไม่ครบ 16 ปีบริบูรณ์หรือเป็นคนวิกลจริตไม่รู้ผิดชอบหรือถ้าผู้ที่มีนั้นเป็นสามี ภรรยา หรือบุพการีหรือผู้สืบสันดานโดยตรง
- 4) ผู้ที่ฉ้อฉลหรือข่มขู่ให้เจ้ามรดกทำหรือเพิกถอนหรือเปลี่ยนแปลงพินัยกรรมแต่บางส่วนหรือทั้งหมดเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกหรือไม่ให้กระทำการดังกล่าว
- 5) ผู้ที่ปลอม ทำลาย หรือปิดบังพินัยกรรมแต่บางส่วนหรือทั้งหมด

จากหลักเกณฑ์ข้างต้นเป็นการกำหนดเหตุของการกระทำความผิดของทายาทมีประพฤติดต่อเจ้ามรดกอย่างไม่เหมาะสมจนทำให้ถูกกำจัดมิให้รับมรดกซึ่งหลักเกณฑ์ทั้ง 5 ข้อนี้มีได้มีเหตุของทายาทที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกไว้แต่อย่างใด นอกจากนี้สังคมไทยมีการถกเถียงในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการละเลยการปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะ

⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1606.

เลี้ยงดูของทายาทที่มีสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกที่ไม่เป็นธรรม ผู้เขียนจึงได้ศึกษาหลักเกณฑ์ของทายาทที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการไม่อุปการะเลี้ยงดูเป็นเหตุให้ถูกจำกัดมิได้รับมรดกของต่างประเทศเพื่อนำมาปรับใช้ในกฎหมายไทยอย่างเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

2.2 การอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายและการจำกัดมิได้รับมรดกของต่างประเทศ

2.2.1 ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัวของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนจะอยู่ภายใต้แนวคิดปรัชญาลัทธิขงจื๊อซึ่งเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อสังคมจีนเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการนำแนวคิดปรัชญาขงจื๊อมาปรับใช้กับการปกครองทางการเมืองของประเทศและการนำหลักคำสอนมาใช้ในสถาบันครอบครัวของสังคมจีนซึ่งมีหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร บิดาจะเป็นผู้นำและเป็นหัวหน้าครอบครัวในการดูแลสมาชิกของตน ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา ความสัมพันธ์ระหว่างพี่ชายกับน้องชาย ความสัมพันธ์ระหว่างมิตรกับมิตรและผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง โดยหลักคำสอนที่ขงจื๊อได้กล่าวถึงคือ “ความดีคือต้นกำเนิดของความกตัญญูต่อบิดามารดา” ขงจื๊อมีความเชื่อว่าบ่อเกิดของคุณธรรมคือความกตัญญู หลักคุณธรรมในเรื่องความกตัญญูในครอบครัวส่งผลให้เป็นต้นแบบที่นำไปสู่ปรัชญาแนวคิดขงจื๊อที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน⁹

1) การอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมาย

ประมวลกฎหมายแพ่ง Civil Code of the people's Republic of China มีการกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับหน้าที่ของบุคคลในครอบครัว เช่น บิดามารดา บุตร สามีภริยา ปู่ย่าตายาย และพี่น้องไว้อย่างชัดเจนในการอุปการะเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวแสดงถึงความสัมพันธ์ของบุคคลที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองในการอุปการะเลี้ยงดูและให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายของบิดามารดาตามประมวลกฎหมายแพ่งได้กำหนดหน้าที่ของบิดามารดา¹⁰ คือ บิดามารดามีหน้าที่การเลี้ยงดูเอาใจใส่แก่บุตร บุตรจะต้องได้รับการศึกษาที่เหมาะสมและปกป้องบุตรไม่ว่าจะเป็นการป้องกันความเป็นส่วนตัวหรือการปกป้องรักษาทรัพย์สินของบุตรจากการถูกละเมิด นอกจากนี้กฎหมายได้กำหนดหน้าที่ของพ่อแม่เลี้ยง (Stepparent)¹¹ กำหนดหน้าที่ให้ต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตรอย่างเช่นหน้าที่ของบิดามารดาที่กำหนดไว้ในมาตรา 26 กล่าวคือ ในกรณีที่คู่สมรสมีลูกติด

⁹ อติชาติ คำพวง, “คดีด้านความกตัญญู (ความกตัญญูทดแทน)” ในวัฒนธรรมจีน: ภาพสะท้อนจริยศาสตร์ครอบครัวจีนผ่านสำนวน, ”มนุษยศาสตร์สาร” 21, ฉ.1 (มีนาคม 2563): 137-157, <https://so03.tcithaijo.org/index.php/JHUMANS/article/download/213391/164436/835551>, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2567.

¹⁰ Civil Code of the people's Republic of China, Article 26.

¹¹ Civil Code of the people's Republic of China, Article 1072.

พ่อเลี้ยง (Stepfather) หรือแม่เลี้ยง (Stepmother) มีหน้าที่ตามกฎหมายจะต้องอุปการะเลี้ยงดูให้การศึกษาแก่บุตรเลี้ยง (Stepchild) เช่นกัน

ประการที่สอง หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายของบุตร บุตรที่บรรลุนิติภาวะและมีความสามารถในการประกอบชีพในการเลี้ยงดูตนเอง (Adult Children) กฎหมายกำหนดให้บุตรมีหน้าที่ในการช่วยเหลือและสนับสนุน ปกป้องบิดามารดาของตนเอง¹² โดยเฉพาะในกรณีที่บิดามารดาอยู่ในสภาวะที่ต้องการความช่วยเหลือทางการเงิน การดูแลสุขภาพหรือการช่วยเหลือทางด้านอื่น ๆ ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการรับผิดชอบต่อการครอบครัวและการกตัญญูต่อบิดามารดาในวัยแก่ชรา

ประการที่สาม หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายของสามีภริยา หน้าที่ของคู่สมรสในการอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันตามกฎหมาย¹³ สามีภริยาจะต้องให้การช่วยเหลือและให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน ในกรณีที่ฝ่ายใดต้องการความช่วยเหลือเนื่องจากความเจ็บป่วย ทุพพลภาพ การว่างงาน อีกฝ่ายจะต้องให้การช่วยเหลือและสนับสนุนคู่สมรสของตน

ประการที่สี่ หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายระหว่างปู่ย่าตายาย กับหลานปู่ย่าตายายมีหน้าที่ตามกฎหมายในการอุปการะเลี้ยงดูหลานที่เป็นผู้เยาว์โดยมีหลักเกณฑ์ 2 ประการ คือ ประการแรก ปู่ย่าตายายมีความสามารถทางการเงินที่เพียงพอ (If financially capable) ในการอุปการะเลี้ยงดูหลานและบิดามารดาถึงแก่ความตาย (Parents are deceased) หรือบิดามารดาไม่สามารถเลี้ยงดูได้ ปู่ย่าตายายมีหน้าที่จะต้องให้การเลี้ยงดูและให้การสนับสนุนแก่หลานหากยังไม่บรรลุนิติภาวะ นอกจากนี้ กฎหมายได้กำหนดหน้าที่ของหลานที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูปู่ย่าตายายหากบุตรทุกคนของปู่ย่าตายายถึงแก่ความตายทุกคน หลานจะต้องให้การช่วยเหลือและอุปการะเลี้ยงดูแก่ปู่ย่าตายายที่แก่ชราด้วย¹⁴

ประการที่ห้า หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายระหว่างพี่กับน้อง กฎหมายกำหนดหน้าที่ของพี่ชายหรือพี่สาวในการอุปการะเลี้ยงดูน้องที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหากบิดามารดาถึงแก่ความตายและพี่ชายหรือพี่สาวมีความสามารถทางการเงินจะต้องให้การช่วยเหลือแก่น้องของตน นอกจากนี้ กฎหมายกำหนดหน้าที่ของน้องหากมีความสามารถทางการเงินจะต้องอุปการะเลี้ยงดูพี่ชายหรือพี่สาวในกรณีที่ไม่สามารถทำงานได้และไม่มีทรัพย์สินเพียงพอในการเลี้ยงดูตนเอง

¹² Civil Code of the people's Republic of China, Article 26.

¹³ Civil Code of the people's Republic of China, Article 1059.

¹⁴ Civil Code of the people's Republic of China, Article 1075.

2) ทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดก

ตามประมวลกฎหมายแพ่ง คำว่า “มรดก” หมายถึง “ทรัพย์สินที่บุคคลธรรมดาเป็นเจ้ามรดกตามกฎหมายเมื่อถึงแก่ความตายแล้ว”¹⁵ การจัดลำดับทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดก มีอยู่ด้วยกัน 2 ลำดับ¹⁶ ดังนี้

ก. ลำดับก่อนหลัง ได้แก่ คู่สมรส บุตร บิดามารดา

ข. ลำดับรองลงมา ได้แก่ พี่น้อง ปู่ย่า ตายาย

ลำดับในการรับมรดกของทายาท หากทายาทในลำดับ (ก) ยังมีชีวิตอยู่จะมีสิทธิได้รับมรดกก่อน โดยทายาทในลำดับ (ข) จะไม่มีสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกซึ่งเป็นการใช้หลัก “ญาติสิทธิตัดญาติห่าง” เช่นเดียวกับกฎหมายไทย สำหรับหลักเกณฑ์ในการแบ่งมรดก ทายาทที่อยู่ในลำดับเดียวกันจะมีสิทธิได้รับมรดกในส่วนแบ่งที่เท่า ๆ กัน ในการแบ่งทรัพย์สินมรดกของเจ้ามรดกจะต้องคำนึงถึงทายาทที่มีปัญหาทางด้านการเงินเป็นพิเศษและไม่สามารถทำงานได้ นอกจากนี้ กฎหมายได้ให้ความสำคัญแก่ทายาทที่ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกหรืออาศัยอยู่กับเจ้ามรดกจะได้รับส่วนแบ่งมากขึ้น อย่างไรก็ตาม หากในกรณีที่ทายาทไม่ได้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกทายาทคนนั้นจะได้รับส่วนแบ่งของมรดกน้อยลง¹⁷

3) การกำจัดมิให้รับมรดก

ประมวลกฎหมายแพ่งกำหนดให้การกำจัดมิให้รับมรดกเกิดขึ้นจากการกระทำความผิดของทายาทจากเหตุ 5 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ฆ่าเจ้ามรดกโดยเจตนา

ประการที่ 2 ฆ่าทายาทคนอื่น ๆ เพื่อให้ได้มรดกนั้น

ประการที่ 3 ละทิ้งเจ้ามรดกหรือทำร้ายเจ้ามรดก

ประการที่ 4 การปลอมแปลง การแก้ไข ปกปิดหรือทำลายพินัยกรรม

ประการที่ 5 นอฉลหรือขู่เข็ญ บังคับหรือขัดขวางให้ผู้พินัยกรรมทำแก้ไขหรือเพิกถอนพินัยกรรม

หลักเกณฑ์ในการถูกกำจัดมิให้รับมรดกของทายาทที่กระทำการต่อเจ้ามรดกในเรื่องของการไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก ประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ใช้คำว่า “ละทิ้ง” (Abandoning) ซึ่งระบุถึงลักษณะของการกระทำความผิดของทายาทเป็นพฤติกรรมที่ทายาทปฏิเสธที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่กฎหมายได้กำหนดไว้ให้การช่วยเหลือและให้การสนับสนุนเจ้ามรดก เช่น ทายาทไม่ปฏิบัติตามหน้าที่และละทิ้งเจ้ามรดกซึ่งเป็นคนชรา หรือเป็นบุคคลที่มีความพิการทางร่างกายหรือเจ้ามรดกที่เป็นผู้เยาว์ซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะและไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ การละทิ้งจึงถือเป็นการกระทำที่มีความผิดทางด้านศีลธรรมและผิดกฎหมายอย่างร้ายแรงของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

¹⁵ Civil Code of the people's Republic of China, Article 1122.

¹⁶ Civil Code of the people's Republic of China, Article 1127.

¹⁷ Civil Code of the people's Republic of China, Article 1130.

ซึ่งเป็นการกระทำที่เพิกเฉยต่อหน้าที่และส่งผลทำให้เจ้ามรดกตกอยู่ในสถานการณ์อันตราย ดังนั้น การกระทำของทายาทที่ส่งผลต่อสภาพร่างกายและจิตใจของเจ้ามรดกได้ ความร้ายแรงของการการละทิ้งเจ้ามรดกสามารถพิจารณาได้จากเวลา วิธีการ ผลกระทบที่เจ้ามรดก หากเจ้ามรดกถูกทายาทละทิ้งในการปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดู หากเป็นพฤติการณ์ร้ายแรง ทายาทย่อมถูกกำจัดมิให้รับมรดก ไม่ว่าจะถูกดำเนินคดีอาญาหรือไม่ก็ตาม¹⁸

อย่างไรก็ตาม กฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนได้กำหนดหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องในกรณีที่บิดามารดาไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ให้การอุปการะเลี้ยงดูบุตรไว้แต่มิได้ถึงขั้นต้องถูกกำจัดมิให้รับมรดก ซึ่งใช้คำว่า “ละเลยหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร” (Fulfill their duty to raise their children) หากบิดามารดาละเลยหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ บุตรมีสิทธิเรียกร้องค่าเลี้ยงดูจากบิดามารดาได้¹⁹

2.2.2 ประเทศสหรัฐอเมริกา

ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายที่เรียกว่า ระบบสหพันธรัฐ (Federal System) แต่ละรัฐมีอำนาจในการออกกฎหมายและบังคับใช้กฎหมายภายในรัฐของตนได้ โดยมีการแบ่งแยกอำนาจระหว่างกฎหมายของรัฐบาลกลาง (Federal Law) และกฎหมายของรัฐ (State Law) สำหรับกฎหมายของรัฐบาลกลางจะเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับทั่วประเทศ เช่น รัฐธรรมนูญ กฎหมายความมั่นคงของชาติ เป็นต้น และกฎหมายของรัฐซึ่งในแต่ละรัฐจะสามารถออกกฎหมายเพื่อใช้ภายในรัฐของตนเอง เช่น กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา กฎหมายครอบครัว เป็นต้น กฎหมายของแต่ละรัฐจะมีความแตกต่างกันโดยจะขึ้นอยู่กับนโยบายและความต้องการของประชาชนในรัฐนั้น

1) หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายในรัฐแคลิฟอร์เนีย

กฎหมายครอบครัวในรัฐแคลิฟอร์เนีย (Family Code) ได้มีการนิยามความหมายของสิทธิในการดูแลบุตรไว้ว่า “การดูแลร่วมกัน (Joint Custody)” หมายถึง การดูแลเด็กทางกายภาพร่วมกันและทางกฎหมายร่วมกัน²⁰ ความหมายของคำว่า “การดูแลทางกายภาพร่วมกัน (Joint Physical Custody)” หมายถึง การให้ความสำคัญกับระยะเวลาการดูแลทางด้านกายภาพเพื่อให้เด็กเกิดความมั่นใจว่าผู้ปกครองมีการดูแลเอาใจเด็กอย่างต่อเนื่อง²¹ ความหมายของคำว่า “การดูแลทางกฎหมายร่วมกัน (Joint Legal Custody)” หมายถึง บิดามารดาจะต้องแบ่งสิทธิและหน้าที่ในการรับผิดชอบรวมถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับการศึกษา ด้านสุขภาพและสวัสดิการของเด็ก²²

¹⁸ Liaoning Province Kaiyuan City Notary office, “Study the Civil Cod – Article 1125 [Loss and restoration of inheritance rights],” 2024, <https://mp.weixin.qq.com>, accessed October 1, 2024.

¹⁹ Civil Code of the people’s Republic of China, Article 1067.

²⁰ California’s Family Code, Article 3002.

²¹ California’s Family Code, Article 3004.

²² California’s Family Code, Article 3003.

การกำหนดสิทธิและหน้าที่ในการดูแลเด็กไว้เป็นลำดับเพื่อผลประโยชน์สูงสุดของเด็กดังนี้²³

ก) บิดาและมารดามีสิทธิในการดูแลเด็กร่วมกันหรือในกรณีที่ผู้ปกครองฝ่ายหนึ่งมีสิทธิในการดูแลเด็กจะออกคำสั่งให้สิทธิในการดูแลเด็กแก่ผู้ปกครองอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ โดยศาลจะใช้ดุลพินิจในการกำหนดให้ผู้ปกครองมีสิทธิในการดูแลเด็กโดยพิจารณาจากแนวโน้มของความต่อเนื่องในการติดต่อกับเด็กกับผู้ปกครองที่ไม่ได้สิทธิในการดูแลเด็กโดยส่งแผนการดำเนินการตามคำสั่งการดูแลเด็กให้แก่ศาลพิจารณา²⁴

ข) บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เด็กเคยพักอาศัยอยู่ด้วยในสภาพแวดล้อมที่ดีและมั่นคงซึ่งไม่ใช่ผู้ปกครองของเด็ก

ค) บุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นใดที่ศาลเห็นว่าเหมาะสมและสามารถให้การดูแลเด็กได้

กฎหมายครอบครัวในรัฐแคลิฟอร์เนียได้มีการกำหนดหน้าที่ของสามภริยาในการอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันไว้ โดยคู่สมรสต้องให้การเคารพซึ่งกันและกัน ความซื่อสัตย์ และให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน²⁵

2) หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายในรัฐเพนซิลเวเนีย

กฎหมายครอบครัวในรัฐเพนซิลเวเนีย (Pennsylvania Consolidated Statutes) ได้มีการกำหนดหน้าที่ของบิดามารดาในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรไว้²⁶ โดยบิดามารดาจะต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือมีอายุ 18 ปีหรือน้อยกว่านั้น

นอกจากนี้ กฎหมายครอบครัวในรัฐเพนซิลเวเนียได้มีการกำหนดหน้าที่ของสามภริยาที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันโดยมีหลักเกณฑ์ว่าบุคคลที่สมรสแล้วต้องรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ดูแลกันและกันตามความเหมาะสมของตน²⁷

3) ทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดกตามกฎหมายในรัฐแคลิฟอร์เนีย

ระบบกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ Common Law ซึ่งอาศัยบรรทัดฐานของคำพิพากษาของศาลเพื่อพิจารณาคดีต่าง ๆ โดยหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตีความมรดกจะบัญญัติไว้ในกฎหมายมรดก Probate Code of California และได้ให้คำนิยามความหมายของคำว่า ทายาท (Heir) หมายถึง บุคคลใด รวมถึงคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่มีสิทธิในการรับทรัพย์สินของผู้เสียชีวิตโดยการสืบมรดกตามกฎหมาย²⁸

²³ California's Family Code, Article 3040.

²⁴ California's Family Code, Article 3040.

²⁵ California's Family Code, Article 720.

²⁶ Pennsylvania Consolidated Statutes, Section 4321.

²⁷ Ibid.

²⁸ Probate Code of California, Article 44.

ทรัพย์สินของเจ้ามรดกจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ทรัพย์สินส่วนรวม (Community Property) หมายถึง ทรัพย์สินที่เจ้ามรดกและคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ได้รับไว้ในระหว่างการสมรสซึ่งทรัพย์สินส่วนรวมนี้จะไม่รวมถึงมรดกหรือของขวัญที่รับเป็นการส่วนตัว 2) ทรัพย์สินส่วนตัว (Separate Property) หมายถึง ทรัพย์สินที่เจ้ามรดกได้รับก่อนการสมรสหรือได้รับมรดกจากการเป็นทายาทระหว่างที่มีการสมรสหรือของขวัญ²⁹

อย่างไรก็ดี กฎหมายมรดกในรัฐแคลิฟอร์เนียได้มีการกำหนดหลักการแบ่งทรัพย์สินซึ่งอาจจะมีความคล้ายกับการจัดลำดับของทายาทที่มีสิทธิในการรับมรดกก่อนหลัง โดยหลักการแบ่งทรัพย์สินมีรายละเอียดดังนี้³⁰

ก) คู่สมรส (Surviving Spouse) หรือคู่ชีวิต (Domestic Partner) จะได้รับส่วนแบ่งในทรัพย์สินส่วนรวมทั้งหมดและทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้ามรดกบางส่วนโดยขึ้นอยู่กับทายาทอื่นของเจ้ามรดกมีชีวิตอยู่หรือไม่

ข) บุตร (Children) เป็นทายาทลำดับถัดจากคู่สมรสที่มีสิทธิได้รับมรดก โดยบุตรจะได้รับส่วนแบ่งของทรัพย์สินของเจ้ามรดกเฉพาะทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้ามรดก โดยในส่วนที่เหลือจะจัดสรรให้แก่คู่สมรสหรือคู่ชีวิตของเจ้ามรดกที่ยังมีชีวิตอยู่ ในกรณีที่เจ้ามรดกมีบุตรหลายคนการแบ่งทรัพย์สินมรดกในส่วนของทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้ามรดกนั้นจะแบ่งมรดกในสัดส่วนที่เท่า ๆ กัน นอกจากนี้ หากบุตรคนใดเสียชีวิตในส่วนของมรดกของทายาทที่เสียชีวิตจะตกทอดแก่ผู้สืบสันดานของทายาทที่เสียชีวิต (หลานของเจ้ามรดก) หรือเรียกว่าการรับมรดกแทนที่

ค) บิดามารดา (Parents) มีสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกได้ในกรณีที่เจ้ามรดกไม่มีคู่สมรสหรือคู่ชีวิต แต่บุตรของเจ้ามรดกยังมีชีวิตอยู่ บิดามารดาจะเป็นทายาทลำดับถัดมาที่สามารถมีสิทธิรับมรดกของเจ้ามรดกได้โดยจะได้รับส่วนแบ่งของทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้ามรดก โดยบิดาและมารดาจะได้รับส่วนแบ่งทรัพย์สินเท่า ๆ กัน

ง) พี่น้อง (Siblings) และลูกหลานของพี่น้อง (Descendants of Siblings) ทายาทในลำดับนี้จะได้รับส่วนแบ่งก็ต่อเมื่อเจ้ามรดกไม่มีคู่สมรส บุตรและบิดามารดา พี่น้องของเจ้ามรดกจะเป็นทายาทลำดับถัดมาที่มีสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกได้ หากมีพี่น้องหลายคนส่วนแบ่งของทรัพย์สินจะได้รับเท่า ๆ กัน นอกจากนี้ ในกรณีที่พี่น้องคนใดเสียชีวิตมรดกในส่วนของพี่น้องที่เสียชีวิตจะตกทอดแก่ลูกหลานของพี่น้องที่เสียชีวิตนั้น (หลานสาวหรือหลานชายของเจ้ามรดก)

จ) ปู่ย่าตายาย (Grandparents) และลูกหลานของปู่ย่าตายาย (Descendants of Grandparents) ทายาทในลำดับนี้จะได้รับส่วนแบ่งก็ต่อเมื่อเจ้ามรดกไม่มีคู่สมรส บุตร บิดามารดาและพี่น้องยังมีชีวิตอยู่ ปู่ย่าตายายจะมีสิทธิเป็นทายาทลำดับถัดมาเป็นผู้

²⁹ Luisa Rollenhagen, "Dying Without a Will in California: Navigating Probate," 2023, <https://www.clearestate.com/en-us/blog/dying-without-a-will-in-california>, accessed October 1, 2024.

³⁰ Ibid.

มีสิทธิได้รับมรดก หากปู่ย่าตายายคนใดที่เสียชีวิตทรัพย์สินมรดกจะตกทอดแก่ทายาทของปู่ย่าตายาย คือ ลูก ป้า น้า อา

ฉ) ญาติอื่น (More Distant Relative) หากเจ้ามรดกไม่มีทายาทสนิทตามที่กล่าวมาข้างต้นมีชีวิตอยู่เลย ญาติที่มีสายเลือดในลำดับถัดจากทายาทที่กล่าวมาข้างต้นจะมีสิทธิได้รับมรดก ทั้งนี้ กฎหมายมรดกของรัฐแคลิฟอร์เนียได้กำหนดว่าจะต้องมีการสืบย้อนไปยังบรรพบุรุษร่วมกันตามสายเลือดของเจ้ามรดกกว่ามีญาติคนใดยังมีชีวิตอยู่บ้างจึงจะสามารถให้สิทธิในการสืบทอดมรดกของทายาทที่เป็นญาติห่าง ๆ ของเจ้ามรดกได้

ช) ทรัพย์สินมรดกตกเป็นของรัฐ (Escheat to the state) หากมีการสืบย้อนไปยังบรรพบุรุษร่วมกันตามสายเลือดของเจ้ามรดกแล้วพบว่าไม่มีญาติคนใดที่ยังมีชีวิตอยู่เลย ทรัพย์สินของเจ้ามรดกทั้งหมดจะตกเป็นของรัฐแคลิฟอร์เนียเนื่องจากเจ้ามรดกไม่มีญาติที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่เลย³¹

4) การกำจัดมิให้รับมรดกในรัฐแคลิฟอร์เนีย

ตามกฎหมายมรดกของรัฐแคลิฟอร์เนีย (Probate Code of California) มีการกำหนดหลักเกณฑ์ของการกำจัดมิให้รับมรดกไว้โดยระบุถึงการกระทำของบิดามารดาที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบุตร โดยมีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

ก) สิทธิความเป็นผู้ปกครองของบิดามารดาได้ถูกเพิกถอนและศาลมิได้แต่งตั้งขึ้นใหม่ในความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตร

ข) บิดามารดาไม่ให้การยอมรับความเป็นบุตรของตน

ค) บิดามารดาทอดทิ้ง (Left) เด็กที่เป็นผู้เยาว์โดยไม่ได้มีความพยายามที่จะรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรหรือบิดามารดาขาดการติดต่อกับบุตรเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 7 ปี ติดต่อกันจนเด็กบรรลุนิติภาวะโดยมีเจตนาที่จะทอดทิ้งบุตรและไม่ให้การสนับสนุนหรือขาดการติดต่อกับบุตรตามระยะที่กำหนดไว้ให้ถือว่าเป็นหลักฐานที่สนับสนุนได้ว่าบิดามารดามีเจตนาทอดทิ้งเด็ก ดังนั้น การที่บิดามารดาได้ทอดทิ้งบุตรไปนั้นถือได้ว่าบิดามารดาได้เสียชีวิตก่อนบุตร³²

หลักเกณฑ์ของการกำจัดมิให้รับมรดกของรัฐแคลิฟอร์เนียในเรื่องของการไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูนั้นมีการกำหนดไว้เฉพาะการกระทำของบิดามารดาเท่านั้น ไม่ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ของการกระทำของบุคคลอื่นในครอบครัวแต่อย่างใด นอกจากนี้หลักเกณฑ์ดังกล่าวใช้ถ้อยคำในการพิจารณาการกระทำความผิดของบิดามารดาไว้ว่า “ทอดทิ้ง (Left) และมีเงื่อนไขว่าบิดามารดาต้องขาดการติดต่อกับบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 7 ปี ติดต่อกันอย่างต่อเนื่องจะถูกกำจัดมิให้รับมรดกของบุตรได้

³¹ Luisa Rollenhagen, “Dying Without a Will in California: Navigating Probate,” 2023, <https://www.clearestate.com/en-us/blog/dying-without-a-will-in-california>, accessed October 1, 2024.

³² Probate Code of California, Article 6452.

การกำหนดระยะเวลาของการไม่ได้ติดต่อของบิดามารดากับบุตรแสดงให้เห็นถึงความชัดเจนของการทอดทิ้งมากขึ้นเนื่องจากการกำหนดระยะเวลาของการทอดทิ้งไปของบิดามารดาซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่มีความเหมาะสมที่ส่งผลให้บิดามารดาถูกกำจัดมิให้รับมรดกของบุตรได้

5) การกำจัดมิให้รับมรดกในรัฐเพนซิลเวเนีย

ตามกฎหมายมรดกของรัฐเพนซิลเวเนีย (Pennsylvania's Probate, Estates and Fiduciaries Code) มีการกำหนดหลักเกณฑ์ของการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีที่ยายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูไว้ 2 กรณี 1) การกำจัดมิให้รับมรดกของสามีภริยาที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน 2) การกำจัดมิให้รับมรดกของบิดามารดาที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรซึ่งการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีดังกล่าวใช้คำว่า การรับทรัพย์สิน (Foreiture) มีรายละเอียดดังนี้³³

ก) คู่สมรสที่จงใจละเลย (Neglected) หรือปฏิเสธในการปฏิบัติหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู (Refused to perform the duty to support) คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งเป็นระยะเวลา 1 ปีขึ้นไปหรือจงใจทอดทิ้ง (Maliciously deserted) คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งด้วยการเจตนาหรือประสงค์ร้ายต่อคู่สมรสเป็นระยะเวลา 1 ปีขึ้นไป คู่สมรสคนนั้นจะไม่มีสิทธิในผลประโยชน์ภายใต้กฎหมายที่กำหนดไว้ในอสังหาริมทรัพย์หรือทรัพย์สินส่วนตัวของคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่ง

ข) ผู้ปกครองคนใดภายในระยะเวลา 1 ปีขึ้นไปก่อนที่จะบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือบุตรที่อยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูเสียชีวิต ได้กระทำการดังต่อไปนี้

1) การไม่ปฏิบัติหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู (Failed to perform the duty to support) ผู้เยาว์หรือบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือได้ทอดทิ้งผู้เยาว์หรือบุตรที่ไม่บรรลุนิติภาวะเป็นเวลา 1 ปีหรือ

2) ถูกศาลตัดสินในฐานความผิดใดความผิดหนึ่งดังต่อไปนี้

2.1) ความผิดฐานปกปิดความตายของบุตร

2.2) ความผิดฐานก่อให้เกิดอันตรายต่อสวัสดิภาพของบุตร

2.3) ความผิดฐานล่วงละเมิดทางเพศเด็ก

จากหลักเกณฑ์ข้างต้น การกระทำของทายาทที่จะถูกกำจัดมิให้รับมรดกหากไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูได้ใช้ถ้อยคำว่า “ละเลย (Neglected)” ในการกำหนดหลักเกณฑ์ของการกระทำผิดและคำว่า “การไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดู (Failed to perform the duty to support)” เป็นหลักเกณฑ์ในการกำหนดการกระทำผิดของทายาทที่เป็นบิดามารดาของเจ้ามรดก โดยมีการกำหนดเงื่อนไขของระยะเวลาเพื่อบ่งชี้ถึงการไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกไว้ หากทายาทที่เป็นคู่สมรสไม่อุปการะเลี้ยงดูคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งหรือผู้ปกครองไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเป็น

³³ Probate Code of California, Article 2106.

ระยะเวลา 1 ปีขึ้นไป ทายาทผู้กระทำความผิดจะถูกกำจัดมิให้รับมรดกตามกฎหมายของรัฐเพนซิลเวเนีย

2.2.3 ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี

วัฒนธรรมในประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้รับอิทธิพลมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเนื่องจากวัฒนธรรมในการเลี้ยงดูบุตรอยู่ภายใต้แนวคิดปรัชญาขงจื้อ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความกตัญญูของบุตรที่มีต่อบิดามารดา การเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดาและแนวคิดความเป็นผู้นำโดยให้บิดาเป็นหัวหน้าครอบครัว การแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาและบรรพบุรุษถือเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานและถูกปลูกฝังให้บุตรจะต้องปฏิบัติต่อบิดามารดาด้วยความเคารพ และเชื่อฟังต่อบิดามารดาของตน³⁴

1) การอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมาย

กฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี (Korea's Civil Act) มีการกำหนดหน้าที่ของบิดามารดาในการอุปการะเลี้ยงดูบุตร โดยสิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาจะต้องให้การคุ้มครองและให้การศึกษาแก่บุตรของตน นอกจากนี้ ในกรณีที่บิดามารดาได้หย่าร้างกัน ฝ่ายที่ไม่ได้ให้การอุปการะเลี้ยงดูบุตรมีสิทธิติดต่อกับบุตรของตนได้กับฝ่ายที่ได้สิทธิในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรของตน³⁵

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา กฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้กำหนดให้สามีภริยาจะต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันโดยมีการกำหนดถึงกรณีที่สามีภริยามีได้พักอาศัยอยู่ร่วมกัน คู่สมรสทั้งสองฝ่ายจะต้องยอมรับได้ หากไม่ได้อยู่ด้วยกันชั่วคราวด้วยเหตุผลอันสมควร นอกจากนี้ สถานที่พักอาศัยของคู่สมรสทั้งสองฝ่ายสามารถตกลงกันได้ หากในกรณีที่ไม่สามารถตกลงกันได้ในเรื่องของสถานที่พักอาศัย ศาลครอบครัวจะเป็นผู้กำหนดสถานที่ให้³⁶

2) ทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดก

ตามกฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้มีการกำหนดลำดับของทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดกไว้ดังนี้³⁷

2.1) ผู้สืบสันดานของเจ้ามรดก เป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่ 1 ได้แก่ ลูกของเจ้ามรดก หลานของเจ้ามรดก เหลนของเจ้ามรดก ซึ่งต้องเป็นผู้สืบสันดานที่อยู่ในสายเลือดเดียวกัน

³⁴ Korean institute for health family, "The Guidebook for Living in Korea," 2022, <https://k-guide.kr/KOR/main.do>, accessed October 1, 2024.

³⁵ Korea's Civil Act, Article 913.

³⁶ Korea's Civil Act, Article 826.

³⁷ Korea's Civil Act, Article 1000.

2.2) บุพการีของเจ้ามรดก เป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่ 2 ได้แก่ บิดา มารดา ปู่ย่าตายาย โดยจะต้องมีสายโลหิตเดียวกันซึ่งบิดามารดาเป็นทายาทที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกว่าปู่ย่าตายาย บิดามารดาจึงมีสิทธิได้รับมรดกก่อน หากปู่ย่าตายายยังมีชีวิตอยู่

2.3) พี่น้องของเจ้ามรดก เป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่ 3 ได้แก่ พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันหรือพี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน

2.4) ผู้ที่เป็นญาติโดยสายเลือดที่ใกล้ชิดที่อยู่ในลำดับที่ 4 ของเจ้ามรดก เป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่ 4 ได้แก่ หลง ป้า น้า อา

หากในกรณีที่มีทายาทตั้งแต่สองคนขึ้นไปอยู่ในลำดับเดียวกันให้ผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่สุดมีสิทธิได้รับมรดกก่อนและถือเป็นผู้รับมรดกร่วมกัน

นอกจากนี้ คู่สมรสของเจ้ามรดกถือเป็นทายาทโดยธรรมที่เสมือนเป็นทายาทชั้นบุตร จะต้องเป็นคู่สมรสที่ได้จดทะเบียนสมรสถูกต้องตามกฎหมาย หากในกรณีที่เจ้ามรดกกับคู่สมรสไม่มีผู้สืบสันดานและบิดามารดาได้เสียชีวิต คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่จะเป็นทายาทที่ได้รับมรดกของเจ้ามรดกแต่เพียงผู้เดียว³⁸

3) การกำจัดมิให้รับมรดก

กฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีในปัจจุบันมิได้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีที่ทายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกแต่ในปัจจุบันประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้มีการผลักดันกฎหมายเกี่ยวกับการกำจัดมิให้รับมรดกในกรณีที่ทายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดู เรียกว่า พระราชบัญญัติคูฮารา (Koo Hara Act) ซึ่งเป็นตั้งชื่อกฎหมายดังกล่าวเป็นการให้เกียรติแก่นักร้องสาวคูฮาราที่ได้เสียชีวิตและมารดาของเขาไม่ได้อุปการะเลี้ยงดูได้ร้องขอเข้ารับมรดกของคูฮาราซึ่งพี่ชายของคูฮาราที่ได้พักอาศัยและเติบโตมากับคูฮาราได้ยื่นคำร้องขอต่อศาลเพื่อพิจารณาในการแบ่งทรัพย์สินมรดกให้แก่มารดาและผลักดันให้เกิดกฎหมายดังกล่าวขึ้นเนื่องจากการรับมรดกของมารดาถือเป็นเรื่องที่ไม่ชอบธรรมเพราะมารดาได้ทอดทิ้งพี่ชายกับคูฮาราไปตั้งแต่พวกเขาทั้งสองยังเด็กและไม่ได้มีการติดต่อกับมารดาของเขาอีกเลย

ปัจจุบันพระราชบัญญัติคูฮาราได้ผ่านการอนุมัติในการประชุมของสมัชชานิติบัญญัติแห่งชาติครั้งที่ 22 เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2567 ซึ่งพระราชบัญญัติคูฮาราเป็น 1 ใน 28 ร่างกฎหมายที่ผ่านการอนุมัติและจะมีผลบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2569³⁹ นอกจากนี้ เหตุผลของการเสนอแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเนื่องจากเกิดเหตุการณ์ของนักร้องคูฮาราและเหตุการณ์เรือซอนนัม (Cheonan) และอุบัติเหตุเรือข้ามฟากเชวอลส่งผลทำให้เกิดข้อพิพาทในสังคมเกี่ยวกับกรณีบิดามารดาผู้ให้กำเนิดของผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าวยื่นคำร้องขอรับมรดก

³⁸ Korea's Civil Act, Article 1001.

³⁹ Ryumina, "No inheritance of Children's property without custody....'Goo Hara Act' passes the National Assembly," 2024, <https://www.yna.co.kr/view/AKR20240828103200001>, accessed October 1, 2024.

ของผู้เสียชีวิตซึ่งพ่อแม่ของเด็กบางคนเสียชีวิตจากเหตุการณ์เรือข้ามฟากเซวอลล่มนั้นไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูผู้เสียชีวิตแต่อย่างใด⁴⁰

ร่างพระราชบัญญัติคูฮาราได้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซอ ยองเคียวและผู้แทนทั้งหมด 41 ท่านเป็นตัวแทนในการเสนอร่างกฎหมายในวันที่ 31 พฤษภาคม 2567 โดยมีรายละเอียดของการเสนอแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายแฟงบางส่วน ดังนี้⁴¹

“มาตรา 1004 (2) (การกำจัดมิให้รับมรดก)

1) เจ้ามรดกอาจแสดงเจตนาเหตุของการกำจัดมิให้รับมรดกในพินัยกรรมได้ หากบุคคลผู้ที่จะได้เป็นทายาทได้กระทำการดังต่อไปนี้ในฐานะทายาทโดยธรรมของเจ้ามรดก ผู้จัดการมรดกต้องยื่นคำร้องต่อศาลครอบครัวเพื่อร้องขอกำจัดมิให้รับมรดกของบุคคลนั้น

ก) ละเลยหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก (จำกัดเฉพาะภาระผูกพันในการเลี้ยงดูผู้เยาว์)

ข) กระทำความผิดร้ายแรงต่อเจ้ามรดกหรือคู่สมรสหรือทายาทโดยธรรมของเจ้ามรดก

2) บุคคลที่ถูกกำจัดมิให้รับมรดกตามพินัยกรรมใน (1) จะเป็นผู้ดำเนินการไม่ได้

3) ถ้าไม่มีพินัยกรรมตาม (1) ทายาทร่วมจะเป็นทายาทสายตรงของเจ้ามรดก อาจยื่นคำร้องต่อศาลครอบครัวเพื่อขอกำจัดมิให้รับมรดกของบุคคลนั้นได้ภายใน 6 เดือนนับแต่วันที่รู้ว่าคุณคนนั้นได้กระทำการดังต่อไปนี้

ก) ละเลยหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก (จำกัดเฉพาะภาระผูกพันในการเลี้ยงดูผู้เยาว์)

ข) กระทำความผิดร้ายแรงต่อเจ้ามรดกหรือคู่สมรสหรือทายาทโดยธรรมของเจ้ามรดก...”

จากหลักเกณฑ์ข้างต้นถือเป็นหลักเกณฑ์ที่ทายาทได้ทำผิดต่อหน้าที่อย่างร้ายแรงในการไม่เลี้ยงดูเจ้ามรดกหรือละเลยไม่ปฏิบัติหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก กฎหมายดังกล่าวให้อำนาจแก่ทายาทหรือผู้จัดการมรดกสามารถยื่นคำร้องต่อศาลครอบครัวกำจัดมิให้รับมรดกแก่ทายาทที่ละเลยไม่ปฏิบัติหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกได้⁴²

⁴⁰ National Assembly of South Korea, “Partial Amendment to the Civil Code (Proposed by Representative Suh Young-kyo),” 2024, <https://likms.assembly.go.kr/filegate/servlet/FileGate>, accessed December 5, 2024.

⁴¹ National Assembly Secretariat, “Minute of the Legislation and Judiciary Committee,” (The 416th National Assembly (Extraordinary Session), July 24, 2024.)

⁴² Ibid., 4.

3. สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

จากการศึกษากฎหมายมรดกของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน กฎหมายมรดกของประเทศสหรัฐอเมริกาในรัฐแคลิฟอร์เนียและรัฐเพนซิลเวเนียและกฎหมายมรดกของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี พบว่ากฎหมายในแต่ละประเทศมีแนวทางในการกำจัดมิให้รับมรดกของทายาทที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกที่แตกต่างกัน มีดังต่อไปนี้

ตาราง 1 ตารางเปรียบเทียบการกำจัดมิให้รับมรดกเนื่องจากการไม่อุปการะเลี้ยงดู

ประเทศ	การกำจัดมิให้รับมรดก			
	การไม่ อุปการะเลี้ยง ดู	การละทิ้ง	การทอดทิ้งบุตรที่ยัง ไม่บรรลุนิติภาวะ การติดต่อเป็นระยะ เวลา 1 ปีอย่าง ต่อเนื่อง	การทอดทิ้งบุตรที่ ยังไม่บรรลุนิติ ภาวะ ขาดการ ติดต่อเป็นระยะ เวลา 7 ปีอย่าง ต่อเนื่อง
ประเทศไทย	×	×	×	×
ประเทศ สาธารณรัฐ ประชาชนจีน	×	Civil Code of the people's Republic of China Article 1125 (3)	×	×
ประเทศ สหรัฐอเมริกา	×	×	Pennsylvania's Probate, Estates, and Fiduciaries Code Article 2106	Probate Code of California Article 6452

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเทศ	การจำกัดมิให้รับมรดก			
	การไม่อุปการะ เลี้ยงดู	การละทิ้ง	การทอดทิ้งบุตรที่ยัง ไม่บรรลุนิติภาวะ การติดต่อเป็นระยะ เวลา 1 ปีอย่าง ต่อเนื่อง	การทอดทิ้งบุตร ที่ยังไม่บรรลุนิติ ภาวะ ขาดการ ติดต่อเป็นระยะ เวลา 7 ปีอย่าง ต่อเนื่อง
ประเทศ สาธารณรัฐ เกาหลี	Partial Amendment to the Civil Code Article 1004 (2)	×	×	×

ที่มา: วิษณุภรณ์ บัวงาม, แนวทางการนำเหตุจำกัดมิให้รับมรดกเนื่องจากการไม่อุปการะเลี้ยงดูมาใช้ในระบบกฎหมายไทย, สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, 2567, 100.

ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนได้บัญญัติกฎหมายไว้อย่างชัดเจนโดยมีการกำหนดหน้าที่ของทายาททุกคนซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในครอบครัวมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก

ในขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกา กฎหมายมรดกมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามรัฐโดยหลักเกณฑ์ของการจำกัดมิให้รับมรดกได้กำหนดการกระทำของทายาทที่เป็นบิดามารดาหากไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรจะถูกจำกัดมิให้รับมรดกของบุตร ในส่วนของกฎหมายมรดกในรัฐเพนซิลเวเนียได้มีการบัญญัติหลักเกณฑ์ไว้เข้มงวดกว่าโดยครอบคลุมถึงการกระทำของคู่สมรสที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูคู่สมรสอีกฝ่ายจะถูกจำกัดมิให้รับมรดก นอกจากนี้ หลักเกณฑ์ของการจำกัดมิให้รับมรดกของทายาทที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูของทั้งสองรัฐได้มีการกำหนดระยะเวลาในการไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูไว้อย่างชัดเจนซึ่งถือเป็นหลักเกณฑ์ที่ผู้บังคับใช้กฎหมายไม่ต้องพิจารณาหลักกฎหมายอย่างคลุมเครือเพราะตัวบทกฎหมายได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน

ในทางกลับกัน กฎหมายของประเทศเกาหลีใต้มีประเด็นปัญหาที่น่าสนใจและได้มีการผลักดันให้เกิดร่างพระราชบัญญัติคูอาราซึ่งร่างกฎหมายดังกล่าวจะมีผลบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2569⁴³ โดยมีหลักเกณฑ์ของการกักขังให้รับมรดกของทายาทที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกไว้อย่างชัดเจน

3.2 อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างในกฎหมายมรดกของแต่ละประเทศ พบว่า กฎหมายมรดกของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศสาธารณรัฐเกาหลีมีวัฒนธรรมที่เน้นความกตัญญูและความเคารพต่อผู้สูงอายุเป็นสำคัญ การอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาถือเป็นหน้าที่ทางสังคมที่สำคัญมาก ดังนั้น กฎหมายมรดกของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศสาธารณรัฐเกาหลีจึงเน้นความสำคัญของการบังคับให้ทายาทมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูบุคคลในครอบครัวของตนเอง หากทายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายอาจถูกกักขังให้รับมรดกของเจ้ามรดกได้ เมื่อเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของประเทศไทยเองก็ให้ความสำคัญกับความกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้สูงอายุ ดังนั้น แนวทางกฎหมายในการกักขังให้รับมรดกของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศสาธารณรัฐเกาหลีจึงอาจนำมาปรับใช้ได้ดีโดยช่วยส่งเสริมให้ทายาทรู้หน้าที่ชัดเจนในการอุปการะเลี้ยงดูบุคคลในครอบครัวซึ่งอาจช่วยส่งเสริมด้านคุณธรรมและความรับผิดชอบในครอบครัวได้ดียิ่งขึ้น

วัฒนธรรมของประเทศสหรัฐอเมริกาจะเน้นที่สิทธิส่วนบุคคลและเสรีภาพในการตัดสินใจซึ่งเจ้ามรดกสามารถกำหนดโดยการแสดงเจตนาโดยพินัยกรรมว่าประสงค์ยกทรัพย์สินมรดกให้แก่ทายาทคนใด การจัดการมรดกเช่นนี้สะท้อนถึงแนวคิดเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพส่วนบุคคลมากกว่าการกำหนดหน้าที่ที่ชัดเจนตามกฎหมาย สำหรับประเทศไทยจะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางครอบครัวมากกว่าเสรีภาพส่วนบุคคล การนาระบบที่คล้ายกับประเทศอเมริกามาใช้อาจไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์เงื่อนไขของการกำหนดระยะเวลาของทายาทที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูถือเป็นหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมที่สามารถนำมาปรับใช้กับกฎหมายของไทยได้

ความเป็นไปได้ในการปรับใช้กับกฎหมายของไทย คือ การกำหนดหน้าที่ทางกฎหมายโดยใช้แนวทางการกำหนดหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูของกฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนมาปรับใช้ หากทายาทคนใดละทิ้งเจ้ามรดกจะถูกกักขังให้รับมรดกสามารถนำมาปรับใช้ได้กับกฎหมายของไทย โดยเสนอแก้ไขเพิ่มเติมในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เพื่อให้มีความชัดเจนในกรณีที่ทายาทไม่ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูจะถูกกักขังให้รับมรดก

⁴³ Ibid, 16.

3.3 ข้อเสนอแนะ

ผู้เขียนขอเสนอแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในการกําจัดมิให้รับมรดกฐานเป็นผู้ไม่สมควร ตามมาตรา 1606 มีรายละเอียดดังนี้

“มาตรา 1606/1 บุคคลที่กระทำการดังต่อไปนี้ต้องถูกกําจัดมิให้รับมรดกฐานเป็นผู้ไม่อุปการะเลี้ยงดู

1) ผู้สืบสันดานละเลยหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นระยะเวลา 1 ปีขึ้นไป ผู้จัดการมรดกหรือทายาทต้องยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อร้องขอให้กําจัดมิให้รับมรดกของบุคคลนั้น

2) บิดาหรือมารดาทอดทิ้งบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะและขาดการติดต่อกับบุตรเป็นระยะเวลา 1 ปีขึ้นไป ในกรณีนี้ ผู้จัดการมรดกหรือทายาทต้องยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อร้องขอให้กําจัดมิให้รับมรดกของบุคคลนั้น

3) คู่สมรสที่จงใจทอดทิ้งหรือปฏิเสธที่จะปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นระยะเวลา 1 ปีขึ้นไป

เจ้ามรดกอาจถอนข้อกําจัดฐานเป็นผู้ไม่อุปการะเลี้ยงดูก็ได้โดยให้อยู่เป็นลายลักษณ์อักษร”

ข้อเสนอแนะข้างต้นจะกำหนดความรับผิดชอบของทายาทผู้เป็นบิดามารดาและคู่สมรสกฎหมายครอบครัวของไทยกำหนดหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูไว้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตร ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง หากทายาทที่กำหนดไว้ข้างต้นไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูตามที่กฎหมายกำหนด ทายาทจะถูกกําจัดมิให้รับมรดกฐานเป็นผู้ไม่อุปการะเลี้ยงดูตามที่ผู้เขียนได้เสนอข้างต้น

บรรณานุกรม

- กมลนัยน์ ชลประทีน. *คำอธิบายกฎหมายครอบครัว Family Law*. เชียงราย: สถาบัน
นวัตกรรมการเรียนรู้มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, 2564
- ไพโรจน์ กัมพูสิริ. *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว*. พิมพ์ครั้งที่
13. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2567.
- อติชาติ คำพวง. “คดีด้านความกตัญญู (ความกตัญญูกตเวที) ในวัฒนธรรมจีน: ภาพสะท้อนจริย
ศาสตร์ครอบครัวจีนผ่านสำนวน.” *มนุษยศาสตร์สาร* 21, ฉ.1 (มีนาคม 2563): 137-157.
[https://so03.tcithaijo.org/index.php/JHUMANS/article/download/
213391/164436/835551](https://so03.tcithaijo.org/index.php/JHUMANS/article/download/213391/164436/835551). สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2567.
- Korean institute for health family. “*The Guidebook for Living in Korea*.” 2022.
<https://k-guide.kr/THA/1160/contents.do>. accessed October 1, 2024.
- Liaoning Province Kaiyuan City Notary Office. “*Study the civil Code – Article
1125 [Loss and restoration of inheritance rights]*.” 2024. [https://mp.
weixin.qq.com/s?__biz=MzU2NzAzNDg3MA==&mid=2247484757&idx=1&
sn=9ece8c7f8cce61973ad1d0250faffb50&chksm=fca213cccbd59ada46ab
031de9bcfda1ff7bab513ec52c401565a7a1f31da89d1f0eaad6c9fb&scene
=27](https://mp.weixin.qq.com/s?__biz=MzU2NzAzNDg3MA==&mid=2247484757&idx=1&sn=9ece8c7f8cce61973ad1d0250faffb50&chksm=fca213cccbd59ada46ab031de9bcfda1ff7bab513ec52c401565a7a1f31da89d1f0eaad6c9fb&scene=27). accessed October 1, 2024.
- Luisa Rollenhagen. “*Dying Without a Will in California: Navigating Probate*.”
2023. [https://www.clearestate.com/en-us/blog/dying-without-a-will-in-
california](https://www.clearestate.com/en-us/blog/dying-without-a-will-in-california). accessed October 1, 2024.
- National Assembly of South Korea. “*Partial Amendment to the Civil Code
(Proposed by Representative Suh Young-kyo)*.” 2024.
<https://likms.assembly.go.kr/filegate/servlet/FileGate>. accessed
December 5, 2024.
- National Assembly Secretariat. “Minute of the Legislation and Judiciary
Committee.” The 416th National Assembly (Extraordinary Session), July
24, 2024.
- Ryumina, “*No inheritance of Children’s property without custody.... ‘Goo Hara Act’
passes the National Assembly*.” 2024. [https://www.yna.co.kr/view/AKR
20240828103200001](https://www.yna.co.kr/view/AKR20240828103200001). accessed October 1, 2024.

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ
ในพื้นที่ลุ่มน้ำกกจังหวัดเชียงราย
Community Capacity Building in Water Resource Management
of Kok watershed, Chiang Rai Province

ศศิพัชร หาญฤทธิ์*, อธิพัทธ์ เรืองกิจวัฒน์**, ทศพล คชสาร ** และเพชรสวัสดิ์ กันคำ***

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย 80 หมู่ 9 อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงราย 57100

Sasiphat Harnrit, Ithiphat Rueangkitwat, Tosapon Koschasan
and Petsawat kankam

Faculty of social sciences Chiangrai Rajabhat University, 80Moo 9Tambol

Bandoo Muang Subdistrict Chiang Rai Province 57100

Email: sasiphat.mek@crru.ac.th, ithiphat.rue@crru.ac.th, tosapon.kos@crru.ac.th,
petsawat.kan@crru.ac.th

Received: August 19, 2024

Revised: December 18, 2024

Accepted: December 23, 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำกก จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำและหา แนวทางเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่างในการจัดการทรัพยากรน้ำ อย่างยั่งยืน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้นำชุมชนและ คณะกรรมการจัดการน้ำในพื้นที่ชุมชนบ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงรายจำนวน 30 คน เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาในลักษณะข้อมูลเชิงพรรณนา และประเมิน ศักยภาพด้วยวิธี SWOT Analysis ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ในขั้นการค้นหาค้นหาปัญหา การวางแผนดำเนินการ ปฏิบัติงานรวมทั้งการติดตามและ ประเมินผล มีค่าคะแนนเท่ากับ 3.50 หมายถึงระดับการมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง และจาก การจัดเวทีระดมความคิดด้วยวิธี SWOT Analysis พบว่าจุดแข็งของคณะกรรมการจัดการน้ำ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

คือ การมีการบริหารจัดการการใช้น้ำภายในกลุ่ม ตั้งกฎระเบียบที่เข้มแข็ง สมาชิกต้องปฏิบัติตามกฎข้อกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด แต่ยังมีจุดอ่อนและอุปสรรคในการบริหารจัดการน้ำ ในส่วนงบประมาณที่ไม่พอเพียง รวมทั้งขาดการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสมาชิกในชุมชนบางส่วนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในทุกระดับ โดยแนวทางในการจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพในการบริการจัดการน้ำในพื้นที่ พบว่า ในพื้นที่ยังคงขาดการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนโดยเฉพาะการประสานงานกับหน่วยงานราชการเพื่อลดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจร่วมกัน เกิดความตระหนัก การรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของในทรัพยากรน้ำของชุมชน เพื่อให้เกิดเป็นรูปแบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ศักยภาพชุมชน, การจัดการน้ำ, ลุ่มน้ำกก

Abstract

The research on enhancing community capacity for water resource management in the Kok River Basin, Chiang Rai Province, aims to study the level of participation in water management and explore approaches to strengthen the community's capacity for sustainable water resource management in the lower Kok River Basin area. This qualitative research collects data through in-depth interviews with community leaders and water management committee members in Ban San community, Yonok Subdistrict, Chiang Saen District, Chiang Rai Province, involving 30 individuals. The data are analyzed descriptively, and assesses the community's capacity using SWOT Analysis. The research results show that the level of participation in various activities, from problem identification, planning, implementation, monitoring, and evaluation, scored an average of 3.50, indicating a moderate level of participation. Through brainstorming sessions using SWOT Analysis, it is found that a strength of the water management committee is its strong internal water usage management, with strict rules that all members must adhere to. However, weaknesses and obstacles in water management are identified, particularly in terms of insufficient budget, lack of coordination with relevant agencies, and limited participation from some community members in all levels of water management. To strengthen the community's water management capacity, it is found that there is a need to increase participation from all sectors, especially in coordination with government agencies, to reduce conflicts, build mutual understanding, and foster community awareness and a sense of ownership over water resources, ultimately establishing a sustainable water management model for the future.

Keywords: Community Capacity Building, Water Management, Kok watershed

1. บทนำ

ทรัพยากรน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติของคนไทยที่ต้องมีการบริหารจัดการทั้งปริมาณและคุณภาพอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และชุมชนในลุ่มน้ำ ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการจัดการน้ำบางส่วนให้มีความเหมาะสมกับปัจจุบันด้วยแนวคิดของนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเป็นจริง และสามารถปฏิบัติได้โดยอาศัยข้อมูล ความรอบรู้ ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่เข้าใจในรากเหง้าแห่งปัญหา ซึ่งการจัดการน้ำในปัจจุบันควรมีกลไกสำคัญได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการทำงานแบบร่วมด้วยช่วยกันคิด ช่วยกันหารูปแบบและวิธีดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการในทุกมิติเสมอ จึงจะบังเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนโดยไม่เกิดความขัดแย้งในสังคม¹

ลุ่มน้ำกก เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงราย ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งต้องพึ่งพาน้ำจากแม่น้ำกก สำหรับการอุปโภค บริโภค การเกษตร และการประมง อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำกก กำลังเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหามลพิษ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหากภัยแล้ง และปัญหาอุทกภัย² การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ จึงมีความสำคัญ ในการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำ และเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรน้ำมากที่สุด การมีส่วนร่วมของชุมชน จึงจะช่วยให้มั่นใจได้ว่า ทรัพยากรน้ำจะได้รับการจัดการอย่างถูกต้อง เหมาะสม และตอบสนองความต้องการของชุมชน สามารถรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำได้ เช่น ปัญหามลพิษ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหากภัยแล้ง และปัญหาอุทกภัย การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน จะช่วยให้ชุมชนมีความรู้ ทักษะ และเครื่องมือ ในการจัดการกับปัญหาเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ลุ่มน้ำกกเป็นลุ่มน้ำลำดับที่ 3 จาก จำนวน 25 ลุ่มน้ำหลักของประเทศ มีต้นกำเนิดมาจากภูเขาทางเหนือในรัฐเชียงตุง สหภาพเมียนมา ไหลเข้าสู่ประเทศไทยที่ช่องน้ำกก อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ แล้วไหลไปทางทิศตะวันออกผ่าน อำเภอแม่สาย เข้าสู่อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย จากนั้นไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่อำเภอเชียงแสนแล้วไหลสู่แม่น้ำโขงที่บ้านสบกก ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

การบริหารจัดการในรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบองค์รวม (IWRM) Integrated Water Resources Management) เป็นรูปแบบการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพและมุ่งเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ได้มี

¹ กรมทรัพยากรน้ำ, “การจัดการทรัพยากรน้ำ,” 2563, <https://www.dwr.go.th/index.php>, สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2566.

² สำนักงานทรัพยากรน้ำที่ 1, “ข้อมูลลุ่มน้ำกกและโขง(เหนือ),” 2565, <https://water.dwr.go.th/wro1/index.php/th/2019-05-17-03-08-34>, สืบค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2566.

การศึกษาการจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่ฝายเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่มีการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและมีรูปแบบการสร้างเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนต้น และการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนกลาง จังหวัดเชียงราย

ทั้งนี้ เพื่อการบริหารจัดการลุ่มน้ำกกระบบการบริหารจัดการในรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบองค์รวม ต้องมีการศึกษาการบริหารจัดทั้งทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำทางผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่างในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอยางสัก จังหวัดเชียงรายเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงในด้านการบริหารงานในภาพรวม และเพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำและหาแนวทางเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกในการจัดการทรัพยากรน้ำต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์การจัดการน้ำของชุมชนแบบมีส่วนร่วมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง

1.3 ทฤษฎีและแนวคิด

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำกก จังหวัดเชียงราย ในครั้งนี้ได้ศึกษานิยาม และความหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่แนวคิดการจัดการทรัพยากรน้ำ แนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อเป็นปัจจัยหลักในการสร้างความตระหนักในการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

1.3.1 หลักการจัดการทรัพยากรน้ำ

ทรัพยากรน้ำมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ มากมาย เช่น ดิน ป่าไม้ สัตว์ เป็นต้น เราไม่สามารถแยกการบริหารจัดการน้ำได้เพียงอย่างเดียว ดังนั้นภายในทรัพยากรน้ำ จึงมีขอบเขตของการจัดการที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันในการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งน้ำ การจัดสรรน้ำ การป้องกันภัยพิบัติทางธรรมชาติ การป้องกันมลพิษทางน้ำ และการบำบัดน้ำเสีย ซึ่งมีผลต่อการกำหนดนโยบาย และแนวทางในการดำเนินการบริหารการจัดการทรัพยากรน้ำให้เกิดความยั่งยืนต่อไป เราต้องอาศัยหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ³

³ เกษม จันทรแก้ว, *วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม, 2553), 83.

Elinor Ostrom⁴ ได้เสนอหลักการจัดการทรัพยากรน้ำ 8 ประการดังนี้

1. การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ประกอบด้วยขอบเขตทางกายภาพ ของพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำ และขอบเขตจำกัดของผู้ใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำ หรือสมาชิกของชุมชนซึ่งต้องระบุคุณสมบัติของผู้มีสิทธิ์ใช้ทรัพยากรน้ำอย่างชัดเจน

2. กฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ และดูแลรักษาทรัพยากรน้ำให้เหมาะสม กับสภาพท้องถิ่น ทั้งสภาพทางชีวภาพของระบบทรัพยากร สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน

3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ในการออกระเบียบ สมาชิกชุมชน มีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบ หรือปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบ หรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบ

4. การสอดส่องติดตามผล สมาชิกในชุมชนทุกคน มีหน้าที่สอดส่องดูแลพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชน อาจตั้งเป็นกลุ่ม หรือองค์กร เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการละเมิดกฎระเบียบ

5. การลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป การลงโทษบุคคลที่กระทำความผิด อาจมีโทษตั้งแต่ขั้นเบา ไปถึงโทษขั้นหนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของการกระทำความผิด

6. มีกลไกการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง ต้องมีผู้นำทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้าน หรือชุมชน เป็นอันดับแรก ถ้าไม่สำเร็จ อาจต้องอาศัยบุคคลที่สาม หรืออาศัยอำนาจจากภายนอกที่เหนือกว่า เช่น เจ้าหน้าที่ปกครอง หรือต้องใช้มาตรการทางกฎหมาย

7. มีการแทรกแซงสิทธิชุมชนน้อยที่สุด หมายความว่าความรวมถึงสิทธิชุมชน ในบทบัญญัติกฎระเบียบและก่อตั้งองค์กรในการจัดการทรัพยากรน้ำ ให้มีการแทรกแซงอำนาจจากภายนอกชุมชนน้อยที่สุด หรืออีกนัยหนึ่งคือ รัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

8. มีสถาบันท้องถิ่น ที่อยู่เหนือกว่าโครงสร้างสถาบัน หมายถึง การมีระเบียบ มีกฎกติกาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องสอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานระดับชาติ

การบริหารจัดการน้ำ เป็นประเด็นสำคัญที่ทั่วโลกให้ความสนใจ เนื่องจากทรัพยากรน้ำ มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แนวคิดในการบริหารจัดการน้ำมีหลากหลายรูปแบบ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้มีน้ำใช้เพียงพอ มีคุณภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของทุกภาคส่วนได้อย่างยั่งยืน

1.3.2 แนวคิดหลักในการบริหารจัดการน้ำ

1) การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water Resources Management – IWRM): เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในภาพรวม โดย

⁴ Elinor Ostrom, *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action* (Cambridge: Cambridge University PRESS, 1990), 106.

คำนึงถึงปัจจัยทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างครอบคลุม มีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการวางแผนและดำเนินการ

2) การจัดการน้ำตามลุ่มน้ำ (River Basin Management): เน้นการบริหารจัดการน้ำในแต่ละลุ่มน้ำ โดยพิจารณาถึงความเชื่อมโยงระหว่างต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อให้การใช้ประโยชน์จากน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

3) การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ: เน้นการดูแลรักษาแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ หนอง บึง เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำใต้ดิน ป้องกันการกัดเซาะ และปรับปรุงคุณภาพน้ำ

4) การใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ: ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนใช้น้ำอย่างคุ้มค่าและประหยัด เช่น การใช้น้ำฝน การนำน้ำเสียกลับมาใช้ใหม่ การพัฒนาเทคโนโลยีการชลประทานที่ทันสมัย

5) การมีส่วนร่วมของประชาชน: ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจในการบริหารจัดการน้ำ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและยอมรับในมาตรการต่าง ๆ

1.3.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม⁵

การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้โอกาสแก่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นประชาชน องค์กร หรือกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขา โดยตรงหรือทางอ้อม เช่น การมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการ การให้ความเห็น หรือการร่วมกันทำงานเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีที่สุดร่วมกันระดับการมีส่วนร่วม หมายถึง ระดับความเข้มข้นหรือความลึกซึ้งของการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้หลายระดับ ดังนี้

1.3.4 ระดับการมีส่วนร่วม

1) การรับรู้ข้อมูล (Information): เป็นระดับพื้นฐานที่สุด คือ การให้ข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วนเกี่ยวกับเรื่องที่จะนำมาพิจารณา เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าใจสถานการณ์และบริบท

2) การปรึกษา (Consultation): เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังพิจารณา แต่การตัดสินใจขั้นสุดท้ายยังคงเป็นของผู้มีอำนาจตัดสินใจ

3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making): เป็นการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจริงจัง โดยอาจมีการลงคะแนน หรือการเจรจาเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน

⁵ อธิณ รพีพัฒน์, *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์นโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547), 52.

4) การมอบอำนาจ (Empowerment): เป็นระดับสูงสุด คือ การมอบอำนาจให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการดำเนินงานจริง ๆ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการร่วม หรือ การให้ชุมชนบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง

1.3.5 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

- 1) เพิ่มความชอบธรรม: การตัดสินใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้รับการยอมรับและสนับสนุนมากกว่า
- 2) เพิ่มประสิทธิภาพ: การนำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาปรับใช้ จะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- 3) สร้างความเป็นเจ้าของ: เมื่อผู้คนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พวกเขาจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น
- 4) เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน: การทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
- 5) ส่งเสริมการเรียนรู้: การมีส่วนร่วมจะเปิดโอกาสให้ผู้คนได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะต่าง ๆ

1.3.6 แนวคิดการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน

รากฐานของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม มีที่มาจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) อันถือเป็นทฤษฎีภาค (Macro Theory) และเก่าแก่ทฤษฎีหนึ่งของสังคมวิทยา ซึ่งนำไปใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมตั้งแต่ระดับจุลภาค/ปัจเจกบุคคล (Micro Level - Individual) ไปจนถึงระดับมหภาค/สังคม (Macro Level - Society) โดยมีแหล่งกำเนิดของทฤษฎีจาก 3 แหล่ง คือ เศรษฐศาสตร์เชิงอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian Economics) มานุษยวิทยาเชิงหน้าที่ (Functional Anthropology) และจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology)⁶

แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่น” ในศตวรรษที่ 21” ควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วม และเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการพัฒนา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในภูมิภาคและชนบทในกระบวนการพัฒนาและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการปัญหาได้ด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ตลอดจนสามารถสนองต่อการกระจายการพัฒนาได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง ดังนั้นการพัฒนาในอนาคตจะเน้นที่การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบทให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ และเป็นฐานในการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตในอนาคต ทั้งนี้ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนจำเป็นจะต้องเข้ามาเสริมบทบาทของภาครัฐซึ่งเป็นผู้สนับสนุนการพัฒนาเดิม ซึ่งเป็น

⁶ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), 115-116.

การฝึกกำลังในการพัฒนาและนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและท้องถิ่นอย่าง มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน⁷

แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน หมายถึงการมีชุมชนที่มีการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น มีศักยภาพในการพึ่งตนเองและเรียนรู้ในระดับสูง มีองค์กรชุมชนกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลง และภาคีเครือข่ายการพัฒนาที่เข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งมีความสามัคคีเอื้ออาทรอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และดำรงไว้ซึ่งคุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น หรือเอกลักษณ์ความเป็นไทยได้อย่างต่อเนื่อง⁸

อนุชา ม่วงใหญ่ ศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่น” ในศตวรรษที่ 21” พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล โดยสร้างความตระหนักรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต รวมทั้งกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้ชุมชนที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนอย่างเป็นธรรมเสริมสร้างองค์ความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นภาคีหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้องให้มีการใช้และแบ่งผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยุติธรรมและยั่งยืน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง เพื่อนำมาวิเคราะห์การจัดการน้ำของชุมชนแบบมีส่วนร่วมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง และนำข้อมูลมาจัดทำเพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรน้ำจากชุมชนให้เกิดการประสานงานร่วมกันกับพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำต่อไป

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

หมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอยางสัก จังหวัดเชียงราย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ และการนำการวิเคราะห์เชิงปริมาณเพื่อให้เกิดข้อมูลที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งนี้ ได้กระบวนการ SWOT Analysis มาใช้เพื่อพัฒนาข้อมูลที่ได้ ให้คณะกรรมการจัดการน้ำในชุมชนตระหนักถึงปัญหา หน้าที่และร่วมกัน

⁷ อนุชา ม่วงใหญ่, “แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21,” วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย 6, ๓ (กันยายน-ธันวาคม 2559): 12-26.

⁸ สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, รายงานคณะกรรมการสภาพของคนไทย สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ (กรุงเทพ: บริษัทพิมพ์จำกัด, 2553), 121-125.

แก้ปัญหาของตนเอง ให้ชุมชนได้เรียนรู้แบบพหุภาครวมทั้งการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการศึกษาครั้งนี้ใช้รูปแบบการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นข้อมูลที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจงในประเด็นการบริหารจัดการน้ำและกฎกติกาของกลุ่มในพื้นที่ลุ่มน้ำกตอนล่าง ได้แก่

1) กลุ่มผู้นำในชุมชนในพื้นที่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

2) คณะกรรมการในการจัดการน้ำหมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ทั้ง 3 กลุ่มประกอบด้วย กลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังงานไฟฟ้า แหล่งที่ 1 และกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังงานไฟฟ้าแหล่งที่ 2

3) ตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

1.5.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากตำรา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบทความข่าวสารจากหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนทุกแขนงที่เกี่ยวข้องในด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นกระบวนการระดมความคิดและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังนี้

2.1) การใช้แบบสัมภาษณ์แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ระดับความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมจำนวน 5 ระดับ เพื่อวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการจัดทำเวทีระดมความคิด ผ่านการทำ SWOT Analysis เป็นกระบวนการวิเคราะห์กระบวนการจัดการน้ำที่ใช้ในการประเมินและทำความเข้าใจในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ เพื่อนำไปวิเคราะห์ศักยภาพและแนวทางในการบริหารจัดการน้ำต่อไป

3) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ (Observation) โดยการตอบข้อคำถามขึ้นอยู่กับความสนใจ ต่อการให้ข้อมูลของกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังใช้วิธีการดังกล่าว ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ทำให้ผู้วิจัยสามารถเห็นการเปลี่ยนแปลง จากกระบวนการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มคนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังสัมภาษณ์ข้อมูลผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากผลกระทบในพื้นที่เป้าหมายที่สามารถให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ ด้วยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

2. ผลการวิจัย

หมู่บ้านสันธาตุ มีลักษณะของพื้นที่เป็นราบลุ่มเชิงดอย หรือที่ราบลุ่มเชิงเขาโล่งอยู่ที่สูงจากแหล่งน้ำสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบระหว่างภูเขา 60% เป็นที่ราบทั่วไป 13% เป็นที่ดอนเป็นที่เนินเขา 20% เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ 7% บ้านสันธาตุ มีความโดดเด่นด้านวิถีชีวิตชุมชนคนอีสานในแผ่นดินล้านนา โดยเฉพาะการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมลายเอกลักษณ์ได้แก่ลายสันธาตุ ลายหงส์ดำ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ของกรมพัฒนาชุมชน มีประสบการณ์รับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นกลุ่มศึกษาดูงาน ได้รับการสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการการท่องเที่ยวจากหน่วยงานต่าง ๆ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และวิถีชีวิตที่มีมีการรักษาขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่เหนียวแน่น มั่นคง จะเห็นได้จากการทำบุญต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งได้สืบสานกันมาเป็นประจำทุกปี จึงได้รับการจัดตั้งอีกทั้งมีการส่งเสริมการเกษตรเชิงท่องเที่ยวอีกด้วย และเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในรูปแบบการบริหารจัดการน้ำที่สำคัญ คือเป็นพื้นที่ปลายน้ำกักซึ่งเป็นพื้นที่ที่ต้องมีการสร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เกิดความตระหนักและรู้คุณค่าของการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ เพื่อในอนาคต เราจะได้มีทรัพยากรน้ำไว้ใช้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด

ผลการศึกษาในด้านการบริหารจัดการน้ำเพื่อวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ การใช้แบบสัมภาษณ์แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ระดับความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมจำนวน 5 ระดับ เพื่อวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง พบว่า การมีส่วนร่วมและการรับรู้ถึงการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสนจากกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มผู้นำในประเด็นของการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ

ตาราง 1 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ

ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ความหมาย
การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา	3.40	1.26	ปานกลาง
การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ	3.48	1.14	ปานกลาง
การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน	3.55	1.19	มาก
การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล	3.57	1.17	มาก
ภาพรวม	3.50	1.19	ปานกลาง

จากตาราง ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ พบว่า ภาพรวมของค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ภาพรวมค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 ภาพรวมความหมายอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดได้แก่ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.57 ค่าของ S.D.

เท่ากับ 1.17 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.55 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 ความหมายอยู่ในระดับมาก รองลงมาได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินการ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.48 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.14 และการมีส่วนร่วมในการค้นหา ปัญหา ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.40 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.26 ความหมายอยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ

ตาราง 2 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในภาพรวม

กิจกรรมในภาพรวม	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ความหมาย
1. การเข้ามามีส่วนรวมและการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก	2.72	1.21	ปานกลาง
2. การดำเนินงานของกลุ่มการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่	3.37	1.07	ปานกลาง
3. ความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบของเครือข่าย	3.27	1.06	ปานกลาง
4. การเข้าถึงข้อมูลของการคงสภาพของทรัพยากรน้ำ	2.21	1.19	น้อย
5. ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ	3.50	1.19	ปานกลาง
ภาพรวม	3.01	1.14	ปานกลาง

จากตาราง กิจกรรมในภาพรวม พบว่า ภาพรวมของค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.01 ภาพรวมค่าของ S.D. เท่ากับ 1.14 ภาพรวมของความหมายอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดได้แก่ ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 การดำเนินงานของกลุ่มการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.37 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.07 ความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบของเครือข่าย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.27 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.06 การเข้ามามีส่วนรวมและการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.27 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.21 ความหมายอยู่ในระดับปานกลาง และรองลงมาได้แก่ การเข้าถึงข้อมูลของการคงสภาพของทรัพยากรน้ำ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.21 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 ความหมายอยู่ในระดับน้อย ตามลำดับ

2.1 การวิเคราะห์ศักยภาพการพัฒนาเครือข่ายการจัดการน้ำ

ในการวิเคราะห์ที่ได้นำข้อมูลจากการระดมความคิดในกลุ่มย่อย ทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 และกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 โดยการระดมความคิดจากทุก ๆ มุมมอง โดยไม่มีการตัดสินถูกผิดของสมาชิกในกลุ่ม

เพื่อหาทางเลือกในการตัดสินใจ ความคิดใหม่ๆ และใช้ในการวางแผน โดยสิ่งสำคัญในการระดมสมองหรือระดมความคิด คือ ให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ มีการดำเนินการระดมความคิดให้ได้ข้อคิดเห็นมากที่สุด โดยไม่มีการตั้งกรอบ หรือประเมินถูกผิดขณะระดมความคิด ทั้งนี้การระดมสมอง เป็นกระบวนการรวบรวมความคิดและไอเดียร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อหาทางออกหรือวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยผู้ที่เสนอไอเดียจะไม่ถูกจำกัดกรอบความคิด และไม่ถูกตัดสินว่าไอเดียนั้นถูกหรือผิด เป็นไปได้หรือไม่ ทุกคนในกลุ่มสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อได้อย่างอิสระ ยังมีการระดมความคิดมากเท่าไร ยิ่งสะท้อนให้เห็นมุมมองที่หลากหลาย และมองเห็นโอกาสที่จะนำไปสู่ข้อสรุปหรือทางออกใหม่ได้มากขึ้นเท่านั้น โดยได้ข้อคิดเห็นดังนี้

2.2 กลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์

ลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ มีการตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ มีระบบการบริหารจัดการและกฎกติกาการใช้น้ำ โดยการให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำลงชื่อจองคิวไว้ล่วงหน้า

จุดแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ มีการบริหารจัดการการใช้น้ำเพื่อให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี ตั้งกฎระเบียบที่เข้มแข็ง สมาชิกต้องปฏิบัติตามกฎข้อกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด รวมถึงมีระบบการบริหารจัดการน้ำ โดยการให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำลงชื่อจองคิวไว้ล่วงหน้า และจ่ายค่าบริการวันละ 100 บาท เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาค่าซ่อมแซมปรับปรุงต่างจุดอ่อนของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ ในช่วงที่ไม่มีแสงแดดเพียงพอ ไม่สามารถใช้น้ำได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากใช้ระบบพลังงานแสงอาทิตย์ในการสูบน้ำ

โอกาสของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ ขยายจุดปล่อยน้ำให้ครบทุกสวน หรือต้องการขยายตาน้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อผู้ใช้น้ำในแต่ละวัน

ปัญหาอุปสรรคของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ ไม่สามารถเข้าถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ในช่วงฤดูแล้ง (เดือนเมษายน-พฤษภาคม) น้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้น้ำของสมาชิก

กิจกรรมที่เข้ามาส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ ร่วมกันพัฒนาริมหนองน้ำข้าง พิธีสืบชะตานองน้ำ เจ้าพ่อหนองข้าง และคลองหนองตาปลา และมีหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ ได้แก่ กรมชลประทาน และกรมทรัพยากรน้ำ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ อยากให้มีหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมช่วยเหลือ ติดเครื่องสูบน้ำพลังแสงอาทิตย์เพิ่ม เพื่อให้มีน้ำเพียงพอต่อความต้องการของสมาชิก

2.3 กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้ไฟฟ้าแหล่งที่ 1

ลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้ไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ มีการประชุมปีละ 4 ครั้ง และมีการจัดการน้ำมีการแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่เพื่อให้เกิดความครอบคลุมของการบริหารจัดการน้ำ

จุดแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ มีการบริหารจัดการของกลุ่มที่เข้มแข็ง มีกฎระเบียบในการใช้น้ำ มีพื้นที่รองรับอย่างเหมาะสมทำให้มีน้ำทำการเกษตรตลอดทั้งปี สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีการทำงานเป็นกลุ่ม มีความร่วมมือกันในชุมชนเป็นอย่างดี

จุดอ่อนของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐอย่างเหมาะสมเท่าที่ควร พื้นที่จุดตั้งแพสูบน้ำมีการตื้นเขินในทุก ๆ ปี และไม่มีงบประมาณเพียงพอในการบริหารจัดการ

โอกาสของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ การรับสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเพิ่มทำให้มีการขยายเครือข่ายสมาชิกเพิ่มมากขึ้น การขยายคลองส่งน้ำแบบถาวรเข้าพื้นที่การเกษตร

ปัญหาอุปสรรคของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ แหล่งน้ำแห้งและตื้นเขิน ทำให้น้ำไม่เพียงพอต่อการทำนา นอกจากนี้ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือหรือไม่ได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมที่เข้ามาส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ มีการประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำ การพัฒนาคลองส่งน้ำ การทำพังกันน้ำเข้าหาแพสูบน้ำ และการขุดลอกคลองส่งน้ำ และมีหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 ได้แก่ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และเทศบาลตำบลโยนก ในส่วนข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ หน่วยงานทางราชการเข้ามาดูแลและรับผิดชอบช่วยเหลือแนะนำการบริหารจัดการแนวทางน้ำ การทำเขื่อนกั้นน้ำ รวมถึงการประสานเครือข่ายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.4 กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2

ลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ การรวบรวมพื้นที่จำนวนไร่ในการจ่ายน้ำในแต่ละครั้ง รวมถึงมีการแบ่งโซนในการจ่ายน้ำ และมีการเก็บเงินค่าใช้น้ำของสมาชิกกลุ่มในแต่ละครั้ง

จุดแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ มีคณะกรรมการดูแลเปิด-ปิดน้ำ ดูแลต่อน้ำให้มีน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี รวมถึงสมาชิกกลุ่มยอมรับข้อตกลงของกลุ่ม ตลอดจนมีความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งน้ำและจัดการน้ำอย่างเข้มแข็ง

จุดอ่อนของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำต้องจ่ายค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำเอง ค่าไฟฟ้าแพง ที่ตั้งแพสูบน้ำตื้นเขิน ช่วงเวลาน้ำขึ้นต้องถอดตัวหนอนออก น้ำลดต้องถอดแพทางระบายน้ำเข้าที่ทำการเกษตรอยู่ไกล และขาดงบประมาณรองรับการบริหารจัดการของกลุ่ม

โอกาสของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ หน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือ ทั้งในเรื่องของงบประมาณ ค่าไฟฟ้า และติดตั้งพลังงานแสงอาทิตย์เพื่อที่จะได้ประหยัดค่าไฟฟ้า

ปัญหาอุปสรรคของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ ค่าไฟฟ้าแพงกลุ่มผู้ใช้น้ำต้องจ่ายค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำเอง ภัยแล้งทำให้แหล่งน้ำตื้นเขิน และขาดงบประมาณในการซ่อมแซมบำรุงรักษา

กิจกรรมที่เข้ามาส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่ของกลุ่มผู้นำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ สมาชิกกลุ่มช่วยกันพัฒนา คูแฉ่ ซ่อมแซมบำรุงแพสูบน้ำ ท่อน้ำที่ชำรุด และลำเหมือง โดยมีหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ของกลุ่มผู้นำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 ได้แก่ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ เทศบาลตำบลโยนก และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ทั้งนี้ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของกลุ่มผู้นำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ หน่วยงานของทางราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือ ค่าไฟฟ้า พลังงานทดแทน งบประมาณ และการทำฝายกั้นน้ำกก

3. สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ภาพรวมระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.50 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 1.19 จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น สังเกตได้ว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความกระตือรือร้นในการติดตามผล ประเมินผล และลงมือปฏิบัติงานในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา อาจต้องมีการส่งเสริมและกระตุ้นให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมมากขึ้น เพื่อให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องและอยู่ในทุกระบวนการของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ในด้านการบริหารจัดการน้ำที่มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการจัดทำเวทีระดมความคิด ผ่านการทำ SWOT Analysis เป็นกระบวนการวิเคราะห์ กระบวนการจัดการน้ำที่ใช้ในการประเมินและทำความเข้าใจในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ พบว่าจุดแข็ง คือการมีการจัดตั้งคณะกรรมการอย่างมีระบบและมีการสร้างกติกาอย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ถึงจุดอ่อนและอุปสรรคในด้านการประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง การจัดสรรงบประมาณที่อาจจะทำให้เกิดเป็นอุปสรรคสำคัญในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ

3.2 อภิปรายผล

จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีความสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของ กาญจนา แก้วเทพ⁹ ที่เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างยั่งยืน เมื่อชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วม มีความผูกพันกับชุมชนมากขึ้น และพร้อมที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ในด้านข้อมูลของการบริหารจัดการน้ำในแต่ละด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยโดยรวม 3.01 ซึ่ง บ่งบอกว่าโดยรวมแล้วกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 1.14 แสดง

⁹ กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (กรุงเทพฯ: สภาคณาจารย์แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538), 25-28.

ให้เห็นว่าข้อมูลค่อนข้างกระจายตัว จุดแข็งของกลุ่มได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 3.50 แสดงว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน การดำเนินงานของกลุ่มการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่ที่มีค่าเฉลี่ย 3.37 บ่งบอกว่าการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่เป็นไปในทิศทางที่ดี ความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบของเครือข่าย มีค่าเฉลี่ย 3.27 แสดงว่าผู้เกี่ยวข้องมีความเข้าใจในกฎระเบียบค่อนข้างดี สิ่งที่ต้องปรับปรุงหรือเป็นประเด็นในการพัฒนาสร้างแนวทางเพื่อเพิ่มศักยภาพได้แก่ การเข้ามามีส่วนรวมและการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกมีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.27 บ่งบอกว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกยังไม่เพียงพอ รวมทั้งการเข้าถึงข้อมูลของการคงสภาพของทรัพยากรน้ำ มีค่าเฉลี่ย 2.21 แสดงว่าการเข้าถึงข้อมูลยังมีข้อจำกัด มีความสอดคล้องกับ Elinor Ostrom¹⁰ ได้เสนอหลักการจัดการทรัพยากรน้ำ 8 ประการได้แก่ 1. การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน 2. กฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้และดูแลรักษาทรัพยากรน้ำให้เหมาะสม กับสภาพท้องถิ่น 3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน 4. การสอดส่องติดตามผล 5. การลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป 6. มีกลไกการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง 7. มีการแทรกแซงสิทธิชุมชนน้อยที่สุด หมายความว่ารวมถึงสิทธิชุมชน ในบทบัญญัติกฎระเบียบและก่อตั้งองค์กรในการจัดการทรัพยากรน้ำ 8. มีสถาบันท้องถิ่น ที่อยู่เหนือกว่าโครงสร้างสถาบัน โดยแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่บ้านสันธาตุมีการบวกรในการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักการได้อย่างครบถ้วน ซึ่งในกระบวนการน้ำเห็นได้ว่าในพื้นที่ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมในการบริหารจัดการน้ำ ได้ในรูปแบบงานวิจัยของ อนุชา ม่วงใหญ่¹¹ ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่น ในศตวรรษที่ 21 พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล โดยสร้างความตระหนักรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต รวมทั้งกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้ชุมชนที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนอย่างเป็นธรรมเสริมสร้างองค์ความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นภาคีหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้องให้มีการใช้และแบ่งผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยุติธรรมและยั่งยืน

¹⁰ Elinor Ostrom, *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action* (Cambridge: Cambridge University PRESS, 1990), 106.

¹¹ อนุชา ม่วงใหญ่, “แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21,” *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสต์เทิร์นเอเชีย* 6, น.3 (กันยายน-ธันวาคม 2559): 12-26.

3.3 ข้อเสนอแนะ

แนวทางในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการน้ำได้แก่

- 1) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา: จัดกิจกรรมหรือสร้างช่องทางให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนะปัญหาที่พบเจอ
- 2) พัฒนาระบบการให้ข้อมูลและการสื่อสาร: สร้างระบบการสื่อสารที่โปร่งใสและเข้าถึงง่าย เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 3) จัดกิจกรรมฝึกอบรม: จัดกิจกรรมฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกันและการแก้ปัญหา เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) จัดกิจกรรมเครือข่ายเพิ่มเติมรูปแบบการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภายนอกให้มากขึ้น เพื่อให้ได้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น ด้านงบประมาณ เทคโนโลยี และบุคลากร การพัฒนาช่องทางการเข้าถึงข้อมูลเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการคงสภาพของทรัพยากรน้ำได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือนุชนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ: สภาคทอติแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.
- เกษม จันทรแ้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม, 2553.
- กรมทรัพยากรน้ำ. “การจัดการทรัพยากรน้ำ.” 2563.
- <https://www.dwr.go.th/index.php>. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2566.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สำนักงานทรัพยากรน้ำที่ 1. “ข้อมูลลุ่มน้ำกกและโขง(เหนือ).” 2565.
- <https://water.dwr.go.th/wro1/index.php/th/2019-05-17-03-08-34>. สืบค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2566.
- สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. รายงานคณะทำงานสุขภาพของคนไทย สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, 2553.
- อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์นโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547.
- อนุชา ม่วงใหญ่. “แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21.” วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย 6, ฉ.3 (กันยายน-ธันวาคม 2559): 12-26.
- Ostrom, Elinor. *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University PRESS, 1990.

ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขหนี้ในระบบ ที่เกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน

Problems and obstacles in Legal matters regarding solving informal debt related to borrowing money

ยุวดี มัญติยาการกุล*

วิทยาลัยกฎหมายและการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

เลขที่ 319 ตำบลโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ 33000

Yuwadee Muntiyakankul

College of Law and Government Sisaket Rajabhat University

319, Pho Subdistrict, Muaeng District, Sisaket Province, 33000

Email: yuwadeelawlaw@gmail.com

Received: November 13, 2024

Revised: December 18, 2024

Accepted: December 19, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหนี้ในระบบ 2) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขหนี้ในระบบที่เกี่ยวข้องกับการกู้ยืมเงิน 3) วิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหานี้ในระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน

ผลการวิจัยพบสาเหตุของปัญหานี้ในระบบว่า เนื่องจากแนวโน้มเศรษฐกิจไทยในปี 2566 ขยายตัวในอัตราที่ชะลอลงได้ (1) ส่งผลกระทบต่อการส่งออกสินค้าของไทยที่เป็นรายได้หลักของประเทศ และ (2) ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและกลายเป็นปัญหาสังคม เนื่องจากมีรายได้ไม่เพียงพอ ทำให้ประชาชนมีความจำเป็นในการใช้เงินอย่างเร่งด่วน แต่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบได้ จำเป็นต้องเข้าสู่หนี้ในระบบจำนวนมาก จึงเกิดปัญหานี้ในระบบตามมาซึ่งมีสาเหตุมาจากสองประเด็น คือ (ก) เจ้าหนี้ในระบบได้กระทำการเอาเปรียบลูกหนี้ โดยการคิดดอกเบี้ยเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด อันเป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมาย และ (ข) เจ้าหนี้ในระบบมีการดำเนินการทวงหนี้โดยใช้วิธีการข่มขู่และรุนแรง ถือเป็นวิธีการที่ฝ่าฝืนต่อกฎหมาย ซึ่งการกระทำในสองประเด็นหลักของเจ้าหนี้ในระบบนี้ถือว่าไม่เป็นธรรมต่อลูกหนี้ ดังนั้น งานวิจัยนี้ขอเสนอแนวทางในการแก้ไข

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำ วิทยาลัยกฎหมายและการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ปัญหาหนี้ในระบบ ดังนี้ 1) ภาครัฐต้องใช้มาตรการทางกฎหมายลงโทษเจ้าหนี้อย่างเคร่งครัด 2) ภาครัฐควรเน้นการสนับสนุนแหล่งทุนในรูปแบบต่าง ๆ ให้กับประชาชน 3) ภาครัฐควรสนับสนุนการสร้างอาชีพให้ประชาชนสามารถนำเงินดังกล่าวไปชำระหนี้ได้ด้วยตนเอง 4) ภาครัฐควรสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับการแก้ไขปัญหาระดับฐานรากอย่างจริงจัง และ 5) ควรมีการบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบทั้งจากภาครัฐ ภาคประชาสังคม และ ภาคเอกชน โดยควรมีหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่วิเคราะห์ปัญหาและจัดทำนโยบายในระดับประเทศเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและติดตามประเมินผลให้เกิดความชัดเจนต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพในทุกมิติ

คำสำคัญ: หนี้ในระบบเกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน, การทวงหนี้ในระบบเกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน, การเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราเกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน

Abstract

The purposes of this research article are to 1) study the concepts, theories, and laws related to informal debt; 2) study the problems and obstacles in Legal matters regarding solving informal debt related to borrowing money; and 3) Analyze approaches to solving the problem of informal debt in an integrated and sustainable manner. The research results found that the cause of the informal debt problem is that the Thai economic outlook in 2023 will expand at a slower rate, which (1) affects Thai exports, which are the country's main source of income; and (2) affects people's lives and becomes a social problem because of insufficient income, causing people to urgently spend money but cannot access formal sources of funds. They have to enter into a large amount of informal debt, resulting in the informal debt problem, which is caused by two issues: (a) informal creditors have taken advantage of debtors by charging interest rates higher than the law, which is a violation of the provisions of the law; and (b) informal creditors have used intimidation and violence to collect debts, which is a method that violates the law. The actions of these two main issues of informal creditors are considered unfair to debtors. Therefore, this research proposes solutions to the informal debt problem as follows: 1) The government must strictly use legal measures to punish creditors; 2) The government should focus on supporting various forms of funding sources. to the people 3) The government should support job creation so that people can use the money to pay off their debts by themselves 4) The government should support communities to participate in solving problems at the grassroots level seriously and 5) There should be integration to solve problems systematically from the government, civil society and private sectors. There should be a main agency responsible for analyzing problems and creating policies at the national level to lead to implementation and follow up and evaluate the results to ensure clarity, continuity and efficiency in all dimensions.

Keywords: Informal debt related to borrowing money, Informal debt collection regarding borrowing money, charging interest in excess of the rate related to borrowing money

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ด้วยสภาพสังคมไทยที่ก้าวเข้าสู่ยุควัตถุนิยม ทำให้บุคคลต้องแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นอกเหนือจากปัจจัยสี่ ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์สื่อสาร ยานพาหนะ เพื่อใช้สนองตอบความต้องการของตนเองและครอบครัว แต่ทว่าสิ่งที่ได้มาซึ่งสิ่งของต่าง ๆ จำต้องอาศัยเงินตราในการซื้อ แลกเปลี่ยน หรือหามาด้วยประการใด ๆ ซึ่งในปัจจุบันประเทศไทยกำลังเผชิญปัญหาสภาพเศรษฐกิจ ค่าครองชีพมีอัตราสูง สินค้าข้าวของเครื่องใช้ผลิตภัณฑ์มีราคาแพง ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศหาได้ใช้จ่ายภายในวงเงินที่ตนมีอยู่หรือตามความสามารถในการชำระหนี้ได้ จึงต้องประสบปัญหาaray่ายมากกว่ารายได้ โดยผลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนที่มีหนี้สินคือ จำนวน 197,255 บาท¹ ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องกู้หนี้ยืมสินทั้งในระบบและนอกระบบ แต่ด้วยการขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎหมายว่าด้วยสัญญากู้ยืมเงิน ส่งผลให้ประชาชนบางส่วนถูกเอารัดเอาเปรียบและไม่ได้รับความเป็นธรรม โดยเฉพาะกรณีการทำสัญญาเงินกู้นอกระบบซึ่งถูกเอารัดเอารัดตั้งแต่ขั้นตอนของการทำสัญญาจนถึงขั้นฟ้องคดี จนทำให้กลายเป็นลูกหนี้ใน “หนี้นอกระบบ”²

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงหนี้นอกระบบ มักจะหมายถึง หนี้ที่เกิดจากการกู้ยืมเงินกันเองในระหว่างประชาชน โดยไม่ได้กู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน³ หนี้นอกระบบจะเป็นปัญหาเมื่อคิดดอกเบี้ยในอัตราสูงผิดปกติ จึงมีการนิยามหนี้นอกระบบในความหมายเฉพาะเจาะจงขึ้นว่า หมายถึง หนี้เงินกู้ที่คิดดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนด (เกินร้อยละ 15 ต่อปี หรือร้อยละ 1.25 ต่อเดือน) โดยที่เจ้าหนี้ไม่ใช่สถาบันการเงิน⁴ เจ้าหนี้นอกระบบบางรายอาจใช้วิธีการต่าง ๆ ในการติดตามทวงหนี้ เพื่อกดดันลูกหนี้หรือให้ได้รับความอับอาย เกิดความกลัว ข่มขู่ อาจถึงขั้นประทุษร้ายต่อร่างกายและทรัพย์สิน และแหล่งการเงินที่เกิดขึ้นตามความจำเป็นและสภาพแวดล้อม ไม่มีระเบียบกฎหมายเกณฑ์ ไม่มีการติดตามและควบคุมจากทางราชการ เนื่องจากเงื่อนไขการกู้และข้อตกลงต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความพอใจระหว่างผู้ขอกู้และผู้ให้กู้ ลักษณะที่เด่นชัดคือ ไม่มีหลักทรัพย์สินค้ำประกันและอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าสถาบันการเงินหรือสูงกว่าที่กฎหมายกำหนด โดยอาจเป็นการคิดดอกเบี้ยไว้ล่วงหน้าร่วมกับเงินต้น แล้วเขียนในสัญญาที่ไม่ตรงกับเงินที่ลูกหนี้ได้รับ⁵ ทั้งนี้เงื่อนไขในการกู้ยืมและข้อตกลงต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับ

¹ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, “การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนพ.ศ.2566,” 2566, https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2024/20240402152717_24633.pdf, สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2567.

² มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, “หนี้นอกระบบ ตอนที่ 1,” 2567, <https://www.consumerthai.org/menutd3/2950-1-316.html>, สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2567.

³ ไพฑูริย์ เอกจริยกร, “ปัญหาหนี้นอกระบบในสังคมไทย,” *วารสารราชบัณฑิตยสถาน* 16, ฉ.1 (มกราคม-มีนาคม 2556): 14-30.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, “หนี้นอกระบบ ตอนที่ 1”.

ความพอใจระหว่างผู้ให้กู้ยืมและผู้ขอกู้ยืม ซึ่งผู้ให้กู้ยืมไม่ใช่สถาบันทางการเงินที่อยู่ภายใต้กฎหมายและไม่มีการติดตามและควบคุมจากทางราชการ และมักจะมีวิธีการทวงหนี้ที่ใช้การข่มขู่บังคับหรือใช้ความรุนแรง⁶ ส่งผลให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนเป็นจำนวนมาก และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ประกอบกับในปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานใดที่ทำหน้าที่ตรวจสอบและกำกับดูแลการประกอบธุรกิจตลอดจนให้ความช่วยเหลือลูกหนี้ที่ได้รับ ความเสียหายจากธุรกิจเงินกู้นอกระบบอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับหนี้นอกระบบ และเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นอย่างบูรณาการและยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหนี้นอกระบบ

1.2.2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขหนี้นอกระบบที่ เกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน

1.2.3 เพื่อวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาหาแนวทางการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ โดยจะทำการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายในปัจจุบันที่เกี่ยวกับหนี้นอกระบบในประเทศไทย ทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับหนี้นอกระบบ และทำการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหนี้นอกระบบ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักฐานการกู้ยืมเงินและดอกเบี้ย พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติการทวงหนี้ พ.ศ. 2558 เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาโดยค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลในลักษณะของการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) จากหนังสือตำรากฎหมาย บทความวิชาการทางกฎหมายจากสิ่งพิมพ์และเว็บไซต์อินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎี หลักกฎหมาย ความเห็น ข้อเท็จจริง และประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น และนำความรู้ที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับหนี้นอกระบบ พร้อมทั้งเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน

⁶ วันชัย มีชาติ และคณะ, *โครงการศึกษาพัฒนาระบบการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้นอกระบบ*, (รายงานการวิจัย), กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2566, 57.

2. ผลการวิจัย

2.1 แนวคิดทฤษฎีและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 หลักความศักดิ์สิทธิ์ของการแสดงเจตนา (Autonomy of will)

ในราวศตวรรษที่ 17 - 19 เริ่มมีแนวคิดของลัทธิเสรีนิยม (Liberalism) ซึ่งเห็นว่ามนุษย์มีเหตุผล จึงควรปล่อยให้เอกชนมีเสรีภาพทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ประกอบกับความคิดของลัทธิปัจเจกนิยม (Individualism) ที่เชื่อว่าปัจเจกชนหรือเอกชนมีคุณค่าในตัวเอง มีความสามารถใช้เหตุผลตัดสินใจได้ (Rational Being) จึงสามารถปกป้องผลประโยชน์ของตนเองได้ (Self-Interest Protection) และจะตัดสินใจกระทำการที่ตนเห็นว่า จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตน (Maximum Benefit) ดังนั้น เจตนาของบุคคลจึงมีอิสระ และศักดิ์สิทธิ์ เป็นหลักพื้นฐานที่บุคคลทุกคนมีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งรัฐต้องรับรองเสรีภาพ ส่วนบุคคล จะต้องไม่ทำลายสิทธิพื้นฐานของบุคคล เว้นแต่ในบางเรื่องที่เป็นกรณีอันสมควร จึงจะมีข้อจำกัดเสรีภาพได้ นอกจากนั้นเสรีภาพของบุคคลจะถูกจำกัดได้ก็ด้วยความสมัครใจ ของบุคคลเท่านั้น ทั้งนี้ แต่ละบุคคลจะไม่ถูกผูกพันในหนี่ใดที่เขาไม่ได้ตกลงยินยอมด้วย และในทางกลับกัน หนี่ที่เกิดขึ้นจากเจตนาของบุคคลนี้จะผูกมัดบังคับแก่ผู้ที่ตกลงนั้น⁷

ทฤษฎีเรื่องความศักดิ์สิทธิ์แห่งการแสดงเจตนาเป็นเครื่องมือในการก่อให้เกิด สัญญาที่มีผลบังคับระหว่างคู่สัญญาโดยการแสดงเจตนาของคู่สัญญาเอง ทั้งนี้ เพราะกฎหมายที่มีอยู่อาจไม่เพียงพอและไม่เหมาะสมในอันที่จะปรับกับปัญหาหลายกรณีที่เกิดขึ้นในสังคม ปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอีกว่า ควรจะปล่อยให้เอกชนมีความคิดริเริ่มในการกำหนดและ บังคับตามสิทธิของพวกเขา อย่างไรก็ตาม หลักเรื่องความศักดิ์สิทธิ์แห่งการแสดงเจตนาเป็น "ทฤษฎี" ที่พบอยู่ในระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) มากกว่าในระบบจารีตประเพณี (Common Law) ระบบประมวลกฎหมายยอมรับทฤษฎีเรื่องความยินยอมในสัญญา ดังจะเห็นได้จากภาษีตกกฎหมายที่ว่า "สัญญาที่มีผลสมบูรณ์ย่อมบังคับได้" หรือ "สัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda)" ความเห็นนี้ตรงกับหลักกฎหมายที่ว่า "สัญญาจะก่อให้เกิดหนี่ทาง กฎหมายได้ต้องมาจากความยินยอมของคู่กรณี" กล่าวโดยสรุปหลักการข้างต้นนี้มีหลักเกณฑ์ว่า บุคคลต้องมีอิสระในการทำสัญญาตามที่เขาต้องการโดยปราศจากการแทรกแซงสัญญา⁸

2.1.2 หลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีระบบเศรษฐกิจแบบการค้าเสรี Laissez - faire Laissez - passer คือ หลักที่ว่าบุคคลทุกคนจะต้องมีเสรีภาพ เว้นแต่ในบางกรณีที่เป็น การสมควรที่จะวางข้อจำกัดเสรีภาพกฎเกณฑ์ที่ดีที่สุดที่สังคมสมควรจะมีคือ กฎเกณฑ์ที่คู่สัญญา มีความเท่าเทียมกันเป็นผู้ตกลงกันเอง โดยถือว่ากฎเกณฑ์ที่ตกลงกันได้นั้นเป็นกฎเกณฑ์อันหนี่

⁷ ดารารพร ธีระวัฒน์, *กฎหมายสัญญา สถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาไม่เป็นธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 12-16.

⁸ ไชยยศ เหมะรัชตะ, *กฎหมายว่าด้วยสัญญา*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), 59-60.

ที่เกิดจากเจตนาที่ให้อำนาจแก่กรณีของตนโดยเฉพาะ ซึ่งจะเป็นกฎหมายที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมแก่เอกชนด้วยกันเอง

หลักเรื่องเสรีภาพในการทำสัญญา คือ หลักการที่บุคคลย่อมมีเสรีภาพเต็มที่ในการทำสัญญา และเมื่อได้กระทำลงโดยอิสระและด้วยความสมัครใจ หากสัญญาดังกล่าวนั้นไม่ขัดต่อหลักเรื่องความสงบเรียบร้อยของประชาชน สัญญานั้นย่อมมีผล ซึ่งหลักเสรีภาพมีอยู่ 2 ความหมาย ได้แก่ เสรีภาพในการที่จะเข้ามาตกลงทำสัญญา หมายถึง เสรีภาพในการเริ่มต้นดำเนินการ หรือระงับกระบวนการในการก่อให้เกิดสัญญา และเสรีภาพที่จะไม่ถูกแทรกแซงเป็นเสรีภาพที่จะไม่ถูกแทรกแซงภายหลังจากที่สัญญาเกิดขึ้นแล้ว⁹

2.2 สภาพปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขหนี้ในระบบที่เกี่ยวข้องกับการกู้ยืมเงิน

2.2.1 คำนิยามของคำว่า “หนี้ในระบบ”

หนี้ในระบบ หมายถึง การกู้ยืมทั้งในรูปของตัวเงินและสิ่งของที่อยู่นอกระบบสถาบันการเงิน ไม่ได้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของธนาคารแห่งประเทศไทยและกระทรวงการคลัง โดยการกู้ยืมสินไม่ได้ให้ความสำคัญกับหลักฐานการกู้ยืมเงิน และมีอัตราดอกเบี้ยที่สูงเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด โดยเจ้าหนี้ที่ไม่ใช่สถาบันทางการเงิน ทั้งยังรวมถึงหนี้ที่เกิดจากมูลหนี้ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และหนี้ที่กฎหมายบัญญัติไว้เกี่ยวกับสิ่งของหรือวัตถุว่าผู้ใดมิได้เป็นเจ้าของความผิด เช่น หนี้ที่เกิดจากการพนันหรือหนี้ที่เกิดจากยาเสพติดให้โทษ เป็นต้น¹⁰

2.2.2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหนี้ในระบบ

1) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีข้อพิจารณาดังนี้ คือ

1.1) หลักฐานการกู้ยืมเงิน มีบัญญัติตามมาตรา 653 มีหลักการว่าการกู้ยืมเงินกว่าสองพันบาทขึ้นไป กฎหมายบังคับว่าต้องมีหลักฐานแห่งการกู้ยืมเป็นหนังสือลงลายมือชื่อ ผู้ยืมเป็นสำคัญ มิฉะนั้นจะฟ้องร้องบังคับคดีกันไม่ได้

1.2) ดอกเบี้ย กฎหมายกำหนดอัตราดอกเบี้ยซึ่งนำมาใช้เป็นหลักทั่วไปในเรื่องกู้ยืมเงินดังนี้

1.2.1) ดอกเบี้ยตามที่กฎหมายกำหนด มี 2 มาตรา คือ ตามมาตรา 7 และมาตรา 224 กล่าวคือ ต้องเป็นเรื่องคู่สัญญาตกลงกันว่า การกู้ยืมครั้งนั้นจะต้องเสียดอกเบี้ยแก่กัน แต่ถ้าไม่ได้กำหนดอัตราดอกเบี้ยไว้ชัดเจน กฎหมายจึงกำหนดให้เสียดอกเบี้ยอัตราร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปีให้แก่เจ้าหนี้อัตราร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปี ในกรณีที่คู่สัญญาตกลงกันว่าไม่ต้องเสียดอกเบี้ย แต่เมื่อใดก็ตามที่ลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้ เมื่อลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้เงิน เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิได้รับดอกเบี้ยในระหว่างเวลาผิดนัดในอัตราที่กำหนดตามมาตรา 7 (คือร้อยละสาม) บวกด้วยอัตราดอกเบี้ยผิดนัดตามมาตรา 224 เพิ่มร้อยละสองต่อปี สรุปก็คือ เจ้าหนี้สามารถเรียกดอกเบี้ยผิดนัด

⁹ ดารารพร ธีระวัฒน์, *กฎหมายสัญญา สถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาไม่เป็นธรรม*, 12-16.

¹⁰ สุรางค์รัตน์ จำเริญพร, *หนี้ในระบบกับความเป็นธรรมทางสังคม* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557), 26.

ได้ในอัตราร้อยละ 5 แต่ทั้งนี้อาจมีการปรับเปลี่ยนให้ลดลงหรือเพิ่มขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจของประเทศได้โดยตราเป็นพระราชกฤษฎีกา โดยปกติให้กระทรวงการคลังพิจารณาทบทวนทุกสามปีให้ใกล้เคียงกับอัตราเฉลี่ยระหว่างอัตราดอกเบี้ยเงินฝากกับอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ยืมของธนาคารพาณิชย์¹¹

1.2.2) ดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด ตามมาตรา 654 บัญญัติว่า “ท่านห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปี ถ้าในสัญญากำหนดดอกเบี้ยเกินกว่านั้น ก็ให้ลดลงมาเป็นร้อยละสิบห้าต่อปี” จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 ในตอนท้ายที่ว่า “ถ้าในสัญญากำหนดดอกเบี้ยเกินกว่านั้น ก็ให้ลดลงมาเป็นร้อยละสิบห้าต่อปี” ย่อมไม่มีผลบังคับในทางกฎหมายในปัจจุบันอีกต่อไป ซึ่งหากบุคคลทั่วไปหรือแม้กระทั่งนักศึกษาวิชากฎหมายที่เพิ่งแต่อ่านข้อความในมาตรา 654 ที่ว่า “ท่านห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปี ถ้าในสัญญากำหนดดอกเบี้ยเกินกว่านั้น ก็ให้ลดลงมาเป็นร้อยละสิบห้าต่อปี” ย่อมเกิดความเข้าใจผิดได้ว่าข้อตกลงการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่มีผลเป็นการลดดอกเบี้ยลงมาเหลือเพียงอัตราร้อยละ 15 ต่อปี ซึ่งความจริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะดอกเบี้ยเกินอัตราทั้งหมดต้องตกเป็นโมฆะตามพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 ประกอบกับมาตรา 150¹²

2) พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475

เมื่อปี พ.ศ. 2473 เกิดเหตุการณ์ตลาดหุ้นวอลล์สตรีทล่ม ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในทวีปอเมริกาเหนือและทวีปยุโรป ขยายวงไปยังนานาประเทศทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบไปด้วยจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ สถานการณ์ในปี พ.ศ. 2475 มาตรการที่รัฐบาลนำมาใช้ประสบความล้มเหลว ไม่ว่าจะเป็นการยุบหน่วยราชการ การลดจำนวนข้าราชการ การจัดเก็บภาษีโรงเรือนและที่ดิน ทำให้บรรดาพ่อค้าได้รับความเดือดร้อนในสถานะที่การค้าซบเซา การผลิตข้าวที่ไม่ได้ผลอย่างเต็มที่ทำให้ชาวนาจำนวนมากยื่นฎีการ้องทุกข์ในที่สุดนำมาสู่เหตุผลในการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475¹³ เมื่อประเทศอยู่ในภาวะข้าวยากหมากแพงทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกันในหลายรูปแบบ สภาพเศรษฐกิจในขณะนั้นมีปัญหาสะสมเป็นเวลานานและประกอบกับเศรษฐกิจถูกครอบงำโดยชาวต่างชาติ ซึ่งมีทั้งนายทุนตะวันตก และนายทุนจีนคณะราษฎรได้ตระหนักถึงความยากจนในชนบท ความไม่เป็นเอกราชทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงมีนโยบายควบคุมชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนออกมาเป็นระยะ ๆ ด้วยกฎหมายต่าง ๆ เช่น พระราชบัญญัติการธนาคารและการประกันภัย

¹¹ ยุวดี มัญญิตยาการกุล, คำอธิบายกฎหมายลักษณะหนี้ (ศรีสะเกษ: บริษัท สำนักพิมพ์พานทอง จำกัด, 2564), 51.

¹² พัฒน์วิภา กังวานโสภณ, “ผลของการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดตามมาตรา 654 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์,” 2566, <https://bsru.net/ผลของการเรียกดอกเบี้ย, สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2566>.

¹³ สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ, วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปี ภาค 5: ภาคกฎหมายมหาชนส่วนแพ่งหรือกฎหมายสังคม, (รายงานการวิจัย), กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, 256.

พ.ศ. 2475 พระราชบัญญัติว่าด้วยการยกยอทรัพย์ของกลสิกร พ.ศ. 2475 เป็นต้น¹⁴ และรัฐได้เล็งเห็นว่าการให้กู้ยืมเงินโดยเรียกอัตราดอกเบี้ยสูงเกินควรที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ย่อมจะกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจการค้า และความสงบเรียบร้อยของประชาชน มาตราการตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 ไม่เพียงพอที่จะระงับยั้งนายทุนเงินกู้หน้าเลือดได้ รัฐจึงได้ใช้กลไกทางกฎหมายอาญาโดยกำหนดโทษทางอาญา เพื่อข่มขู่นายทุนไม่ให้กู้ยืมเงินโดยเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด โดยตราเป็นพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 หากผู้ใดฝ่าฝืนกฎหมายนี้จะได้รับโทษทางอาญาต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 1,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ¹⁵ เหตุผลในการตรากฎหมายปรากฏจากคำแถลงการณ์คณะกรรมการราษฎร ดังนี้

“เนื่องในการที่รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2475 คณะกรรมการราษฎรเห็นสมควรออกคำแถลงการณ์ เพื่อแสดงนโยบายของรัฐบาลในการออกกฎหมายฉบับนี้

เหตุผลที่จูงใจให้รัฐบาลออกกฎหมายฉบับนี้ คือ หวังจะบำรุงการกู้ยืมให้เป็นไปในทางที่ควรการกู้ยืมนั้น โดยปกติผู้ต้องการทุน เมื่อได้ทุนแล้วไปประกอบกิจการอันใดอันหนึ่ง มีผลออกงานขึ้น ก็แบ่งผลนั้นใช้เป็นดอกเบี้ยบ้าง เหลือรวบรวมไว้เพื่อใช้หนี้ทุนต่อไป ดังนั้นฝ่ายเจ้าหนี้ก็ได้ดอกเบี้ยเป็นค่าปวยการ และมีโอกาสที่จะได้รับใช้ทุนคืนในภายหลัง แต่ถ้าดอกเบี้ยเรียกแรงเกินไปแล้ว ลูกหนี้ได้ผลไม่พอที่จะใช้ดอกเบี้ยได้ ย่อมต้องยอเยยับไปด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย ด้วยเหตุนี้ประเทศทั้งหลาย และประเทศของเราเองจึงมีกฎหมายมาแต่โบราณกาลกำหนดอัตราดอกเบี้ยอย่างสูงไว้ กล่าวคือ ชั่งละ 1 บาทต่อเดือน (หรือร้อยละ 15 ต่อปี) อันที่จริงอัตรานี้เป็นอัตราที่ค่อนข้างสูงอยู่แล้ว แต่แม้กระนั้นยังปรากฏว่าทุกวันนี้มีการให้กู้ยืมกันโดยอัตราสูงกว่านั้น และเจ้าหนี้กับลูกหนี้ต่างร่วมใจร่วมมือกันหลีกเลี่ยงกฎหมาย เพราะฝ่ายหนึ่งอยากได้ อีกฝ่ายหนึ่งกลัวความจำเป็นบังคับ ในที่สุดก็ได้ผลอันไม่พึงปรารถนาดังกล่าวแล้ว

ก่อนที่จะร่างกฎหมายนี้ขึ้น รัฐบาลได้คิดแล้วถึงอัตราดอกเบี้ย เห็นว่าเป็นอัตราที่ค่อนข้างสูงอยู่แล้ว แต่ข้างฝ่ายลูกหนี้ได้ทุนมาประกอบการด้วยตนเองได้โอกาสดำเนินอาชีพและมีโอกาสพอควรที่จะหากำไรมาใช้ดอกเบี้ย เหลือบ้างก็รวบรวมไว้ใช้ทุน เพราะฉะนั้นถ้าทั้งสองฝ่ายต่างคิดไปในทางที่ควรของการค้า ก็ไม่มีทางจะได้รับความขัดข้องเพราะกฎหมายฉบับนี้ แต่ถ้าจะดำเนินความคิดไปในทางไม่ถูกต้องแล้ว ก็อาจจะหาเรื่องบ่นได้

เพราะฉะนั้น เป็นการสมควรที่จะเพิ่มเติมข้อบัญญัติกฎหมายขึ้นใหม่ ดังที่ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติฉบับนี้”

¹⁴ รวีวรรณ สาสิผล, *ประวัติของเศรษฐกิจไทยตั้งแต่ปี 2475* (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2555), 35.

¹⁵ กานดา กุ้เชี่ยวชาญวิทย์, “การบังคับใช้กฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), 43.

การประกาศใช้พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 ทำให้ประชาชนได้ผ่อนคลายภาวะความเดือดร้อนลงไปได้มาก ทั้งนี้เพราะกฎหมายฉบับนี้ค่อนข้างจะมีประสิทธิภาพมากกว่ากฎหมายฉบับก่อน ๆ เนื่องจากกำหนดโทษผู้ที่กระทำความผิดฐานเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้ในมาตรา 654 คือ อัตราร้อยละ 15 ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดที่จะกำหนดเป็นดอกเบี้ยเงินกู้ ดังนั้นผู้ให้กู้เรียกดอกเบี้ยเงินกู้เกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปีแล้วจะต้องรับโทษตามพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 โดยมีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกินพันบาทหรือจำต้องปรับซึ่งเป็นโทษทางอาญา ซึ่งค่าปรับจำนวน 1,000 บาท ในยุคนั้นนับว่ามีมูลค่าที่สูงมาก¹⁶

3) พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ โดยที่พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานาน ทำให้บทบัญญัติในพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ประกอบกับการให้กู้ยืมเงินที่มีการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราหรือการเรียกเอาประโยชน์อย่างอื่น นอกจากดอกเบี้ยยังเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก สมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราให้เหมาะสมยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 คือมีการกำหนดลักษณะของการกระทำ และมีการเพิ่มอัตราโทษให้สูงขึ้นกล่าวคือ

1) มีข้อความว่า “กระทำการใด ๆ ที่เป็นการอำนวยการกู้ยืมเงิน” เพิ่มขึ้นในมาตรา 4 เพื่อให้ครอบคลุมลักษณะของการกระทำมากยิ่งขึ้น

2) มีการเพิ่มอัตราโทษให้สูงขึ้นจากเดิมที่ว่าความผิดฐานเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ต้องระวางโทษ จำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 3) เปลี่ยนเป็น ความผิดฐานเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปีหรือปรับไม่เกินสองแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 4)

3) มีข้อความว่า “(2) กำหนดข้อความอันเป็นเท็จในเรื่องจำนวนเงินกู้หรือเรื่องอื่น ๆ ไว้ในหลักฐานการกู้ยืมเงิน หรือตราสารที่เปลี่ยนมือได้เพื่อปิดบังการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด หรือ (3) กำหนดจะเอาหรือรับเอาซึ่งประโยชน์อย่างอื่นนอกจากดอกเบี้ย ไม่ว่าจะเป็นเงิน หรือสิ่งของ หรือโดยวิธีการใดๆ จนเห็นได้ชัดว่าประโยชน์ที่ได้รับนั้นมากเกินส่วนอัตราสมควรตามเงื่อนไขการกู้ยืมเงิน” เพิ่มขึ้นในมาตรา 4 ทั้งนี้ โดยตัดคำว่า “โดยวิธีเพิกถอนหนี้” เพื่อให้ครอบคลุมลักษณะของการกระทำมาก

4) มีการเพิ่มบทบัญญัติมาตรา 6 ขึ้นมาใหม่กล่าวคือ กำหนดให้เมื่อศาลพิพากษาว่าจำเลยมีความผิดต่อการกำหนดโทษ หรือรอการลงโทษไว้ไม่ว่าจะมีคำขอหรือไม่

¹⁶ สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ, *วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปี ภาค 5: ภาคกฎหมายมหาชนส่วนแพ่งหรือกฎหมายสังคม*, 259-260.

ศาลจะนำวิธีการเพื่อความปลอดภัยตามมาตรา 39 (3) และ (5) แห่งประมวลกฎหมายอาญามาใช้บังคับโดยอนุโลม เพื่อให้ศาลมีอำนาจในการลงโทษมากขึ้น¹⁷

4) พระราชบัญญัติการทวงหนี้ พ.ศ. 2558

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ โดยที่การทวงถามหนี้ในปัจจุบันมีการกระทำที่ไม่เหมาะสมต่อลูกหนี้ไม่ว่าจะเป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลอย่างรุนแรง การคุกคามโดยขู่เข็ญ การใช้กำลังประทุษร้าย หรือการทำให้เสียชื่อเสียง รวมถึงการให้ข้อมูลเท็จและการสร้างความเดือดร้อนรำคาญให้แก่บุคคลอื่น ประกอบกับปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขในการทวงถามหนี้และการควบคุมการทวงถามหนี้ไว้เป็นการเฉพาะสมควรมีกฎหมายในเรื่องดังกล่าวจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ โดยมีสาระสำคัญกล่าวคือ เป็นการกำหนดนิยามที่สำคัญของผู้ทวงถามหนี้ ผู้ให้สินเชื่อ สินเชื่อ ลูกหนี้ ธุรกิจการทวงหนี้ และข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ติดต่อลูกหนี้กำหนดกระบวนการและลักษณะต่าง ๆ ของการทวงหนี้ โดยกำหนดโทษทางปกครองและโทษทางอาญา

โดยหลักการแล้วตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในฐานะที่เป็นบทกฎหมายทั่วไปที่กำหนดนิติสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ เป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดขอบเขตแห่งสิทธิของเจ้าหนี้และลูกหนี้ ที่จะต้องเคารพสิทธิของบุคคลอื่นภายใต้กรอบแห่งกฎหมาย และตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ยังกำหนดไว้ว่า "ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิจะเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้" ดังนั้น เจ้าหนี้จึงมีสิทธิโดยชอบด้วยกฎหมายที่จะติดตามทวงถามหนี้จากลูกหนี้ เพื่อให้ได้รับการชำระหนี้ ซึ่งในทางกลับกันกฎหมายก็กำหนดหน้าที่ของลูกหนี้ว่าเมื่อเป็นหนี้แล้วก็มีหน้าที่ต้องชำระการชำระหนี้ซึ่งอาจเป็นตัวเงินหรือทรัพย์สินอื่นให้กับเจ้าหนี้ตามจำนวนที่ได้กู้ยืม หากลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ หรือไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขในสัญญาได้ เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าชดเชยหรือค่าเสียหาย ตามที่ระบุไว้ในสัญญาภายใต้กรอบของกฎหมาย

แต่สำหรับการทวงถามหนี้ นอกกระบวนนั้นจะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ เจ้าหนี้ผู้ทำการทวงหนี้เงินกู้จะมีใช้เจ้าหนี้ที่เป็นสถาบันการเงินหรือเป็นการทวงถามหนี้โดยบุคคลอื่นใดที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าหนี้ เช่น แก๊งหมวกกันน็อก เป็นต้น โดยมีพฤติการณ์การทวงถามหนี้ที่มีชอบด้วยกฎหมายอันมีลักษณะเป็นการข่มขู่ ใช้ความรุนแรง หรือการกระทำอื่นใดที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ร่างกาย ชื่อเสียง หรือทรัพย์สินของลูกหนี้ที่เป็นบุคคลธรรมดาหรือผู้อื่น รวมทั้งการใช้วาจาหรือภาษาที่เป็นการดูหมิ่นลูกหนี้หรือผู้อื่น¹⁸

¹⁷ ขนิดาภา บุญญาภิสมภาร, “พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2560 ที่มีการแก้ไขกับพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2475,” *จุลสารศาลฎีกา* 4, ฉ.2 (เมษายน – มิถุนายน 2560): 14-15.

¹⁸ สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, “กฎหมายติดตามทวงถามหนี้อย่างเป็นธรรม: กฎหมายความหวังของลูกหนี้,” 2557, <http://www.parliament.go.th/library>, สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน 2566.

2.3 วิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหานี้ในระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน

2.3.1 เจ้าหนี้เรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด

เนื่องจากอุปสรรคในการแก้ไขปัญหานี้ในระบบ การขาดข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าหนี้ในระบบ ความยินยอมของผู้กู้หรือลูกหนี้เอง และกฎหมายในปัจจุบันไม่มีมาตรการบังคับที่เพียงพอ ที่จะสร้างความเกรงกลัวต่อผู้ให้กู้¹⁹

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 บัญญัติว่า “ท่านห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปี ถ้าในสัญญากำหนดดอกเบี้ยเกินกว่านั้น ก็ให้ลดลงมาเป็นร้อยละสิบห้าต่อปี”

มาตรา 655 ห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยในดอกเบี้ยที่ค้างชำระไม่ถึงหนึ่งปี (ดอกเบี้ยทบต้น) หากมีการคิดดอกเบี้ยกันเช่นนั้น ก็ย่อมเป็นการทำให้นิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย นิติกรรมตกเป็นโมฆะ (มาตรา 150) ประกอบกับปัจจุบันมีพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 เจ้าหนี้เรียกดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ทั้งนี้สัญญากู้เงินต้องมีหลักฐานการฟ้องร้องคดี ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามมาตรา 653 บัญญัติให้ความคุ้มครองการกู้ยืมเงิน ไม่ใช่แบบที่กฎหมายกำหนดไว้เพียงแต่เป็นหลักฐานในการฟ้องร้องบังคับคดีเท่านั้น ดังนั้น การกู้ยืมเงินกว่าสองพันบาทขึ้นไปต้องมีหลักฐานแห่งการกู้ยืมเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้ยืม มิฉะนั้นจะฟ้องร้องบังคับคดีไม่ได้ จะเห็นได้ว่า การที่เจ้าหนี้เรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดนั้นเป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย (มาตรา 655) ดอกเบี้ยตกเป็นโมฆะ (มาตรา 150) เพราะมีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมายและเจ้าหนี้อย่อมมีความผิดตามพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560

ดังนั้น การเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดเป็นการขัดต่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และฝ่าฝืนพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินที่อาจได้รับโทษอาญาจำคุกและปรับ

คำพิพากษาฎีกาที่ 5056/2562 โจทก์คิดดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 10 ต่อเดือน โดยจำเลยได้ชำระดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 10 ต่อเดือน มาโดยตลอด ดอกเบี้ยที่จำเลยชำระไปดังกล่าวจึงเกิดจากการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด เป็นการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2475 มาตรา 3 ประกอบประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 ข้อตกลงเรื่องดอกเบี้ยยอมตกเป็นโมฆะ การที่จำเลยยอมชำระดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้แก่ โจทก์ ถือได้ว่าเป็นการชำระหนี้ฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมาย ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 411 จำเลยไม่อาจเรียกร้องให้คืนเงินดอกเบี้ยที่ชำระไป แต่โจทก์ย่อมไม่มีสิทธิได้ดอกเบี้ยดังกล่าวหากแต่นำดอกเบี้ยที่จำเลยชำระให้แก่

¹⁹ ขนิดาภา บุญญาภิสมภาร, พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2560 ที่มีการแก้ไขกับพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2475, 15.

โจทก์ไปหักเงินต้นหนี้ดังกล่าวเป็นหนี้เงินโจทก์ย่อมมีสิทธิคิดดอกเบี้ยในระหว่างผิดนัดในอัตรา ร้อยละ 7.5 ต่อปี ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 224 วรรคหนึ่ง²⁰

อย่างไรก็ตามปัญหากฎหมายเกี่ยวกับหนี้ในระบบ การห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนด มีแนวคำพิพากษาศาลฎีกา 2 แนว คือ

1) แนวเดิมคำพิพากษาศาลฎีกา คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 11645/2554 การที่ จำเลยสมยอมชำระดอกเบี้ยเกินกว่าที่กฎหมายกำหนดแก่โจทก์ ถือว่าเป็นการชำระหนี้ตาม อำนาจอใจโดยรู้ว่าย่าตนไม่มีความผูกพันที่จะต้องชำระตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 407 จำเลยไม่มีสิทธิเรียกคืนจึงจะให้นำไปหักดอกเบี้ยตามกฎหมายหรือหักจากยอด ต้นเงินไม่ได้²¹

2) แนวปัจจุบันคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131/2560 โจทก์คิดดอกเบี้ยจาก จำเลยร้อยละ 1.3 ต่อเดือน หรืออัตราร้อยละ 15.6 ต่อปี ซึ่งเป็นการคิดดอกเบี้ยเกินอัตราที่ กฎหมายกำหนด อันเป็นการฝ่าฝืน พ.ร.บ.ห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 มาตรา 3 ประกอบประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 มีผลให้ดอกเบี้ยดังกล่าวตกเป็นโมฆะ กรณีถือไม่ได้ว่าจำเลยชำระหนี้โดยจงใจฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือเป็นการกระทำอันใด ตามอำนาจอใจเสมือนหนึ่งว่าเพื่อชำระหนี้โดยรู้ว่าย่าตนไม่มีความผูกพันตามกฎหมายที่ต้องชำระ อันจะเป็นเหตุให้จำเลยไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์สินนั้นคืนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 407²²

เมื่อดอกเบี้ยของโจทก์เป็นโมฆะ เท่ากับสัญญากู้มิได้มีการตกลงเรื่องดอกเบี้ย กันไว้ โจทก์ไม่มีสิทธิได้ดอกเบี้ยก่อนผิดนัด และไม่อาจนำเงินที่จำเลยชำระแก่โจทก์มาแล้วไป หักออกจากดอกเบี้ยที่โจทก์ไม่มีสิทธิคิดได้ จึงต้องนำเงินที่จำเลยชำระหนี้ไปชำระต้นเงินทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131/2560 ได้กลับแนวบรรทัดฐานที่มีแต่เดิมมาช้านาน แต่กรณีนี้ใช้กับกรณีให้ผู้กู้ไม่ใช้สถาบันการเงินและมีการคิดดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราร้อยละ 15 ต่อปี

แนวคำบรรทัดฐานเดิมของศาลฎีกาวางแนวไว้ว่า ผู้ให้กู้ไม่ใช่สถาบันการเงิน และมีการคิดดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราร้อยละ 15 ต่อปี ในส่วนดอกเบี้ยย่อมตกเป็นโมฆะ โดยผล ของพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราฯ ผู้ให้กู้ได้รับเงินค่าดอกเบี้ยดังกล่าว จึงเป็น ลากมิควรได้ แต่ผู้กู้เรียกคืนไม่ได้ เพราะกฎหมายถือว่าเป็นกรณีที่ผู้กู้สมยอมชำระดอกเบี้ยเกิน กว่าที่กฎหมายกำหนด ถือว่าเป็นการชำระหนี้ตามอำนาจอใจโดยรู้ว่าย่าตนไม่มีความผูกพันที่ จะต้องชำระและเป็นการชำระหนี้โดยฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมาย ตามห้ามตามประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 407 และมาตรา 411

²⁰ ประเสริฐ เสียงสุทธีวงศ์, คำพิพากษาศาลฎีกา พุทธศักราช 2562 เล่มที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม, 2562), 82-84.

²¹ นางจงดี สวโรจน์ กับนางจินตนา ศรีสุนทร, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 11645 (ศาลฎีกา 2554).

²² นางสมศรี สวัสดิ์มงคล กับนายปราโมทย์ ศักดิ์อิสระพงษ์, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131 (ศาลฎีกา 2560).

ผู้วิจัยเห็นว่า เมื่อข้อเท็จจริงไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เนื่องจากแนวโน้มเศรษฐกิจไทย ในปี 2566 ขยายตัวในอัตราที่ชะลอลงกว่าปีก่อน²³ ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์ส่งออกของไทย ที่เป็นรายได้หลักของประเทศได้รับผลตามไปด้วย ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและกลายเป็นปัญหาสังคม เนื่องจากมีรายได้ไม่เพียงพอ การจัดระเบียบการใช้จ่ายเงิน ยังไม่ดีพอ ทำให้ประชาชนมีความจำเป็นในการใช้จ่ายเงินอย่างเร่งด่วน แต่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบได้ จำเป็นต้องเข้าสู่หนี้นอกระบบจำนวนมาก จึงเกิดปัญหานี้นอกระบบตามมา ถือว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทำให้ส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจของประเทศ เจ้าหน้าที่นอกระบบส่วนใหญ่มีศักยภาพสูงกว่าลูกหนี้ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ จึงอาศัยความได้เปรียบกระทำการเอารัดเอาเปรียบลูกหนี้จึงเกิดหนี้นอกระบบขึ้นโดยการคิดดอกเบี้ยเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด (เกินร้อยละ 15 ต่อปีหรือร้อยละ 1.25 ต่อเดือน โดยเจ้าหน้าที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน) นั้น เป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 (กฎหมายใหม่)

ดังนั้น การที่พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 มีข้อความว่า “กระทำการใด ๆ ที่เป็นการอำพรางการกู้ยืมเงิน” เพิ่มขึ้นในมาตรา 4 เพื่อให้ครอบคลุมลักษณะของการกระทำมากยิ่งขึ้น เป็นการให้ความคุ้มครองลูกหนี้มากขึ้น เพราะว่าเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่กระทำการเอารัดเอาเปรียบลูกหนี้ เห็นได้ว่า เป็นบทบัญญัติที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เป็นการคุ้มครองสิทธิของลูกหนี้ไม่ให้ถูกทำละเมิด เพราะว่าหากเจ้าหน้าที่เรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด เป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย มีระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปีหรือปรับไม่เกินสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งเป็นอัตราโทษสูงกว่าพระราชบัญญัติ ห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 (กฎหมายเก่า) ถือได้ว่าเป็นมาตรการทางกฎหมายที่เข้มงวดทำให้ลูกหนี้เงินกู้หนี้นอกระบบได้รับประโยชน์

2.3.2 การทวงหนี้ของเจ้าหน้าที่ฝ่าฝืนกฎหมาย

การที่บุคคลมีนิติสัมพันธ์กัน กฎหมายบัญญัติสิทธิและหน้าที่ของคู่กรณีไว้ กล่าวคือ สัญญาต้องเป็นสัญญา มีหนี้ก็ต้องชำระ อย่างไรก็ตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น การที่ลูกหนี้มีเหตุและปัจจัยหลายอย่าง ๆ จึงไม่มีเงินมาชำระหนี้ จึงเกิดเหตุการณ์ไม่มี ไม่หนี้ ไม่จ่าย ถ้าเจ้าหน้าที่อยากได้ให้ทวงเอง เจ้าหน้าที่จึงใช้วิธีทวงหนี้ที่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย จึงเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติการทวงหนี้ พ.ศ. 2558 จึงเป็นมาตรการทางกฎหมายในการลงโทษเจ้าหน้าที่กระทำการฝ่าฝืนต่อพระราชบัญญัติการทวงหนี้ พ.ศ. 2558 การทวงหนี้ส่วนใหญ่มาจากปัญหานี้นอกระบบ

ทางออกของปัญหานี้นอกระบบ จึงเกิดมาตรการทางกฎหมาย คือรัฐได้ตรากฎหมายเพื่อแก้ปัญหาการทวงหนี้ คือประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 46/2557

²³ ธนาคารแห่งประเทศไทย, “รายงานภาวะเศรษฐกิจไทย ปี 2566,” 2566,

<https://www.bot.or.th/content/dam/bot/documents/th/thai-economy/state-of-thai-economy/annual-report/annual-econ-report-th-2566.pdf>, สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2566.

เรื่อง ความผิดเกี่ยวกับการติดตามทวงหนี้ กำหนดว่า ผู้ใดข่มขืนใจชาวนาให้ยอมให้หรือยอมจะให้ตนหรือผู้อื่นได้ประโยชน์ในลักษณะที่เป็นทรัพย์สินโดยใช้กำลังประทุษร้าย หรือโดยขู่เข็ญว่าจะทำอันตรายต่อชีวิตร่างกาย เสรีภาพ ชื่อเสียง หรือทรัพย์สินของชาวนาหรือบุคคลที่สาม จนผู้ถูกข่มขืนใจยอมเช่นนั้น ผู้นั้นต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปีหรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ²⁴

ผู้วิจัยเห็นว่าพระราชบัญญัติการทวงหนี้ พ.ศ. 2558 เป็นประโยชน์ต่อลูกหนี้อย่างมาก การที่เจ้าหนี้กระทำการที่รุนแรงและผิดกฎหมายกับลูกหนี้ แม้ในข้อเท็จจริงและหลักการของกฎหมายที่ว่า สัญญาต้องสัญญา มีหนี้ต้องชำระก็ตาม แต่ในความเป็นจริงลูกหนี้ไม่มีเงินชำระหนี้ ดังนั้น เพื่อประโยชน์แห่งยุติธรรม และความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนสมควรต้องมีบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นคนกลางเป็น ผู้ไกล่เกลี่ย หรือผู้ประนีประนอม ในการแก้ปัญหาการทวงหนี้ เช่นเดียวกับต่างประเทศ เช่น ประเทศออสเตรเลีย มาปรับใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ประเทศออสเตรเลียมีหน่วยงานที่มีอำนาจควบคุมการติดตามทวงถามหนี้ คือ Australian Competition and Consumer Commission (ACCC) และ Australian Securities and Investments Commission (ASIC) โดยมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบช่วยเหลือลูกหนี้จากการกระทำที่ไม่เหมาะสม โดยจัดหาบริการที่จำเป็นและผู้เชี่ยวชาญในการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน²⁵

3. สรุปและข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

หนี้นอกระบบในประเทศไทย เกิดจากการที่ลูกหนี้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ ทำให้เกิดหนี้นอกระบบ มีการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด แม้กฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา การควบคุมการทวงหนี้ ซึ่งเป็นกฎหมายอีกฉบับที่บัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการติดตามทวงหนี้ที่ผิดกฎหมาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งทางอาญามีอัตราโทษสูงขึ้น เพื่อให้ลูกหนี้เข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี เปิดโอกาสให้บุคคลโดยทั่วไปมีโอกาสทางเศรษฐกิจ เจ้าหนี้และลูกหนี้ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน ทั้งภาครัฐหาหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ร่วมกันแก้ปัญหาหนี้นอกระบบ เพื่อให้เกิดความถูกต้องและเป็นธรรมและไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนเป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ ทั้งของเจ้าหนี้และลูกหนี้ สังคม และประเทศชาติ

²⁴ วิชัย สุวรรณประเสริฐ, “หนี้นอกระบบกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกฎหมาย,” *ตุลพาท* 64, ฉ.2, (พฤษภาคม - สิงหาคม 2560): 99.

²⁵ ณัฐพงศ์ พันธุ์ไชย, *การศึกษาปัญหาของมาตรการสินเชื่อนาโนไฟแนนซ์ (Nano-Finance) ในการแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบของไทย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, 2565), 63.

การนำรูปแบบของต่างประเทศมาเป็นแนวทางแก้ไข เช่น²⁶ แนวทางการหาแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยค่าทดแทนเงินกู้ธนาคาร โดยส่งเสริมบทบาทของสถาบันการเงินจุลภาคที่มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ อาจจะสามารถให้กู้ได้อย่างรวดเร็ว ได้แก่ กรณี Unit Desa, BRI ประเทศอินโดนีเซีย การใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อจำกัดเพดานดอกเบี้ยเงินกู้ ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น การรวมตัวภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาเงินกู้ ได้แก่ กรณีธนาคารกรามีน ประเทศบังกลาเทศ และ The Cresla Taikyo ประเทศญี่ปุ่น อาจจะทำให้ลูกหนี้ในระบบได้รับความเป็นธรรมยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามแนวทางแก้ไขหนี้ในระบบนั้น รัฐบาลในแต่ละยุคสมัยได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาโดยตลอด และล่าสุดคณะรัฐมนตรี ในคราวประชุมเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2566 ได้มีมติเห็นชอบแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้ทั้งระบบ จำนวน 3 มาตรการ ได้แก่ (1) มาตรการช่วยเหลือพักหนี้ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises (SMEs) ที่ได้รับผลกระทบจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (2) มาตรการสินเชื่อเพื่อช่วยเหลือและรองรับลูกหนี้ในระบบ และ (3) มาตรการช่วยเหลือลูกหนี้รายย่อยที่ได้รับผลกระทบจากโรคโควิด 19 ตามโครงการสินเชื่อเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับผู้มีอาชีพอิสระ อนุมัติวงเงินงบประมาณ จากงบประมาณรายจ่ายประจำปี จำนวน 2 มาตรการ รวมทั้งสิ้น 4,900 ล้านบาท และมอบหมายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป และรับทราบมาตรการแก้ไขหนี้ในระบบ มาตรการแก้ไขหนี้ในระบบ และการปรับโครงสร้างระบบการให้สินเชื่อและการค้ำประกันสินเชื่อ ตามที่กระทรวงการคลังเสนอ ทั้งนี้ ภาระค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในกรอบวงเงินรวมทั้งสิ้น 4,900 ล้านบาท ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามความเห็นของสำนักงานงบประมาณ และให้กระทรวงการคลังและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับความเห็น ข้อเสนอแนะ และข้อเสนอแนะของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และธนาคารแห่งประเทศไทย ที่เห็นว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันดำเนินมาตรการเชิงป้องกัน โดยการให้ความรู้ทางการเงิน ควรให้ความสำคัญกับการให้ความช่วยเหลือลูกหนี้อย่างเป็นธรรมและเหมาะสมกับความสามารถในการชำระหนี้ของลูกหนี้แต่ละราย เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาหนี้สินผิดนัดชำระหนี้ การออกแบบมาตรการแก้ไขปัญหานี้ดังกล่าวควรคำนึงถึงประโยชน์ที่ลูกหนี้จะได้รับเป็นหลัก รวมถึงควรมีการประเมินประสิทธิภาพและความคุ้มค่าของโครงการให้เป็นไปตามคำสั่งอื่น เจตนารมณ์ และควรเร่งส่งเสริมให้เกิดระบบนิเวศที่ช่วยสร้างวัฒนธรรมบ่มเพาะให้เกิดวินัยในการบริหารเงิน และหนี้อย่างรับผิดชอบ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาหนี้ครัวเรือนประสบความสำเร็จและมีผลยั่งยืน ไปพิจารณาดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไปด้วย และให้คงดำเนินการตามมาตรการแก้ไข

²⁶ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *โครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้ในระบบ*, (รายงานการวิจัย), กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2566, 57.

ปัญหานี้นอกระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน ตามแนวทางการดำเนินการ 5 มิติไปพร้อมกัน อันได้แก่²⁷

- 1) ดำเนินการอย่างจริงจังกับเจ้าหน้าที่นอกระบบที่ผิดกฎหมาย
- 2) เพิ่มช่องทางการเข้าถึงสินเชื่อในระบบให้กับลูกหนี้นอกระบบและประชาชนทั่วไป ได้แก่ การอนุญาตให้ประกอบธุรกิจ “สินเชื่อรายย่อยระดับจังหวัดภายใต้การกำกับ (สินเชื่อพิโกไฟแนนซ์)” และการจัดตั้ง “หน่วยแก้หนี้นอกระบบ (Business Unit)”
- 3) ลดภาระหนี้นอกระบบโดยการไกล่เกลี่ยประนอมหนี้โดยจัดให้มี “จุดให้คำปรึกษาปัญหานี้นอกระบบ” ณ สาขา ธนาคารออมสิน และธนาคารกสิกรไทยทุกสาขาทั่วประเทศ โดยธนาคารจะประสานงานกับ “คณะอนุกรรมการไกล่เกลี่ยประนอมหนี้นอกระบบประจำกรุงเทพมหานครหรือประจำจังหวัด”
- 4) เพิ่มศักยภาพของลูกหนี้นอกระบบ สนับสนุนการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรการเงินชุมชนที่เกี่ยวข้อง
- 5) สนับสนุนการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรการเงินทุนที่เกี่ยวข้อง

3.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

3.2.1 ภาครัฐต้องใช้มาตรการทางกฎหมายลงโทษเจ้าหน้าที่อย่างเคร่งครัด

3.2.2 ภาครัฐควรเน้นการสนับสนุนแหล่งทุนในรูปแบบต่างๆ ให้กับประชาชนเพื่อให้หลุดพ้นจากปัญหานี้นอกระบบ

3.2.3 ภาครัฐควรมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยการสนับสนุนการสร้างงานสร้างอาชีพให้ประชาชนสามารถนำเงินดังกล่าวไปต่อยอดหรือสร้างกำไร เพื่อไม่ให้เป็นการแก่ประชาชนในภายหลังสามารถชำระสินเชื่อดังกล่าวได้ด้วยตนเอง

3.2.4 ภาครัฐควรให้การสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับการแก้ไขปัญหาระดับฐานรากอย่างจริงจัง ในขณะเดียวกันรัฐต้องลดความเหลื่อมล้ำจากการเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรมด้วยมาตรการทางกฎหมาย และการช่วยเหลืออำนวยความสะดวกให้กับลูกหนี้

3.2.5 ควรมีการบูรณาการเพื่อแก้ปัญหานี้อย่างเป็นระบบทั้งจากหน่วยงานของภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคเอกชน จะต้องดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมและจริงจัง การแก้ไขปัญหาควมมองภาพรวมของประเทศ โดยควรมีหน่วยงานหรือองค์กรหลักที่ทำหน้าที่วิเคราะห์ปัญหาและจัดทำนโยบายในระดับประเทศเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและติดตามประเมินผลให้เกิดความชัดเจนต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพในทุกมิติ

²⁷ ไทยรัฐออนไลน์, “รัฐบาล ลุยสานปัญหานี้นอกระบบ ช่วย ปชช.ครบคลุมทุกมิติ,” 2563, <https://www.thairath.co.th/news/politic/1928991>, สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2566.

บรรณานุกรม

- กานดา ภูเขียวชาญวิทย์. “การบังคับใช้กฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา.” วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ชนิดาภา บุญญาภิสมภาร. “พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2560 ที่มีการแก้ไขกับพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พุทธศักราช 2475.” *จุลสารศาลฎีกา* 4, ฉ.2 (เมษายน – มิถุนายน 2560): 14-15.
- ไชยยศ เหมะรัชตะ. *กฎหมายว่าด้วยสัญญา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ณัฐพงศ์ พันธุ์ไชย. *การศึกษาปัญหาของมาตรการสินเชื่อนาโนไฟแนนซ์ (Nano-Finance) ในการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบของไทย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, 2565.
- ดารารพร ธีระวัฒน์. *กฎหมายสัญญา สถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาไม่เป็นธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- ไทยรัฐออนไลน์. “รัฐบาล ลุยสร้างปัญหาหนี้ในระบบ ช่วย ปชช.ครอบคลุมทุกมิติ.” 2563. <https://www.thairath.co.th/news/politic/1928991>. สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2566.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. “รายงานภาวะเศรษฐกิจไทย ปี 2566.” 2566. <https://www.bot.or.th/content/dam/bot/documents/th/thai-economy/state-of-thai-economy/annual-report/annual-econ-report-th-2566.pdf>. สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2566.
- ประเสริฐ เสียงสุทิวังค์. *คำพิพากษาศาลฎีกา พุทธศักราช 2562 เล่มที่ 6*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม, 2562.
- ไพฑิต เอกจริยกร. “ปัญหาหนี้ในระบบในสังคมไทย.” *วารสารราชบัณฑิตยสถาน* 16, ฉ.1 (มกราคม - มีนาคม 2556): 14-30.
- พัฒนวิภา กังวานโสภณ. “ผลของการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดตามมาตรา 654 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์.” 2566. <https://bsru.net/ผลของการเรียกดอกเบี้ย>. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2566.
- มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. “หนี้ในระบบ ตอนที่ 1.” 2567. <https://www.consumerthai.org/menutd3/2950-1-316.html>. สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2567.
- ยุวดี มัญติยาการกุล. *คำอธิบายกฎหมายลักษณะหนี้*. ศรีสะเกษ: บริษัท สำนักพิมพ์พานทอง จำกัด, 2564.
- รวิวรรณ สาธิผล. *ประวัติของเศรษฐกิจไทยตั้งแต่ปี 2475*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2555.

- วิชัย สุวรรณประเสริฐ. “หนีนอกระบบกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกฎหมาย.” *ดุสิตพาห* 64, ฉ.2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2560): 99.
- วันชัย มีชาติ และคณะ. *โครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนีนอกระบบ*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2566, 57.
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *โครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนีนอกระบบ*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2566, 57.
- สุนีย์ มัลลิกะมาส และคณะ. *วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปี ภาค 5: ภาคกฎหมายมหาชนส่วนแพ่งหรือกฎหมายสังคม*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2525, 256.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. “การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนพ.ศ.2566.” 2566. https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2024/20240402152717_24633.pdf. สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2567.
- สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. “กฎหมายติดตามทวงถามหนี้ว่าเป็นธรรม: กฎหมายความหวังของลูกหนี้.” 2557. <http://www.parliament.go.th/library>. สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน 2566.
- สุรางค์รัตน์ จำเริญพล. *หนีนอกระบบกับความเป็นธรรมทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.

ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมาย
ในระบบสุขภาพของชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ : กรณีศึกษาชุมชนโป่งสมิ
ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่
Pblems of Inequality to Access Health Care Program Legal
Rights of the New Normal Community: A Case Study of
Pongsamee Community Maewin District Amphur Maewang
Chiangmai

จรินทิพย์ ตรัยตรึงตรีคุณ*

หลักสูตรนิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
202 ถนนหมื่นด้ามพร้าคต ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50100

Jrintip Tritrngthreekoon

Laws Program Faculty of Humanities and Social Sciences

Chiangmai Rajabhat University

202 Muen Dam Phra Khot Road Chang Phueak Subdistrict Mueang District

Chiangmai Province 50100

Email: Jarintip_tri@g.cmru.ac.th

Received: November 26, 2024

Revised: January 22, 2025

Accepted: January 23, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ของชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อศึกษาถึงการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ของชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ 3) เพื่อจัดทำแนวทางเชิงนโยบายและนโยบายเชิงปฏิบัติการในระดับองค์กรระบบสุขภาพของชุมชน และลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชน เพื่อพัฒนาสู่แผนพัฒนาสุขภาพชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นไป อย่างยั่งยืนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ โดยงานวิจัยนี้เป็นการ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ประธานหลักสูตรนิติศาสตร์

ศึกษาวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยผสมผสานกับข้อมูลเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสอบถามในระดับครัวเรือน การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย

จากการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ จากผลการดำเนินการจัดกิจกรรมลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนไปจนถึงพบว่าการที่ชาวบ้านได้รับรู้ถึงสิทธิในระบบสุขภาพของตนเองตามกฎหมายมากขึ้น ทำให้ช่วยลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิในระบบสุขภาพของชุมชนได้ และชาวบ้านสามารถที่จะนำความรู้ดังกล่าวไปปฏิบัติและคุ้มครองสิทธิของตนเองรวมถึงการเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่เป็นสิทธิที่ประชาชนจะได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้จึงเป็นหลักการเบื้องต้นที่จะต้องส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ตระหนักรู้ว่าตนเองมีสิทธิในระบบสุขภาพอะไรบ้าง เพื่อที่จะปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามสิทธิของตนที่พึงมี

คำสำคัญ: ความเหลื่อมล้ำ, สิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพ, ชีวิตวิถีใหม่

Abstract

The purposes of the research were : 1) to study the problems of inequality to access health care program legal rights of the new normal community Maewin District Amphur Maewang Chiangmai 2) to study the management care of problems of inequality to access health program legal rights of the new normal community at Pongsamee community Maewin District Amphur Maewang Chiangmai people, and 3) to develop policy measures and practical measures to improve innovation on health care program and to decrease inequality to access health care program by rights leading to community health care program. The research was a descriptive research by applying methodology, content analysis, and quantitative data. The tools were household questionnaires, deep interviews, and small group conversations.

The research revealed that the factors influencing inequality to access health care program were the economic factor and the racial factor. From the research activities to decrease the inequality to access health care program showed that the knowledges of their own legal rights in health care program helped decrease the inequality in general. And the people could apply the knowledges to protect the legal rights and to access other public health services. So, it was the first priority principle to promote the people to realize their own legal rights which would help them behave properly in their lives.

Keywords: Inequality, Access Health Care Program Legal Rights, New Normal Community

1. บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ในปัจจุบันวิถีชีวิตใหม่ (New normal) หรือเรียกว่า “ความปกติในรูปแบบใหม่” เป็นคำศัพท์ที่ใช้เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 2008 โดยนักลงทุนในตราสารหนี้ชื่อดัง ชื่อ Bill Gross โดยให้นิยามว่าเป็นสถานะที่เศรษฐกิจโลกมีอัตราการเจริญเติบโตชะลอตัวลงจากในอดีตและเข้าสู่อัตราการเติบโตเฉลี่ยระดับใหม่ที่ต่ำกว่าเดิมควบคู่ไปกับอัตราการว่างงานที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องหลังเกิดวิกฤตทางการเงินในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นรูปแบบแนวทางในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในช่วงไวรัสโควิด -19 กำลังแพร่ระบาดทำให้ต้องมีการปรับตัวและเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิตไปพร้อมกันทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นมาตรการในการปรับตัวในภาวะโควิด - 19 การสวมใส่หน้ากากอนามัย ล้างมือเมื่อออกนอกบ้าน การรักษาระยะห่างทางสังคม หลีกเลี่ยงสถานที่แออัด การ Work from home การทำงานที่บ้าน การเรียนออนไลน์ (Online Learning) การพึ่งพาการผลิตในประเทศมากขึ้น ทำให้การขนส่งต้องหยุดชะงัก รวมถึงการปรับเปลี่ยนทางด้านธุรกิจและบริการต่างๆให้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันโดยเปลี่ยนไปสู่การเปิดระบบลงทะเบียนออนไลน์ การใช้ระบบซื้อขายและบริการทางออนไลน์ การดำเนินการทางธุรกรรมอิเล็กทรอนิกส์ และที่สำคัญคือ การแพทย์และสาธารณสุข เปลี่ยนไปเป็นรูปแบบระบบสาธารณสุขจะมีแพลตฟอร์มด้านสุขภาพเป็นบริการพื้นฐานและการป้องกันการเจ็บป่วยจะมีความสำคัญมาก การแพทย์และสุขภาพจิตจะต้องมีการให้คำปรึกษารองรับ จึงเกิดเป็นวิถีใหม่ในการดำรงชีวิต ซึ่งหากเราปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานก็จะกลายเป็น New Normal ชีวิตวิถีใหม่

จากปัญหาความเหลื่อมล้ำของระบบสวัสดิการสุขภาพทั้งในด้านการเข้ารับบริการสุขภาพ การพัฒนาคุณภาพการบริการและการสร้างความเท่าเทียมและเป็นธรรมในการได้รับบริการของผู้ที่อยู่ในระบบหลักประกันสุขภาพที่แตกต่างกัน เช่นในระบบสวัสดิการรักษายาบาลข้าราชการให้ความคุ้มครองแก่ข้าราชการและครอบครัวประมาณ 5 ล้านคน ระบบประกันสังคมให้ความคุ้มครองแก่ลูกจ้างผู้ประกันตนประมาณ 13 ล้านคน ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนประมาณ 52 ล้านคน ความเหลื่อมล้ำจึงเป็นประเด็นที่พูดถึงกันมาก เช่น ผู้ป่วยสวัสดิการรักษายาบาลข้าราชการได้รับยานอกบัญชีหลักซึ่งเป็นยาต้นแบบนำเข้าจากต่างประเทศแตกต่างกับสิทธิตามระบบประกันสังคมที่ได้รับราคาถูกกว่า ทั้งในด้านสิทธิประโยชน์ ด้านการเงินการคลัง และด้านคุณภาพบริการ¹ ทำให้โอกาสในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพ แม้หากเป็นในชุมชนท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญจากเมืองก็จะไม่ได้รับสิทธิในระบบสุขภาพ รวมถึงการรับมือทางด้านสาธารณสุขในเรื่องสถานการณ์โควิด-19 ทำให้เกิดปัญหาความหวาดระแวงเพราะขาดความรู้ความเข้าใจ

¹ กนิษฐา สุขสมัย, พรชัย เทพปัญญา และนรินทร์ สังข์รักษา, “ความเหลื่อมล้ำของระบบสุขภาพ 3 กองทุน,” *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์* 6, ฉ.2 (เมษายน - มิถุนายน 2561): 236-252.

จนกลายเป็นสู่ความความขัดแย้งกันภายในชุมชนและครอบครัวเนื่องจากกลัวโรคระบาดจากลูกหลาน หรือบุคคลภายนอก หรืออีกกลุ่มหนึ่งคือ นิ่งเฉยต่อสถานการณ์โรคระบาด เพราะไม่เข้าใจและมองว่าการดำรงชีวิตต้องดำเนินต่อไปอย่างเป็นปกติ ประชาชนในชุมชนจะต้องเข้าใจถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของตนเองและเข้าถึงระบบสุขภาพได้อย่างทั่วถึงเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในโอกาสในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพ ให้ชุมชนได้รู้ถึงสิทธิเสรีภาพของตนเองในเรื่องสุขภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 และกฎหมายสุขภาพในการที่จะให้ชุมชนมีองค์ความรู้ในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

ในชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีทั้งหมด 19 หมู่บ้าน ประชากรทั้งหมด 12,342 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2560) ประกอบไปด้วยคนไทย กะเหรี่ยง และม้ง จากการสำรวจพื้นที่ชุมชนโป่งสมิ ในระบบสาธารณสุขจะมีหน่วยงานที่รองรับได้โรงพยาบาลแม่วาง สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่วางและ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเครือแม่วางที่ให้บริการ ที่เป็นหน่วยงานบริการด้านสุขภาพ จากการสำรวจพื้นที่สภาพปัญหาการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพ พบว่าปัญหาที่สำคัญที่สุดคือชาวบ้านไม่สามารถมีโอกาสนในการเข้าถึงระบบสุขภาพได้อย่างทั่วถึงและครอบคลุมทุกคนถึงแม้ว่าจะเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ชาวบ้านจะต้องได้รับตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ชุมชนโป่งสมิเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำในด้านสุขภาพ และเป็นชุมชนเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ข้อที่ 3 ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เพื่อสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำของการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิเพื่อให้ชุมชนได้มีความรู้ถึงสิทธิตามกฎหมายในการเข้าถึงระบบสุขภาพของชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ให้ชุมชนสามารถรับมือและไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตวิถีใหม่และเพื่อพัฒนานวัตกรรมสุขภาพชุมชนให้เป็นไปอย่างยั่งยืนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ของชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่โดยที่จะมีการดำเนินการจัดทำแนวทางเชิงนโยบายและแนวทางเชิงปฏิบัติในการยกระดับนวัตกรรมระบบสุขภาพของชุมชนและลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพและมีความเข้าใจในสิทธิเสรีภาพหน้าที่ของตนเองในการเข้าถึงระบบสุขภาพและเพื่อนำไปสู่แผนพัฒนาสุขภาพชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ในการที่ประชาชนจะมีโอกาสในการเข้าถึงระบบสุขภาพอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

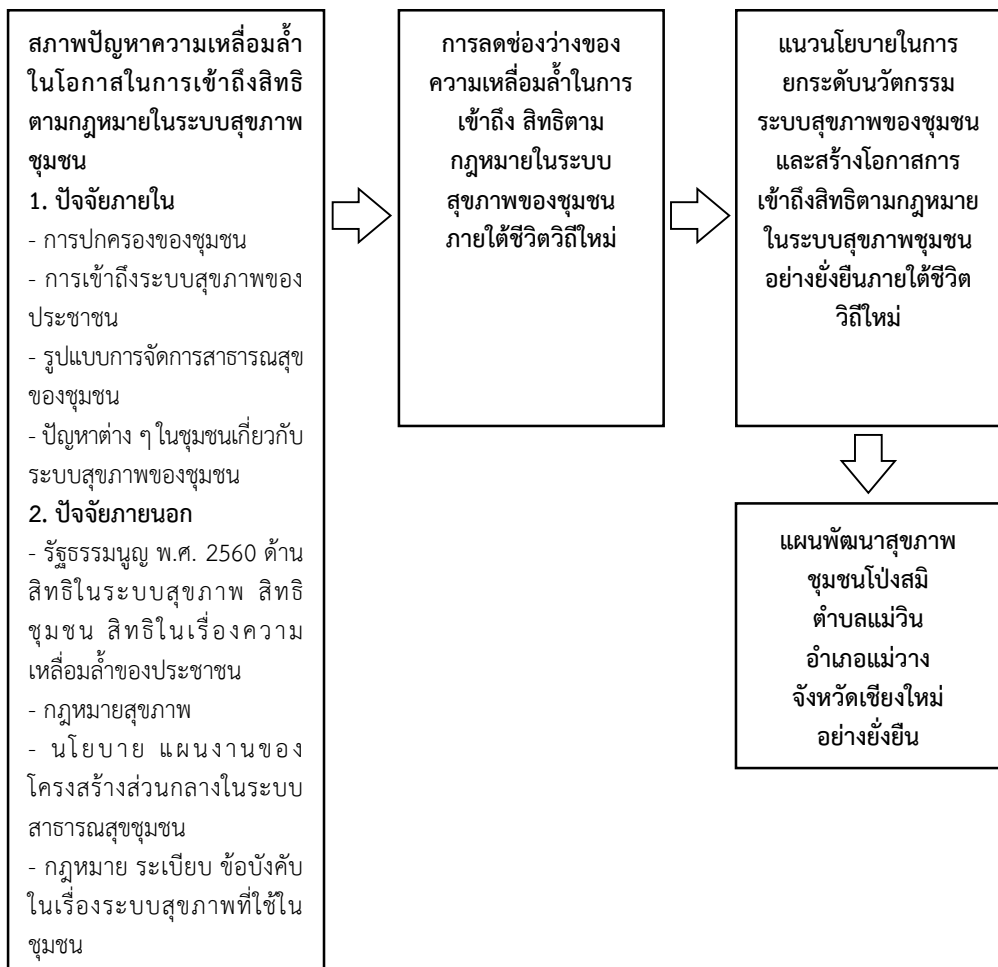
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ของชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

1.2.2 เพื่อศึกษาถึงการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่ของชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

1.2.3 เพื่อจัดทำแนวทางเชิงนโยบายและนโยบายเชิงปฏิบัติในการยกระดับนวัตกรรมระบบสุขภาพของชุมชนและลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนเพื่อพัฒนาสู่แผนพัฒนาสุขภาพชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ให้เป็นไปอย่างยั่งยืนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่

1.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งใช้วิธีการศึกษาดังนี้

1) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมแนวคิดและทฤษฎี ทบพทวนวรรณกรรม กฎหมายและเอกสารต่าง ๆ ได้แก่

แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ประกอบไปด้วย คำพิพากษาของศาล กฎหมายต่าง ๆ กฎกระทรวง ประกาศกระทรวง ระเบียบข้อบังคับ

แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบไปด้วย หนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ ข้อมูลสถิติต่าง ๆ หมายเหตุคำพิพากษาของศาล

2) สัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ด้วยการสัมภาษณ์ประชากรทั่วไปในชุมชนโป่งสนิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง และถามความต้องการของประชากร

3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการเชิญกลุ่มประชากรเฉพาะที่มีปัญหาในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาโดยชุมชนในการลดความเหลื่อมล้ำในโอกาสในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชน

4) การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

1.4.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เกณฑ์ในการชี้วัดจุดอิ่มตัว (Saturation) ของข้อมูล ว่าจะหยุดเก็บข้อมูลเมื่อข้อมูลที่ได้เริ่มซ้ำไม่มีข้อมูลใหม่ โดยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่

(1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยพิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลต่างสถานที่จะเหมือนกันหรือไม่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

(2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) โดยการเปลี่ยนตัวผู้สังเกตหรือสัมภาษณ์ เพื่อพิจารณาเสถียรภาพของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไ

(3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) โดยเริ่มเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม แล้วนำมาบันทึกพร้อมทั้งพิจารณา กิริยาท่าทาง พฤติกรรม บรรยากาศต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อนำมาประกอบการตีความข้อมูล และ นำไปเก็บข้อมูลซ้ำอีกเพื่อพิจารณาว่าข้อมูลนั้นถูกต้องครบถ้วน ความครอบคลุมเพียงพอหรือไม่ ในการอธิบายลงข้อสรุปผลการศึกษา

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลสถิติเชิงพรรณนา โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (Mean) และนำมาพิจารณาและวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้

1.4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Interview) โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ประชาชนในกลุ่มตัวอย่างเฉพาะที่มีปัญหาการเข้าถึงสิทธิทางกฎหมายในระบบสุขภาพ

2) เครื่องมือที่ใช้การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) โดยการเชิญผู้ร่วมสนทนารวมกันซึ่งจะเป็นเฉพาะกลุ่มที่มีปัญหาการเข้าถึงสิทธิทางกฎหมายในระบบสุขภาพ เช่น ผู้สูงอายุ คนพิการ กลุ่มเด็กเพื่อมาสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างกว้างขวางและทำการสร้างแนวทางเชิงนโยบายและแนวทางเชิงปฏิบัติในการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชน

3) แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นการเก็บข้อมูลสถิติของชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา โดยแบ่งประเด็นออกเป็น 3 ตอนตามกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้ ตอนที่ 1 ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพชุมชน ตอนที่ 2 ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชนกับปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพชุมชน ตอนที่ 3 แนวทางเชิงนโยบายและแนวทางเชิงปฏิบัติในการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำในโอกาสในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนภายใต้ชีวิตวิถีใหม่

2. ผลการวิจัย

การวิจัยได้เก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ส่วน คือ ข้อมูลจากแบบสอบถาม และข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยมีข้อค้นพบที่ได้จากการเก็บข้อมูลแบบสอบถาม พบว่า ปัญหาในชุมชนด้านสาธารณสุขที่เร่งด่วนที่สุดที่ควรได้รับการแก้ไขคือ ปัญหาการเข้าถึงการรับการรักษา โดยที่ในการเข้าถึงบริการสุขภาพนั้นในชุมชนโป่งสมิมีบ้างที่มีการวางแผนการจัดการสาธารณสุขโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เช่น การเรียกประชุมหมู่บ้านวางแผนการป้องกันโควิด-19 หรือโรคระบาดอื่นหรือการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพชุมชน และสิทธิในสวัสดิการสุขภาพส่วนใหญ่จะเป็นระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (บัตรทอง) และสถานที่ให้บริการสุขภาพส่วนใหญ่ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิจะใช้บริการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต) ซึ่งตามสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะไปโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษา มากกว่าที่จะซื้อยามารับประทานเองหรือรักษาตามอาการ ในส่วนความรู้เกี่ยวกับนโยบายแห่งรัฐเกี่ยวกับสิทธิในระบบสุขภาพ การจัดการสุขภาพ สิทธิในเรื่องความเหลื่อมล้ำของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 และความรู้เกี่ยวกับสิทธิตามกฎหมายในการเข้าถึงสวัสดิการด้านสุขภาพ พบว่าชาวบ้านทราบในเรื่องนี้ว่าตนเองมี

สวัสดิการด้านสุขภาพจากโรงพยาบาลของรัฐ และส่วนใหญ่ทราบถึงสิทธิของผู้ป่วยก่อนเข้ารับบริการด้านสุขภาพจากโรงพยาบาลของรัฐ ทั้งสิทธิเข้าถึงการรักษา สิทธิเข้าถึงและรับรู้ด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการ และสิทธิให้ความยินยอมและเลือกวิธีการรักษา ส่วนความรู้เกี่ยวกับสิทธิผู้ป่วยในระหว่างและหลังรับบริการด้านสุขภาพจากโรงพยาบาลของรัฐพบว่า ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิทราบถึงสิทธิที่เกี่ยวข้องกับการได้รับความคุ้มครองและเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลด้านสุขภาพ และสิทธิได้รับการบริการที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน และสิทธิในการเคารพในชีวิตร่างกายตามลำดับ ทั้งนี้ความต้องการให้เกิดการส่งเสริมระบบสุขภาพชุมชนโดยการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายโดยชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการให้มีการส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายสุขภาพ ส่งเสริมการบริการของโรงพยาบาลของรัฐให้เทียบเท่าเอกชนเพราะในการรักษาจากเอกชนจะไม่สามารถใช้สิทธิตามสวัสดิการที่รัฐให้ได้เพราะค่ารักษาแพง รวมทั้งส่งเสริมความรู้กฎหมายด้านสิทธิตามกฎหมายต่าง ๆ และส่งเสริมให้มีระบบประกันสุขภาพ เช่น ประกันโรคโควิด-19 ประกันโรคมะเร็ง และควรมีระบบการเข้าแอปพลิเคชันที่เกี่ยวข้องกับสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพและข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และควรมีหน่วยแพทย์ฉุกเฉินในชุมชน ซึ่งหากมีสิทธิตามกฎหมายในสวัสดิการที่ดีแล้วจะช่วยแก้ปัญหาความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงสิทธิในการรักษาสุขภาพได้ ทั้งนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่แน่ใจว่าจะช่วยแก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงสิทธิในระบบสุขภาพได้

ข้อค้นพบที่ได้จากการสนทนากลุ่มในเวทีประชุมกลุ่มย่อยนั้น พบว่ามีข้อค้นพบที่สำคัญ 7 ประเด็น² คือ

ประเด็นแรก ปัจจัยที่สำคัญในปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงระบบสุขภาพของชาวบ้านในชุมชนโป่งสมิคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ชาวบ้านมีรายได้น้อย ยากจน และมีหนี้ครัวเรือนซึ่งมีผลต่อการเข้าถึงสิทธิสุขภาพของชาวบ้านเพราะเนื่องจากหากป่วยเป็นโรคต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นการเจ็บป่วยเล็กน้อย ชาวบ้านในชุมชนก็จะไปซื้อยากินเองโดยไม่ต้องไปโรงพยาบาลเพราะกลัวสิ้นเปลือง ประกอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปัญหาในการเข้าถึงสิทธิสุขภาพ³ พบว่า การให้บริการที่ช้า บุคลากรที่ให้บริการไม่ให้บริการที่ดี หากชาวบ้านมีอาการเจ็บป่วยที่หนักแล้วการส่งตัวเข้ารับการรักษาเป็นไปไม่ได้ช้าเนื่องจากในหมู่บ้านไม่มีสถานพยาบาลที่ใกล้เพราะการเดินทางที่ลำบาก และการแพทย์ฉุกเฉินเข้าไม่ถึง ปัญหาเรื่องระยะทางที่ไกลจากโรงพยาบาลทำให้การรักษาที่ไม่ทันท่วงที และสัญญาณโทรศัพท์ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบทำให้ล่าช้าและก่อให้เกิดความไม่สะดวกในการติดต่อสื่อสาร

ประเด็นที่สอง บุคลากรทางการแพทย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะโรคมีไม่เพียงพอเพราะในโรงพยาบาลที่ใกล้ที่สุดไม่ได้มีแพทย์ที่เพียงพอประกอบกับยารักษาที่ไม่เพียงพอและไม่ตรงกับโรค

² กลุ่มชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านโป่งสมิ, สัมภาษณ์โดยจริณทิพย์ ตรีตรึงตรีคุณ, การสนทนากลุ่ม, ห้องประชุมชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่, 30 มีนาคม 2566.

³ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านโป่งสมิ, สัมภาษณ์โดยจริณทิพย์ ตรีตรึงตรีคุณ, ห้องประชุมชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่, 30 มีนาคม 2566.

ทำให้เมื่อได้รับยาไปแล้วไปครั้งแรกยังรักษาไม่หาย จึงต้องไปทำการรักษาอีกหลายครั้งทำให้ชาวบ้านเสียเวลาและไม่สะดวก ซึ่งบางที่ชาวบ้านก็พึ่งพาตนเองโดยหายาสมุนไพรที่มีตามพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่ทำการรักษาเบื้องต้นเอง และเครื่องมือทางการแพทย์ที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการที่มีมากของชาวบ้าน และหากมีอาการหนักจำเป็นจะต้องถูกส่งตัวไปยังอีกโรงพยาบาลหนึ่งที่ใกล้เคียงเมือง เช่น โรงพยาบาลสันป่าตอง โรงพยาบาลนครพิงค์ โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ (โรงพยาบาลสวนดอก) จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านหากมีอาการเจ็บป่วยจะซื้อยามารักษาเองและพึ่งพาสมุนไพรพื้นบ้านเพราะจะมีปราชญ์ชาวบ้านซึ่งทำการช่วยเหลือในเบื้องต้น

ประเด็นที่สาม ในเรื่องสวัสดิการการเข้าถึงการรักษาพยาบาล ชาวบ้านส่วนใหญ่จะได้รับสิทธิสวัสดิการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า “โครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค” หรือเรียกว่าสิทธิบัตรทองมากกว่าสิทธิสวัสดิการอย่างอื่น และในระบบกองทุนการประกันสังคมก็มีบ้างที่เป็นลูกจ้างในร้านค้า หรือบริษัทที่คนในพื้นที่ไปง่สมิได้ไปทำงานแต่ก็มีไม่มาก และกองทุนสิทธิสวัสดิการรักษายาบาลสำหรับข้าราชการ และลูกจ้างประจำ ในชุมชนไปง่สมิจะมีบ้างตามลำดับ

ประเด็นที่สี่ ในชุมชนไปง่สมิมีรูปแบบการจัดการสาธารณสุขของชุมชน หากมีปัญหาเกิดขึ้นจะมีหัวหน้าอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เข้าไปพูดคุยเบื้องต้นและให้โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ทำการชี้แจงเรื่องมาก่อนแล้วให้หัวหน้าชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านที่จะเข้ามาประสานและเข้ามาจัดการปัญหาอีกครั้งหนึ่ง

ประเด็นที่ห้า ชาวบ้านได้มีข้อเสนอแนะในเรื่องการบริหารจัดการด้านสุขภาพชุมชน โดยเสนอให้มีบุคลากรที่เข้ามาช่วยขับเคลื่อนเด็กตั้งของชุมชนที่มีจำนวน 2 คน การที่มีบุคลากรช่วยขับเคลื่อนและมีรถเพิ่มจะทำให้การเดินทางขนส่งผู้ป่วยในระยะทางที่ไกลและถนนมีความคดเคี้ยวเป็นดอยสูงจะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อยและเวทีพูดคุยร่วมกันต่างมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ชุมชนมีความต้องการแพทย์ฉุกเฉินชุมชนโดยอาจมีแอปพลิเคชันที่สามารถติดต่อประสานงานได้อย่างทันท่วงที หากมีการเจ็บป่วยของชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนไปง่สมิที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จะเป็นผู้ติดต่อประสานงานไปยังผู้ใหญ่บ้าน และหากเบื้องต้นสามารถติดต่อประสานงานไปยังหน่วยแพทย์หรือโรงพยาบาลที่ใกล้เคียงเพื่อดำเนินการช่วยเหลือเบื้องต้น

ประเด็นที่หก กฎระเบียบหรือประกาศเกี่ยวกับเรื่องระบบสุขภาพในหมู่บ้านที่ใช้ร่วมกันของคนในชุมชน การใช้บังคับกับคนในชุมชนเป็นไปได้ยากเพราะบางครั้งจะต้องรอให้เกิดปัญหาก่อนคนในหมู่บ้านจึงจะเข้ามาให้ความสนใจ เพราะชาวบ้านมองว่าเรื่องสุขภาพจะเป็นเรื่องที่ไกลตัว เช่น เมื่อมีโรคโควิด-19 เข้ามาในหมู่บ้านจะมีการป้องกันอย่างไรบ้าง และเมื่อมีการแพร่เชื้อจะต้องปฏิบัติตัวอย่างไรกับคนในครอบครัวเพื่อไม่ให้โรคแพร่กระจายสู่ผู้อื่นและคนในครอบครัว วิธีป้องกันตนเอง และบางครั้งหากเจ็บป่วยก็ดำเนินการรักษากันเอง

หากจะมีกฎระเบียบอะไรขึ้นมาก็อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับการรับรู้ถึงสิทธิในการเข้าถึงระบบสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดการสวัสดิการด้านบริการสาธารณสุขและสิทธิตามกฎหมายในการเข้าถึงระบบสุขภาพของชุมชน และหากมีกฎระเบียบ (ธรรมนูญสุขภาพชุมชน) อาจจะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกันให้ได้มีโอกาสได้ใช้ชีวิตของตนเองให้มีความสุขมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านชุมชนโป่งสมียังมีความต้องการในประเด็นการจัดการสาธารณสุขโดยชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องการเสริมความรู้ในการจัดการด้านสาธารณสุขให้กับบุคลากรที่ทำหน้าที่ด้านสาธารณสุขในชุมชน เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน ประชาชนทั่วไป เป็นต้น รวมทั้งการส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายสุขภาพในการเข้าถึงสวัสดิการสุขภาพ และการส่งเสริมการบริการของโรงพยาบาลรัฐให้เทียบเท่าเอกชน เพราะในการรักษาจากเอกชนจะไม่สามารถใช้สิทธิตามสวัสดิการที่รัฐให้ได้เพราะค่ารักษาราคาแพง รวมถึงการส่งเสริมให้มีระบบประกันสุขภาพต่าง ๆ เช่น ประกันโควิด-19 ประกันโรคมะเร็ง ดังนั้นก็เป็นเรื่องของปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและการต้องการความเท่าเทียมในเรื่องของสิทธิสวัสดิการในระบบสุขภาพต่าง ๆ

ประเด็นที่เจ็ด ปัจจัยการทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งการที่ชาวบ้านเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งสิทธิการรักษาจะใช้สิทธิประกันสุขภาพถ้วนหน้า โดยที่สิทธิการรักษาของตนเองนั้นจะแตกต่างกับคนในเมืองที่สิทธิการรักษาจะมีทางเลือกที่มากกว่าด้วยภาวะเศรษฐกิจที่บีบบังคับและการเข้าถึงสิทธิในระบบสุขภาพยังมีน้อยกว่ามาก เพราะเนื่องจากห่างไกลและโรงพยาบาลที่ให้การรักษาในถิ่นห่างไกลมีน้อยหรือแทบจะไม่มี ถึงแม้จะมีบัตรประชาชนก็ตาม ในระบบสาธารณสุขจะมีหน่วยงานที่รองรับได้โรงพยาบาลแม่วาง สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่วาง และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ในเครือแม่วางที่ให้บริการ ส่งผลให้การเข้าถึงสิทธิการรักษาพยาบาลของชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิได้อย่างเท่าเทียมและมีประสิทธิภาพ

3. สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

ในชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีทั้งหมด 19 หมู่บ้าน ประชากรทั้งหมด 12,342 คน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2560) ประกอบไปด้วยคนไทย กะเหรี่ยง และม้ง จากการสำรวจพื้นที่ชุมชนโป่งสมิ ในระบบสาธารณสุขจะมีหน่วยงานที่รองรับได้โรงพยาบาลแม่วาง สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่วาง และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ในเครือแม่วางที่ให้บริการ ที่เป็นหน่วยงานบริการด้านสุขภาพ จากการเก็บข้อมูลแบบสอบถามและการสนทนากลุ่ม มีข้อค้นพบที่สำคัญดังนี้

3.1.1 ชาวบ้านโป่งสมิ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีบางส่วนทำอาชีพรับจ้าง และค้าขาย โดยรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,000 – 10,000 บาท

3.1.2 ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิใช้บริการด้านสาธารณสุขโดยใช้สิทธิระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (บัตรทอง) เป็นส่วนใหญ่ และสิทธิส่วนลดการรักษาพยาบาลของเจ้าหน้าที่รัฐ (คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ฯลฯ) เป็นลำดับรองลงมา

3.1.3 ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิจะไปใช้บริการสุขภาพที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต) เป็นหลัก และโรงพยาบาลแม่วง เป็นลำดับรองลงมา แต่ชาวบ้านจะมีการรักษาทั้งแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์พื้นบ้าน (ปราชญ์ชาวบ้าน) ตามความเชื่อของชาวบ้าน

3.1.4 ปัญหาในชุมชนด้านสาธารณสุขที่ชาวบ้านโป่งสมิเห็นว่าต้องมีการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ได้แก่

- 1) การเข้าถึงการรับการรักษา (การเข้าถึงและใช้บริการในโรงพยาบาลตามสิทธิบัตรทอง) การบริการและการเข้าถึงการใช้บริการของโรงพยาบาลในพื้นที่ห่างไกลค่อนข้างจะลำบาก เพราะสิทธิบัตรทองประชาชนทุกคนที่มีบัตรประชาชนสามารถให้สิทธิบัตรทองได้ ทำให้โรงพยาบาลในพื้นที่ห่างไกลจะต้องรองรับผู้เข้ามาใช้บริการจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในด้านการบริการและความรวดเร็วในการดำเนินการไม่ว่าจะเป็นระบบทะเบียนผู้ป่วยระยะเวลาในการเข้ารับการรักษา ซึ่งจะใช้ระยะเวลายาวนานกว่าหากเปรียบเทียบกับการใช้บริการทางการแพทย์ของโรงพยาบาลเอกชนซึ่งจะได้รับความสะดวกสบายที่มากกว่า การจ่ายยาของทางโรงพยาบาลและการเข้ารับการรักษาที่เป็นการต่อเนื่อง

- 2) การจัดการโรคระบาดในชุมชน (โควิด-19)

- 3) การไม่มีหน่วยการแพทย์ฉุกเฉินในชุมชน เนื่องจากการให้บริการที่ซ้ำบุคลากรที่ให้บริการไม่ให้บริการที่ดี หากชาวบ้านมีอาการเจ็บป่วยที่หนักแล้วการส่งตัวเข้ารับการรักษาเป็นไปไม่ได้ซ้ำเนื่องจากในหมู่บ้านไม่มีสถานพยาบาลที่ใกล้เพราะการเดินทางที่ลำบาก และการแพทย์ฉุกเฉินเข้าไม่ถึง

- 4) บุคลากรทางการแพทย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะโรคมีไม่เพียงพอเพราะในโรงพยาบาลที่ใกล้ที่สุดไม่ได้มีแพทย์ที่เพียงพอประกอบกับยารักษาที่ไม่เพียงพอและไม่ตรงกับโรคทำให้เมื่อได้รับยาไปแล้วไปครั้งแรกยังรักษาไม่หาย จึงต้องไปทำการรักษาอีกหลายครั้งทำให้ชาวบ้านเสียเวลาและไม่สะดวก ซึ่งบางทีชาวบ้านก็พึ่งพาตนเองโดยหาสมุนไพรที่มีตามพื้นที่ตนเองอาศัยอยู่ทำการรักษาเบื้องต้นเอง

3.1.5 การแก้ไขปัญหาในชุมชนด้านสาธารณสุข พบว่า ชาวบ้านโป่งสมิส่วนใหญ่เมื่อเกิดปัญหาด้านสาธารณสุขจะปรึกษาผู้ใหญ่บ้านเพื่อขอให้ความช่วยเหลือ หรือติดต่อประสานงานเทศบาลตำบลแม่วงเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา

3.1.6 การใช้สิทธิในทางด้านการเมืองการปกครอง พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยสามารถวิจารณ์การทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐผ่านช่องทางที่เป็นทางการได้ และมีการทำประชาคมเพื่อจัดการกับปัญหาของชุมชนอย่างสม่ำเสมอถึงชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรับรู้ภาวะเบียบเรื่องการจัดการสุขภาพชุมชน และเชื่อว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกคนในชุมชนจะสามารถทำให้การจัดการสุขภาพชุมชนดีขึ้น

3.1.7 ความต้องการของชาวบ้านชุมชนโป่งสมิในประเด็นการจัดการสาธารณสุขโดยชุมชน จะเป็นเรื่องการเสริมความรู้ในการจัดการด้านสาธารณสุขให้กับบุคลากรที่ทำหน้าที่ด้านสาธารณสุขในชุมชน เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพรท้องถิ่นโดยปราชญ์ชาวบ้าน ให้กับชาวบ้าน และการส่งเสริมระบบสุขภาพในเชิงป้องกัน เช่น การส่งเสริมการกิน การออกกำลังกาย การดูแลสุขภาพของชาวบ้านโป่งสมิ

3.1.8 กรณีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านชุมชนโป่งสมิ ทั้งในด้านการเข้าถึงสิทธิการรักษาและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเยียวยาจากผลกระทบโรคโควิด-19 ซึ่งเมื่อชาวบ้านเป็นโรคโควิด-19 ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษา แต่มีบางกลุ่มที่ ซื่อยามารับประทานเอง/รักษาตามอาการ หรือรักษาด้วยสมุนไพร และความรู้ทางแพทย์พื้นบ้าน

3.1.9 ความต้องการของชาวบ้านชุมชนโป่งสมิที่จะทำให้เกิดการส่งเสริมระบบสุขภาพชุมชนโดยการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมาย พบว่า ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิต้องการส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายสุขภาพในการเข้าถึงสวัสดิการสุขภาพและการส่งเสริมการบริการของโรงพยาบาลรัฐให้เทียบเท่าเอกชน เพราะในการรักษาจากเอกชนจะไม่สามารถใช้สิทธิตามสวัสดิการที่รัฐให้ได้เพราะค่ารักษาแพง รวมถึงการส่งเสริมให้มีระบบประกันสุขภาพต่าง ๆ เช่น ประกันโควิด-19 ประกันโรคมะเร็ง และระบบการเข้าแอปพลิเคชันที่เกี่ยวข้องกับสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพชุมชน และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์

โดยสรุปแล้วปัจจัยที่มีผลต่อความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ปัจจัยทางด้านสังคมนั้นประชาชนในพื้นที่ศึกษามีความรู้ด้านกฎหมายสุขภาพในการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการสุขภาพ ในการที่จะรักษาสิทธิของตนเองอย่างเท่าเทียมและถูกต้อง เพื่อความเท่าเทียมเกิดขึ้นเมื่อประชาชนรับรู้ถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพชุมชนก็จะทำให้ประชาชนไม่วิตกกังวลกับโรคโควิด-19 และไม่หวาดกลัวกับสิ่งแวดล้อมภายนอกจนเกินไปสามารถปรับตัวสู่วิถี Next Normal และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อประชาชนรับรู้ถึงสิทธิด้านกฎหมายสุขภาพในการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการสุขภาพก็จะทำให้ประชาชนเข้าใจว่าสิทธิในระบบสุขภาพของตนมีอะไรบ้าง และปฏิบัติตัวอย่างไร ทำให้ประชาชนพึงระลึกว่าสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพชุมชนนั้นมีความสำคัญมากพอกับเศรษฐกิจ ในระบบและกลไกการทำงานในการดูแลสุขภาพชุมชนเกิดจากนโยบายของรัฐโดยทุนการเงินและทุนทางสิ่งแวดล้อมเป็นตัวขับเคลื่อนในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพการบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานจึงสำคัญที่ส่งผลให้ประชาชนได้รับโอกาสในการเข้าถึงระบบสุขภาพได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมทุกคน ซึ่งจะส่งผลต่อให้ภาพลักษณ์โดยรวมของชุมชนในทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งถือเป็นผลดีทั้งในด้านการท่องเที่ยวของชุมชนและการลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ

3.2 อภิปรายผล

การดำเนินกิจกรรมการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชน จากการประเมินผลกิจกรรมในเชิงแบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อย โดยในการทำกิจกรรมโดยมีการนำข้อมูลความรู้กฎหมายเรื่องสิทธิในสุขภาพ สิทธิของผู้ป่วยก่อนเข้ารับบริการบริการด้านสุขภาพ และสิทธิของผู้ช่วยในระหว่างและหลังรับบริการด้านสุขภาพ และกฎหมายการจัดการสวัสดิการด้านบริการสาธารณสุข โดยสรุปข้อมูลจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ พบว่า

3.2.1 การสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านของชุมชนโป่งสมิ ในการเข้าร่วมกิจกรรมการลดความเหลื่อมล้ำที่สามารถที่จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิในระบบสุขภาพได้มาก หากชาวบ้านได้รับความรู้กฎหมายในเรื่องนี้ เพราะชาวบ้านในชุมชนโป่งสมิส่วนใหญ่แล้วมีความรู้ค่อนข้างน้อย ไม่เข้าใจในกระบวนการวิธีการในการเข้าถึงสิทธิดังกล่าว และเรื่องโรคต่าง ๆ ชาวบ้านจะไม่มีความรู้ แต่มีข้อเสนอแนะว่าควรจะมีวิทยากรมาให้ความรู้กฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิในระบบสุขภาพแก่ผู้นำชุมชนโดยเฉพาะรวมทั้ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อที่จะให้ผู้นำชุมชนหรือ อสม. ได้เผยแพร่องค์ความรู้ไปยังชาวบ้านเพราะมีข้อจำกัดเรื่องภาษาด้วย และการรับรู้ของชาวบ้านในการเข้าถึงสิทธิในระบบสุขภาพหากมีกระบวนการพัฒนาร่างธรรมนูญสุขภาพชุมชน ในด้านสุขภาพ ก็จะทำให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วมและเกิดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพต่าง ๆ ให้กับชุมชนมากยิ่งขึ้น และเข้าใจและรับรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ

3.2.2 การสัมภาษณ์อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ของชุมชนโป่งสมิ ในการเข้าร่วมกิจกรรมการลดความเหลื่อมล้ำโดยผ่านการรับรู้ถึงสิทธิในระบบสุขภาพและสวัสดิการของสุขภาพจากการให้ข้อมูล พบว่า ได้ความรู้และมีประโยชน์กับชุมชนมากทำให้ได้รับการรับรู้ถึงสิทธิในระบบสุขภาพและสวัสดิการอื่น ๆ เพิ่มเติมจากที่ตนเองมีอยู่แล้ว คือสิทธิตามระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้าหรือเรียกว่าสิทธิรักษา 30 บาท และเชื่อว่าหากรับรู้ถึงกฎหมายเหล่านี้จะทำให้สามารถลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นได้มาก และเมื่อได้รับความรู้กฎหมายจากคู่มือแล้ว ก็สามารถเก็บไว้อ่านภายหลังได้ แต่หากมีวิทยากรมาแนะนำเสนอให้ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ บางครั้งจะไม่เข้าใจ และผ่านไป ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้ และอีกเรื่องที่ควรให้การส่งเสริมและสนับสนุนคือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) บางคนจะไม่มีความรู้กฎหมายเรื่องสุขภาพ และไม่สามารถไปอธิบายต่อไปให้ชาวบ้านได้ จึงควรสนับสนุนโดยให้ความรู้เป็นการเฉพาะ และหากมีกระบวนการพัฒนาร่างธรรมนูญสุขภาพชุมชนของตนเองก็จะสามารถเอามาใช้กับชุมชนแล้วก็จะทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมกันในการที่จะสามารถขับเคลื่อนระบบสุขภาพในชุมชนของตนเอง

3.2.3 การสัมภาษณ์ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิ พบว่า ในการเข้าร่วมกิจกรรมลดความเหลื่อมล้ำนั้น คู่มือที่ได้รับการประชาสัมพันธ์แจกแก่ชาวบ้าน ชาวบ้านได้ความรู้กฎหมายเข้าใจถึงสิทธิของตนเองก่อนที่จะเข้ารับบริการด้านสุขภาพและสิทธิหลังจากรับบริการด้านสุขภาพ

แล้วหากตนเองเจ็บป่วย และเข้าใจถึงสิทธิในระบบสวัสดิการด้านบริการสาธารณสุขที่ตนพึงจะได้รับประมาณ 70% และมีการประชาสัมพันธ์จากผู้นำชุมชนด้วย แต่ก็มีข้อเสนอแนะว่า บางครั้งจะต้องให้คนที่อ่านหนังสือได้เป็นผู้ถ่ายทอดจากคู่มืออีกครั้งหนึ่ง ทำให้อาจจะเข้าใจในข้อมูลต่าง ๆ ที่คลาดเคลื่อนได้ แต่ก็ทำให้องค์กรกลับมาอ่านอีกครั้งเมื่อไรก็ได้ และชาวบ้านเห็นว่าการได้รับความรู้กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในระบบสุขภาพเหล่านี้จะทำให้ลดความเหลื่อมล้ำ และเกิดความเท่าเทียมกันในทุกพื้นที่ไม่ใช่แค่ภายในชุมชนโป่งสมิ และหากมีการพัฒนากระบวนการร่างเป็นกฎระเบียบ ธรรมนูญระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิได้จะทำให้ชุมชนมีความปลอดภัย และทุกคนมีส่วนร่วมในการดูแลและสุขภาพให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บและยังจะช่วยส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับสุขภาพ เช่น ส่งเสริมการออกกำลังกายที่เหมาะสมในทุกเพศ ทุกวัย สัปดาห์ละ 3 วัน หรือ ส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนมีน้ำดื่มที่สะอาดและเพียงพอต่อการบริโภค ส่งเสริมให้ชุมชนมีพฤติกรรมที่ถูกต้องโดยการให้ความรู้และรณรงค์ไม่ให้กินอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ หรือชุมชนช่วยกันทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ของแมลงและสัตว์นำโรค หรือการร่วมมือกันป้องกันโรคระบาด เช่น โรคโควิด-19 ที่อาจจะแพร่มาสู่ชุมชนได้

จากการประเมินผลการดำเนินการกิจกรรมลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมินั้น การที่ชาวบ้านได้รับรู้ถึงสิทธิของตนเองตามกฎหมาย อาทิ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติการแพทย์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2551 พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับระบบสุขภาพ เมื่อชาวบ้านได้รับรู้ถึงสิทธิแล้วก็สามารถที่จะนำความรู้ไปปฏิบัติและคุ้มครองสิทธิของตนเองไม่ว่าจะเป็นสิทธิด้านสุขภาพ สิทธิของผู้ป่วยก่อนเข้ารับบริการด้านสุขภาพและสิทธิของผู้ป่วยในระหว่างและหลังรับบริการด้านสุขภาพ สิทธิสวัสดิการด้านบริการสาธารณสุข ในการจัดบริการสาธารณสุขถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่พึงต้องจัดทำให้แก่ประชาชน และรวมไปถึงการเข้าถึงบริการสาธารณสุขเป็นสิทธิที่ประชาชนได้รับความคุ้มครอง และสามารถเรียกร้องได้ตามกฎหมาย ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านได้รับรู้สิทธิของตนเองมากขึ้นและเป็นหลักเบื้องต้นที่จะทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักว่าตนเองมีสิทธิในระบบสุขภาพอะไรบ้าง เพื่อที่จะปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามสิทธิของตนที่พึงมี และสามารถเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น ในการรับรู้ถึงสิทธิในระบบสุขภาพของตนเองจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้สามารถลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิในระบบสุขภาพของชุมชนได้

ทั้งนี้ การศึกษาสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิ มีการเข้าถึงสิทธิในด้านสุขภาพในชุมชน 3 สิทธิ คือ

1) สิทธิหลักประกันสุขภาพ หรือ สิทธิ 30 บาท หรือ “สิทธิบัตรทอง” เป็นกรณีการคุ้มครองบุคคลที่เป็นคนไทยมีเลขประจำตัวประชาชน 13 หลัก ที่ไม่ได้รับสิทธิสวัสดิการข้าราชการ หรือสิทธิประกันสังคม หรือสิทธิสวัสดิการรัฐวิสาหกิจหรือสิทธิอื่น ๆ จากรัฐ

ให้ได้รับบริการสาธารณสุข ซึ่งจะรวมถึงการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การตรวจ วินิจฉัย การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสมรรถภาพที่จำเป็นต่อสุขภาพและการดำรงชีวิตตาม พ.ร.บ.หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 โดยมีสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) ทำหน้าที่บริหารจัดการระบบเพื่อการเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่มีมาตรฐานอย่างทั่วถึง

2) สิทธิประกันสังคม เป็นคุ้มครองบริการรักษาพยาบาลให้กับผู้ประกันตน ตามสิทธิสามารถเข้ารับบริการรักษาพยาบาลได้ที่โรงพยาบาลที่เลือกลงทะเบียน โดยสำนักงาน ประกันสังคม กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ทำหน้าที่ดูแลระบบการเบิกจ่ายค่า รักษาพยาบาล

3) สิทธิส่วนลดการรักษาพยาบาลของเจ้าหน้าที่รัฐ (คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ฯลฯ)

ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิ ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญในการใช้สิทธิบัตรทอง เนื่องจากทุกคนที่มีบัตรประชาชนสามารถได้รับการรักษาผ่านสิทธิบัตรทองได้ และสามารถไปใช้สิทธิที่ โรงพยาบาลใดก็ได้ ซึ่งการเข้าถึงสิทธิบัตรทอง ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิมองว่าทุกคนสามารถ เข้าถึงได้ แสดงให้เห็นว่าการเข้าถึงสิทธิด้านสุขภาพโดยเฉพาะสิทธิบัตรทองชาวบ้านทุกคน สามารถเข้าถึงได้ แต่มีข้อจำกัดให้ด้านการใช้สิทธิและบริการตามสิทธิบัตรทอง กล่าวคือ การ บริการและการเข้าถึงการใช้บริการของโรงพยาบาลในพื้นที่ค่อนข้างจะลำบาก เพราะสิทธิบัตร ทอง ประชาชนทุกคนที่มีบัตรประชาชนสามารถให้สิทธิบัตรทองได้ ทำให้โรงพยาบาลในพื้นที่ จะต้องรองรับผู้เข้ามาใช้บริการจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในด้านการบริการและความ รวดเร็วในการดำเนินการไม่ว่าจะเป็นระบบทะเบียนผู้ป่วย ระยะเวลาในการเข้ารับการรักษา ซึ่งจะใช้ระยะเวลายาวนานกว่าหากเปรียบเทียบกับการใช้บริการทางการแพทย์ของ โรงพยาบาลเอกชน แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่รับได้หากต้องใช้ เวลานานในการรอเข้ารับการรักษาตามสิทธิบัตรทอง

จากการศึกษายังพบว่า ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิมีความรู้เรื่องสิทธิตามกฎหมายในการ เข้าถึงการรับบริการด้านสุขภาพจากโรงพยาบาลของรัฐ และยังพบว่าการเข้าถึงสิทธิตาม กฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิ เป็นไปตามสิทธิขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 43 ที่ทุกคนมีสิทธิได้รับบริการสาธารณสุขของรัฐ และมี สิทธิได้รับการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตรายจากรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายอีกด้วย ซึ่ง สอดคล้องกับการเข้าถึงสิทธิและหน้าที่ด้านสุขภาพ ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้แก่ สิทธิในการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ และ ประชาชนมีหน้าที่ร่วมกับหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการให้เกิดสิ่งแวดล้อมและ สภาพแวดล้อม ตลอดจนการส่งเสริมและคุ้มครองสุขภาพของเด็กคนพิการ คนสูงอายุ คนด้อย โอกาสในสังคมในประเด็นเรื่องสุขภาพ

การทราบถึงสิทธิต่าง ๆ เกี่ยวกับด้านสุขภาพจะทำให้ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิสามารถ เข้าใจและใช้สิทธิในด้านสุขภาพได้ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดบางประการที่ทำให้ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิ

ไม่ทราบและมีความรู้เกี่ยวกับการใช้สิทธิด้านสุขภาพบางประการ เช่น สิทธิให้ความยินยอม และเลือกวิธีการรักษา สิทธิปฏิเสธการรักษา และ สิทธิได้รับการคุ้มครองจากการถูกทดลองในงานวิจัย เป็นต้น

การจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิจะมีการปรึกษาหารือกับผู้นำในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เพื่อขอให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น และในบางกรณีชาวบ้านจะติดต่อประสานงานเทศบาลตำบลแม่วินเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาพร้อมกับทางผู้ใหญ่บ้าน กำนันที่เป็นเจ้าหน้าที่ในท้องที่ ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของท้องที่และท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนโป่งสมิ อีกทั้ง ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิยังมีส่วนร่วมทางการเมืองและมีการทำประชาคมเพื่อจัดการกับปัญหาของชุมชน ดังนั้น การจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิจะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนและอาศัยความร่วมมือของท้องที่ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) และ ท้องถิ่น (อบต.) ในการหารือ ทำประชาคม แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสุขภาพ สาธารณสุข รวมไปถึงถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 นอกจากการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางด้านสุขภาพของคนในชุมชนโป่งสมิแล้ว ชาวบ้านยังมีความต้องการในการส่งเสริมด้านความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและการส่งเสริมระบบสุขภาพชุมชนโดยการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมาย รวมถึงการส่งเสริมให้มีระบบประกันสุขภาพต่าง ๆ เช่น ประกันโควิด-19 ประกันโรคมะเร็ง และระบบการเข้าแอปพลิเคชันเกี่ยวกับสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพชุมชน และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อีกด้วย ทั้งนี้ ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิยังมีความต้องการบุคลากรในการเข้าช่วยดูแลและพัฒนาการแพทย์ฉุกเฉิน ซึ่งชุมชนโป่งสมิ มีโรงพยาบาลฉุกเฉิน จำนวน 2 คั่น แต่ขาดเจ้าหน้าที่ที่มีความเชี่ยวชาญในการดำเนินการขับรถ เพราะระยะทางที่ไกลและถนนมีความคดเคี้ยวเป็นดอยสูง รวมถึงความต้องการการแพทย์ฉุกเฉินชุมชน ซึ่งอาจเป็นในลักษณะของแอปพลิเคชันที่สามารถติดต่อประสานงานได้อย่างทันท่วงทีหากมีการเจ็บป่วยของชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนโป่งสมิที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาพบว่า ในชุมชนโป่งสมิ ในช่วงวิกฤติการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยและเฝ้าระวังผลกระทบโรคโควิด-19 ทั้งใช้การรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน ไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต) และโรงพยาบาลแม่วาง และตามความเชื่อแพทย์พื้นบ้านด้านสมุนไพร เห็นได้จากเมื่อชาวบ้านเป็นโรคโควิด-19 ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษา และรักษาด้วยสมุนไพรตามความรู้ทางแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของเบญจมาศ นันทาวีราช โดยในงานศึกษาของเบญจมาศ นันทาวีราช⁴ ที่ศึกษา กระบวนการพึ่งพาตนเอง

⁴ เบญจมาศ นันทาวีราช, “กระบวนการพึ่งพาตนเองด้านการดูแลสุขภาพของชุมชนบ้านแม่ฮักพัฒนา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551), 100-109.

ด้านการดูแลสุขภาพของชุมชนบ้านแม่ฮักพัฒนา พบว่า กระบวนการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพของชุมชนแบบองค์รวมของชุมชนเป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของชุมชนในการดูแลสุขภาพ อาการเจ็บไข้ได้ป่วย โดยการดูแลสุขภาพภายใต้ความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน โดยมีแพทย์พื้นบ้าน และแพทย์แบบปัจจุบันเป็นทางเลือกในการตัดสินใจดูแลสุขภาพของชุมชน ทำให้ชุมชนมีทางเลือกเป็นจุดแข็งของชุมชนในการแก้ปัญหาสุขภาพอนามัยของบ้านแม่ฮักพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

ในส่วนของการข้อตกลงกฎระเบียบของหมู่บ้านโป่งสมิที่จะได้นำมาพัฒนาเป็นธรรมนูญสุขภาพชุมชนในอนาคตนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกฎระเบียบในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน เช่น ห้ามมิให้ตัดต้นไม้ทำลายป่าในเขตอนุรักษ์ ห้ามมิให้จุดไฟหรือเผาป่าในเขตชุมชน ห้ามมิให้ก่อการทะเลาะวิวาทในงานกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในหมู่บ้าน หรือห้ามมิให้ทำลายหมู่บ้านหรือป้ายติดประกาศต่าง ๆ เป็นต้น โดยการกำหนดระเบียบขึ้นมาโดยคนในหมู่บ้านร่วมกันกำหนดขึ้นมาเพื่อควบคุมความเรียบร้อย หากมีการฝ่าฝืนก็จะมีบทลงโทษที่ชัดเจนว่าผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับโทษปรับเป็นเงิน ทั้งนี้เป็นประชาคมที่ชาวบ้านได้ทำการตกลงร่วมกันสร้างกฎระเบียบดังกล่าวขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันการกระทำความผิดของคนในหมู่บ้านเป็นแบบแผนเบื้องต้นหากมีการฝ่าฝืน ซึ่งสอดคล้องในเรื่องการบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชนในมิติทางกฎหมายในงานศึกษาของไพศาล ลิ้มสถิตย์⁵ ซึ่งเห็นว่าธรรมนูญสุขภาพหรือข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนด้านสุขภาพนั้นไม่ถือเป็นกฎหมายตามแบบพิธีและไม่มีสภาพบังคับทางกฎหมาย แต่ก็มีกลไกที่จะสร้างความผูกพันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ทั้งนี้ในงานศึกษาของ ธนวรรณ วงศ์สวัสดิ์ ทำให้เห็นว่าบริบทของตำบลที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพ คือประชาชนได้รับการศึกษาทั้งในและนอกระบบ มีลักษณะความเป็นอยู่แบบญาติมิตร มีการรวมกลุ่มหลากหลาย อีกทั้งประชาชนนับถือศาสนาพุทธ มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นแหล่งจัดเทศกาลทางสังคมให้คนในตำบลมีความสามัคคี มีศูนย์ยุติธรรมตำบลช่วยไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งภายในตำบล ทั้งนี้ การขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพเกิดการบูรณาการทำงานร่วมกันจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประชาชน กลุ่มชมรม องค์กร หน่วยงานของรัฐ ผู้นำตำบล ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในตำบลมาแก้ไขปัญหาสุขภาพของประชาชนโดยผ่านโครงการหรือกิจกรรมสุขภาพที่ประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อมุ่งสู่การมีสุขภาวะที่ดี⁶

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านชุมชนโป่งสมิมีการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิ โดยวิธีการปรึกษารือกับผู้นำในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อขอให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ส่งผลทำให้เกิดความ

⁵ ไพศาล ลิ้มสถิต, *ขอบเขตการปฏิบัติงานโครงการส่งเสริมความรู้เรื่อง "ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ: มิติทางกฎหมาย*, (รายงานการวิจัย), นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2550, 44-49.

⁶ ธนวรรณ วงศ์สวัสดิ์, *"กระบวนการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพตำบลเหมืองหม้ออำเภอเมืองแพร่,"* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554), 67-75.

ร่วมมือของทุกฝ่ายในการแก้ไขปัญหาในชุมชน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือของท้องถิ่น (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) และ ท้องถิ่น (อบต.) ในการหารือ ทำประชาคม แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสุขภาพ สาธารณสุข รวมไปถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เกิดจากการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของชุมชน โป่งสมิ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของเพ็ญจันทร์ สิทธิปรีชาชาญ และปนัดดา ปรียพถม⁷ ที่พบว่าระบบกลไกการทำงานที่สำคัญในการดูแลสุขภาพของชุมชน เกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายตั้งแต่ในระดับนโยบายของรัฐและความต้องการของคนในชุมชนเป็นสำคัญ การมีส่วนร่วมของแต่ละฝ่ายในการขับเคลื่อนและออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน จะส่งผลช่วยให้ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำรงชีวิตและผสมผสานกลวิธีโดยคำนึงถึงปัจจัยที่หลากหลายทั้งสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจและกายภาพเพื่อนำไปสู่สุขภาวะที่ดี

3.3 ข้อเสนอแนะ

การลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนเพื่อพัฒนาสู่แผนพัฒนาสุขภาพชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเป็นแนวทางเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติในการยกระดับนวัตกรรมระบบสุขภาพของชุมชน ดังนี้

3.3.1 ต้องมีการส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายสุขภาพในการเข้าถึงสวัสดิการสุขภาพ และการส่งเสริมความรู้ด้านระบบประกันสุขภาพต่าง ๆ เช่น ประกันโควิด-19 ประกันโรคมะเร็ง

3.3.2 ต้องมีการให้ความรู้ด้านระบบแอปพลิเคชันที่เกี่ยวกับสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพชุมชน และข้อมูลข่าวสารด้านต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านชุมชนโป่งสมิ เพื่อให้รู้เท่าทัน ป้องกัน และการเข้าถึงสิทธิในด้านสุขภาพ

3.3.3 ต้องมีการพัฒนาระบบการปฏิบัติการฉุกเฉินเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยของผู้ป่วยฉุกเฉินในชุมชนโป่งสมิ เช่น การตรวจคัดแยกและจัดให้ผู้ป่วยฉุกเฉินได้รับการปฏิบัติการฉุกเฉินตามลำดับความเร่งด่วนทางการแพทย์ฉุกเฉิน รวมถึงการส่งต่อผู้ป่วยฉุกเฉินที่มีประสิทธิภาพเพื่อป้องกันการเสียชีวิตหรือการรุนแรงขึ้นของการเจ็บป่วยของผู้ป่วยฉุกเฉิน

นอกจากข้อเสนอแนะข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยได้เสนอแผนพัฒนาสุขภาพชุมชนโป่งสมิโดยให้มีการนำประเด็นความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายในระบบสุขภาพของชุมชนโป่งสมิมาพัฒนาเป็น “ธรรมนูญสุขภาพชุมชนโป่งสมิ” เพื่อเป็นการแสดงเจตนารมณ์ร่วมกันในการใช้กรอบของระบบสุขภาพของชุมชน โดยครอบคลุมทั้ง 4 มิติ ได้แก่ สุขภาพทางกาย สุขภาพทางใจ สุขภาพทางสังคม และสุขภาพทางจิตวิญญาณ โดยกระบวนการจัดทำธรรมนูญสุขภาพ จะเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะในชุมชนโป่งสมิ และจะต้องมีการสร้างความรู้ร่วมกันระหว่างผู้นำชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุ อสม.

⁷ เพ็ญจันทร์ สิทธิปรีชาชาญ และปนัดดา ปรียพถม, “กระบวนการพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพชุมชน: 14 กรณีศึกษาในชุมชนพื้นที่ภาคกลาง,” วารสารพยาบาลสาธารณสุข 28, 1.1 (มกราคม - มิถุนายน 2557): 1-15.

กลุ่มอาชีพ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น เป็นต้น แล้วก็ตั้งคณะทำงานเพื่อรับผิดชอบงานด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมนูญสุขภาพ มีการร่างข้อคำถามร่วมกัน เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในทุกกลุ่ม เมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการของชาวบ้านในชุมชนโป่งสมิแล้ว จะต้องมีการนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลผลเพื่อให้เห็นแนวทางหรือข้อสรุป และเมื่อได้แนวทางข้อสรุปแล้วจึงจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นให้ทุกคนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น สุดท้ายเมื่อได้ข้อสรุปข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมธรรมนูญสุขภาพแล้ว จึงจะนำไปประกาศใช้เป็นธรรมนูญสุขภาพชุมชนโป่งสมิต่อไป ก่อนที่จะทำการเปิดตัวธรรมนูญสุขภาพอย่างเป็นทางการ

3.3.4 ต้องมีการพัฒนากรอบโครงสร้างธรรมนูญสุขภาพชุมชนโป่งสมิ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ร่างธรรมนูญสุขภาพชุมชนโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

หมวดที่ 1 ปรัชญาแนวคิดของระบบสุขภาพชุมชนโป่งสมิ

หมวดที่ 2 การจัดระบบสุขภาพที่พึงประสงค์ต่อสุขภาวะชาวชุมชนโป่งสมิ

1) ด้านสุขภาพ

2) ด้านสิ่งแวดล้อม

3) ด้านสังคม

4) ด้านการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ

หมวดที่ 3 การสร้างเสริมสุขภาพ

หมวดที่ 4 บทเฉพาะกาล

บรรณานุกรม

- กนิษฐา สุขสมัย, พรชัย เทพปัญญา, และนรินทร์ สังข์รักษา. “ความเหลื่อมล้ำของระบบสุขภาพ 3 กองทุน.” *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์* 6, ฉ.2 (เมษายน - มิถุนายน 2561): 236-252.
- ธนาวรรณ วงศ์สวัสดิ์. “กระบวนการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพตำบลเหมืองหม้ออำเภอเมืองแพร่.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 2554.
- เบญจมาศ นันทาวิราช. “กระบวนการพึ่งพาตนเองด้านการดูแลสุขภาพของชุมชนบ้านแม่ฮักพัฒนา.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 2551.
- เพ็ญจันทร์ สิทธิปริชาชาญ, และปนัดดา ปริญญาคม. “กระบวนการพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพชุมชน: 14 กรณีศึกษาในชุมชนพื้นที่ภาคกลาง.” *วารสารพยาบาลสาธารณสุข* 28, ฉ.1 (มกราคม - มิถุนายน 2557): 1-15.
- ไพศาล ลิ้มสถิต. *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ขอบเขตการปฏิบัติงานโครงการส่งเสริมความรู้เรื่อง “ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ: มิติทางกฎหมาย.* (รายงานการวิจัย). นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. 2550, 44-49.

การตัดสินใจทำงานของผู้สูงอายุ: การวิเคราะห์ข้อมูลพาแนลโดยหลัก
เศรษฐศาสตร์ครอบครัวของเบคเกอร์
Elderly's Work Decisions: A Becker Family Economics
Analysis of Panel Data

ไพลิน สันติกุล และ ทองใหญ่ อัยยะวารากุล

คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 148 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น
เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Pailin Suntigul* and Tongyai Iyavarakul**

Graduate School of Development Economics

National Institute of Development Administration 148 Serithai Road Klong-Chan
Bangkapi Bangkok Thailand 10240

Email: pailin.sunt@gmail.com, tongyai@gmail.com

Received: August 13, 2024

Revised: October 9, 2024

Accepted: October 10, 2024

บทคัดย่อ

การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทำงานของผู้สูงอายุในครอบครัวขยายในสังคมไทย ให้ความสำคัญกับการจัดสรรทรัพยากรระหว่างสมาชิกต่างรุ่นในครอบครัว การศึกษาใช้วิธีการถดถอยลอจิสติกแบบคงที่ (Fixed Effects Logistic Regression) โดยใช้ข้อมูลพาแนล (Panel Data) จากการสำรวจสุขภาพ การสูงอายุ และการเกษียณอายุในประเทศไทย (HART NIDA) (ปี 2558, 2560, 2564) จำนวน 936 ครัวเรือน ผลการศึกษาพบว่า เมื่อผู้สูงอายุ (ปู่ ย่า ตา ยาย) ต้องเลือกระหว่างการทำงานในบ้านที่ไม่ได้รับค่าจ้าง (ดูแลบ้านและคนในครอบครัว การเลี้ยงหลาน) กับการทำงานที่ได้รับค่าจ้างในตลาดแรงงาน ผู้สูงอายุไม่ได้ตัดสินใจโดยอิงจากปัจจัยส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียวตามที่เสนอในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แรงงานแบบดั้งเดิม แต่การตัดสินใจจะได้รับอิทธิพลจากสถานะความเป็นปู่ ย่า ตา ยาย ที่มีหน้าที่ต่อครอบครัวในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง ผลลัพธ์จากการตัดสินใจชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล ภาระผูกพันต่อครอบครัว และการจัดสรรทรัพยากรระหว่างสมาชิกต่างรุ่นในการตัดสินใจเลือก

* Graduate School of Development Economics, National Institute of Development Administration

** Ph.D., Assistant Professor, Graduate School of Development Economics, National Institute of Development Administration

ทำงาน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจทำงานหลังเกษียณของผู้สูงอายุไทย ประกอบด้วย อายุ สุขภาพ ระดับการศึกษา ค่าจ้าง รายได้ที่ไม่ได้มาจากการทำงาน ลักษณะอาชีพ เงินบำนาญ โครงสร้างครอบครัว บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม และภาระหน้าที่ที่บุคคลมีต่อครอบครัว ผลการศึกษาจะช่วยสร้างความเข้าใจการตัดสินใจเลือกทำงานของผู้สูงอายุในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา และเป็นข้อมูลสำหรับการกำหนดนโยบายสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุรวมทั้งสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว

คำสำคัญ: แรงงานผู้สูงอายุ, เศรษฐศาสตร์ครอบครัวของเบคเกอร์, งานที่ได้รับค่าจ้าง, การจัดสรรเวลา, งานที่ไม่ได้รับค่าจ้าง, การตัดสินใจ

Abstract

This study examines determinant factors influencing elderly work decisions in extended Thai families, focusing on how intergenerational transfers and family dynamics shape these choices. Using fixed effects logistic regression on panel data from the Health, Aging, and Retirement in Thailand (HART NIDA) survey (2015, 2017, 2021) of 936 extended household units. Our findings reveal that when grandparents choose between unpaid work in family and paid work in labor market, the elderly do not make decisions based solely on personal factors, as suggested in traditional labor economics. Instead, they are influenced by their status as grandparents who have obligations to the household as family members. These results highlight the complex interplay between individual characteristics, family obligations, and intergenerational transfers in shaping elderly work decisions in Thai extended families. The factors that affect Thai elderly decision-making to work after retirement include age, health condition, education, wage, non-labor income, occupational characteristics, pension, family structure, cultural norms (co-residential), and family obligations. The study contributes a broader understanding of elderly labor participation in developing country contexts and informing policies on elderly welfare and family support.

Keywords: Elderly worker, Becker's family economics, Paid work, Time allocation, Unpaid work, Decision-making

1. Introduction

Thailand is experiencing significant demographic changes, particularly an aging population, with the elderly over 60 years expected to comprise 29.9% of the total population by 2037. Extended family with members of three generations living together under the same household is the biggest group in Thai society¹. Extended families remain the primary household structure, comprising 33.6% of households, followed by nuclear families at 26.6%.

Initiatives to encourage post-retirement employment among elderly are gaining traction, acknowledging their continued health and capacity to work. These efforts, however, tend to focus exclusively on individual factors. Notably, the existing literature on retirement patterns among Thai elderly lacks sufficient investigation into how extended family relationships affect older adults' decisions to engage in post-retirement employment, although this factor potentially carries equivalent weight to personal determinants. This study examines how familial dynamics shape elderly's employment choices on post-retirement, aiming to deepen our understanding and inform more effective policy development."

This study applies Becker's theory and economic principles to examine elderly employment in Thailand, offering a perspective that challenges the traditional notion of "household chores" and "childcare" as unpaid work in the family. In extended families, especially in Eastern societies, grandparents often take on unpaid work in the family after reaching retirement age, due to family ties and obligations. In this case, grandparents reallocate their time from paid work in labor market to unpaid work in family.

The objective of this study is to examine how the elderly in extended Thai families allocate their time between paid work in the labor market and unpaid work in the family, considering the influence of family dynamics and intergenerational assistance that are indicative of cultural norms in Eastern society.

¹ United Nations Population Fund, "Annual Report 2015," 2015, https://www.unfpa.org/modules/custom/unfpa_global_annual_reports/docs/UNFPA_2015_Annual_Report.pdf, accessed December 8, 2023.

2. Literature Review

There are several determinant factors influencing engagement in the labor market. These factors include demographic factors (age², marital status³, physical and mental status⁴), socioeconomic factors (educational attainment^{5 6}, income and pension⁷), occupational characteristics (physical demands⁸, full-time and part-time options), institutional factors (government policies⁹, laws^{10 11}).

Becker's Family Economics: Becker introduced a novel perspective on the division of labor among household members that challenged the notion of biological differences which solely determined roles^{12 13}. Becker's Family Economics emphasized the crucial role of time as a limited resource in household economics. Time allocation among household members should be based on their

² Kwanchit Kantachote and Nattaya Wiroonsri, "Do Elderly Want to Work? Modeling Elderly's Decision to Fight Aging Thailand," *Quality & Quantity* 57, No.1 (February 2023): 509-539.

³ Zafar Mueen Nasir, and Syed Mubashir Ali, "Labour Market Participation of the Elderly," *The Pakistan Development Review* 39, No.4 (December 2000): 1075-1086.

⁴ Sasiwimon Warunsiripaweenawa, and Lusi Liao, " Labor Supply of Older Workers in Thailand: The Role of Co-Residence, Health, and Pensions1." *Demographic Transition and Its Impacts in Asia and Europe* 1224, (March 2021): 1-26.

⁵ Kornkanok Wattanasaovaluk, " The Economic Significance of Work Experience for Elderly Employment in Thailand," *Journal of Population and Social Studies* 29, No.1 (October 2021): 82-99.

⁶ Giang Thanh Long and Ly Thi Hai, "Determinants of Labor Force Participation of Older People in Vietnam," *Journal of Economics and Development* 17, No.2 (August 2015): 28-52.

⁷ Juan Jacobo Velasco, Gerhard Reinecke and Jürgen Weller, *Employment Situation in Latin America and the Caribbean. Labour Market Participation of Older Persons: Needs and Options*, (Santiago: United Nations, 2018), 1-44.

⁸ Jakub Fodor, Oliver Roehn and Hyunjeong Hwang, "Determinants of labour market exit of older workers in the Slovak Republic," *OECD Economic Department Working Papers* 1700 (February 2022): 1-37.

⁹ Ayako Kondo, " Effects of Increased Elderly Employment on Other Workers' Employment and Elderly's Earnings in Japan," *IZA Journal of Labor Policy* 5, No. 2 (December 2016): 1-23.

¹⁰ David Neumark, "Alternative Labor Market Policies to Increase Economic SelfSufficiency: Mandating Higher Wages, Subsidizing Employment, and Raising Productivity," *Institute of Labor Economics (IZA)* 3355, (February 2008): 1-63.

¹¹ Bernhard Ebbinghaus and Dirk Hofäcker, "Reversing Early Retirement in Advanced Welfare Economies: A Paradigm Shift to Overcome Push and Pull Factors," *Comparative Population Studies* 38, No.4 (December 2013): 807-840.

¹² Gary S Becker, "Human capital, effort, and the sexual division of labor," *Journal of labor economics* 3, No.1, Part 2 (January 1985): S33-S58.

¹³ Gary S. Becker, "A Theory of the Allocation of Time," *The Economic Journal* 75, No.299 (September 1, 1965): 493-517.

expertise, following the principle of comparative advantage. In Becker's economic framework, time allocation encompassed working and non-working hours, including leisure. The decision-making on time allocation of the elderly in extended families aged 60 years and over that the decision is not solely influenced by personal preferences but is heavily influenced by their role as grandparents and familial obligations. The options include continuing to participate in labor market (paid work) or dedicating their time entirely to household chores and caring for grandchildren (unpaid work)¹⁴.

3. Elderly Decision-Making Framework for Work Engagement

The study utilizes Becker's family economics model, which offers a more comprehensive approach to understanding labor market decisions than the traditional labor supply model for analyzing family dynamics, specialization, and interdependencies.

The Becker family economics model, developed by Nobel laureate Gary Becker¹⁵, applies economic analysis to family behavior and decision-making, including labor supply choices. Becker's labor supply model treats the family as an economic unit, incorporating household production, joint utility maximization, and complex interactions among family members. It considers wages of all family members, household technology, and market prices, allowing for the allocation of time between paid work in the labor market, unpaid work as household production, and leisure. The labor supply function shows how changes in wages, prices, technology, and preferences can affect time allocation between market work and household production across different activities. The labor supply curve is derived from utility maximization subject to a budget constraint as:

Utility function:	$U = U(Z_1, Z_2, \dots, Z_n)$	(1)
Production Functions:	$Z_i = f_i(X_i, T_i); i=1, 2, \dots, n$	(2)
Full Income constraint:	$\sum p_i X_i + wT_i = wT_i + V$	(3)

¹⁴ Hao Bai, Mengjie Li and Yanping Hong, "Grandparental Childcare and Maternal Labor Supply in Chinese Families with Young Children: Evidence from the China Family Panel Studies," *International Sociology* 39, No.4 (May 28, 2024): 486-509.

¹⁵ Gary S. Becker, "A Theory of the Allocation of Time," *The Economic Journal* 75, No.299 (September 1, 1965): 493-517.

$$\text{Time constraint:} \quad T = \sum T_i + T_w \quad (4)$$

$$\text{Maximization:} \quad \text{Max } U(Z_1, Z_2, \dots, Z_n) \quad (5)$$

$$\text{Subject to:} \quad Z_i = f_i(X_i, T_i) \quad (6)$$

$$\sum p_i X_i + \sum T_i = wT + V \quad (7)$$

$$\text{Labor supply function:} \quad H^* = \sum h_i = \sum (T_i - t_i) \quad (8)$$

where; Z_i denotes commodities produced and consumed within the household with the use of market goods (X_i) and time (T_i). (X_i) denotes vector of market goods used to produce commodity i . T_i denotes total time allocated to activity i . p_i denotes price of market good i . h_i denotes hours worked in the market for activity i . t_i denotes time spent in household production for activity i .

4. Identification Criteria Framework

Becker's family economics suggested that the decision of work engagement by the elderly is influenced not only by individual and market-related factors as in traditional labor economics framework, but also by family dynamics and cultural contexts. Becker considered time allocation (paid work, unpaid work), family structure (number of children and grandchildren), family obligations (intergenerational transfers of monetary and non-monetary resources), cultural norms (intergenerational co-residence), institutional factors (pension eligibility), and family-related laws and policies that affect the elderly's employment decisions.

In contrast, traditional labor economics frameworks consider demographic factors (age, gender, marital status), socioeconomic factors (education level, wage and non-labor income, residential area), occupational characteristics (full-time or part-time job), health conditions (physical health, mental health, physical disability), and income and institution factors directly related to the elderly's employment.

Preferences of the elderly after retirement on work-time allocation can be categorized into three distinct groups based on the chosen primary activities, as follows:

Group 1 Paid work: The elderly who primarily engage in the labor market to maintain jobs or careers that provide them with a regular income, a desire to stay active, or a passion for their work. If an elderly person's decision on work-time allocation after retirement aligns with this pattern, then they are grouped into the 'paid-work' category.

Group 2 Unpaid work: The elderly who primarily engage in family and household activities such as providing childcare for grandchildren, household chores, and taking care of other family members without monetary compensation. This work is driven by love, familial ties, and obligation within family. If the elderly persons after retirement's decision on work-time allocation aligns with this pattern, then they are grouped into 'unpaid work'.

Group 3 Both paid and unpaid work: The elderly who engage in both labor market and household activities due to necessity to participate in paid work in labor market while also engaging in unpaid family work. If the elderly person's decision on work-time allocation after retirement aligns with this pattern, then they are grouped into 'both paid and unpaid work' category.

5. Data

This study employed a panel dataset on multidisciplinary dimensions of ageing in Thailand. The data set is from the HART project conducted under the Center for Aging Society Research (CASR), National Institute of Development Administration. The data was collected from national surveys in 2015 (Wave 1), 2017 (Wave 2), and 2021 (Wave 3), represent the samples of 5,616 household in Thailand. The primary respondent is a member of selected Thai household with an age of 45 years and over¹⁶. The sample is balance panel data of 936 households accounted for 312 extended households with 3 generations in each wave. The extended family consists of grandparents, adult children, and grandchildren. Grandparents are the parents of adult children and grandparents of grandchildren.

Dependent variables are grandparents' work engagement decision (participate or not participate) on types of work engagement (paid or unpaid). There is 3.0% of grandparents only engage in paid work, 68.0% only in unpaid work, 25.0% engage in both paid and unpaid work, and 4% neither paid nor unpaid work.

Independent variables are grandparents aged 60 to 69 years (35.3%), 70 to 79 years (34.1%), and 80 years or more (30.6%) which are evenly distributed across age groups 60-69, 70-79, and 80 years and over. Most of grandparents is female (60.0%), and 56% are currently married. Their average physical health score is 7.07

¹⁶ National Institute of Development Administration, "HART, – NIDA IIC," 2019, http://iic.nida.ac.th/main/?page_id=564, accessed December 14, 2023.

out of 10, while their mental health score is slightly higher at 8.26. The majority (88.0%) have a primary school education level.

Regarding financial aspects, the data shows considerable variation in wage and non-labor income of grandparents, 4.0% of grandparents engage in full-time jobs, and most of them are eligible for old age allowance (47.0%).

Family dynamics are represented by the number of children and grandchildren, monetary and non-monetary transfers between generations, and living arrangements. Grandparents typically have 3 children and 4 grandchildren, and most live in the same house as their adult children. The monetary and non-monetary transfer from adult child to grandparents (62.0% and 78.0%) which is higher than monetary and non-monetary transfer from grandparents to adult child (17.0% and 74.0%), whereas non-monetary transfer from grandparents to grandchild is 32.0%. Adult children's age is 40 years in average, equivalents for male and female, employment status (71.0% employed), and education levels, which are more varied and generally higher than their parents' generation (37.0% undergraduate).

6. Empirical Model

This study employs logistic regression with fixed effects on panel data from the HART project to examine relationships between binary dependent variables and various predictors¹⁷, with control of time-invariant characteristics in panel data¹⁸. The model is defined as:

$$\begin{aligned} \Pr(G1WORK_{kit}=1) = & \Lambda(\alpha_{it} + DEMOGRAPHIC_{it}\beta_1 + HEALTH_{it}\beta_2 + \\ & SOCIOECONOMICS_{it}\beta_3 + INSTITUTION_{it}\beta_4 + \\ & FAMILY_{it}\beta_5 + OBLIGATION_{it}\beta_6 + NORM_{it}\beta_7 + \\ & OTHERCONTROL_{it}\beta_8) \end{aligned} \quad (9)$$

where; $\Lambda(z) = 1 / (1+e^{-z})$ is the logistic cumulative distribution function (CDF). α_{it} represents the fixed effect for grandparents in household i at period t .

¹⁷ Michael Lechner, "Testing Logit Models in Practice," *Empirical Economics* 16, No.2 (June 1991): 177-198.

¹⁸ Bernhard Brügger, "A Guide to Panel Data Regression: Theoretics and Implementation with Python," *Towards data science* 6, (June 2021): 1-24.

Dependent variable represents group of variables for decision to engage work type k of grandparents in household i at period t ($G1WORK_{kit}$), consists of paid work ($G1PAID_{it}^D$); unpaid work ($G1UNPAID_{it}^D$); and both paid and unpaid work ($G1BOTH_{it}^D$).

Independent variables include $DEMOGRAPHIC_{it}$, represents group of variables for demographic factors of grandparents in household i at period t , consists of ($G1AGE_{it}^D$) age interval of 60 to 69 years, 70 to 79 years, and 80 years and over; gender ($G1Male_{it}^D$); and marital status ($G1Married_{it}^D$). $HEALTH_{it}$ represents group of variables for health condition of grandparents in household i at period t , consists of physical health ($G1PhysicalHealth_{it}$); physical disability ($G1Disability_{it}^D$); and mental health ($G1MentalHealth_{it}$). $SOCIOECONOMICS_{it}$ represents group of variables for socioeconomics factors of grandparents in household i at period t , consists of highest education attainment level ($G1Education_{it}^D$); habitat in municipal area ($G1Municipal_{it}^D$); log of total wage ($G1LNWage_{it}$); log total non-labor income ($G1LNIncome_{it}$), occupation characteristic of a full-time job ($G1FulltimeJob_{it}^D$). $INSTITUTION_{it}$ represents group of variables for institutional factors of grandparents in household i at period t , consists of log of eligible pension including old age allowance ($G1LNPension_{it}^{OldAge}$), war's veteran welfare ($G1LNPension_{it}^{Veteran}$), civil servant pension ($G1LNPension_{it}^{Civil}$), and other types of pensions that is neither old age allowance, war's veteran welfare, nor civil servant pension ($G1LNPension_{it}^{Other}$). $FAMILY_{it}$ represents family structure of grandparents in household i at period t , consists of total number of children ($G1Children_{it}$); total number of grandchildren ($G2Children_{it}$); and employment status of adult children ($G2LFP_{it}^D$). $OBLIGATION_{it}$ represents obligation among family members of grandparents in household i at period t , consists of intergenerational assistance monetary and non-monetary resources among grandparents and adult children ($G1toG2Monetary_{it}^D$, $G2toG1Monetary_{it}^D$, $G2toG1NonMonetary_{it}^D$). $NORM_{it}$ represents the cultural norm in Thai extended families where grandparents reside in household i at period t ($CoResG1\&G2_{it}^D$). $OTHERCONTROL_{it}$ represents other control variables of grandparent in household i at period t , consists of grandparents' log of total expense ($G1LNExpense_{it}$); adult children's age ($G2Age_{it}$); adult children's gender ($G2Male_{it}^D$); and adult children's highest education attainment level ($G2Education_{it}^D$).

7. Research Result

This study employs Becker's principles of family economics (1991), which view the family as an institution bound by blood ties, with each member having obligations based on their status within the family unit. The study results find that:

Table 1 Fixed Effects Logit Result

Variable	(A) Paid	(B) Unpaid	(C) Both
DEMOGRAPHIC			
<u>Age</u>			
Grandparent’s age is 60 to 69 years	214.894 (0.000)	-0.463 (1.170)	-1.232 (3.047)
Grandparent’s age is 70 to 79 years	-46.418 (0.000)	1.400 (1.709)	-15.023** (6.565)
Grandparent’s age is 80 years and over	84.707 (0.000)	3.356 (2.390)	-23.353*** (8.948)
<u>Gender</u>			
Grandparent is male	423.175 (0.000)	-2.336 (3.134)	12.186 (1783.065)
<u>Marital</u>			
Grandparent is currently married	425.699 (0.000)	1.032 (0.843)	-0.591 (1.357)
HEALTH			
Grandparent's physical health score	-126.466 (0.000)	-0.274 (0.235)	1.510*** (0.586)
Grandparent is disabled person	(omitted)	409.106 (0.000)	-59.946 (0.000)
Grandparent's mental health score	-40.605 (0.000)	0.305 (0.214)	-1.075* (0.607)

Table 1 (Continue)

Variable	(A) Paid	(B) Unpaid	(C) Both
SOCIOECONOMICS			
<u><i>Grandparents' Education</i></u>			
Grandparent 's education level is primary school	66.307 (0.000)	-0.106 (1.191)	4.743* (2.632)
Grandparent 's education level is secondary school	-68.120 (0.000)	0.862 (1.883)	12.255 (31.903)
Grandparent 's education level is high school	(omitted)	32.892 (100500000.0)	-666.475 (0.000)
Grandparent 's education level is under	(omitted)	19.422 (765500000.0)	13.772 (0.000)
Grandparent 's education level is graduate	(omitted)	-20.328 (0.000)	-12.924 (0.000)
RESIDENTIAL AREA			
Grandparents live in municipal area	(omitted)	6.091 (4.442)	-14.937 (20.995)
<u><i>Wage</i></u>			
Log of grandparent's total wage	13.324 (0.000)	-0.344*** (0.073)	0.938*** (0.297)
<u><i>Non-Labor Income</i></u>			
Log of grandparent's total income	14.811 (0.000)	-0.062 (0.042)	0.532*** (0.176)
<u><i>Occupation Characteristic</i></u>			
Grandparent is currently participating in full-time job	-185.474 (0.000)	-45.663 (1002000000.0)	5.057*** (1.868)

Table 1 (Continue)

Variable	(A) Paid	(B) Unpaid	(C) Both
INSTITUTION			
<u><i>Pension</i></u>			
Log of grandparent's eligible is old age allowance	-11.762 (18561851.72)	-0.025 (0.049)	0.457** (0.179)
Log of grandparent's eligible is war veteran's welfare	(omitted)	-341.420 (0.000)	(omitted)
Log of grandparent's eligible is civil servant pension	(omitted)	-0.012 (0.178)	-0.258 (0.281)
Log of grandparent's eligible is others pension	6.541 (0.000)	0.080 (0.067)	-0.383** (0.164)
FAMILY			
<u><i>Grandparent</i></u>			
Grandparent's total number of children	709.149 (0.000)	-1.288* (0.679)	-1.751 (1.804)
<u><i>Adult Child</i></u>			
Adult child 's total number of children	2.756 (37123703.44)	0.156 (0.168)	0.177 (0.373)
Adult child is currently employed	-43.617 (0.000)	-1.580*** (0.574)	4.714** (2.257)
OBLIGATION			
<u><i>Monetary Transfer</i></u>			
Monetary transfer from grandparent to adult child	-321.712 (0.000)	-0.275 (0.495)	-0.900 (1.018)
Monetary transfer from adult child to grandparent	-289.676 (0.000)	-0.146 (0.486)	2.160** (1.042)

Table 1 (Continue)

Variable	(A) Paid	(B) Unpaid	(C) Both
<i>Non-Monetary Transfer</i>			
Non-monetary transfer from adult child to grandparent	-415.934 (0.000)	0.431 (0.554)	7.706*** (2.646)
CULTURAL NORMS			
Grandparent and adult child live in the same house	-137.712 (0.000)	0.176 (0.565)	3.253** (1.478)
OTHER CONTROL			
Grandparents' log total expense	Yes	Yes	Yes
Adult child's age	Yes	Yes	Yes
Adult child is male	Yes	Yes	Yes
Adult child's education level	Yes	Yes	Yes
STATISTICS			
Number of observations	69	423	390
Number of groups	23	141	130
<i>Model Fitting Criteria</i>			
Dev ₀	50.540	309.811	285.636
Dev _M	0.000	117.671	45.626
chi2	50.540	192.140	240.010
d.f.	2	33	31
Prob>chi2	0.000	0.000	0.000
R-square	1.000	0.620	0.840
Log-likelihood	0.000	-58.835	-22.813

*p<.010, two-tailed. **p<0.05, two-tailed. ***p<0.01, two-tailed.

Note: The standard errors are in parentheses. There are no other variables included in the regressions.

7.1 Demographic factors

Age as a determinant factor in grandparents' decision to work. Grandparents aged 70 years and over are less likely to engage in both paid work and unpaid work. This finding is consistent with the HART (Health and Retirement Transitions) study (Table 3), which showed a decline in both paid and unpaid work participation over time. In the first wave of the survey, grandparents had the highest rate of unpaid work (52.6%) and combined paid and unpaid work (42.6%). The second and third waves showed a decline in both paid and unpaid work, accompanied by an increase in unpaid work alone during the same period.

The data from HART show the characteristics of grandparents and their decisions regarding work. Only a few grandparents are not engaged in any work at all. This is likely because most grandparents in the HART data receive an old-age allowance, which is insufficient for their needs. Therefore, they continue working even after reaching retirement age.

In the first wave of the survey, when these grandparents were below 70 years of age, the rate of those engaging in paid work (52.6%) was close to the rate of those engaging in both paid and unpaid work (42.6%). In the second and third waves of the survey, as the grandparents' ages increased, they tended to move away from engaging in both paid and unpaid work, choosing instead to engage only in unpaid work.

Grandparents' physical and mental health condition impact the decision to engage in both paid and unpaid work. Both physical and mental health conditions are typically influenced by a combination of biological and environmental factors. Mental disorders are particularly complex, resulting from multiple influences and having physiological foundations in brain function. The World Health Organization¹⁹ notes that individuals' mental health status can significantly impact their capacity to engage in the workforce^{20 21}. Research on grandparents

¹⁹ World Health Organization, *The World Health Report 2001: Mental Health: New Understanding, New Hope*, (Geneva: World Health Organization, 2001), 1-169.

²⁰ Gwenith G. Fisher et al., "Cognitive functioning, aging, and work: A review and recommendations for research and practice," *Journal of occupational health psychology* 22, No.3 (July 2017): 314.

²¹ Claire J. McCartan et al., "Factors that influence participation in physical activity for anxiety or depression: a synthesis of qualitative evidence," *Cochrane database of systematic reviews* 2020, No.3 (March 1996): CD013547.

has revealed an interesting pattern: better physical health is associated with an increased likelihood of participating in paid employment^{22 23}. Conversely, improved mental health shows an inverse relationship with paid work and both paid and unpaid work participation among grandparents.

This study's results show that grandparents who have good physical health conditions are more likely to engage in both paid and unpaid work, while grandparents with good mental health conditions are less likely to engage in both paid and unpaid work.

7.2 Socioeconomic factors

Education as a form of human capital affect work availability. Grandparents with higher education levels often have greater access to job opportunities and the increase in financial obligations to their extended family, potentially leading to higher rates of participation in paid work²⁴. Education enhances grandparents' employment rate and market demand²⁵, with more educated elderly workers typically remaining in the workforce longer²⁶. This study aligns with previous findings, revealing a positive effect of grandparents' educational attainment, even at the primary level, on their decision to engage in paid work.

²² Lisa Schur, Douglas Kruse, Joseph Blasi and Peter Blanck, "Is disability disabling in all workplaces? Workplace disparities and corporate culture," *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society* 48, No.3 (July 2009): 381-410.

²³ Sasiwimon Warunsiripaweenawa and Lusi Liao, "Labor Supply of Older Workers in Thailand: The Role of Co-Residence, Health, and Pensions1," *Demographic Transition and Its Impacts in Asia and Europe* 1224, (March 2021): 1-26.

²⁴ Christine Ho, "Grandchild care, intergenerational transfers, and grandparents' labor supply," *Review of Economics of the Household* 13, No.2 (June 2015): 359-384.

²⁵ Kornkanok Wattanasaovaluk, "The Economic Significance of Work Experience for Elderly Employment in Thailand," *Journal of Population and Social Studies* 29, (October 2021): 82-99.

²⁶ Giang Thanh Long and Ly Thi Hai, "Determinants of Labor Force Participation of Older People in Vietnam," *Journal of Economics and Development* 17, No.2 (August 2015): 28-52.

Wage as an opportunity cost of paid work. High wages positively influence the elderly's likelihood to work after retirement^{27 28 29}. Earning high wages allows grandparents to choose between assisting their families with household chores or participating in the labor market for paid work. This choice becomes significant when the opportunity cost of choosing household chores exceeds the potential earnings from labor market participation. Additionally, earning higher wages give them the ability to opt out of both paid and unpaid work entirely.

This study's results show that wages are a determinant factor affecting grandparents' decisions to engage in work. Grandparents who have high wages are more likely to engage in both paid and unpaid work and less likely to engage in 'unpaid work' alone.

Occupation characteristics significantly influence the elderly's participation decisions in the labor market. Employment type (full-time or part-time) also plays a crucial role in labor force participation decisions³⁰. This study's results show that grandparents who have full-time jobs are more likely to engage in both paid and unpaid work.

7.3 Income and institution

Non-labor income as a substitution for paid work. Income and pension systems significantly influence elderly labor participation in the labor market. In Latin America, insufficient income and inadequate pension systems often lead the elderly to work after retirement age³¹. In contrast, Thai pensions reduce labor force

²⁷ Chuanchuan R. Khandker, Hussain A. Samad and Zahed H. Khan, " Income and Employment Effects of Micro-credit Programmes: Village-level Evidence from Bangladesh," *The Journal of Development Studies* 35, No.2 (December 1998): 96-124.

²⁸ Chuanchuan Zhang, *The Relationship between Elderly Employment and Youth Employment: Evidence from China*, (German: University Library of Munich, 2012), 1-25.

²⁹ Juan Laura Crespo and Pedro Mira, "Caregiving to Elderly Parents and Employment Status of European Mature Women," *Review of Economics and Statistics* 96, No.4 (October 2014): 693-709.

³⁰ Long, Giang Thanh and Ly Thi Hai, "Determinants of Labor Force Participation of Older People in Vietnam," *Journal of Economics and Development* 17, No.2 (August 2015): 28-52.

³¹ Juan Jacobo Velasco, Gerhard Reinecke and Jürgen Weller, *Employment Situation in Latin America and the Caribbean. Labour Market Participation of Older Persons: Needs and Options*, 1-44.

participation among the elderly^{32 33}. This study reveals that grandparents' income positively affects their engagement in both paid and unpaid work. The eligible pension of grandparents, even the lowest old age allowance, positively influences their engagement in both paid and unpaid work. However, grandparents who have other pensions are less likely to engage in 'both paid and unpaid work'.

7.4 Family structure

Grandparental role as a supporter in large family. Grandparental childcare plays an essential role in supporting families, especially in large families with grandchildren³⁴. It supports and influences working women's fertility decisions. When grandparents care for their grandchildren, it reduces their availability for paid work, while simultaneously allowing the children's parents more time to engage in employment.³⁵ This study found that grandparents in large families are more likely to engage in paid work and unpaid work.

7.5 Cultural norms

Multigenerational living is a prominent point of cultural traditions in Eastern societies. Grandparents in extended family who reside in the same house with their adult children are more likely to engage in 'unpaid work' while decrease grandparents' labor force participation, than those who is not. Results of this study align with

³² Sasiwimon Warunsiripaweenawa and Lusi Liao, "Labor Supply of Older Workers in Thailand: The Role of Co-Residence, Health, and Pensions1," *Demographic Transition and Its Impacts in Asia and Europe* 1224, (March 2021): 1-26.

³³ Khandker, Shahidur R., Hussain A. Samad and Zahed H. Khan, "Income and Employment Effects of Micro-credit Programmes: Village-level Evidence from Bangladesh," *The Journal of Development Studies* 35, No.2 (December 1998): 96-124.

³⁴ Gu, Huiqin, Fang Bian and Ehsan Elahi, "Impact of Availability of Grandparents' Care on Birth in Working Women: An Empirical Analysis Based on Data of Chinese Dynamic Labor Force," *Children and Youth Services Review* 121, (February 2021): 105859.

³⁵ Hao Bai, Mengjie Li and Yanping Hong, "Grandparental Childcare and Maternal Labor Supply in Chinese Families with Young Children: Evidence from the China Family Panel Studies," *International Sociology* 39, No.4 (May 28, 2024): 486-509.

Ho³⁶, Settle³⁷, and Maurer-Fazio³⁸ found that co-residence reduced grandparents' participation in 'paid work', particularly when intensive childcare was involved or in urban areas. Simultaneously, Chen³⁹ and Albertini⁴⁰ found that co-resident grandparents spent more time on unpaid work in family compared to their non-co-resident counterparts.

In multigenerational households, each family member is typically assigned their own responsibilities as a family obligation. A study focusing on Latino families in the United States found that role distributions in multigenerational households often reflect cultural values of familism, with grandparents playing a central role in family solidarity and passing down cultural traditions⁴¹. The results of this study show that grandparents who live with their adult children are more likely to engage in both paid and unpaid work.

7.6 Family obligation

Monetary and non-monetary assistance, which is an obligation of grandchildren to their parents in Thai society, increases grandparents' engagement in both paid and unpaid work. This can be explained by the mix of altruistic and bargaining preferences of adult children. Although providing non-monetary assistance to their parents (grandparents) is considered an obligation and norm in Thai society, adult children also need their grandparents to help them with household chores and childcare. Moreover, the engagement of grandparents in both paid and unpaid work represents socialization within Eastern culture, as well as love and blood ties.

³⁶ Christine Ho, "Grandchild care, intergenerational transfers, and grandparents' labor supply," *Review of Economics of the Household* 13, No.2 (June 2015): 359-384.

³⁷ Settles, Barbara H., Jia Zhao, Karen Doneker Mancini, Amanda Rich, Shawneila Pierre and Atieno Oduor, "Grandparents Caring for Their Grandchildren: Emerging Roles and Exchanges in Global Perspectives," *Journal of Comparative Family Studies* 40, No.5 (October 2009): 827-848.

³⁸ Maurer-Fazio, Margaret, Rachel Connelly, Lan Chen and Lixin Tang, "Childcare, Eldercare, and Labor Force Participation of Married Women in Urban China, 1982-2000," *Journal of Human Resources* 46, No.2 (March 2011): 261-294.

³⁹ Chen, Feinian, Guangya Liu and Christine A. Mair, "Intergenerational Ties in Context: Grandparents Caring for Grandchildren in China," *Social Forces* 90, No.2 (December 2011): 571-594.

⁴⁰ Marco Albertini, Michael Gähler and Juho Härkönen, "Moving Back to 'Mamma'? Divorce, Intergenerational Coresidence, and Latent Family Solidarity in Sweden," *Population, Space and Place* 24, No.6 (February 21, 2018): e2142.

⁴¹ Mendez-Luck et al., "The Concept of Familism in the Lived Experiences of Mexican Origin Caregivers," *Journal of Marriage and Family* 78, No.3 (June 2016): 813-829.

8. Conclusion and Recommendation

A study of post-retirement work among elderly persons in Thai extended families cannot be completed without considering the role and status of the elderly in the family. These elderly family members often display altruistic preferences and behaviors. Family is a production unit that uses commodity goods and time as factors of production. In this context, time is a limited resource whose value increases in societies where technology has largely replaced labor in traditional production processes. In family economics, blood ties define the status, roles, and responsibilities of each family member. These relationships influence how families allocate their limited time among various activities. The study of work in Becker's family economics focuses on unpaid labor, particularly household chores. Family members must consider this unpaid work alongside paid work and leisure when making time allocation decisions.

This research studies the decision-making process of elderly persons in Thai extended families regarding labor market participation. This study employs the concepts of time allocation and intergenerational resource transfer from Becker's family economics to explain the decision-making process and determinant factors that influence grandparents in Thai extended families to participate in the labor market after retirement.

The study results indicate that Becker's family economics factors, demographic factors, socioeconomic factors, income and institution factors, family structure, and family obligation influence the decision-making process of grandparents regarding labor force participation. These factors include age, health condition, education, wage, non-labor income, occupation characteristic, pension, family structure, cultural norms (co-residential), and family obligation are the determinant factors in family economics that influence elderly in extended family to work after retirement.

This study is limited by its focus on grandparents in extended families who decide to work after retirement. For future research, it is strongly recommended that investigators compare different family types, which would allow for a more comprehensive view of family dynamics and their impacts. By examining various family structures, researchers could gain broader insights and draw more generalizable conclusions on grandparents' decisions to work after retirement.

Bibliography

- Albertini, Marco, Michael Gähler, and Juho Härkönen. "Moving Back to 'Mamma'? Divorce, Intergenerational Coresidence, and Latent Family Solidarity in Sweden." *Population, Space and Place* 24, No.6 (February 21, 2018): e2142.
- Bai, Hao, Mengjie Li, and Yanping Hong. "Grandparental Childcare and Maternal Labor Supply in Chinese Families with Young Children: Evidence from the China Family Panel Studies." *International Sociology* 39, No.4 (May 28, 2024): 486-509.
- Becker, Gary S. "A Theory of the Allocation of Time." *The Economic Journal* 75, No.299 (September 1, 1965): 493-517.
- Becker, Gary S. "Human capital, effort, and the sexual division of labor." *Journal of labor economics* 3, No.1, Part 2 (January 1985): S33-S58.
- Brugger, Bernhard. "A Guide to Panel Data Regression: Theoretics and Implementation with Python." *Towards data science* 6, (June 2021): 1-24.
- Chen, Feinian, Guangya Liu, and Christine A. Mair. "Intergenerational Ties in Context: Grandparents Caring for Grandchildren in China." *Social Forces* 90, No.2 (December 2011): 571-594.
- Crespo, Laura and Pedro Mira. "Caregiving to Elderly Parents and Employment Status of European Mature Women." *Review of Economics and Statistics* 96, No.4 (October 2014): 693-709.
- Ebbinghaus, Bernhard, and Dirk Hofäcker. "Reversing Early Retirement in Advanced Welfare Economies: A Paradigm Shift to Overcome Push and Pull Factors." *Comparative Population Studies* 38, No.4 (December 2013): 807-840.
- Fisher, Gwenith G., Dorey S. Chaffee, Lois E. Tetrick, Deana B. Davalos, and Guy G. Potter. "Cognitive functioning, aging, and work: A review and recommendations for research and practice." *Journal of occupational health psychology* 22, No.3 (July 2017): 314.
- Fodor, Jakub, Oliver Roehn, and Hyunjeong Hwang. "Determinants of Labour Market Exit of Older Workers in the Slovak Republic." *OECD Economic Department Working Papers* 1700 (February 2022): 1-36.

- Gu, Hejun, Fengqin Bian, and Ehsan Elahi. "Impact of Availability of Grandparents' Care on Birth in Working Women: An Empirical Analysis Based on Data of Chinese Dynamic Labor Force." *Children and Youth Services Review* 121, (February 2021): 105859.
- Ho, Christine. "Grandchild care, intergenerational transfers, and grandparents' labor supply." *Review of Economics of the Household* 13, No.2 (June 2015): 359-384.
- Kwanchit Kantachote and Nattaya Wiroonsri. "Do Elderly Want to Work? Modeling Elderly's Decision to Fight Aging Thailand." *Quality & Quantity* 57, No. 1 (February 2023): 509-539.
- Khandker, Shahidur R., Hussain A. Samad and Zahed H. Khan. "Income and Employment Effects of Micro-credit Programmes: Village-level Evidence from Bangladesh." *The Journal of Development Studies* 35, No. 2 (December 1998): 96-124.
- Kwanchit Kantachote and Nattaya Wiroonsri. "Do Elderly Want to Work? Modeling Elderly's Decision to Fight Aging Thailand." *Quality & Quantity* 57, No. 1 (February 2023): 509-539.
- Kondo, Ayako. "Effects of Increased Elderly Employment on Other Workers' Employment and Elderly's Earnings in Japan." *IZA Journal of Labor Policy* 5, No.2 (December 2016): 1-23.
- Lechner, Michael. "Testing Logit Models in Practice." *Empirical Economics* 16, No.2 (June 1991): 177-198.
- Long, Giang Thanh and Ly Thi Hai. "Determinants of Labor Force Participation of Older People in Vietnam." *Journal of Economics and Development* 17, No.2 (August 2015): 28-52.
- Maurer-Fazio, Margaret, Rachel Connelly, Lan Chen and Lixin Tang. "Childcare, Eldercare, and Labor Force Participation of Married Women in Urban China, 1982–2000." *Journal of Human Resources* 46, No.2 (March 2011): 261-294.
- McCartan, Claire J., Jade Yap, Joseph Firth, Brendon Stubbs, Mark A. Tully, Paul Best, Paul Webb et al. "Factors that influence participation in physical activity for anxiety or depression: a synthesis of qualitative evidence." *Cochrane database of systematic reviews* 2020, No.3 (March 1996): CD013547.
- Mendez-Luck, Carolyn A., Sarah R. Applewhite, Valerie E. Lara and Noriko Toyokawa. "The Concept of Familism in the Lived Experiences of Mexican - Origin Caregivers." *Journal of Marriage and Family* 78, No.3 (June 2016): 813-829.

- Nasir, Zafar Mueen and Syed Mubashir Ali. "Labour Market Participation of the Elderly." *The Pakistan Development Review* 39, No.4 (December 2000): 1075-1086.
- Neumark, David. "Alternative Labor Market Policies to Increase Economic SelfSufficiency: Mandating Higher Wages, Subsidizing Employment, and Raising Productivity." *Institute of Labor Economics (IZA)* 3355, (February 2008): 1-63.
- National Institute of Development Administration. "HART, – NIDA IIC." 2019. http://iic.nida.ac.th/main/?page_id=564. accessed December 14, 2023.
- Paweenawat, Warunsiripaweenawa, and Lusi Liao. " Labor Supply of Older Workers in Thailand: The Role of Co-Residence, Health, and Pensions1." *Demographic Transition and Its Impacts in Asia and Europe* 1224, (March 2021): 1-26.
- Schur, Lisa, Douglas Kruse, Joseph Blasi and Peter Blanck. "Is disability disabling in all workplaces? Workplace disparities and corporate culture." *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society* 48, No.3 (July 2009): 381-410.
- Settles, Barbara H., Jia Zhao, Karen Doneker Mancini, Amanda Rich, Shawneila Pierre and Atieno Oduor. "Grandparents Caring for Their Grandchildren: Emerging Roles and Exchanges in Global Perspectives." *Journal of Comparative Family Studies* 40, No.5 (October 2009): 827-848.
- United Nations Population Fund. "Annual Report 2015." 2015. https://www.unfpa.org/modules/custom/unfpa_global_annual_reports/docs/UNFPA_2015_Annual_Report.pdf. accessed December 8, 2023.
- Velasco, Fang Jacobo, Gerhard Reinecke, and Jürgen Weller. *Employment Situation in Latin America and the Caribbean. Labour Market Participation of Older Persons: Needs and Options*. Santiago: United Nations, 2018.
- Wattanasaovaluk, Kornkanok. "The Economic Significance of Work Experience for Elderly Employment in Thailand." *Journal of Population and Social Studies* 29, No.1 (October 2021): 82-99.
- World Health Organization. *The World Health Report 2001: Mental Health: New Understanding, New Hope*. Geneva: World Health Organization, 2001.
- Zhang, Chuanchuan. *The Relationship between Elderly Employment and Youth Employment: Evidence from China*. German: University Library of Munich, 2012.